Linköping Studies in Arts and Science
Dissertations, No. 789

*TIDSKRIFT
FÖR
BARNAVÅRD
OCH
BARNOMSSKYDD*

Världen, Sverige och barnen

Internationell påverkan på svensk barnpolitik
under välfärdsstatens framväxt i
mellankrigstidens tidevarv

Joel Löw

Världen, Sverige och barnen

Internationell påverkan på svensk barnpolitik under
välfärdsstatens framväxt i mellankrigstidens tidevarv

Joel Löw

Linköping studies in arts and science, No. 789
Linköpings universitet, Institutionen för Tema – Tema Barn
Linköping 2020

Linköping Studies in Arts and Sciences, No. 789

Vid filosofiska fakulteten vid Linköpings universitet bedrivs forskning och ges forskarutbildning med utgångspunkt från breda problemområden. Forskningen är organiserad i mångvetenskapliga forskningsmiljöer, och forskarutbildningen huvudsakligen i forskarskolor. Gemensamt ger de ut serien Linköpings Studies in Arts and Science. Den här doktorsavhandlingen kommer från Tema Barn vid Institutionen för Tema.

Distribueras av:
Institutionen för Tema – tema Barn
Linköpings universitet
581 83 Linköping

Joel Löw
Världen, Sverige och barnen
Internationell påverkan på svensk barnpolitik under välfärdsstatens
framväxt i mellankrigstidens tidevarv

Upplaga 1:1
ISBN 978-91-7929-839-5
ISSN 0282-9800

© Joel Löw, Institutionen för Tema 2020
Omslagsbilder är hämtade från *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*. Bilderna är redigerade. Från vänster: Ellen Key, G.H. von Koch, Gotthilf Stéenhoff, Ellen Afzelius (s. Tiselius), Isak Jundell.
Tryck: LiU-Tryck, Linköping 2020

Till minne av min pappa Erland och min moster Sibylla

Förord

Att skriva den här avhandlingen har varit utmanande och ibland påfresande, men framförallt har det varit utvecklande och roligt. En nedsida är dock att det har tagit mycket tid från familj, vänner och kollegor, särskilt såhär i slutskedet. Därför känns det extra märkligt att skriva dessa rader på ett nästintill folktomt universitet. Snart lunch, men ingen att dela bord med. Inget skratt. Inget surr i korridoren. Det är bara tyst och ödsligt utanför mitt rum... Men ändå känns det ganska bra just nu. Det beror inte på att jag nu skulle ha lärt mig bemästra social distansering, utan för att våren är på intåg, solen skiner och min avhandling är färdig för tryck. Äntligen!

Först och främst vill jag tacka min huvudhandledare Johanna Sköld och bihandledare Bengt Sandin. Johanna, ditt engagemang, din noggrannhet och din kunskap har betytt mycket för den här avhandlingen. Jag är så imponerad över din förmåga att vara så strukturerad, alltid göra ditt yttersta och att du alltid tagit dig tid när jag har haft frågor eller velat ventiler mina tankar. Du är en förebild. Bengt, din erfarenhet och breda kunskap har varit värdefull på så många plan. Du, jag och Johanna haft många berikande diskussioner som har skärpt analyserna i den här avhandlingen. Jag kommer sakna att vi sitter och diskuterar, dividerar och argumenterar. Vi har haft kul tillsammans! Det har också betytt väldigt mycket att ni har pumpat mig med positiv energi när luften nästan tagit slut. Tack till er båda.

Staffan Förhammar, som var min handledare när jag skrev mina uppsatser i Historia 2, 3 och 4, har varit ett extra stöd under det här avhandlingsskrivandet. Det var du som lärde mig grunderna, och även lotsade in mig i forskningens värld.

Jag vill också tacka alla er som har lagt ner arbete på att läsa och kommentera mina texter och manus. Annika Berg var opponent på mitt slutseminarium och Pirjo Markkola på 60%-seminariet. I respektive läsgrupp ingick Tommy Lundström, Jonas Qvarsebo, Cecilia Lindgren, Urban Lundberg och Karin Zetterqvist Nelson. Jag har fått mycket hjälp av er! Rebecka Andersen såg till att jag fick lägga fram text på Centrum för civilsamhällesforskning (ESH). Det blev ett givande seminarium med Hannes Rolf och Lars Trägårdh som huvudläsare.

Tema Barn har varit en fantastisk arbetsplats. Det behöver inte vara så här tomt och tyst för att inse att jag, sedan jag kom hit 2014, har varit

omgiven av många fina kollegor. Det är en utvecklande, kreativ och rolig miljö att vistas i. Inte minst tack vare alla givande seminarier. Det har varit en extra förmån att vara en del av seminarieserien Barnets århundrade, där barn- och barndomshistoria har kunnat diskuteras vitt och brett. Tack till er alla, och särskilt till er som på ett eller annat sätt är, och har varit, involverade i tema Barns forskarutbildning. Ett extra tack till Eva Danielsson, spindeln i tema Barn-nätet.

Jag har haft flera doktorandkollegor under mina år på tema Barn. Ni har inte bara gjort doktorandlivet givande, utan även väldigt roligt. Inte minst har ni alltid varit engagerade. Jonathan Josefsson hyste ingen tvekan när jag frågade om han ville läsa ett nytt utkast av inledningen. Detsamma när jag frågade om hjälp med korrekturläsning nu i slutskedet. Klara Andersson, Johanna Gustafsson, Peter Skagius, Rebecka Tiefenbacher och Madeleine Wirzén ryckte ut trots att ni har fullt upp med massa annat. Tack också till Olga Anatoli Smith, Zulmir Becevic, David Cardell, Daniel Gustafsson, Mathilda Hallberg, Mirjam Hagström, Yelyzaveta Hrechaniuk, Layal Kassielias Wiltgren, Mina Kheirkhah, Sofia Kvist Lindholm, Sofia Littmarck, Elin Låby, Sarah Mitchell, Mehek Muftee, Ulrika Norburg, Emilia Strid, Emilia Zotevska och Eva-Marie Åkerlund. Ett härligt gäng!

Min "doktorandkull" från 2014 har bestått av Johanna Gustafsson, Malva Holm Kvist, Alex Orrmalm Maaki och Madeleine Wirzén. Tack för dessa fina och berikande år, det har varit ett nöje att umgås och diskutera såväl stort som smått med er. Peter Skagius, du kom lite senare och blev ett härligt tillskott till vår grupp. Jag tror vi fann varandra på riktigt någonstans mellan Hässelby Gård och Gin & Tapas i Valencia.

Avslutningsvis vill jag rikta ett särskilt tack till min underbara familj. Den här resan började för längesen tillsammans med min fru Ann-Sofie. Fia, det här är lika mycket din avhandling som min. Men den är såklart en droppe i havet i jämförelse med våra barn Allis, Vito och Noah. Jag älskar er.

*Vid pennan under en pandemi
/ Joel Löw, tema Barn i april 2020*

Innehållsförteckning

Förord	v
Kapitel 1. Världen, Sverige och barnen – en introduktion	11
1.1 Inledning.....	11
1.2 Syfte och övergripande frågeställningar	14
1.3 Teoretiska utgångspunkter.....	16
1.4 Tidigare forskning	32
1.5 Analytiska och metodologiska överväganden, material och disposition.....	50
Kapitel 2. Mellankrigstidens internationalism och Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets inträde på den internationella arenan.....	63
2.1 Inledning	63
2.2 Centrala internationella organisationer och gränsöverskridande samarbeten.....	66
2.3 Internationell samverkan – en del av Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets verksamhet	75
2.4 Strävan efter internationell centralisering.....	83
2.5 Norden – ett medel för internationalism?	93
2.6 Fred mellan två krig	99
2.7 Sammanfattande diskussion	102
Kapitel 3. Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd som intermediär – internationell orientering 1926–1938	109
3.1 Inledning	109
3.2 Tidskriftens fokus på andra länder	112
3.3 Tidskrifter och litteratur för upplysning och propaganda	118
3.4 Fristående artiklar och dess innehåll.....	129
3.5 Sammanfattande diskussion	135
Kapitel 4. Internationella jämförelser – en grund för socialmedicinsk propaganda	139
4.1 Inledning	139
4.2 Den socialmedicinska sektionen och barnläkarna	143

4.3 Det sorgligt efterblivna Sverige: reformiver och upplysning	152
4.4 En tysk barnavårdsutställning blir svensk.....	165
4.5 Sammanfattande diskussion	173
Kapitel 5. Reformpolitik utifrån ett internationellt kunskapsläge – förbundet, redaktören och barnagan	177
5.1 Inledning.....	177
5.2 Uppfostran i världen och barnaga i Sverige – förbundets agerande mot aga i folkskolan.....	183
5.3 Barnuppfostran och barnaga i utländska referat	197
5.4 Sammanfattande diskussion	216
Kapitel 6. Sammanfattande avslutning.....	221
The world, Sweden and the child: international influence on Swedish child policy during the emergence of the welfare state in the interwar period	233
Litteratur och källmaterial	245
Otryckt material	245
Tryckt material.....	245

Världen, Sverige och barnen – en introduktion

1.1 Inledning

... bekantskapen med utlandets pionjärer och ledare på barnavårdens område giva eggelse åt dem, som i våra jämförelsevis små förhållanden söka i alltmer vidgad utsträckning vinna gehör för «barnets rätt». Det är ju dock så, att på barnavårdens område «rör det sig» överallt i världen.¹

Under 1920- och 1930-talen ökade det offentliga ansvaret för barn och unga i Sverige, vilket var ett led i skapandet av den svenska välfärdsstaten och det som skulle bli det så kallade folkhemmet. Men svensk välfärd växte inte fram i ett nationellt vakuum. I Sverige ställdes man inför liknande problem som andra länder handskades med. Experter, politiker, sakkunniga och filantroper från olika delar av världen samlades på internationella kongresser och möten för att utbyta erfarenheter om att möta de utmaningar som identifierades. Man delade idéer och vetenskapliga rön genom litteratur och tidskrifter, åkte på studieresor och besökte utställningar. Även om utformningen av välfärden och synen på barns villkor kunde skilja sig åt mellan olika nationer behandlades frågor som sträckte sig över nationsgränserna. Citatet ovan, från en artikel av G. H. von Koch år 1925, visar just hur internationella kontakter tillskrevs betydelse för de som värnade om barns välfärd och barnets rättigheter. Det visar också att Sverige jämfördes med andra länder. För svensk del handlade det inte bara om att följa det som hände i omvärlden, utan också att vara en del av den utvecklingen.

I början av 1920-talet bildades de första internationella organisationerna med syfte att främja välfärden för barn och unga, och mot mitten av

¹ Gerhard Halfred von Koch, "Internationell Barnavård", *Barn och ungdom: nordisk socialpedagogisk tidskrift* 1925, s. 27.

decenniet antogs den första internationella deklarationen om barns rättigheter – 1924 års Genève-deklaration – av Nationernas förbund.² Detta skedde i ett sammanhang där man hade första världskrigets förödelse färskt i minnet. Att behålla freden och verka för samarbeten över nationsgränser kom att gå hand-i-hand med progressiva idéer och socialreformistiska strävanden för att stärka barns välfärd och villkor.³ Formerna för dessa transnationella utbyten bäddades in i visioner om internationalism, vilket handlade om att bryta nationella barriärer för att skapa världsfred och lyfta upp människan till en form av världsmedborgarskap.⁴

Samma år som Genève-deklarationen antogs av Nationernas förbund beslutade Sveriges riksdag om att instifta 1924 års lag om samhällets barnavård.⁵ Liksom deklarationen och det internationella engagemanget gav lagen uttryck för ett ökat intresse för barns välfärd. Det offentliga intresset för barnavården hade då successivt växt fram under dryga två decennier, dels genom lagstiftning, dels genom att barnavården hade börjat konstrueras som ett eget verksamhetsfält separerat från fattigvården.⁶ Allteftersom tog stat och kommun ett större samordnat ansvar för barnavården som tidigare byggde på många enskilda filantropiska initiativ, marknadslösningar och lokala kommunala åtgärder.⁷ Denna samordning blev en viktig pusselbit i bygget av det som skulle komma att känneteckna den svenska välfärdsstaten. Men nutida betoning på det "svenska" i den svenska välfärdsstaten riskerar skymma det faktum att välfärdens utveckling, däribland barnavården, ingick i en internationell kontext. Den här avhandlingen kommer därför

² Lara Bolzman, "The Advent of Child Rights on the International Scene and the Role of the Save the Children International Union 1920–45", *Refugee Survey Quarterly* 2008:4, s. 26 f.

³ Patricia T. Rooke och Rudy L. Schnell, "'Uncramping child life': international children's organisations, 1914–1939", i Paul Weindling (red.), *International Health Organisations and Movements, 1918–1939*, Cambridge 1995.

⁴ Patricia Clavin, "Introduction: Conceptualising Internationalism between the World Wars", i Daniel Laqua (red.), *Internationalism reconfigured: transnational ideas and movements between the World Wars*, London 2011, s. 5 f.

⁵ SFS 1924:361. *Lag om samhällets barnavård.*

⁶ Kajsa Ohrlander, *I barnens och nationens intresse: socialliberal reformpolitik 1903-1930*, Diss. Stockholms universitet, Stockholm 1992.

⁷ Johanna Sköld, Ingrid Söderlind och Ann-Sofie Bergman, *Fosterbarn i tid och rum: lokal och regional variation i svensk fosterbarnsvård ca 1850-2000*, Stockholm 2014, s. 225 ff.

handla om hur internationell barnavård uppmärksammades under det svenska välfärdsbygget och på vilket sätt kunskap om barns välfärd i andra länder användes och översattes till svensk politisk agenda.

Den samhälleliga barnavården syftade i grunden till att barn fick hjälp och stöd om de var fattiga eller utsatta, att de skyddades gentemot potentiella faror i omgivningen och att de uppfostrades till att bli bärare av samtidens medborgarideal. Samtidigt var barnavård ett begrepp som täckte ett större område och oftast användes synonymt med engelska *child welfare*. Visst handlade det om utsatta barn med behov av omvårdnad, men det var också ett begrepp som tillämpades av medicinare som ville förbättra barns hälsa. Det användes även för att diskutera frågor om barnuppfostran och de så kallade normala barnens utveckling. Med andra ord var det ett begrepp som användes brett.

När barnavården började föras över från enskilda filantropiska insatser och disparata kommunala lösningar till ett nationellt gemensamt ansvar så krävde det en centraliserad infrastruktur som tidigare inte hade existerat. 1924 års barnavårdslag var ett viktigt steg i den riktningen. Lagen markerade att staten tog ett samlat grepp om den svenska barnavårdens organisering. Målsättningen var att likrikta, enhetliggöra och förbättra möjligheterna för staten att överblicka barnavården.⁸ Barnen blev under perioden ett "nationens intresse", för att låna pedagogen Kajsa Ohrlanders formulering.⁹

Men i centrum för den svenska organiseringen av barnavården stod ingen statlig myndighet, utan Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet som var en organisation som i grunden byggde på frivilligt engagemang. Den nya lagen innebar att samtliga svenska kommuner skulle inrätta en barnavårdsnämnd för att handlägga frågor som rörde barn i kommunen, men det blev förbundet som i praktiken axlade ansvaret att vägleda och organisera de svenska barnavårdsnämnderna i den riktning som önskades. De skötte information och kunskapsförmedling, utbildade barnavårdsarbetare, upprättade och formaliserade blanketter och såg till att barnavårdsnämnderna kunde ta del av statliga direktiv och riktlinjer. Förbundet har mot bakgrund av denna särskilda

⁸ Majja Runcis, *Makten över barnen: tvångsomhändertagande av barn i Sverige 1928-1968*, Stockholm 2007, s. 45 ff.

⁹ Ohrlander 1992.

roll beskrivits som en ”märklig hybrid mellan frivillig och statlig organisering.”¹⁰

Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet hade sina rötter i ett filantropiskt sammanhang och samlade personer som direkt eller indirekt strävade efter att påverka välfärdens utformning och innehåll. Förbundet opererade dock på en nivå som låg långt ifrån välgörenhet i form av allmosor och hjälp till behövande. Istället verkade man för att länka samman statliga myndigheter, kommuner, privata institutioner och allmänhet för att samordna och utveckla arbetet med barns välfärd. Genom den upplysningsverksamhet som förbundet bedrev, inte minst genom att man gav ut en egen tidskrift – *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*, gavs rådgivning och vägledning för att ordna och främja barns välfärd. Parallellt med denna upplysningsverksamhet tog förbundet en rad reformpolitiska initiativ, medverkade i statliga kommittéer och fungerade som remissinstans.

Man kan utan att överdriva beskriva Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet som kärnan i det barnavårdsfält som växte fram under 1900-talets första decennier. Inom detta fält förhandlades vad som utgjorde problem och lösningar för barn och familjer. Dessa förhandlingar inbegrep diskussioner om vilka lösningar som ansågs möjliga eller önskvärda, vilket bland annat handlade om att forma barn till för tiden lämpliga medborgare och värna om deras livsvillkor. Detta har genom hela 1900-talet ofta formulerats under parollen ”barnets bästa”.¹¹ I den här avhandlingen intresserar jag mig för hur detta barnavårdsfält, som mynnade ut i politiska lösningar, påverkades av – och genom – det som pågick bortom Sveriges gränser.

1.2 Syfte och övergripande frågeställningar

Syftet med den här avhandlingen är att förstå hur, och på vilka grunder, svensk barnpolitik påverkades av internationella influenser under välfärdsstatens framväxt. Målet är att kritiskt granska nationellt endogena

¹⁰ Tommy Lundström, *Barnavårdsorganisationer vid två sekelskiften: frivilligt barnavårdsarbete förr och nu*, Stockholm 1997, s. 17.

¹¹ Bengt Sandin och Gunilla Halldén, ”Välfärdsstatens omvandling och en ny barndom.”, i Bengt Sandin och Gunilla Halldén (red.), *Barnets bästa: en antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*, Eslöv 2003, s. 18; Cecilia Lindgren, *En riktig familj: adoption, föräldraskap och barnets bästa 1917-1975*, Diss. Linköpings universitet, Stockholm 2006.

förklaringar till välfärdens framväxt och, i förlängningen, det "svenska" i den svenska välfärdsstaten genom att studera hur inflytande från, och kunskapsutbyte med, andra länder användes för att staka ut vägriktningen för barns välfärd i Sverige.

I avhandlingen riktar jag mitt intresse mot Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet och de reformpolitiska strävanden som fördes inom förbundets barnavårdsavdelning under 1920- och 1930-talen, det vill säga i mellankrigstidens tidevarv. Av betydelse för att förstå hur barnpolitik påverkades av internationella influenser är det internationella sammanhang som Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet – och personer inom förbundet – verkade inom. Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets inställning till internationellt samarbete och till utvecklingen av barns välfärd i andra länder är i det här sammanhanget intressant liksom vilka nätverk man ingick i. En första övergripande fråga som ställs i avhandlingen är **hur internationella relationer på barnavårdsområdet utvecklades och hur dessa återspeglades i den reformpolitik som fördes inom förbundet?**

En andra övergripande fråga gäller **hur erfarenheter och vetenskapliga rön från andra länder gjordes till kunskapsunderlag för den politik rörande barn och ungas välfärd i Sverige som förespråkades av förbundet?** En utgångspunkt, som jag kommer vidareutveckla i avsnitt 1.5, är att kunskap är något som rör sig mellan människor och grupper och hela tiden har potential att omskapas och förändras.¹² Med det sagt menas att kunskap varken rör sig obehindrat eller kan definieras som ett stabilt objekt som lätt kan ringas in för att undersökas empiriskt. Istället utgår jag från att kunskap förhandlas och definieras under historiskt situerade processer och är beroende av maktrelationer- och strukturer.¹³ Kunskap blir på så sätt till genom att aktörer väljer ut och argumenterar för vissa utsagors rimlighet och andras irrelevans.

Mellankrigstiden var på många sätt en omvälvande period, inte minst avseende internationella relationer och den riktning många stater tog. Under 1930-talet växte sig diktatoriska och auktoritära regimer sig

¹² Johan Östling och David Larsson Heidenblad, "Cirkulation: ett kunskapshistoriskt nyckelbegrepp", *Historisk tidskrift* 2017:2; Johan Östling m.fl., *Circulation of knowledge: explorations in the history of knowledge*, Lund 2018.

¹³ John Harris m.fl., "International travelling knowledge in social work: an analytical framework", *European Journal of Social Work* 2015:4, s. 484.

starka i Europa, vilka stod i diametral motsats till den demokratiska utveckling som skedde i många länder efter det första världskriget. Denna utveckling är viktig att beakta när det internationella inflytandet på synen på barns villkor och välfärd i Sverige ska undersökas. En tredje övergripande fråga i avhandlingen blir därför **vilken betydelse internationella relationer och utbyten fick för synen på barn och det svenska samhälle som barnen skulle växa upp i?**

1.3 Teoretiska utgångspunkter

Den metodologiska nationalismens problem

Mellankrigstiden har beskrivits som särskilt betydelsefull för framväxten av välfärdsystem och välfärdsstater. Historikern Paul Weindling har påpekat att det i länder som Sverige, Tyskland (Weimarrepubliken), Sovjet och USA togs banbrytande initiativ. Men forskning som berört denna tidsperiod har överlag fokuserat på nationella välfärdsfrågor och välfärdsarbete/politik i nationella kontexter, vilket har medfört att internationellt samarbete, utbyte och interagerande ofta har hamnat i det historiska narrativets marginal.¹⁴

Även om Weindlings påpekande är daterat till mitten av 1990-talet stämmer det väl överens med läget inom svensk barn- och barndomshistorisk forskning. Det är få undersökningar som har studerat nationsöverskridande samarbeten, internationellt inflytande eller svenskt arbete som korsar nationsgränser och kulturer. Däremot har forskare uppmärksammat och reflekterat över transnationella dimensioner utan att explicit arbeta med problem eller frågeställningar som omfamnar ett sådant undersökningsområde. Frågan i citatet nedan har ställts av Tommy Lundström i hans avhandling *Tvångsomhändertagande av barn: en studie av lagarna, professionerna och praktiken under 1900-talet*. Lundström har undersökt svensk kontext, men framhäver den internationella betydelsen för svensk barnavård:

Man kan fråga sig om det var industrialiseringen som ledde fram till ett faktiskt behov av barnavård eller om barnavår-

¹⁴ Paul Weindling, "Introduction: constructing international health between the wars", i Paul Weindling (red.), *International Health Organisations and Movements, 1918–1939*, Cambridge 1995, s. 3.

den uppstod som ett resultat av idéimport. Var det – anorlunda uttryckt – idéer eller sociala realiteter som gav upphov till barnavården?¹⁵

Liksom flera andra forskare har Lundström uppmärksammat att den svenska barnavårdens utveckling har underbyggts av inspiration, idéer och inflytande från andra länder. I en rad studier kan vi i marginalen läsa oss till att problemområden, instiftandet av barnavårdslagar och tillkomsten av institutionella arrangemang, som exempelvis barntädgårdar, barnkolonier, barnkrubbor och barnhus, har påverkats genom utblickar mot andra länder eller mot bakgrund av internationella diskussioner.¹⁶ Flera undersökningar har med andra ord uppmärksammat internationella influenser även om det inte varit dessa studiers fokus. Globala strukturer, processer och internationell utveckling har framställts som betydelsefulla för den svenska utvecklingen av barnavården. Därmed skulle man kunna hävda att Lundströms reflektion antyder något som högst sannolikt skulle kunna delas av andra: att det finns möjligheter att förklara barn- och barndomshistoriska skeenden mot bakgrund av utbyten med andra länder. Även om transferering av kunskap, idéer eller praktiker över nationsgränser inte varit en del av studiernas syfte eller angreppssätt är det som sagt något som ligger och lurar i periferin.

¹⁵ Tommy Lundström, *Tvångsomhändertagande av barn: en studie av lagarna, professionerna och praktiken under 1900-talet*, Diss. Stockholms universitet, Stockholm 1993, s. 51.

¹⁶ Se exempelvis Ann-Sofie Bergman, *Lämpliga eller olämpliga hem?: fosterbarnsvård och fosterhemskontroll under 1900-talet*, Diss. Linnéuniversitetet, Växjö 2011, s. 20; Kerstin Hamreby, *Flickor och pojkar i den sociala barnavården: föreställningar om kön och sociala problem under 1900-talet*, Diss. Umeå universitet, Umeå 2004, s. 38-39; Ann-Charlotte Münger, *Stadens barn på landet: Stockholms sommarlovskolonier och den moderna välfärden*, Diss. Linköpings universitet, Linköping 2000, s. 3 ff; Johanna Sköld, *Fosterbarnsindustri eller människokärlek: barn, familjer och utackorderingsbyrå i Stockholm 1890-1925*, Diss. Stockholms universitet, Stockholm 2006, s. 70 f; Hans Swärd, *Mångenstädes svårt vanartad: om problemen med det uppväxande släktet*, Diss. Lunds universitet, Floda 1993, s. 9, 24, 35, 42, 55, 62; Ingrid Söderlind, *Barnhem för flickor: barn, familj och institutionsliv i Stockholm 1870-1920*, Diss. Linköpings universitet, Stockholm 1999, s. 17; Gena Weiner, *De räddade barnen: om fattiga barn, mödrar och fäder och deras möte med filantropin i Hagalund 1900-1940*, Diss. Linköpings universitet, Uppsala 1995, s. 13, 64.

Historia som belyser, analyserar och teoretiserar interaktion, processer, påverkan, inflytande och relationer mellan länder och kulturer utgör ett särskilt fält inom historieskrivningen. Ofta sker denna typ av undersökningar mot bakgrund av en problematisering av nationscentrerad historieskrivning. Under 2000-talet har historieämnets internationella ställning diskuterats och debatterats bland svenska historiker. Det har argumenterats för att en "internationalisering" av historiedisciplinen borde ske.¹⁷ Kritiken har bland annat bestått i att man i den nationella historiografin sett trans- och internationella processer och interaktioner som exogena faktorer, något vid sidan om förklaringar till den svenska historiska utvecklingen.¹⁸ Även om det finns en medvetenhet om att nationen som gemenskap är en konstruktion, "ett 1800-talspåhitt", har forskare efterlyst ett mer problematiskt förhållningssätt till hur man avgränsar studieobjekt.¹⁹ Ekonomhistorikern Silke Neunsinger har diskuterat den "metodologiska nationalismens problem" och menar att svensk historieforskning sällan tar med den transnationella dimensionen: den svenska utvecklingen ses ofta utifrån "perspektiv, terminologier och kategorier som separerar studier om en viss nation väldigt strikt från utvecklingen i andra länder eller regioner i världen."²⁰ Detta är givetvis inte en fråga som endast bekymrat svenska historiker. Problematiseringen av en nationscentrerad historiografi har förts inom en rad länder under flera decennier.²¹ Likaså har liknande

¹⁷ Se Elisabeth Elgán, "Bortom nationell historia. Inledning tema internationalisering", *Historisk Tidskrift* 2007:4; Stefan Eklöf Amirell, "Den världshistoriska vändningen: möjligheter och problem i relation till svensk historisk forskning", *Historisk Tidskrift* 2008:4; Rolf Torstendahl, "Idén om global historia och den transnationella trenden", *Historisk Tidskrift* 2009:2; Leos Müller och Göran Rydén, "Nationell, transnationell eller global historia?: Replik till Stefan Eklöf Amirell & Rolf Torstendahl", *Historisk Tidskrift* 2009:4; Silke Neunsinger, "Cross-over! Om komparationer, transferanalyser, histoire croisée och den metodologiska nationalismens problem.", *Historisk Tidskrift* 2010:1.

¹⁸ Eklöf Amirell 2008; Neunsinger 2010; Pia Lundqvist, "Fångad i nationen? Svenska historikermötet, Göteborg, 5-7 maj 2011", *Historisk Tidskrift* 2011:3.

¹⁹ Neunsinger 2010, s. 3.

²⁰ Ibid., s. 6; Se även diskussion i Mary Hilson och Silke Neunsinger, "Samarbete över gränser", *Historisk Tidskrift* 2013:3.

²¹ Deborah Cohen och Maura O'Connor, *Comparison and history: Europe in cross-national perspective [Elektronisk resurs]*, New York 2004; Jani Marjanen, "Transnational Conceptual History, Methodological Nationalism and Europe", i Willibald Steinmetz, Michael Freeden och Javier Fernández Sebastián (red.), *Conceptual history in the European space*, New York

problematisering framförts inom andra discipliner. Den engelska barn-
domsforskaren Karen Wells menar att forskare inom det barndoms-
sociologiska fältet har tenderat att begränsa sina undersökningar till
nationella frågor med inomnationella förklaringar. Därmed har de
bortsett från de globala processer och strukturer som inverkar på barn
och föreställningar om barn och barndomar. Föreställningar och idéer
om barns bästa och vad barndom innebär konstrueras av många fak-
torer vid sidan om barnen, varav en betydande del utgörs av globala
strukturer och processer.²²

Problematiseringen av den så kallade metodologiska nationalismen har
gett upphov till fruktbara diskussioner om inter- och transnationella
perspektiv, metoder och teorier. Det har också varit en språngbräda för
det här avhandlingsarbetet. Men som den kanadensiske historikern
Pierre-Yves Saunier skriver handlar det inte om att ersätta historisk
forskning om nationer eller forskning inom nationens gränser, utan
snarare om att addera perspektiv för att vidga forskningsfält.²³ Histori-
kern Klaus Petersen har studerat de nordiska välfärdsstaterna utifrån
liknande tankegångar. Han menar att det, för att förstå framväxten av
välfärdsstaten, är ett måste att ha bred kunskap om den nationella ut-
vecklingen. Men för att förstå nationella institutioner inom välfärdssta-
ten behöver såväl "endogena som exogena processer" studeras. Därför
är det transnationella perspektivet viktigt.²⁴

Problemet med det "svenska" i den svenska välfärdsstaten

Själva betydelsen av andra länders inverkan på den svenska utveckling-
en av barn- och ungas välfärd är en empirisk fråga som alltså inte har
rönt särskilt stort intresse. Däremot har, som redan nämnts, flera fors-
kare uppmärksammat att hänvisningar till lagar, reformer, idéer, kun-
skaper och metoder från andra länder har förekommit när svensk barn-

2017; Simon Larsson, Marja Jalava och Pertti Haapala, "Nordic
historiography: from methodological nationalism to empirical
transnationalism", i Pertti Haapala (red.), *"Making Nordic historiography:
connections, tensions and methodology (1850 - 1970)"* [Elektronisk
resurs], 2017.

²² Karen C. Wells, *Childhood in a global perspective*, Cambridge 2015.

²³ Pierre-Yves Saunier, *Transnational history*, Basingstoke 2013, s. 2.

²⁴ Klaus Petersen, "National, Nordic and trans-Nordic: transnational
perspectives on the history of the Nordic welfare states", i Pauli Kettunen
och Klaus Petersen (red.), *Beyond welfare state models: transnational
historical perspectives on social policy*, Cheltenham 2011, s. 42. [Citat
översatt från engelska].

och ungdomspolitik har diskuterats i olika historiska sammanhang. Den finske historikern och statsvetaren Pauli Kettunen har tagit fasta på att den typen av diskussioner har haft särskild betydelse för nationell politisk utveckling. Han har visat att jämförelser med andra länder varit en betydande social och politisk praktik i samband med byggandet av välfärdsstater, inte minst genom hur internationella komparationer har använts retoriskt i syfte att influera politisk agenda, bilda opinion och underbygga ståndpunkter i debatter.²⁵

Kettunens ansats och resultat har varit en inspirationskälla för mitt avhandlingsarbete. Detta eftersom även jag avser fokusera på hur aktörer under historiska förlopp har hänvisat till andra länder för att påverka välfärdspolitiska inriktningar. Hans ansats är samtidigt en del av ett större fält inom forskning om välfärd och välfärdsstater, där jämförelser av olika länder vanligtvis varit förbehållet forskarens perspektiv. Sådan forskning har öppnat upp för olika tolkningar av välfärdsstaters karaktäristik genom att jämföra länder, eller grupper av länder, med varandra.

En inflytelserik aspekt av den typen av forskning är att det har gjorts en åtskillnad mellan olika välfärdssystem och placerat länder i olika typologier/välfärdsregimer/modeller utifrån vissa antaganden om hur en välfärdsstat skapar eller begränsar rättigheter för sina medborgare. Detta har bidragit till föreställningen om att det finns en särskild gemensam välfärdsmodell för de skandinaviska eller nordiska länderna. Den danska sociologen Gøsta Esping-Andersen har både varit banbrytande och inflytelserik i det hänseendet. Han har identifierat tre olika välfärdsregimer utifrån undersökningar av hur arbetsmarknads- och socialpolitik i olika stater påverkar medborgarnas relation till marknaden. Resultaten visar att USA och England placeras i en regim som utgörs av liberala välfärdsstater där marknaden står i centrum i välfärdssystemet. Den andra regimen baseras på en konservativ välfärdsmodell inom vilken familj, kyrka och civilsamhälle utgör navet i välfärdssystemet. Länder som kännetecknas av en sådan regim är länder som Tyskland, Frankrike och Italien. Sverige och de nordiska grannländerna konstituerar en egen gemensam regim. Kännetecknande för den nordiska regimen är att ländernas välfärd bygger på system som utgår från en mix av liberalism och socialism: en socialdemokratisk

²⁵ Pauli Kettunen, "The Power of International Comparison - A Perspective on the Making and Challenging of the Nordic Welfare State", i Niels Finn Christiansen m.fl. (red.), *The Nordic model of welfare: a historical reappraisal*, Copenhagen 2006.

regim där individer är relativt självständiga gentemot såväl marknaden som familjen.²⁶ Esping-Andersens utgångspunkt och resultat har både utvecklats och problematiserats av andra forskare. Walter Korpi och Joakim Palme har till exempel visat att olika komponenter inom ett välfärdssystem kan ingå i olika kluster som delas mellan olika länder och därmed skapas andra regimer än de tre som Esping-Andersen visat.²⁷ Vidare har feministisk forskning, såsom statsvetaren Diane Sainsburys, visat att välfärdsstaternas inbördes skillnader blir annorlunda om genusdimensionen och det reproduktiva arbetet tas i beaktande.²⁸ Den feministiska kritiken av Esping-Andersens indelning har dessutom argumenterat för att en annan indelningsgrund skulle kunna vara i vilken utsträckning arbetsmarknads- och socialpolitik knyter eller befriar medborgarna från att vara beroende av sin familj.²⁹

Beroende av forskarens perspektiv har komparativa studier visat såväl likheter som olikheter mellan skilda länders välfärdssystem. De nordiska länderna är ett bra exempel på det. Historikern Klas Åmark har undersökt framväxten av de svenska och norska välfärdsstaterna i ett komparativt perspektiv och därigenom visat på komplexiteten som en välfärdsstat utgör. Även om Sverige och Norge har många likheter finns det betydande skillnader länderna mellan. Olika modeller och alternativ har prövats under olika perioder genom historien vilket gör att en välfärdsstat varken är fixerad eller oföränderlig. Utvecklingen är inte linjär.³⁰ Liknande resultat har den norska historikern Tora Korsvold kommit fram till i sin studie om barnpolitiska välfärdsprocesser i Norge, Sverige och Tyskland (Västtyskland) under perioden 1945–2000. Hennes resultat visar att Tysklands utveckling efter andra världskriget på många sätt stod i kontrast till Norge och Sverige, där båda ländernas välfärdsorganisering kom att ingå som en del i det soci-

²⁶ Gösta Esping-Andersen, *The three worlds of welfare capitalism*, Cambridge 1990.

²⁷ Walter Korpi och Joakim Palme, "The paradox of redistribution and strategies of equality: welfare state institutions, inequality, and poverty in the Western countries", *American Sociological Review* 1998.

²⁸ Diane Sainsbury, *Gender, equality, and welfare states*, Cambridge 1996.

²⁹ Ruth Lister, "She has other duties' – Women, citizenship and social security", i Sally Baldwin och Jane Falkingham (red.), *Social security and social change: new challenges to the Beveridge model*, New York 1994.

³⁰ Klas Åmark, *Hundra år av välfärdspolitik: välfärdsstatens framväxt i Norge och Sverige*, Umeå 2005.

aldemokratiska bygget. Men resultaten visar även att det har funnits betydande skillnader mellan Norge och Sverige.³¹

Vi kan givetvis dra stor nytta av analyser av modeller och komparationer som placerar det svenska välfärdssystemet i, eller utanför, ett specifikt kluster som är fallet i de genomförda studierna av exempelvis Esping-Andersen, Korpi och Palme eller Sainsbury. Men den typen av komparativa studier visar inte på transnationella flöden av kunskap och praktiker mellan länder. Snarare anser jag att det finns en risk att komparationen som metod bidrar till att befästa nationen som unik kategori, vilket kan ge sken av att välfärdsstaten är en svensk (eller nordisk) produkt som växt fram oberoende av omvärlden. Den svenska välfärdsstaten har inte utvecklats isolerad från omvärlden. Det har pågått mer eller mindre liknande parallella processer i andra länder. Frågan man kan ställa sig är om det verkligen har funnits en särskild svensk, skandinavisk eller nordisk välfärdsmodell, eller om det istället är mer fruktbart att se välfärdsstater och välfärdspolitik utifrån ett perspektiv som grundar sig på att varje land låtit sig inspireras av en mängd olika modeller? Detta är en av utgångspunkterna i den här avhandlingen. Att det finns spår av en mängd olika modeller inom svensk välfärd betyder samtidigt att de har växt fram genom historiska och kontextuellt situerade processer.

Ett annat historiskt angreppssätt för att förstå den svenska välfärdsstaten har genomförts av Henrik Berggren och Lars Trägårdh. De menar att den historiska framväxten av det svenska välfärdssystemet bygger på ett särskilt svenskt förhållningssätt mellan stat och individ, som grundar sig i en speciell typ av svensk mentalitet som har växt fram under flera hundra år. Denna så kallade "svenskhet" karaktäriseras av värden som betonar individuell autonomi och självständighet och som ligger till grund för ett socialt kontrakt mellan stat och individ, vilket varit ett fundament för svensk välfärdsorganisering. Berggren och Trägårdh argumenterar för att det svenska välfärdsbygget var en process med långa historiska rötter snarare än ett socialdemokratiskt paradigmskifte. Samtidigt reducerar de komplexiteten i välfärdsstatens historiska framväxt genom att fastslå att utvecklingen har byggt på sä-

³¹ Tora Korsvold, *Barn og barndom i velferdsstatens småbarnspolitik: en sammenlignende studie av Norge, Sverige og Tyskland 1945-2000*, Oslo 2008. Medan Norges småbarnspolitik under efterkrigstiden kom att rikta in sig på understöd för att mödrar skulle kunna stanna hemma med sina barn, kom det i Sverige att handla om samhälleliga insatser för barnomsorg vid sidan om hemmet.

regna svenska normer och värden.³² Eva Bergenlöv har i sin bok *Drabbade barn: aga och barnmisshandel i Sverige från reformationen till nutid* tolkat sina resultat i ljuset av Berggren och Trägårdhs teori. Sverige var det första landet i världen att införa totalförbud mot barnaga inom familjen. Bergenlöv menar att det är rimligt att se agaförbudet som ett resultat av en svensk mentalitet där värden som betonar individens autonomi och frihet står framför mellanmännsliga hierarkier såsom den mellan barn och deras vårdnadshavare. Den socialpolitiska utvecklingen under 1900-talet, det som kallas *barnets århundrade*, kopplas därmed till något som anses typiskt svenskt. Det sättet att beskriva utvecklingen pekar på en annan form av svensk modell än den Esping Andersen, Korpi, Palme, Sainsbury och andra har identifierat utifrån jämförande studier.³³

Genom den här avhandlingen vill jag problematisera (eller åtminstone nyansera) bilden av det svenska välfärdsbygget som något typiskt svenskt. Detta oavsett om det handlar om att framhäva den så kallade svenska, skandinaviska eller nordiska modellen som en produkt av ett socialdemokratiskt paradigmskifte eller mot bakgrund av teorier som betonar att utvecklingen har byggt på särskilda svenska normer och värderingar. Samtidigt ifrågasätter jag inte att synen på barndom och barns välfärd kan vara "invävd i nationella identiteter och självförståelser", såsom Korsvold har beskrivit det.³⁴ Genom att studera historiska och politiska processer i olika nationella kontexter visar hon hur välfärdspolitik rörande barn konstrueras i sitt kontextuella sammanhang, vilket samtidigt betyder att föreställningar om vad som anses vara det bästa för barn förhandlas i respektive land. Därmed menar hon att det skapas olika typer av barndomar inom olika länder.³⁵ Korsvolds ansats har varit att jämföra olika länder. I den här avhandlingen vill jag istället fokusera på hur barndom och barns välfärd i Sverige har konstruerats genom kontakter med och reflektioner i relation till omvärlden. Även

³² Henrik Berggren och Lars Trägårdh, *Är svensken människa?: gemenskap och oberoende i det moderna Sverige*, Stockholm 2015.

³³ Eva Bergenlöv, *Drabbade barn: aga och barnmisshandel i Sverige från reformationen till nutid*, Lund 2009, s. 158 ff; I detta sammanhang bör även Göran Therborn nämnas, som har tolkat utvecklingen av barns rättigheter i Norden utifrån nationella och nordiska signifikanser; Göran Therborn, "Politics of childhood", i Göran Therborn och Francis Geoffrey Castles (red.), *Families of nations: pattern of public policy in Western democracies*, Aldershot 1993.

³⁴ Korsvold 2008, s. 18 f.

³⁵ Ibid.

om identiteter och självförståelser kan skilja sig mellan nationer så uppstår de inte isolerat. Tvärtom är min utgångspunkt att den historiska, kulturella och politiska kontexten inbegriper ett överlappande och korsande av såväl internationella, nationella, regionala som lokala sfärer.

Histoire croisée – ett relationellt ramverk

Att anlägga ett komparativt perspektiv och jämföra Sverige med andra länder, och därigenom utröna vad som kännetecknar den svenska välfärdsstaten, innebär att historiska aktörer hamnar i skymundan. Det gäller även teorin om att välfärdsstaten har växt fram mot bakgrund av särskilda svenska normer och värden. I min ambition att förstå hur, och på vilka grunder, svensk barnpolitik påverkades av internationella influenser utgår jag istället från ett relationellt perspektiv på inter- och transnationellt orienterad historieforskning. Jag knyter därför an till ett teoretiskt och metodologiskt ramverk som benämns *histoire croisée*. Perspektivet innebär att aktören tillskrivs en central roll, men inte som nationellt isolerad utan istället som en aktör som står i relationella förhållanden till andra aktörer, objekt, områden och strukturer som inte nödvändigtvis avgränsas inom nationens domän.

Histoire croisée är ett ramverk som bottnar i ett reflexivt förhållnings-sätt över de val som görs och de perspektiv som intas av forskare. Framförallt har detta ramverk utvecklats mot bakgrund av kritik mot den inter- och transnationella forskningens begränsningar och problem.³⁶ Michael Werner och Bénédicte Zimmermann har beskrivit *histoire croisée* både som kritik och vidareutveckling av komparativ metod, men även av så kallade transferanalyser.³⁷ När det gäller internationella komparationer (såsom jämförelser mellan olika länders välfärdsstater och välfärdssystem) har det traditionellt riktats kritik mot två stipulerade bekymmer. Dels att komparativ metod implicit vilar på en föreställning om att enheter kan separeras från varandra och således göra ett avbrott i tid och rum, dels att det selektiva urval som komparationen innebär i fråga om problem, frågeställningar och vilken empiri som jämförs kan problematiseras.³⁸ Den komparativa analysen kan dock både vara mångfacetterad, dynamisk och kombineras med olika

³⁶ Michael Werner och Bénédicte Zimmermann, "Beyond comparison: Histoire croisée and the challenge of reflexivity", *History and Theory* 2006:1.

³⁷ Ibid., s. 32 ff.

³⁸ Jürgen Kocka, "Comparison and Beyond", *History & Theory* 2003:1, s. 41.

metoder och perspektiv.³⁹ Men jämförelser visar inte hur överföringar från ett land till ett annat sker eller hur aktörer inhämtar vetenskapliga rön och idéer från andra länder och omvandlar dem till kunskap i nya kontexter. Transferanalyser, däremot, tjänar det syftet eftersom dessa explicit undersöker överföringsprocesser mellan länder, discipliner, områden eller enheter.⁴⁰

Men liksom den komparativa metoden har transferanalyser vanligtvis utgått från förgivettagna entiteter eller områden. Inom komparationen ligger det i sakens natur. Jämförelser mellan två eller flera områden, såsom exempelvis länder, bygger på att man utgår från dessa länder som givna undersökningsobjekt. Detsamma kan sägas om studier som inriktar sig på transferöverföring från exempelvis ett land till ett annat. Även om det är själva överföringsprocessen som ämnas studeras så kan utgångspunkten i transferanalyser vara att överföringen sker från ett givet land A till land B, det vill säga två på förhand givna objekt. På så sätt menar forskare att den så kallade metodologiska nationalismen kvarstår.⁴¹ Christophe Verbruggen och Julie Carlier har i sin kritik av transferanalyser påpekat att det ofta innebär att det underförstått är linjära överföringsprocesser som studeras.⁴² Det är också detta som Werner och Zimmermann lyfter fram som en huvudsaklig kritik gentemot transferanalysen.⁴³

Transferanalysen har i flera avseenden varit en vidareutveckling av studier och teorier om idéspredning mellan eller inom länder.⁴⁴ Inom statsvetenskapligt orienterad transferanalys har David Dolowitz och David Marsh, som under mitten av 1990-talet utvecklade begreppet *policy transfer*, beskrivit utgångspunkten för politisk transferanalys:

³⁹ Jürgen Kocka, "Comparison and Beyond", *History & Theory* 2003:1; Heinz-Gerhard Haupt, "Komparativ historia -en ifrågasatt metod.", *Historisk Tidskrift* 2007:4.

⁴⁰ Neunsinger 2010; Petersen 2011.

⁴¹ Werner och Zimmermann 2006; Harris m.fl. 2015.

⁴² Christophe Verbruggen och Julie Carlier, "An entangled history of ideas and ideals: feminism, social and educational reform in children's libraries in Belgium before the First World War", *Paedagogica Historica* 2009:3, s. 292.

⁴³ Werner och Zimmermann 2006, s. 35 ff.

⁴⁴ David Benson och Andrew Jordan, "What Have We Learned from Policy Transfer Research? Dolowitz and Marsh Revisited", *Political Studies Review* 2011:3, s. 366 f.

While the terminology and focus often vary, all of the studies are concerned with a similar process by which knowledge about policies, administrative arrangements, institutions and ideas in one political system (past or present) is used in the development of policies, administrative arrangements, institutions and ideas in another political system.⁴⁵

Såväl teoretiskt som metodologiskt har den typen av transferanalys varit ett sätt att utmana föreställningar om att det finns nationsbundna policys, det vill säga att det exempelvis finns särskilda amerikanska, svenska eller norska modeller som utvecklas inom respektive nation oberoende av andra. Richard Rose menar att detta är ett sätt att frångå den metodologiska nationalismen. Genom att studera hur politik i en kontext skapas genom överföring från andra kontexter utgår man inte från att nationell politik endast kan förklaras genom inomnationella faktorer.⁴⁶ Men faktum kvarstår att även kontexter är något som avgränsas i transferanalyser, vilket kan problematiseras. Diane Stone menar att sådana analyser ofta studeras utifrån horisontella överföringar från ett land till ett annat, med andra ord ett bilateralt förhållningssätt inom vilket nationalstaten ses som en given enhet. Därmed kvarstår den metodologiska nationalismen. Hon menar istället att transferprocesser även sker vertikalt mellan stater och internationella organisationer, transnationella aktörer, NGO:s och nätverk.⁴⁷

Ett relationellt perspektiv, såsom *histoire croisée*, bygger på antagandet att det transnationella inte kan ses som avskilt från nationella, regionala och lokala nivåer.⁴⁸ Fokus riktas istället mot "intercrossings", det vill säga korsandet, överlappandet och relationerna mellan områden

⁴⁵ David Dolowitz och David Marsh, "Learning from abroad: The role of policy transfer in contemporary policy-making", *Governance-an International Journal of Policy and Administration* 2000:1, s. 5.

⁴⁶ Richard Rose, *Learning from comparative public policy: a practical guide*, London 2005, s. 6.

⁴⁷ Diane Stone, "Transfer agents and global networks in the 'transnationalization' of policy", *Journal of European Public Policy* 2004:3.

⁴⁸ Werner och Zimmermann 2006, s. 37 f., 43; Neunsinger 2010. "Det franska verbet *croiser* kan närmast översätta[s] med att lägga i kors, korsa, möta eller fläta ihop, och det är korsandet eller sammanflätningen som leder till en förändring av de ursprungliga fenomenen.", som Neunsinger har uttryckt det [s. 17].

och enheter.⁴⁹ Det är därmed ”kontakterna, sammanflätningarna, som utgör utgångspunkten snarare än det strikta isärhållandet av undersökningsenheter”.⁵⁰ Fokus på korsande och sammanflätningar formuleras utifrån antagandet att överföringar från en kontext till en annan, eller från en tidsperiod till en annan, varken är linjära eller horisontella processer. Istället är det ett multidimensionellt perspektiv som tar hänsyn till pluralism och komplexitet som uppstår när områden, objekt, personer etc. sammanflätas. Det är inte endast relationer *mellan* områden, objekt och aktörer som studeras utan också *genom* varandra i form av cirkulation och interaktion. Utgångspunkten är att korsandet och sammanflätandet i sig bygger på ett myller av tänkbara korsningar.⁵¹

Med andra ord innebär den teoretiska utgångspunkten en perspektivförskjutning bort från ett förgivettagande om att svensk välfärd exempelvis influerades av Tyskland (eller något annat land) under välfärdsstatens framväxt. Ett sådant perspektiv skulle innebära att undersökningen riktades mot överföringsprocesser mellan Tyskland-Sverige. Genom den relationella utgångspunkten frigör sig forskaren från den typen av fastställda undersökningsområden. Istället är det empirin som blir vägledande för vad som ska undersökas, vilket jag återkommer till i avsnittet om mina metodologiska överväganden.

Kunskap i rörelse, internationella jämförelser och ideologins betydelse

I blickfånget för den här avhandlingen ställs aktörer som antingen försökte påverka barnpolitiska processer och/eller agerade som rådgivare till såväl stat som kommun. Dessa aktörer medverkade i internationella nätverk och använde sig av internationella komparationer som en slags politiskt praktik. De gav förslag eller pläderade för frågor utifrån det som ansågs vara ”best practices” – eller för den delen – det som ansågs som mindre bra.⁵² Ett fokus i avhandlingen blir att undersöka hur erfarenheter och vetenskapliga rön cirkulerade och kom att omvandlas till kunskapsunderlag i en annan kontext än den presumtivist ursprungliga.

⁴⁹ Werner och Zimmermann 2006, s. 30.

⁵⁰ Neunsinger 2010, s. 21.

⁵¹ Werner och Zimmermann 2006, s. 37 f.

⁵² Astri Andresen m.fl., *Barnen och välfärdspolitiken: nordiska barndomar 1900-2000*, Stockholm 2011, s. 19.

Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet var en svensk organisation som i första hand verkade på nationell nivå. Men personer inom organisationen rörde sig också mellan olika länder, medverkade i nätverk och förmedlade sådant de uppfattade vara viktigt, inte minst till läsarna av *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*. Ett antagande för avhandlingen är att denna förmedling påverkades av intresset att driva igenom vissa politiska frågor eller verka för att barns välfärd utvecklades i en viss riktning. Aktörer som verkar över gränser kan således vara selektiva - de väljer att argumentera för vissa aspekter och avfärdar andra. På så sätt kan de konstruera hybrider som passar den egna lokala, regionala eller nationella kontexten.⁵³ Annika Bergs resultat i hennes undersökning av det socialmedicinska expertparet Signe och Axel Höjer pekar i samma riktning. Hon visar bland annat att paret Höjer använde jämförelser med andra länder som "transnationella strategier" för att påverka politiska processer och genomdriva reformer i Sverige.⁵⁴ Detta är en viktig dimension även i min undersökning. Det vill säga hur vetenskapliga rön, idéer och erfarenheter i andra länder plockades upp av aktörer och omformulerades av dem till kunskapsunderlag för att påverka och sätta frågor på den politiska agendan. Pauli Kettunen menar just att internationella komparationer som politisk praktik har varit en viktig del i utvecklingen av de nordiska välfärdsstaterna. Inte minst har jämförelser med andra länder använts retoriskt för att påverka nationell politik.⁵⁵

Aktörer kan vara både individer och organisationer. Adrienne Chabon, Marjorie Johnstone och Stefan Köngeter har undersökt två kanadensiska reformorganisationer i Toronto, Kanada, under början av 1900-talet. Den ena organisationen hade som mål att skapa daghem för barn och den andra hade för avsikt att skapa så kallade "settlement houses", som var institutioner inom ramen för fattigvården. I likhet med den här avhandlingen har de fokuserat på hur dessa organisationer underbyggde och utvecklade områden genom dess anknytning till transnationella utbyten. De visar att transnationell kunskap ("transnational knowledge") var en viktig källa för underlag för såväl de sociala reformivrarna som för politiska beslutsfattare. Men kunskapen överfördes inte obehindrat. Istället visar forskarna hur kunskapen översattes och omformades i de lokala och nationella kontexterna utifrån

⁵³ Stone 2004, s. 7; Rose 2005.

⁵⁴ Annika Berg, *Den gränslösa hälsan: Signe och Axel Höjer, folkhälsan och expertisen*, Diss. Uppsala universitet, Uppsala 2009, s. 487.

⁵⁵ Kettunen 2006.

”maktrelationer, kulturella preferenser och politiska diskurser”.⁵⁶ John Harris m.fl. har använt termen ”travelling knowledge” i ett ramverk för att analysera hur kunskap rör sig transnationellt och omskapas i olika nationella sammanhang. De problematiserar att kunskap överförs från ett land till ett annat genom linjära överföringsprocesser där kunskap helt enkelt exporteras eller importeras. Med utgångspunkt i att kunskapen är föränderlig menar de istället att kunskap i rörelse – ”travelling knowledge” – omskapas, omorganiseras och anpassas på olika sätt och för att tjäna särskilda intressen och syften.⁵⁷

I en studie om den brittiska barnpsykiatrikern John Bowlbys besök i Sverige på 1950-talet har Karin Zetterqvist Nelson, Frank van der Horst och René van der Veer visat att vetenskapliga rön och teorier inte obehindrat överförs från ett land till ett annat eller från en kontext till en annan. Bowlby reste till Sverige och till andra länder i syfte att samla in erfarenheter inom ramen för ett projekt som handlade om att sammanställa en kunskapsöversikt om välfärden för föräldralösa barn, vilket var ett uppdrag inom Världshälsoorganisationen (WHO). I det svenska barnpsykiatriska sammanhanget gavs inget större utrymme för Bowlbys teorier och det svenska arbetet blev i sin tur relativt marginaliserat i WHO:s rapport. I studien visar forskarna på sammanhangets betydelse för hur teorier och kunskap överförs och mottas. De slår de fast att ”[n]är teorier förmedlas från ett nationellt sammanhang till ett annat påbörjas en ’socialiserings’-process som mer eller mindre anpassar och ibland omgestaltar teorierna till de aktuella nationella förutsättningarna”.⁵⁸

Kunskap i rörelse är också beroende av de olika sammanhangens maktrelationer- och strukturer. Det kan handla om politiska eller ekonomiska intressen, eller hur kunskap får auktoritet och legitimitet utifrån olika maktpositioner:

⁵⁶ Adrienne Chambon, Marjorie Johnstone och Stefan Köngeter, "The circulation of knowledge and practices across national borders in the early twentieth century: a focus on social reform organisations", *European Journal of Social Work* 2014:4, s. 506. [Citat översatt från engelska].

⁵⁷ Harris m.fl. 2015.

⁵⁸ Karin Zetterqvist Nelson, Frank Van der Horst och René Van der Veer, "John Bowlby på besök i 1950-talets Sverige: - en udda fågel i svensk barnpsykiatri", *Socialvetenskaplig tidskrift* 2017, s. 15.

Routes, barriers, boundaries, filters, providers, shape, roots and issues/topics link the travelling of knowledge to specific interests of actors and organisations and, therefore, to power relations and structures of domination. In other words, there is a politics of knowledge, reflected in the content and shape of knowledge that is prominent at a specific time.⁵⁹

Thibaud Boncourt har undersökt hur behaviorismen kom till Europa från USA. Hans resultat visar att det var en mer komplex process än att amerikansk vetenskap och idéer överfördes till Europa. Vilka idéer som importerades måste istället ses i ljuset av strategier som tillämpades av forskare och politiska aktörer som verkade i en europeisk kontext.⁶⁰

Att dra lärdom från andra länder är varken ideologiskt eller politiskt neutralt.⁶¹ David Bryan Robertson skriver att "policy lessons" från andra länder ofta framställs som politiskt neutrala sanningar, och att de mot den bakgrunden används som redskap för att påverka politik. Därmed har lärdomar från andra länder ett politiskt värde som kan kopplas ihop med makt.⁶² Han menar att förespråkare för politisk förändring tenderar använda lärdomar från andra länder för att sätta en fråga på den politiska agendan, medan opponenter i sin tur tenderar att använda negativa lärdomar ("negative lessons") som motargument till idéer, förslag m.m.⁶³ I den här avhandlingen är jag intresserad av hur detta gjordes i en svensk barnpolitisk kontext. Det innebär ett kritiskt perspektiv på hur överförandet av vetenskapliga rön, idéer och erfarenheter från andra länder görs. Det kan vara så att aktörer i den svenska kontexten uppmärksammade vissa framsteg eller nydaningar som skedde i andra länder, men det kan också vara så att man valde att belysa vissa delar av ett annat lands barnpolitiska strävanden för det passade den egna ideologin.

⁵⁹ Harris m.fl. 2015, s. 491.

⁶⁰ Thibaud Boncourt, "The transnational circulation of scientific ideas: Importing behavioralism in european political science (1950-1970)", *Journal of the History of the Behavioral Sciences* 2015:2.

⁶¹ Diane Stone, "Learning Lessons and Transferring Policy across Time, Space and Disciplines", *Politics* 1999:1, s. 53.

⁶² David Brian Robertson, "Political Conflict and Lesson-Drawing", *Journal of Public Policy* 1991:1, s. 55.

⁶³ Ibid., s. 56.

Likaså kan jämförelser med andra samhällen eller grupper användas som ideologiskt bränsle. Bonnie Anderson har undersökt feministiska transnationella nätverk under perioden 1830–1860. Hon menar att feminister i olika länder såg kvinnans underkastelse som ett universellt och globalt problem. Kvinnoförtryck i andra länder skapade analogier som användes för att beskriva den egna nationella eller lokala kontexten, medan feministiska framsteg i andra länder användes för att ingjuta hopp. Jämförandet var dels ett sätt att knyta band till kvinnor i andra länder, dels en ingrediens för att skapa gemensamma föreställningar om kvinnan som underordnad.⁶⁴

De personer som under 1920- och 1930-talen verkade inom det så kallade barnavårdsfältet ingick i ett visst historiskt och politiskt sammanhang. Hur de förstod och representerade sin omvärld var inbäddat i detta sammanhang, vilket betyder att deras sätt att identifiera och lösa problem hade kunnat vara annorlunda under andra omständigheter. Som Sven-Björn Kilander skrivit kan man inte "reducera dominerande problem och bärande idéer i ett vetenskapligt eller skönlitterärt verk till upphovsmannens vetenskapliga, litterära och/ eller personliga kontakter. De problem som han brottas med är inte bara summan av eller ett urval av de tankar, som han kommit i kontakt med." Även om en del kan förklaras av direkt påverkan mellan personer eller områden, måste det ställas i relation till ett samtida sammanhang (Kilander benämner detta sammanhang som övergripande diskurs).⁶⁵ Kontakter och utbyten mellan aktörer i olika länder skedde inom ett samtida ramverk av olika förutsättningar som personerna själva inte nödvändigtvis var medvetna om.

I den här avhandlingen studeras hur erfarenheter och vetenskapliga rön från andra länder omvandlades till kunskapsunderlag för svensk politik och hur detta blev en del av förhandlingarna om barns och ungas välfärd. Men vilka vetenskapliga rön och vilka erfarenheter som plockades upp och användes måste ses i sitt sammanhang. Aktörerna inom Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet verkade inom ett ideolo-

⁶⁴ Susan Pedersen, "Women's history: Explaining convergence and divergence", i Deborah Cohen och Maura O'Connor (red.), *Comparison and history. [Elektronisk resurs]: Europe in cross-national perspective*, New York 2004, s. 85; Bonnie S. Anderson, *Joyous greetings: the first international women's movement, 1830-1860 [Elektronisk resurs]*, New York 2000.

⁶⁵ Svenbjörn Kilander, *Den nya staten och den gamla: en studie i ideologisk förändring*, Uppsala 1991, s. 39 f.

giskt ramverk som påverkade vilka internationella relationer man hade samt vad som plockades upp eller inte plockades upp från andra länder oavsett om detta skedde medvetet eller omedvetet. Detta urval omvandlades till information eller kunskap som passade in i den svenska och ideologiska kontext som Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet befann sig i.

I avhandlingen kommer därför mina teoretiska utgångspunkter kombineras med ideologianalys. Det innebär att ideologi analyseras utifrån ett perspektiv på ideologi som en praktik där vad som anses rätt eller fel respektive sant eller falskt uttalas direkt eller indirekt och bidrar till att påståenden om verkligheten får auktoritet som neutral och sanningsenlig fakta. Det ideologiska ses i den meningen som något som till sin natur innebär ett ställningstagande, där en särskild typ av kunskap förfäktas i syfte att gynna olika intressen.⁶⁶ Även detta återkommer jag till i avsnittet om metodologiska överväganden.

1.4 Tidigare forskning

Välfärdsstatens förhistoria: reformorganisationer, socialpolitik och barnavård

Den skandinaviska välfärdsstaten eller den ”svenska modellen” har, inte minst från ett internationellt perspektiv, framställts som synonym med socialdemokratien och dess maktövertagande under 1930-talet. Den mest betydelsefulla faktorn för framväxten av välfärdsstaten har i det hänseendet härletts just till ”den starka socialdemokratien och arbetarklassens mobilisering”. Demarkationslinjen gentemot tidigare period har därmed dragits mot bakgrund av att välfärdsstaten växte fram som svar på klassamhällets orättvisor. Flera forskare har dock nyanserat detta genom att betona den utveckling som föregick det socialdemokratiska maktövertagandet, att svensk välfärd utformats genom samarbete och samförstånd mellan olika samhällsgrupper. Det har även framförts att inte bara klass, utan även att kategorier som kön, varit en viktig faktor under utvecklingen av den svenska välfärdsstaten.⁶⁷

⁶⁶ Margaret Wetherell och Jonathan Potter, *Mapping the language of racism: discourse and the legitimation of exploitation*, Hemel Hempstead 1992, s. 31 f.

⁶⁷ Se Helena Bergman, *Att fostra till föräldraskap: barnavårdsmän, genuspolitik och välfärdsstat 1900-1950*, Diss. Stockholms universitet,

Den norska historikern Anne-Lise Seip har inspirerat flera svenska forskare.⁶⁸ Seip ser den norska socialpolitiska utvecklingen som en del av en europeisk rörelse och som en produkt av olika intressegruppers viljor att förändra samhället. Hon positionerar sig därför mot förklaringar som enbart härleds till en viss klass, ett särskilt ändamål, som exempelvis social kontroll av underklassen, eller som en logisk följd av exempelvis teknologisk utveckling. Hon menar att välfärdsstaten byggde vidare på den socialpolitik som formulerades runt sekelskiftet.⁶⁹ Välfärdsstaten föregicks av det som Seip kallar för "socialhjelpstaten". Socialhjelpsstaten, vars utveckling härleds till perioden 1870–1920, betecknar en samhällsordning där ansvaret för hjälp till behövande, fattiga och utsatta kom att fördelas mellan det privata och det offentliga, vilket ersatte en äldre Laissez-fairestat där ansvaret främst vilade på individen och där statens ansvar var ytterst begränsat. Socialhjelpsstaten kännetecknades av samverkan mellan stat, kommun och den hjälpverksamhet som utfördes via filantropiska initiativ. För att förstå den socialpolitiska utvecklingen som föregick välfärdsstaten är det, enligt Seip, därför viktigt att studera frivilliga organisationer, det vill säga den organiserade filantropin.⁷⁰

Filantropi och frivilliga organisationer har i tidigare forskning belysts utifrån olika perspektiv. Kvinnors filantropiska engagemang har i flera studier undersökts för att visa hur den filantropiska verksamheten varit en väg in i offentligheten för borgerlighetens kvinnor, vilket därmed bidragit till kvinnors politiska och sociala emancipation.⁷¹ Filantropisk

Stockholm 2003. och där anförda referenser. [Citat s. 31]; Sven E. Olsson, *Social policy and welfare state in Sweden*, Diss. Stockholms universitet, Lund 1990.

⁶⁸ Se exempelvis Bergman 2003; Staffan Förhammar, *Med känsla eller förnuft?: svensk debatt om filantropi 1870-1914*, Stockholm 2000; Staffan Förhammar, "Scientific Philanthropy and Welfare Politics of Solidarity", *Scandinavian Journal of History* 2015:1; Ohrlander 1992; Lennart Lundquist, *Fattigvårdsfolket: ett nätverk i den sociala frågan 1900-1920*, Lund 1997; Anders Berge, *Medborgarrätt och egenansvar: de sociala försäkringarna i Sverige 1901-1935*, Lund 1995; Weiner 1995.

⁶⁹ Anne-Lise Seip, *Socialhjelpstaten blir til: norsk sosialpolitikk 1740-1920*, Oslo 1984, s. 14; Anne-Lise Seip, *Veiene til velferdsstaten: norsk sosialpolitikk 1920-75*, Oslo 1994.

⁷⁰ Seip 1984, s. 12 f.

⁷¹ Se t. ex. Birgitta Jordansson, *Den goda människan från Göteborg: genus och fattigvårdspolitik i det borgerliga samhällets framväxt*, Lund 1998; Birgitta Plymoth, *Fostrande försörjning: fattigvård, filantropi och genus i fabriksstaden Norrköping 1872-1914*, Diss. Stockholms universitet,

verksamhet har i en del studier tolkats som borgerlighetens makt, disciplinering och sociala kontroll av arbetarklassen.⁷² Andra studier har betonat de frivilliga organisationernas betydelse för välfärdsstatens framväxt och förhistoria och förhållandet mellan det privata och det offentliga, vilket är särskilt intressant för min avhandling.⁷³ Likaså gäller det studier där filantropi kopplats ihop med barndomshistoriska perspektiv. Barn- och ekonomhistorikern Johanna Sköld har i boken *Fosterbarnens ö: Prins Carls uppfostringsinrättning och verksamheten på Gålö: 1830-1939* exempelvis visat att social ingenjörskonst inte var något som kom med det socialdemokratiska välfärdsprojektet utan något som i allra högsta grad fanns inom den borgerliga filantropin.⁷⁴ Historikern Staffan Förhammar, som i flera studier behandlat filantropi, har påpekat att tidigare forskning om så kallade "barnräddare" gett en "god illustration till hur filantropisk verksamhet kan initiera modern socialpolitik."⁷⁵

Begreppet barnräddare beskriver de aktörer vars filantropiska engagemang riktades gentemot barn och unga under tiden kring sekelskiftet 1900. Detta var ett internationellt fenomen. Anthony Platt skrev i slutet av 1960-talet om "child savers" och den rörelse de skapade. Enligt honom utgjordes barnräddarna i USA av medelklasskvinnor som intresserade sig för arbetarklassens barn och unga utifrån föreställningen att de skulle rädda dem från dåligt beteende och en farlig omgivning. Med andra ord var räddningen ett sätt att utöva social kontroll.⁷⁶ Linda Gor-

Stockholm 2002; Jane Lewis, *Women and social action in Victorian and Edwardian England*, Stanford 1991; Frank K. Prochaska, *Women and philanthropy in nineteenth-century England*, Oxford 1980; Alexandra Ramsay, *Huvudstadens hjärta: filantropi och social förändring i Helsingfors: två fruntimmersföreningar 1848-1865*, Diss. Helsingfors universitet, Helsingfors 1993.

⁷² Jacques Donzelot, *The policing of families*, New York 1979; Gunnel Swedner, *Traditioner som fängslar: en studie av det sociala arbetets motiv och framträdelseformer i Göteborg under tiden 1790-1918*, Diss. Göteborgs universitet, Göteborg 1993.

⁷³ Förhammar 2000; Förhammar 2015; Lundquist 1997; Ohrlander 1992; Olsson 1990.

⁷⁴ Johanna Sköld, *Fosterbarnens ö: Prins Carls uppfostringsinrättning och verksamheten på Gålö: 1830-1939*, Stockholm 2012; Se även Jonas Larsson Kraus, *Att odla ett samhälle: Råby räddningsinstitut och 1840-talets sociala ingenjörskonst*, Diss. Uppsala universitet, Uppsala 2009.

⁷⁵ Förhammar 2000, s. 32.

⁷⁶ Anthony M. Platt och Miroslava Chávez-García, *The child savers: the invention of delinquency*, New Brunswick, N.J. 2009.

dons studie om familjevåld i Boston 1880–1960 ger delvis en annan bild. Hon visar att insatserna inte endast handlade om social kontroll som pådyvlades de fattiga av de bättre bemedlade filantroperna. Både kvinnor och barn vände sig till de privata aktörerna för att få hjälp att undfly en våldsam familjefar eller fattigdom, det var alltså inte alltid hjälp som påkallades ovanifrån. Däremot efterfrågade de inte alltid samma hjälp som erbjöds. De protesterade mot och förhandlade kring den hjälp som fanns att få. Hjälpökande var på så sätt med och utformade den socialpolitik som stat och filantropi tillhandahöll.⁷⁷ Ett svenskt exempel där barnaräddare är i fokus är Gena Weiners avhandling *De räddade barnen: om fattiga barn, mödrar och fäder och deras möte med filantropin i Hagalund 1900–1940*. Hon visar också hur kvinnor i mötet med den filantropiska barnavårdsbyrån försökte förhandla om de hjälpinsatser som fanns att tillgå.⁷⁸

En annan aspekt som uppmärksammats av Weiner är hur verksamheter som startade i privat regi övergick till kommunalt ansvar och i kommunala inrättningar och slutligen också kunde bli ett statligt ansvar.⁷⁹ Ingrid Söderlind och Johanna Sköld har visat att sådana förändringar skedde inom många områden. Det var dock inte bara filantropiska initiativ som övergick i kommunal regi utan även lösningar inom barnavården som fanns på marknaden, såsom privat fosterbarnsvård.⁸⁰ Andra verksamheter som kan nämnas är barnavårdscentraler, barnträdgårdar, arbetsstugor samt feriehemsverksamhet för fattiga barn.⁸¹ Ytterligare ett exempel på filantropisk verksamhet som ledde fram till ett statligt och kommunalt övertagande beskrivs av Ann-Charlotte Münger i *Stadens barn på landet: Stockholms sommarlovskolonier*

⁷⁷ Linda Gordon, *Heroes of their own lives: the politics and history of family violence: Boston 1880-1960*, New York 1989.

⁷⁸ Weiner 1995.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Ingrid Söderlind och Johanna Sköld, "Privata utförare av social barnavård: en affär under flera sekel", *Socialtjänstmarknaden: om marknadsorientering och konkurrensutsättning av individ- och familjeomsorgen*, 2018; Sköld, Söderlind och Bergman 2014.

⁸¹ Weiner 1995; Ann-Katrin Hatje, *Från treklång till triangeldrama: barnträdgården som ett kvinnligt samhällsprojekt under 1880-1940-talen*, Lund 1999; Ole Olsson, *Från arbete till hobby: en studie av pedagogisk filantropi i de svenska arbetsstugorna*, Diss. Linköpings universitet, Linköping 1999; Barbro Ljungdahl Zackrisson, *Feriebarnets århundrade: Stockholmsbarn i ett landskap av ideal, rekreation och ekonomi 1900-2000*, Stockholm 2012.

och den moderna välfärden. Hon beskriver en moderniseringsprocess där statens övertagande av kolonierna motiverades utifrån att verksamheterna sköttes rationellt och målinriktat. Samtidigt utgick den nya ordningen ”från samma normer och värderingar som präglat filantropernas ambitioner.”⁸²

Ett brett grepp om den filantropiska verksamheten har Förhammar tagit i *Med känsla eller förnuft?: svensk debatt om filantropi 1870–1914*. Han har undersökt svenska föreställningar om social hjälpverksamhet och ansvarsfördelningen mellan det enskilda/privata och det allmänna/offentliga.⁸³ Studien koncentreras till föreningar i Stockholm samt organisationer som hade som avsikt att verka nationellt. Även riksdagsdebatter belyses. Förhammar tar avstamp i den så kallade ”vetenskapliga filantropin”, som betonade att hjälparbetet skulle vara resultatdrivet istället för att motiveras av kristna förtecken vilket kännetecknade mycket av den tidigare filantropin.⁸⁴ Förhammar skriver att denna form av filantropi introducerades omkring år 1870. Han ansluter sig således till ”Seips socialpolitiska schema” genom att förlägga periodiseringen utifrån Laissez-fairstatens övergång till socialhjälsstaten.⁸⁵

Från och med tiden kring sekelskiftet kan Förhammar spåra förändringar i visionerna hos filantroperna som rörde sig kring Föreningen för välgörenhetens ordnande (FVO) och Centralförbundet för socialt arbete (CSA). Man började ta ett långsiktigt helhetsperspektiv på samhället som innebar en strävan efter ”att skapa oberoende samhällsnyttiga medborgare” genom att lyfta upp en hel samhällsklass till självständighet. I förlängningen innebar det att organisationerna verkade för att ”undanröja behovet av den egna verksamheten”.⁸⁶

I en historisk översikt om frivilliga organisationer gör Roger Qvarsell en åtskillnad mellan pedagogisk/institutionell filantropi, vetenskaplig filantropi och politisk filantropi. Under 1800-talet inrättades en rad olika institutioner och skolhem för barn och unga genom privata initiativ. Detta har Qvarsell beskrivit som den *pedagogiska eller institutionella filantropin*. Den *vetenskapliga filantropin* handlade om intresset för

⁸² Münger 2000, s. 275.

⁸³ Förhammar 2000. Förhammar använder de analytiska begreppen enskilt och allmänt istället för privat och offentligt.

⁸⁴ Ibid., s. 46.

⁸⁵ Ibid., s. 13.

⁸⁶ Ibid., s. 197.

att undersöka och beskriva sociala förhållanden. Mot slutet av 1800-talet fick denna verksamhet stor betydelse för såväl socialpolitik som samhällsvetenskap, och under mellankrigstiden "kom denna omfattande socialvetenskapliga verksamhet att till stor del integreras i det statliga utredningsväsendet".⁸⁷ Den *politiska filantropin* beskriver Qvarsell som den gren av den filantropiska verksamheten som fick störst betydelse för den socialpolitiska utvecklingen. Många frivilliga organisationer såg som sin viktigaste uppgift att påverka lagstiftning och verka för att reformera svensk socialpolitik: "I böcker, pamfletter och tidskriftsartiklar försökte man påvisa att de sociala problemen var av en sådan omfattning och svårighetsgrad att det krävdes omfattande insatser från både stat och kommun."⁸⁸ Även om det fanns inslag av politisk filantropi under 1800-talet var det i början av 1900-talet som detta socialpolitiska engagemang kom att få sin verkliga betydelse, visar Qvarsell.⁸⁹

Den viktigaste organisationen för detta ändamål blev Centralförbundet för socialt arbete (CSA), som startade sin verksamhet 1903. CSA var en sammanslutning som hade som mål att reformera svensk socialpolitik och stod från och med år 1904 bakom *Social tidskrift*, vilket blev den centrala tidskriften för social debatt fram till och med det sista publiceringsåret 1917. År 1906 startade även Svenska Fattigvårdsförbundet (SFF), som vid sidan om CSA kom att fokusera på att reformera fattigvården och barnavården. Den politiska filantropin hade betydelse för en rad olika reformer, som exempelvis pensionslagstiftningen år 1913, en ny fattigvårdslag 1918, barnavårdslagen 1924 samt tillkomsten av Socialstyrelsen 1913 och Socialdepartementet 1921. Qvarsell betonar också att sammanlänkningen mellan frivilliga och statliga instanser gavs ytterligare uttryck genom att flera av företrädarna för dessa organisationer kom att verka inom staten.⁹⁰

De frivilliga organisationernas betydelse för välfärdsstatens framväxt och förhistoria har som nämnts betonats av flera svenska forskare. Sven E. Olsson har i avhandlingen *Social Policy and Welfare State in Swe-*

⁸⁷ Roger Qvarsell, "Välgörenhet, filantropi och frivilligt socialt arbete - en historisk översikt", *Frivilligt socialt arbete: kartläggning och kunskapsöversikt: rapport*, Stockholm 1993, s. 224 ff. [Citat s. 226].

⁸⁸ Ibid., s. 227.

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ Ibid.; Roger Qvarsell, "Det frivilliga sociala arbetets idéhistoria", i Roger Qvarsell (red.), *Skall jag taga vara på min broder?: Tolv artiklar om vårdens, omsorgens och det sociala arbetets idéhistoria*, Umeå 1993, s. 78.

den problematiserat föreställningen om att socialdemokratins inträde på 1930-talet markerade ett uppbrott gentemot föregående tidsperiod. Istället söker han de historiska rötterna till välfärdsstaten, något han kallar för en "för-socialdemokratisk" era där stora delar av den socialpolitiska utvecklingen grundlades.⁹¹ I en första del i avhandlingen fokuserar han därför på hur de svenska socialpolitiska idéerna formades från 1880-talet fram till 1930-talet. Detta genom att studera hur den socialpolitiska diskursen utvecklades genom överlappande mellan internationella influenser, de rörelser som uppehöll sig kring den så kallade "sociala frågan" och massrörelser som nykterhetsrörelsen, arbetarrörelsen och den kooperativa rörelsen.⁹² Lennart Lundquist intar i *Fattigvårdsfolket: ett nätverk i den sociala frågan 1900–1920* en liknande position. Även han betonar nödvändigheten att studera den moderna välfärdsstatens förhistoria.⁹³ Liksom Seip menar han att den svenska socialpolitikens utveckling "bör ses som en del av en europeisk rörelse. Den drevs inte fram av en enda klass med en enda målsättning utan var en produkt av många olika aktörers idéer och åtgärder."⁹⁴ Lundquist har mot den bakgrunden fokuserat på frivilliga organisationer och de personer – de han kallar fattigvårdsfolket – som var verksamma inom organisationerna. Genom att analysera "policynätverket fattigvårdsfolket" söker han svar på frågorna om hur dessa personer försökte påverka det offentliga och vad resultatet blev, vilka idéer de hävdade samt hur dessa idéer förhöll sig "till andra samhällsidéer".⁹⁵ Hans resultat visar att nätverket utgjordes av en samhällelig elit som stod i nära kontakt med makthavarna och således hade en god grund för att påverka svensk socialpolitik. Dessutom samlades de kring en gemensam ideologisk utgångspunkt i fattigvårdsfrågan som byggde på en progressiv socialpolitik. Kärnan i nätverket utgjordes av personer från Stockholm och vid sidan av personliga kontakter var de ofta delaktiga i flera av organisationerna. Dessutom rörde de sig mellan det privata och det offentliga utan någon tydlig gränsdragning mellan profession och ideellt arbete. Lundquist beskriver relationen mellan de frivilliga organisationerna och det offentliga (stat och kommun) utifrån hur fattigvårdsfolket del-

⁹¹ Olsson 1990, s. 20.

⁹² Ibid. De internationella influensernas påverkan på detta svenska sammanhang härleds främst till Tyskland och det socialförsäkringssystem som utvecklades under Otto von Bismarcks regeringstid.

⁹³ Lundquist 1997, s. 34.

⁹⁴ Ibid., s. 374.

⁹⁵ Ibid., s. 371.

tog i policyprocesser. Dels påverkade fattigvårdsfolket genom ”öppen och direkt och indirekt påverkan genom fattigvårdsorganisationerna”, dels genom ”dold direkt och indirekt påverkan genom personliga kontakter”. Dessutom medverkade fattigvårdsfolket i offentliga beslut genom ”överlappande medlemskap med offentliga organ.”⁹⁶

Tidigare forskning om den moderna välfärdsstatens förhistoria har, som beskrivits, visat att frivilliga organisationer spelade en viktig roll för välfärdens utformning. Det handlade inte om intresseorganisationer som endast försökte påverka de politiska besluten vid sidan om det offentliga, de var också på flera sätt integrerade med stat och kommuner. När det gällde barns välfärd var det, som nämnts, en organisation som stod i centrum under 1900-talets första decennier: Svenska fattigvårdsförbundet, som från år 1925 bytte namn till Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet.

Välfärdsstatens förhistoria: Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet – en central organisation för barns välfärd

Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets betydelse för barns välfärd har lyfts fram i flera studier. Helena Bergman har i avhandlingen *Att fostra till föräldraskap: barnavårdsmän, genuspolitik och välfärdsstat 1900–1950* studerat den svenska barnavårdsmannainstitutionen – det vill säga den nya myndighetsutövning som uppkom i och med Lag om barn utom äktenskap 1917, vilken stadgade att varje barn som var fött utom äktenskapet skulle förses med en kommunal barnavårdsman som skulle övervaka barnets vård och att fäderna betalade underhåll. Lagen innebar att samhället tog på sig ansvaret att se till att föräldrar skötte sina plikter och för att studera hur detta gick till har Bergman tillämpat ett genusperspektiv på familj, barn och välfärd. I centrum för studien står Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet, de kommunala barnavårdsmännen och kvinnoörelsen. Dessa var på olika sätt sammanknutna med varandra. Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet arbetade proaktivt för att barnavårdsmännens verksamhet ”skulle utformas på ett rationellt och enhetligt sätt över hela landet.”⁹⁷ Dessutom var många barnavårdsmän aktiva i förbundet. Som

⁹⁶ Lundquist 1997, s. 377; Nätverket av dessa filantroper och politiker är även utgångspunkten i Mikael Sjögren, *Fattigvård och folkuppfostran: liberal fattigvårdspolitik 1903-1918*, Diss. Umeå universitet, Umeå 1997.

⁹⁷ Bergman 2003, s. 42.

en av tidens centrala reformorganisationer integrerade man även ”kvinnofrågor i den socialpolitiska diskussionen”, vilket innebar en överlappning med kvinnorörelsen.⁹⁸

Bergman avser fånga tre olika problemområden: välfärdsstatens framväxt och expansion, professionalisering inom välfärdsstaten och den roll genusrelationer spelade i sammanhanget. Lag om barn utom äktenskap gav ”uttryck för ett offentligt engagemang i det privata familjelivet.” Centralt i barnavårdsmännens arbete blev uppdraget att fastställa faderskapet samt att se till att underhåll betalades för barnen. Vid försummelse ingick även att driva in underhållet.⁹⁹ Barnavårdsnämnder fanns redan på kommunal nivå i vissa kommuner, och de var inom dessa som barnavårdsmännen skulle vara verksamma. Det var dock långt ifrån alla kommuner som hade en särskild barnavårdsnämnd, så tillämpningen av lagen sköttes ofta av skolrådet i respektive skoldistrikt. Inte förrän år 1926 blev det lag på att kommuner skulle ombesörja en barnavårdsnämnd.¹⁰⁰

Bergman menar att barnavårdsmannareformen var ett uttryck för det som Seip betecknar som socialhjälsstaten: ansvaret vilade på familjen, men staten intervenerade i det privata när det krävdes. Genom 1937/38 års lag om bidragsförskott gavs ogifta mödrar statligt underhåll för barnen, vilket förändrade spelplanen. Istället för att kontrollera att fäderna betalade underhåll gick staten in och garanterade underhåll för barnen. Därefter krävde staten fäderna på återbetalning. Det ekonomiska ansvaret försköts därmed från familjen till staten. Bergman menar att bidragsförskottets inträde visar på övergången från det som kan betecknas som socialhjälsstat till välfärdsstat. Samtidigt menar hon att politiken kring frågans utveckling även präglades av kontinuitet. Dels betydde båda reformerna att det offentliga intervenerade i den privata sfären för att hjälpa kvinnor och barn, dels fortsatte barnavårdsmannainstitutionen att vara verksam och barnavårdsmännen att kontrollera ogifta föräldrar, särskilt mödrar, efter det att bidragsförskottet implementerats.¹⁰¹

⁹⁸ Bergman 2003, s. 43.

⁹⁹ Ibid., s. 19 f. [Citat s. 19].

¹⁰⁰ Lundström 1993, s. 63; Maria Sundkvist, *De vanartade barnen: mötet mellan barn, föräldrar och Norrköpings barnavårdsnämnd 1903-1925*, Diss. Linköpings universitet, Uppsala 1994.

¹⁰¹ Bergman 2003, s. 327 f.

Svenska fattigvårdsförbundet bytte år 1925 namn till Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet efter en omorganisation.¹⁰² I Lundquist undersökning av 1900-talets två första decennier intar Svenska fattigvårdsförbundet en central roll. Han menar att organisationen "utan tvekan" var den viktigaste sammanslutningen inom svensk fattigvård.¹⁰³ Förbundet och de personer som verkade inom organisationen kom att spela en betydelsefull roll för sociala reformer inom fattigvårdens område. Dess betydelse för staten visar sig dels i att Svenska fattigvårdsförbundet tidigt fick offentliga anslag, dels i att de personer som verkade inom förbundets kärna hade nära anknytning till det offentliga. Förbundet utvecklade även strategier för att rekrytera medlemmar som inte nödvändigtvis arbetade inom fattigvård, men som på olika sätt kunde påverka den socialpolitiska utvecklingen. Personer från riksdag, myndigheter, läkare, lärare och präster knöts till förbundet. Eftersom det inte heller fanns "centrala, statliga organ för fattigvården kom förbundet snart att uppfattas nästan som ett offentligt organ."¹⁰⁴

Kajsa Ohrlander har i sin avhandling *I barnens och nationens intresse: socialliberal reformpolitik 1903-1930* haft ansatsen att "fånga den *dominerande*, vinnande, diskursen" kring tanken om det samhälleliga ansvaret i frågan som rörde barn och föräldrar.¹⁰⁵ Hon har fokuserat på 1900-talets tre första decennier, vilket hon beskriver som en tid då "samhällets ansvarstagande fortfarande inte var någon självklarhet utan istället blev problematiserat".¹⁰⁶ Denna problematisering skedde, enligt Ohrlander, mot bakgrund av sekelskiftets vision för att förändra svensk socialpolitik. I centrum för hennes studie står Svenska fattigvårdsförbundet, som hon beskriver som den rörelse som, när det kom till barnpolitik, var den drivande kraften i att reformera det sociala landskapet.¹⁰⁷

Ohrlander beskriver hur barn formulerades som problem för hela nationen. Man lyfte frågan om hur framtidens nation skulle se ut om man inte gjorde något åt den svenska fattigdomen. I det avseendet var arbetet med barnfrågor ett viktigt element, eftersom just barnen målades upp som bärare av det framtida samhället. För att nå kärnan av visioner

¹⁰² Bergman 2003, s. 126.

¹⁰³ Lundquist 1997, s. 100.

¹⁰⁴ Ibid., s. 100 ff; Ohrlander 1992, s. 51.

¹⁰⁵ Ohrlander 1992, s. 24.

¹⁰⁶ Ibid., s. 12.

¹⁰⁷ Ibid., s. 9 ff.

och idéer som föregick diskursen ägnar Ohrlander en hel del utrymme åt den svenska nationalekonomen Gustav Cassel och hans bok *Socialpolitik* som utkom 1902. Cassels teori handlade bland annat om att samhället skulle utvecklas i positiv riktning genom olika moderna folk-rörelser, som vid sidan om staten i gemensamheten bidrog till att höja bildningsnivån i samhället.¹⁰⁸

Ohrlander motiverar undersökningsområdet och -perioden utifrån att den svenska arbetarrörelsen varit väldokumenterad medan det i allmänhet varit ”mer ovanligt med studier om borgliga rörelser och politiska partier, yrkesgrupper och professionella organisationer.”¹⁰⁹ I synnerhet fanns en avsaknad av perspektiv på hur politik om barn och familj formades i ett sammanhang som föregick det socialdemokratiska välfärdsbygget. När Socialdemokraterna kom till makten fanns redan ett fundament för barns välfärd i form av lagstiftning, barnavårdsnämnder, institutioner och idéer som levde vidare en lång tid framöver.¹¹⁰

Gena Weiner har i sin ovan nämnda avhandling, som spänner mellan åren 1900–1940, studerat två filantropiska verksamheter: Solna Mjölkdroppe och Barnavårdsbyrån i Solna. Barnavårdsbyrån var en del av Svenska fattigvårdsförbundets verksamhet, vilket överensstämde med förbundets ambition att verka för sociala insatser.¹¹¹

I Bergmans avhandling beskrivs utvecklingen av barnavårdens verksamhet inom Svenska fattigvårds- (och barnavårds)förbundet. I samband med de nya lagarna från år 1917 ändrade Svenska fattigvårdsförbundets barnavårdskommitté namn till Svenska fattigvårdsförbundets barnavårdsutskott. I barnavårdsutskottets uppgift ingick att informera kommunernas barnavårdsnämnder och få dem att bidra till att utbyta erfarenheter och kunskap.¹¹² Ohrlander har beskrivit perioden 1917–1924 som ”Övertagandets diskurs”, det vill säga en period där de visioner som hade uttryckts under 1900 och 1910-tal delvis förverkligades i ett barnavårdsfält. Barnavårdsfältet var dels en produkt av den reformering som genomfördes genom lagstiftning, dels av att rörelsen inom

¹⁰⁸ Ohrlander 1992, s. 57.

¹⁰⁹ Ibid., s. 13.

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Weiner 1995, s. 127 ff.

¹¹² Bergman 2003; Gunnar Boalt m.fl., *De socialpolitiska centralförbunden: en jämförande studie*, Stockholm 1975, s. 37 f.

och omkring Svenska fattigvårdsförbundet (re)producerade fältet.¹¹³ Barnavårdsfältet dominerades av en socialliberal grundsyn, men det var samtidigt en socialpolitisk arena som var öppen för olika politiska ideologier. Det var flera framstående socialdemokrater som intog ledande positioner i såväl Svenska fattigvårds- (och barnavårds)förbundet som CSA.¹¹⁴

Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet axlade ett betydande ansvar för att ordna den svenska välfärden för barn och unga, vilket var en utveckling som gick hand-i-hand med den svenska lagstiftningen. Under implementeringen av 1917 års lag om barn utom äktenskap fick Svenska fattigvårdsförbundets dåvarande barnavårdsutskott ansvaret att upplysa, instruera och verka för den nya lagens tillämpning. Detta arbete fungerade med Helena Bergmans ord inte "som ett komplement till den kommunalt organiserade barnavårdsverksamheten, utan snarare som en föregångare som pekade på hur denna verksamhet borde ordnas. Man arbetade på flera fronter samtidigt, med insatser både för barnavårdsnämndernas organisering och för kunskapsproduktionen på området."¹¹⁵ Även om det var en frivillig sammanslutning axlade man i praktiken en myndighetsutövande roll.¹¹⁶

År 1924 beslutades om en ny lag: Lag om samhällets barnavård. Liksom fattigvårdslagstiftningen arbetades det här lagförslaget fram med inblandning av flera tongivande personer från Svenska fattigvårdsförbundet. Förbundet fungerade även som remissinstans. Lagen innebar att förbundet mot slutet av år 1924 påbörjade en grundlig omorganisering, med nya stadgar. Organisationen delades upp i två separata grenar, en för fattigvård och en för barnavård. Det föranledde att man bytte namn till Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet. Barnavårdens väg från att vara en del av fattigvården till att bli ett eget verksamhetsområde blev därmed fullt ut realiserad. Bergman skriver att Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet genom omorganiseringen "markera[de] barnavårdssakens likvärdiga och självständiga roll."¹¹⁷

¹¹³ Ohrlander 1992.

¹¹⁴ Ibid., s. 144 f.

¹¹⁵ Bergman 2003, s. 123.

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Ibid., s. 123 ff. [Citat s. 126].

Transnationella perspektiv inom barn- och barndomshistorisk forskning

Nordiskt samarbete, utbyten och gemenskap har varit föremål för olika studier. Den tidigare forskningen har visat att detta påverkade nationell utveckling och lokala föreställningar om barns liv och villkor. De undersökningar som rört sig mellan internationella, nationella och lokala nivåer har också visat att internationell politik och internationell positionering haft betydelse för barns liv och villkor. Ett viktigt bidrag till transnationella dimensioner av barnavård, barnpolitik och synen på barns liv och villkor utgör boken *Barnen och välfärdspolitiken: nordiska barndomar 1900–2000* från år 2011. Boken bygger på ett forskningsprojekt där sex forskare från fem nordiska länder har undersökt barns välfärd i Norden under 1900-talet. Den övergripande ansatsen i studien var att studera frågor om barns välfärd i ett nordiskt komparativt perspektiv, dels för att jämföra nordiska länder, dels för att ”förstå likheter och det nationellt specifika” genom de komparationer historiska aktörer gjorde. Angreppssättet innebär en belysning av hur länderna påverkades av varandra i beslutsfattande om ny lagstiftning genom samarbeten, utbyten och påverkan. I boken studeras även föreställningar om vad som kännetecknade det nordiska barnet i jämförelse med ”’icke-nordiska’ barn”.¹¹⁸ Forskningsansatsen har ställts mot bakgrund av att den socialpolitiska utvecklingen kring frågor om barns villkor och välfärd utgick från gemensamma internationella problem och diskussioner som uppstod under andra hälften av 1800-talet och framåt:

Man kan säga att de sociala reformivrarna i Norden sökte efter ”best-practices” över allt – det handlade om erfarenheter som presenterades för en internationell läsekrets genom internationella tidskrifter och tidningar, och för en internationell publik vid internationella konferenser och möten. Vid sidan om detta reste de mycket.¹¹⁹

Barnen och välfärdspolitiken visar på flera sätt hur barnpolitik, välfärd och synen på barn konstruerats genom ett nära samarbete i de nordiska länderna under 1900-talet. Tillkomsten av Danmarks, Norges och Sveriges barnavårdslagstiftning har i stort sett följt varandra även om in-

¹¹⁸ Andresen m.fl. 2011, s. 11–28.

¹¹⁹ Ibid., s. 19.

nehållet i lagar och regelverk har haft betydande skillnader. Finlands och Islands första lagstiftningar om organiseringen av den sociala barnvården kom senare än i de övriga nordiska länderna, men även i de länderna har forskarna kunnat visa gemensamma drag. Genom kongresser, möten och organiserad samverkan skapades en gemensam plattform för utbyte av kunskaper och erfarenheter. I boken har Pirjo Markkola haft huvudansvar för kapitlet "Det nordiska barnet. Nordiskt samarbete för barnets bästa" där nordiska barnavårdskongresser undersökts under tidsperioden 1921–1973. Studien visar att flera olika typer av aktörer var involverade i kongresserna. Såväl institutioner, politiker, regeringsföreträdare, professionella och andra frivilliga intresserade representerades på kongresserna. Deltagarna redogjorde för de nordiska ländernas sociala arbete och lagstiftning. Länderna jämfördes och för- och nackdelar vägdes inom en rad frågor. Kongresserna fungerade som en arena för utbyte av erfarenheter, forskning och kunskap som sedan problematiserades eller utvecklades inom respektive land.¹²⁰

Det bidrag som *Barnen och välfärdspolitiken* lämnar till transnationell forskning om barns villkor och välfärd intar än så länge en särställning inom nordisk barn- och barndomshistorisk forskning. Däremot har nordiskt samarbete och föreställningar om Norden varit föremål för flera andra undersökningar. Kari Melby, Anu Pylkkänen, Bente Rosenbeck och Christina Carlsson Wetterberg har tillsammans skrivit *Inte ett ord om kärlek: äktenskap och politik i Norden ca 1850–1930*. Forskningsprojektet handlar om hur äktenskapet gjordes till politik i de nordiska länderna. I centrum för undersökningen står ett gemensamt skandinaviskt reformarbete inom familjerätt. År 1910 tillsattes en nordisk kommission som lämnade två betänkanden som utgjorde riktlinjer inom respektive land. Forskarna undersöker bakgrunden till den gemensamma reformeringen och dess implementering. En stor del av undersökningen behandlar kvinnors roll i politiken och synen på kvinnan inom äktenskapet. Även om barn givetvis behandlas som en del av äktenskapets politik intar forskarna snarare ett genusperspektiv än ett barnperspektiv.¹²¹

¹²⁰ Andresen m.fl. 2011, s. 85–135. Boken bygger på gemensam forskning där olika forskare har haft huvudansvar för olika kapitel.

¹²¹ Kari Melby m.fl., *Inte ett ord om kärlek: äktenskap och politik i Norden ca 1850–1930*, Göteborg 2006.

Monika Janfelt har i *Att leva i den bästa av världar: Föreningarna Nordens syn på Norden 1919–1933* undersökt begreppet Norden, det nordiska samarbetet och synen på Norden genom att studera föreningarna "Norden". Föreningarna bildades år 1919 i Danmark, Norge och Sverige och ett par år senare i Finland och på Island med syfte att uppmuntra samarbeten, utbyten och kontakter med målet att stärka gemenskap och verka för en nordisk identitet.¹²² Janfelt menar att det nordiska samarbetet "haft två sidor: en nyttobetonad, pragmatisk sida och en emotionell, ideologisk sida."¹²³ Det är den senare, den ideologiska och känslomässiga sidan, hon intresserar sig av. Janfelt visar att den nordiska gemenskapstanken byggde på föreställningar om en nordisk enhet som inbegrep nationella skillnader. Enhetstanken byggde också på förhållandet mellan Norden och Europa. Bortsett från Finland så hade de nordiska länderna stått utanför första världskriget, vilket innebar att man inom föreningarna lyfte fram neutralitet och fred som ett signum för den "nordiska familjen". Även om man inte var emot samarbeten och utbyten med länder utanför Norden drogs det ändå en gräns mellan Norden och övriga världen. Föreställningarna innebar att Norden stod för värden och ideal som skiljde sig från resten av Europa, vilket i sin tur innebar att den övriga världen blev som ett "missionsfält".¹²⁴

I antologin *Den privat-offentliga gränsen: det sociala arbetets strategier och aktörer i Norden 1860–1940* undersöks olika aspekter av filantropi och socialpolitik inom Norden. Undersökningarna belyser på olika sätt relationen mellan privat och offentligt arbete, men har också ett uttalat intresse av att uppmärksamma "inter-nordiska och europeiska kontaktnät, influenser och idéutbyte[n]". Flera av undersökningarna i antologin fokuserar även på frågor som rör barn och familj.¹²⁵ Mikael Sjögren visar hur det internationella arbetet har influerat den privata organiseringen av välgörenhet i Sverige, och menar att såväl filantropi som socialpolitik i stort sett var en produkt av idéutbyten mel-

¹²² Monika Janfelt, *Att leva i den bästa av världar: Föreningarna Nordens syn på Norden 1919-1933*, Stockholm 2005, s. 16.

¹²³ Ibid., s. 9.

¹²⁴ Ibid., s. 222.

¹²⁵ Tinne Vammen och Monika Janfelt, *Den privat-offentliga gränsen: det sociala arbetets strategier och aktörer i Norden 1860-1940*, Köpenhamn 1999, s. 7.

lan länder i Europa".¹²⁶ I studien undersöker han Föreningen för Välgörenhetens Ordnande (FVO), som grundades år 1889 i syfte att verka som en typ av paraplyorganisation för att samordna privat välgörenhet och offentlig fattigvård i Stockholm. I dess uppbyggnadsfas riktades blickarna ut mot Europa, och efter noggranna komparationer och studieresor organiserades föreningens arbetsområde efter engelskt mönster.¹²⁷ Just studieresornas betydelse framhävs av Pirjo Markkola i hennes undersökning av kvinnlig diakoni i Sverige och Finland 1880–1940. Hon beskriver att kontakterna i andra europeiska länder var många och omfattande, och när nya verksamheter startade var det viktigt att orientera sig bland liknande verksamheter i Europa. Samtidigt poängterar hon att man snarare vände sig till andra länder för att söka lösningar på inomnordiska problemformuleringar än att kopiera modeller från utlandet.¹²⁸

Ett fokus på internationella influenser och transnationella utbyten har idéhistorikern Annika Berg haft i sin avhandling *Den gränslösa hälsan: Signe och Axel Höjer, folkhälsan och expertisen*. Även om Berg inte explicit skriver in sig i ett särskilt barndomshistoriskt forskningsfält så finns här tydliga beröringspunkter, då barnavård och barnhälsa utgör en väsentlig del av det som är ett centralt område i avhandlingen: föreställningar om folkhälsa. Berg utgår från ett biografiskt perspektiv där paret Signe och Axel Höjer står i centrum för undersökningen. Avhandlingen spänner över en lång tidsperiod, från slutet av 1910-talet till 1970-talet. Med andra ord en period som täcker in utvecklingen av den svenska välfärdsstaten. Berg visar att paret Höjer var viktiga röster för att sprida föreställningar om folkhälsa, vilket ofta byggde på idéer som de uppmärksammade i andra länder och sedan anpassade för svenska förhållanden. Paret verkade såväl lokalt som nationellt och senare även internationellt. Signe Höjer som politiker och expert, Axel Höjer som (barn)läkare, forskare och generaldirektör för Medicinalstyrelsen (1935–1952). Från och med 1950-talet engagerade sig paret på den in-

¹²⁶ Mikael Sjögren, "Mellan privat och offentligt: Föreningen för välgörenhetens ordnande i Stockholm kring sekelskiftet 1900", i Tinne Vammen och Monika Janfelt (red.), *Den privat-offentliga gränsen: det sociala arbetets strategier och aktörer i Norden 1860-1940*, Köpenhamn 1999, s. 21-45.

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ Pirjo Markkola, "Diakonissan mellan det privata och det offentliga: kvinnlig diakoni i Sverige och Finland 1880-1940", i Tinne Vammen och Monika Janfelt (red.), *Den privat-offentliga gränsen: det sociala arbetets strategier och aktörer i Norden 1860-1940*, Köpenhamn 1999, s. 173.

ternationella arenan och var bland annat verksamma i Indien och Ghana. Berg visar att deras folkhälsoideologi hela tiden var ”präglad av internationalistiska visioner, men den uttrycktes i praktiken först i ett snävare sammanhang. Från barnens hälsa utvidgades projektet till befolkningens och vidare till hela världens hälsa.”¹²⁹

Det nordiska samarbetet inom den sociala barnvården uppstod efter första världskriget, vilket, enligt Monika Janfelt, var en tid då ökat internationellt intresse sammanföll med engagemanget för barns liv och villkor. Janfelt har i avhandlingen *Stormakter i människokärlek: Svensk och dansk krigsbarnshjälp 1917–1924* undersökt Sveriges och Danmarks roll i det internationella hjälparbetet för krigsbarn efter första världskriget. Inom ramen för avhandlingen jämförs även de två ländernas hjälpverksamhet. Det framgår att både nationell och internationell politik hade betydelse för synen på krigsbarn i Sverige och Danmark. Det humanitära hjälparbetet byggde i båda länderna på föreställningar om utrikespolitisk neutralitet. I den svenska kontexten är det främst Svenska Röda Korset (SRK) som studeras. Janfelt visar, genom SRK, att den typ av hjälpverksamhet som uppstod efter världskriget skiljde sig från tidsperiodens traditionella filantropi och välgörenhet, som oftast var lokalt förankrad. Denna nya typ av hjälpverksamhet var ett sätt för individer att på lokal nivå engagera sig i världspolitik.¹³⁰

Humanitär hjälpverksamhet för krigsbarn har intresserat forskare, men fokus har oftare varit vid tidsperioden omkring andra världskriget.¹³¹ Janfelts studie om den svenska och danska krigsbarnshjälpen efter första världskriget är i det hänseendet tämligen unik. Att den visar på

¹²⁹ Berg 2009, s. 487.

¹³⁰ Monika Janfelt, *Stormakter i människokärlek: svensk och dansk krigsbarnshjälp 1917–1924*, Diss. Åbo akademi, Åbo 1998.

¹³¹ Se exempelvis Ingrid Lomfors, *Förlorad barndom - återvunnet liv: de judiska flyktningbarnen från Nazityskland*, Diss. Göteborgs universitet, Göteborg 1996; Lillemor Lagnebro, *Finska krigsbarn*, Diss. Umeå universitet, Umeå 1994; Johanna Sköld och Ingrid Söderlind, "Finska barn i svenska hem: om mobiliseringen av familjer att ta emot främmande barn under andra världskriget", *Scandia* 2016:1; Karin Zetterqvist Nelson, "War children, evacuations, and state politics in Europe during WWII: a local case of sick Finnish war children in Sweden", i Christopher Harker, Kathrin Hörschelmann och Tracey Skelton (red.), *Conflict, violence, and peace*, Singapore 2015; Johanna Sköld och Ingrid Söderlind, "Vi måste rädda barnen": svenska stödkommittéer för krigsdrabbade barn i och från andra länder under 1930- och 1940-talen, opublicerat manus april 2020.

föreställningar om hur man inom Sverige såg på sin roll som internationell aktör i barnfrågor gör den relevant för mitt avhandlingsarbete. Hennes studie illustrerar också att den internationella solidariteten präglades av ett klassperspektiv avseende vilka som engagerades och vilka som man riktade hjälpen till, vilket också speglade skillnader mellan de nordiska länderna.¹³²

Det internationella hjälparbetet undersöks även i Ann Nehlins avhandling *Exporting visions and saving children – the Swedish Save the Children Fund*. Nehlin fokuserar på den svenska organisationen Rädda Barnen under tidsperioden 1938–1956. Hon undersöker hur organisationen interagerade, förhandlade och positionerade sig på såväl nationell som internationell nivå. Även om Nehlins studie rör sig inom en senare tidsperiod än min avhandling visar den hur en organisation rörde sig mellan olika lokala, nationella och internationella nivåer och att Rädda Barnens arbete fick betydelse för hur barns bästa och barns behov formulerades både lokalt, nationellt och internationellt. Nehlin visar också att internationell politik bidrog till hur hjälpen för barn skulle se ut, vilket bland annat innebar att barn från icke-katolska länder gavs företräde att komma till Sverige. Formerna för hjälparbetet skiljde sig också beroende av vilket land hjälpen riktade sig. Rädda Barnen anpassade sig efter kontext och exporterade olika svenska visioner och värden till olika länder.¹³³

Sammanfattning

Den socialpolitiska utvecklingen som föregick, överlappade och bidrog till den svenska välfärdsstatsens expansion har i tidigare forskning belysts genom att lyfta fram betydelsen av frivilliga organisationer och olika intressegrupper. En del av denna forskning har inriktat sig på barns välfärd, vilket var ett område som ägnades stor uppmärksamhet under 1900-talets första decennier. I mitten av 1920-talet hade genomgripande reformer skett på området, inte minst genom lagen om samhällets barnavård. Tidigare forskning har visat att barnavården, från 1910-talet och framåt, växte fram som ett eget verksamhetsfält vid sidan om fattigvården. I centrum för denna utveckling stod personer och

¹³² Bengt Sandin, "[Granskningar] Medelklassen och barndomens internationalisering. Monika Janfelt: Stormakter i människokärlek. Svensk och dansk krigsbarnshjälp 1917-1924", *Historisk Tidskrift för Finland* 2000:4.

¹³³ Ann Nehlin, *Exporting visions and saving children: the Swedish Save the children Fund*, Diss. Linköpings universitet, Linköping 2009.

grupper som ingick i olika nätverk som sträckte sig mellan stat, kommuner och frivilliga organisationer. Särskild betydelse i detta gränsland hade Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet, som var en organisation som å ena sidan agerade med myndighetsliknande anspråk, och å andra sidan var en intresseorganisation med ambitioner om att reformera svensk välfärd.

Jag vill här avslutningsvis understryka två slutsatser i den tidigare forskningen. Frivilliga organisationer hade ett avgörande inflytande på den socialpolitiska utvecklingen som ledde fram till det vi kallar för välfärdsstaten. Flera forskare har också påpekat relevansen av internationellt inflytande och socialpolitikens internationella sammanhang under välfärdsstatens framväxt. Det nätverk av aktörer som rörde sig mellan den privata och offentliga sfären sträckte sig utom Sveriges gränser, och efter första världskriget intensifierades det internationella samarbetet på barnavårdens område. Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet och de personer som var knutna till förbundet var i allra högsta grad verksamma i det arbetet.

1.5 Analytiska och metodologiska överväganden, material och disposition

Inledning

Att utgå från det ramverk som betecknas *histoire croisée* innebär, metodologiskt sett, att empirin vägleder undersökningen. Som Neunsinger har påpekat bygger såväl komparativ metod som transferanalyser på "en hög andel deduktion", medan "man inom *histoire croisée* strävar efter att maximera induktionens del." Det betyder att "analysens struktur inte fastställs förrän en process av iakttagelse har ägt rum och bidragit till en *systematisk* revidering av perspektiv och frågeställningar."¹³⁴ Werner och Zimmermann benämner detta som pragmatisk induktion. Till skillnad från exempelvis komparativ metod, som alltså fastställer två (eller flera) undersökningsobjekt att jämföra med varandra, bidrar det induktiva tillvägagångssättet till att inte ta undersökningsområden, enheter eller kategorier för givet. Även om man naturligtvis behöver ha ett undersökningsobjekt i blickfånget så handlar det pragmatiska och induktiva förhållningssättet om kontinuerliga ju-

¹³⁴ Neunsinger 2010, s. 20.

steringar under undersökningsprocessens gång.¹³⁵ Som Neunsinger beskriver finns det därmed "en öppenhet för att, med hjälp av undersökningsobjektet och källmaterialet, befria sig från förutbestämda kategorier och perspektiv i takt med att de behövs eller inte."¹³⁶

Istället för att forskaren sätter ramarna för transnationella aktiviteter eller områden som ska studeras blir alltså det empiriska materialet vägledande för studiet av kontakter och sammanflätningar. Metodologiskt innebär det att analysera hur aktörer knyter an till sin omvärld, hur omvärlden konstrueras av dessa aktörer och, utifrån det, hur sammanhanget framträder som ett resultat av dessa aktiviteter.¹³⁷ Denna ingång till studien kompletteras med den utgångspunkt som historikern Göran B Nilsson har förespråkade. Den historiska utvecklingen har inte med självklarhet följt ett spår som kan följas från dåtid till nutid. Aktörer har haft olika handlingsalternativ och gjort vägval i olika historiska sammanhang som inte nödvändigtvis ledde fram till vare sig välfärdsstaten eller dagens samhälle. Genom att studera historisk utveckling ur ett så kallat framlängesperspektiv, och därmed ta aktörsperspektivet på allvar, menar Nilsson öppnar upp för en vidare förståelse för historien. Detta perspektiv innebär att fokus riktas mot aktörers samtida förutsättningar, bedömningar och strävanden.¹³⁸

Utifrån den metodologiska premissen blir det i avhandlingen centralt att studera dels vilka urval, dels vilka utsagor aktörerna gjorde i de sammanhang de befann sig i. För att fånga urvalen måste jag analysera hur aktörerna navigerade mellan informationsflöden från, och politiska ställningstaganden i, olika länder. Urvalen kunde medvetet, eller omedvetet, underbygga aktörernas argumentation i deras utsagor eller texter. För att synliggöra urvalens betydelse för argumentationen tar jag hjälp av ideologianalys som metod. Med hjälp av ideologianalysen undersöker jag på vilka grunder internationella relationer, samarbeten och utbyten underbyggde och/eller påverkade utsagor och argument om den svenska välfärden för barn under 1920- och 1930-talen.

Den kritiska ideologianalysen syftar till att avslöja den bakomliggande dominerande ideologin hos en utsaga. Sven-Eric Liedman skiljer mellan den manifesta och den latent ideologin. Det som manifesteras i en

¹³⁵ Werner och Zimmermann 2006, s. 46 f.

¹³⁶ Neunsinger 2010, s. 19.

¹³⁷ Saunier 2013, s. 46 f.

¹³⁸ Göran B Nilsson, "Historia som humaniora", *Historisk tidskrift* 1989:1, s. 3 ff.

ideologi är det som uttrycks explicit, vilket exempelvis är tydligt i ett politiskt partiprogram. Det latenta är å andra sidan den dolda ideologi som ligger och skvalpar under ytan, men som kan bringas fram i ljuset genom analys. Det manifesta i en ideologi är tydligast i de fall där det explicit görs anspråk på att framhäva ideologiska ställningstaganden. I ett partiprogram går det att läsa det som önskas åstadkommas och vilka värderingar partiet verkar för. Dessutom rymmer det verklighetspåståenden – ”försanthållanden om verkligheten”.¹³⁹ Det som utmärker ideologier är det ”intima sambandet mellan verklighetspåståenden, värderingar och normer”.¹⁴⁰ De politiska mål som eftersträvas, det man vill åstadkomma, bygger på att verkligheten beskrivs som ofullkomlig och på olika sätt behöver förändras. För att göra förändringar mot det som eftersträvas krävs handling. Om barns välfärd i Sverige beskrevs som undermålig så skedde det mot bakgrund av värderingar om vad som ansågs rätt och riktigt, samt genom påståenden om hur verkligheten såg ut, det vill säga genom antaganden som gjorde anspråk att beskriva världen. Den verklighet som målades upp var därmed en verklighet som var i behov av förändring, vilket i sin tur hänger ihop med handlingsrekommendationer som angav riktlinjer hur förändringen skulle kunna möjliggöras. För att ta Liedmans exempel om partiprogram så beror dess övertygelsekraft ”på dess förmåga att övertyga sina läsare om värderingarnas halt, om verklighetspåståendenas sanning och om det snörräta sambandet mellan värderingar, påståenden och normer. Det sistnämnda är det väsentligaste: ideologin är alltid norminriktad”.¹⁴¹

I den här studien analyseras aktörers utsagor som i sin tur vilade på vissa urval av vetenskapliga rön, erfarenheter och idéer. I analysen är målet att förstå hur värderingar, verklighetsbeskrivningar och handlingsrekommendationer som manifesterades i aktörernas utsagor underbyggdes genom latent underliggande urval och argument. Men i den här studien är inte syftet att studera ideologiska skiljelinjer genom debatter mellan olika debattörer. Istället ligger fokus på samspelet mellan argument, de urval och hänvisningar till andra länder som underbyggde argumenten och det (internationella) sammanhang som utsagorna, bestående av argument och urval, utgick ifrån. Analysen syftar därmed

¹³⁹ Sven-Eric Liedman, "Om ideologier", i Sven-Eric Liedman och Ingemar Nilsson (red.), *Om ideologi och ideologianalys: uppsatser och texter*, Göteborg 1989, s. 24.

¹⁴⁰ Ibid., s. 25.

¹⁴¹ Ibid., s. 28.

till att studera såväl det manifesta som det latent i transnationella aktiviteter och internationella relationer.

Studiens design, frågor och material

Den här studien undersöker dels det manifesta, dels det latent i aktörernas utsagor. Detta görs på lite olika sätt i olika kapitel. För att frambringa det latent, som det manifesta i utsagorna vilar på, blir studiens design avgörande. Studien kommer bestå av fyra undersökningar fördelat på varsitt kapitel.

I ett första steg undersöks hur barnavårdsavdelningen inom Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet förhöll sig till internationellt samarbete och till andra nationer. I kapitel 2, *Mellankrigstidens internationalism och Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets inträde på den internationella arenan*, undersöks därför det internationella nätverk som aktörer inom Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet ingick i eller förhöll sig till, samt hur det förändrades över tid. I kapitlet behandlas följande empiriska frågeställningar:

- Hur förhöll sig Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets barnavårdsavdelning till internationellt samarbete?
- Vad skulle man ha det internationella samarbetet till och vilka positioneringar gjordes?
- Hur förhöll sig barnavårdsavdelningen till andra nationer, förändrades det över tid och i så fall hur och varför?

Intresset riktas mot hur den internationella arenan formades under mellankrigstiden och hur barnavårdsavdelningen förhöll sig till tidsperiodens internationella organisationer. Genom undersökningen synliggörs i vilket internationellt sammanhang aktörer inom förbundet ingick i. Dels handlar det här om att analysera nätverket som barnavårdsavdelningen och personer inom avdelningen ingick i, dels om att analysera hur man diskuterade det internationella samarbetet och vilka länder som var intressanta att uppmärksamma.

Det huvudsakliga materialet som används som underlag för undersökningen i kapitel 2 är tidskrifter och protokoll från Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets barnavårdsavdelning samt handlingar från Nordisk sammanslutning för barnavård och ungdomsskydd som finns samlade i Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets arkiv. En mer utförlig beskrivning av hur materialet samlades in ges i avsnittet *En induktiv materialinsamling*. Men redan här är det nödvändigt att in-

troducera en av avhandlingens viktigaste källor som används i samtliga kapitel: *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*.

Från och med år 1926 gav barnavårdsavdelningen ut *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*. Tidskriften blir i avhandlingen en central källa för att studera hur erfarenheter och vetenskapliga rön från andra länder uppmärksammades, reproducerades och förmedlades. Tidskrifter har särskilt framställts som betydelsefulla för cirkulation av erfarenheter och vetenskapliga rön inom och mellan länder. Transnationell cirkulation förutsätter personliga och institutionella kontaktnät som korsas och sammanflätas genom möten, konferenser, studieresor, rapporter och internationella och nationella tidskrifter. Christine Mayer har, i likhet med den här avhandlingen, utgått från *histoire croisée*. Hon har beskrivit dessa internationella och nationella aktiviteter och publikationer som intermediärer (intermediaries). Genom att fokusera på Hamburgs progressiva skolor under perioden 1919–1933 har hon undersökt internationellt utbyte och transnationell cirkulation av pedagogisk kunskap, erfarenheter och idéer och dess betydelse för debatten om att reformera skolan i en ny anda. I studien visar hon hur kunskap och erfarenheter i bred omfattning spreds genom dessa intermediärer.¹⁴² En nyckelroll hade internationella tidskrifter, vars innehåll spreds och förmedlades i en rad nyutkomna nationella tidskrifter inom det pedagogiska fältet.¹⁴³

¹⁴² Christine Mayer, "Circulation and internationalisation of pedagogical concepts and practices in the discourse of education: The Hamburg school reform experiment (1919-1933)", *Paedagogica Historica* 2014:5. Christine Mayer har, i hennes analys av transnationellt utbyte av pedagogisk kunskap, erfarenheter och idéer och dess betydelse för skolreformer, utgått från *histoire croisée*. I fokus för studien är den progressiva skolan i Hamburg – den *nya skolan* – vilken rönt stor uppmärksamhet såväl nationellt som internationellt under 1920-talet. I Hamburg bildades fyra skolor på initiativ av progressiva folkskollärare som ville reformera skolan, de första av sitt slag i Tyskland. Skolorna byggde på en gemensam grund: en enhetsskola utifrån demokratiska ideal med betoning på gemenskap och samarbete. Mayer ställer frågan hur och varför denna rörelse kunde sprida och omfattas av pedagoger runt om i världen. För att svara på det visar hon hur kunskap och erfarenheter spreds genom intermediärer som sammanflätades genom olika kontakter.

¹⁴³ Mayer 2014; I Sverige tillkom exempelvis Pedagogiska Spörssmål (1924–1946), som uttryckligen gavs ut i syfte att översätta The New Era och "andra utländska tidskrifter". "Pedagogiska spörssmål: tidskrift för nyare pedagogiska rörelser 1924-1946", <http://libris.kb.se/bib/1992410?vw=full> [Hämtad 22/4 2020].

Nästa steg blir att undersöka vilka länder och vilka internationella organisationer som uppmärksammades i förbundets tidskrift, vilket görs i kapitel 3: *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd som intermediär – internationell orientering 1926–1938*. I kapitlet undersöks latenta urval av länder och organisationer som tidskriften representerade och hur det förändrades över tid. I kapitlet ställs följande empiriska frågor:

- Vilka länder uppmärksammades och på vilket sätt uppmärksammades de?
- Hur förändrades den internationella orienteringen under mellankrigstiden?

Tidskriftens utgåvor under perioden 1926–1938 har undersökts för att jag ska kunna urskilja vilka manifesta och latenta urval av länder och organisationer som tidskriften representerade. Alla texter som har belyst eller hänvisat till andra länder eller till internationella spörsmål har i ett första steg registrerats, katalogiserats och kategoriserats. Det registrerade materialet undersöks utifrån dess refererade ursprung, det vill säga vilka länder man tittade på under tidsperioden. Kopplat till detta är även det innehåll som kategoriserats utifrån texter om olika länder. Vilka länder som ägnades utrymme i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*, samt vilket innehåll som kopplades till olika länder och hur detta förändrades över tid, relateras till resultaten i kapitel 2.

Mot bakgrund av de två undersökningarna i kapitel 2 respektive kapitel 3 genomförs sedan två fallstudier som behandlar varsitt reformpolitiskt område som varit av betydelse för Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets verksamhet. Områdena har inte varit givna på förhand utan har identifierats och justerats mot bakgrund av resultaten i kapitel 2 och kapitel 3.

I den första fallstudien (kapitel 4), *Internationella jämförelser – en grund för socialmedicinsk propaganda*, behandlas den propagandaverksamhet som fördes inom barnavårdsavdelningen, vilken handlade om att upplysa och förbättra allmänhetens kunskap i barnavård. I kapitlet besvaras följande empiriska frågeställningar:

- Hur underbyggdes och utformades barnavårdsavdelningens socialmedicinska propagandaverksamhet genom exempel från andra länder?
- Hur översattes kunskap om andra länders barnavård till svensk barnavård?

Propagandaverksamheten innebar att förbundet tog på sig ansvaret att organisera demonstrationskurser för mödrar, anordna utställningar

inom barnavård och sprida ströskrifter med mera till den svenska allmänheten, och då särskilt mödrarna. Men parallellt med verksamheten handlade det också om att försöka påverka politiken för att systematisera den nationella upplysningsverksamheten genom ett barnavårdssystem med barn- och mödravårdscentraler. Detta var en fråga där Sverige ansågs ha halkat efter omvärlden och även något som ansågs visa betydelsen av internationellt utbyte (kapitel 2). Det var även ett exempel på hur man inom förbundet arbetade för att en frivilligt organiserad verksamhet kunde omvandlas i riktning mot mer generella välfärdsanordningar som kunde nå ut till alla Sveriges mödrar och barn. Jag ämnar undersöka hur detta utformades genom exempel från andra länder och hur kunskap om andra länders barnavård kunde översättas till svensk barnavård.

Materialet för fallstudien i kapitel 4 utgörs primärt av artiklar och meddelanden i *Tidskrift och barnavård och ungdomsskydd* samt de protokoll som upprättades inom barnavårdsavdelningens socialmedicinska sektion (se kapitel 4). Jag kommer här fokusera på hur urval av kunskap och organisation av barnavård i andra länder dels manifesterades genom utsagor för att påverka den politiska utvecklingen, dels hur detta manifesterades i barnavårdsavdelningens strävanden efter att upplysa allmänheten om barnavård. Till skillnad från kapitel 3, där fokus är på latent urval av länder genom tidskriften, är det här alltså frågan om hur explicita urval gjordes för att påverka utvecklingen av barns välfärd.

I kapitel 5, *Reformpolitik utifrån ett internationellt kunskapsläge – förbundet, redaktören och barnagan*, tas avstamp i Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets strävanden efter att införa förbud mot barnaga. Detta uttrycktes inte minst genom att förbundet år 1932 lämnade en skrivelse till Kungl. Maj:t i syfte att avskaffa rätten till kroppsgaga inom folkskolan. I kapitlet undersöks hur förbundet, genom *Tidskrift för barnavård- och ungdomsskydd*, och då särskilt genom redaktören Gotthilf Stéenhoff, använde vetenskapliga rön och erfarenheter från andra länder i ideologiskt och politiskt syfte. I kapitlet ställs följande empiriska frågor:

- Hur använde man sig av information från andra länder för att argumentera för reformpolitiska mål?
- Vilka länder var intressanta att uppmärksamma och hur hängde det ihop med den internationella position som intogs?
- Vilka fostransidéer förmedlades?
- Vad säger det om tidskriftens ideologiska positionering?

För att svara på frågeställningarna kommer jag studera Stéenhoffs argumentation i hans artiklar om barnaga och uppfostran i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*, och hur han använde referat ur utländska tidskrifter som behandlade barnaga och uppfostran samt den skrivelse förbundet lämnade. Referat ur utländska tidskrifter och litteratur utgjorde en väsentlig och kontinuerligt återkommande del av innehållet i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*. Till synes kan dessa texter läsas som en form av neutral återgivning från artiklar publicerade i utländska tidskrifter. Genom att relatera dessa referat till den reformpolitiska linje som Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet drev, och till resultaten av mina undersökningar i de föregående kapitlen, studeras hur kunskapsproduktion från andra länder var ideologiskt färgade och ingick i ett barnpolitiskt sammanhang.

En induktiv materialinsamling

I det inledande skedet av det här avhandlingsarbetet togs ett brett grepp innan undersökningsområdet avgränsades till 1920- och 1930-talen (och då särskilt till *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* under perioden 1926–1938, vilket jag återkommer till). Men i ett första steg fokuserade jag på att överblicka samtliga tidskrifter som kunde knytas till Svenska fattigvårdsförbundet (1906–1924) / Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet (1925–1947):

Social tidskrift 1901–1917

Svenska fattigvårdsförbundets tidskrift 1907–1925

Vårdarebladet 1910–1925

Tidskrift för fattigvård och annan hjälpverksamhet 1926–1947

Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd 1926–1947

Barn och ungdom: nordisk socialpedagogisk tidskrift 1922–1932

Svenska fattigvårdsförbundet tillkom på initiativ av Centralförbundet för socialt arbete (CSA), som bildades år 1903. *Social tidskrift* blev CSA:s upplysningsorgan och behandlade flera olika typer av sociala frågor, däribland barnpolitiska frågor. Från tidskriftens tillkomst år 1901 till att den lades ned 1917 var G. H. von Koch redaktör. G. H. von Koch kom att ha en central roll inom Svenska fattigvårdsförbundet och var under 1920- och 1930-talen ordförande för förbundets barnavårdsavdelning. Även om tidskriften representerade en central och viktig

organisation hade den dock svårt att nå ut till läsare och få betalande prenumeranter, vilket var en orsak till att tidskriften upphörde att ges ut.¹⁴⁴

Efter att Svenska fattigvårdsförbundet hade bildats år 1906 började förbundet från och med året efter att ge ut *Svenska fattigvårdsförbundets tidskrift*, som blev ett organ för att upplysa allmänheten om svenska och utländska förhållanden, institutioner, lagstiftning och reformförslag som rörde fattigvården. Tidskriften skulle också vara ett språkrör för att främja samarbetet mellan olika delar av landet genom att vara en förmedlande länk.¹⁴⁵ För detta ändamål började förbundet år 1910 att ge ut en separat tidskrift, *Vårdarebladet*. Den var uttryckligen till för "att vara ett föreningsband mellan de många frivilliga krafter, som ägna sig åt vårdarekallet inom städernas öppna fattigvård."¹⁴⁶ År 1919 fick *Vårdarebladet* en förändrad innebörd. I samband med de nya barnavårdslagarna från år 1917 ändrade Svenska fattigvårdsförbundets barnavårdskommitté namn till Svenska fattigvårdsförbundets barnavårdsutskott. I barnavårdsutskottets uppgift ingick att informera kommunernas barnavårdsnämnder och få dem att bidra till att utbyta erfarenheter och kunskap.¹⁴⁷ *Vårdarebladet* övergick då till att bli ett organ även för förbundets barnavårdsfrågor, och dess redaktion flyttades från och med år 1919 över till barnavårdsutskottet. Kyrkoherden Hagbard Isberg, som var verksam i Malmö och under flera år hade uppehållit sig kring frågor om de utomäktenskapliga barnens rättigheter, blev tidskriftens redaktör.¹⁴⁸ År 1920 blev tidskriften ett "organ för barnavård och ungdomsskydd".¹⁴⁹

Efter att Sveriges riksdag hade röstat igenom lagen om samhällets barnavård år 1924 (lagen instiftades år 1926) ombildades Svenska fattigvårdsförbundet och fick en ny dräkt, inom vilken barnavården blev fristående från fattigvården. Det resulterade i att förbundet år 1925 delades upp i två likvärdiga och fristående avdelningar: fattigvårdsavdelningen och barnavårdsavdelningen. Därav det nya namnet Svenska

¹⁴⁴ Shamal Kaveh, *Det villkorade tillståndet: Centralförbundet för socialt arbete och liberal politisk rationalitet 1901-1921*, Uppsala 2006.

¹⁴⁵ "Anmälan", *Svenska fattigvårdsförbundets tidskrift* 1907:1.

¹⁴⁶ "Anmälan", *Vårdarebladet* 1910:1.

¹⁴⁷ Boalt m.fl. 1975, s. 37 f.

¹⁴⁸ "Vårdarebladet 1919", *Vårdarebladet* 1918:4; "Hagbard Isberg", *Vårdarebladet* 1918:4.

¹⁴⁹ "Vårdarebladet 1920", *Vårdarebladet* 1919:4.

fattigvårds- och barnavårdsförbundet. I samband med omorganiseringen fick de två avdelningarna, från och med år 1926, varsin ny tidskrift: *Tidskrift för fattigvård och annan hjälpverksamhet* samt *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd: ny följd av Vårdarebladet 1910–1925*.

Vårdarebladet och dess efterföljande tidskrift *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* hade, avseende barnavården, en särställning gentemot förbundets övriga tidskrifter. Även om frågor som rörde barn och unga hade varit aktuella sedan Svenska fattigvårdsförbundet gav ut den första tidskriften år 1907, tog tidskrifterna före år 1919 grepp om hela det område som rörde fattigvård och välgörenhet. *Vårdarebladet* (från och med år 1919/1920) och *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* blev tidskrifter som specifikt inriktades på frågor som rörde barnavård och ungdomsskydd. Det som skiljde den senare från den föregående var inte bara att namnbytet signalerade ett omtag på barnavården som stämde överens med verksamheten och den nya barnavårdslagen. Den nya tidskriften fick även en ny redaktion och blev mer omfångsrik.

Från början utkom *Vårdarebladet* varje kvartal och trycktes i häften om 8 sidor. I samband med att redaktionen flyttades över till barnavårdsutskottet år 1919 utökades utgivningen till 6 nummer per år som var tryckta i ett 12-sidigt häfte.¹⁵⁰ När den nya barnavårdsavdelningen senare beslutade att ge ut *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* fick den ett helt nytt format. Kyrkoherden Hagbard Isberg tackades för sitt arbete som redaktör för *Vårdarebladet* åren 1919–1925, och den nya redaktionen formerades. Den nya redaktionen bestod dels av en redaktionskommitté (där Isberg ingick), dels fick den två ansvariga redaktörer: barnavårdskonsulenten Lars Barkman och läkaren Gotthilf Stéenhoff. *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* utkom även den sex gånger per år, men varje nummer var betydligt mer omfångsrik än föregångaren och kom att ges ut i ca. 35–50 sidor per nummer.¹⁵¹

Ytterligare en tidskrift med koppling till Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet är *Barn och ungdom: nordisk socialpedagogisk tidskrift*, som gavs ut 1922–1932 av Nordisk sammanslutning för barnavård och ungdomsskydd (NSBU). Även den fokuserade på barnfrågor. Eftersom det var en nordisk tidskrift skrevs artiklarna till en nordisk

¹⁵⁰ *Vårdarebladet*, Stockholm 1919–1925.

¹⁵¹ ”*Vårdarebladet* i ny dräkt fr.o.m. 1926: *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*”, *Vårdarebladet* 1925:6; *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd: ny följd av vårdarebladet*, Stockholm 1926–1938.

publik av personer från olika länder, men redaktionen var ambulerande mellan de nordiska länderna. Under åren 1927–1929 låg ansvaret på den nordiska sammanslutningens svenska sektion, vilken utgjordes av Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet.¹⁵² Under den perioden var, ordförande för Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets barnavårdsavdelning, G. H. von Koch redaktör.¹⁵³

Ett första steg i mitt avhandlingsprojekt var att inventera CSA:s tidskrift *Social tidskrift* (senare beslutade jag att helt lägga den här utanför avhandlingen). Samtliga texter som berörde barn och samtidigt innehöll hänvisningar till andra länder registrerades och katalogiserades. Detta från att tidskriften startade år 1901 fram till den sista utgåvan 1917. En liknande inventering gjordes sedan av *Vårdarebladet*. Till skillnad från *Social tidskrift* registrerades och katalogiserades samtliga texter och artiklar i *Vårdarebladet* som i någon form hänvisade till andra länder. Därefter gjordes samma procedur med *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*.

Registrering och katalogisering av texter från dessa tidskrifter har skett mot kriterierna att texten på något sätt ska belysa, behandla eller relatera till ett annat land eller andra länder. Fokus har alltså legat på vilka länder som uppmärksammades och vad som uppmärksammades från olika länder. Det betyder att jag inte har registrerat och katalogiserat samtliga texter och artiklar i tidskrifterna. Alla texter i såväl *Vårdarebladet* 1910–1925 som *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydds* utgåvor under perioden 1926–1938 har alltså systematiskt undersökts utifrån att det i texterna ska ha hänvisats till andra länder, alternativt ha andra länder som ursprung (exempelvis referat ur en utländsk tidskrift). Under katalogiseringen har rubrik, författare, ämne och de länder/internationella organisationer som varit i fokus registrerats. Detta tillsammans med tidskriftens år, nummer, sidor samt identifieringsnummer för digital kopia.¹⁵⁴ Materialet som har registrerats ur *Tidskrift*

¹⁵² Andresen m.fl. 2011, s. 95, 102 f.

¹⁵³ *Barn och ungdom: nordisk social-pedagogisk tidskrift*, Stockholm 1927–1929

¹⁵⁴ Samtliga av dessa sidor har fotograferats. Totalt rör det sig om 2262 objekt. Av dessa ingår dock en väsentlig del som *inte* hänvisat till andra länder. Alla texter under rubrikerna Litteraturanmälningar, Notiser, Meddelanden och Från riksdagen har kopierats. Dessa rubriker har även katalogiserats tillsammans med framsida och innehållsförteckningar från respektive nummer av tidskriften. Endast originalutgåvor av tidskriften har använts. Dessa finns förvarade på Linköpings Stadsbibliotek.

för barnavård och ungdomsskydd 1926–1938 har i sin helhet har legat till grund för analys i ett eget kapitel (kapitel 3).

Utöver detta material har även protokoll, bilagor och dokument inventerats utifrån Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets arkiverade handlingar. Dessa är samlade i Svenska socialvårdsförbundets arkiv 1906–1964.¹⁵⁵ Protokoll, bilagor och dokument har inventerats utifrån följande volymer: Barnavårdsutskottets protokoll (1921–1924), Barnavårdsavdelningens protokoll (1925–1933, 1934–1936, 1937–1939), Allmänt sociala sektionens protokoll (1925–1934), Medicinskt sociala sektionens protokoll (1925–1939). Dessutom är handlingar för Nordisk sammanslutning för barnavård och ungdomsskydd samlade i förbundets arkiv. Även dessa har inventerats. Samtliga handlingar har kopierats digitalt och tilldelats nummer. Bland dessa så registrerades och katalogiserades inledningsvis de handlingar som berörde internationella spörsmål. Men även andra områden registrerades efter hand mot bakgrund av frågor/ämnen som uppstod under studiens gång, som frågan om den upplysningsverksamhet som bedrevs (kapitel 4) samt de handlingar som rörde barnaga (kapitel 5). I det avseendet har alltså den induktiva metodologin även avspeglats i urval och utvidgning av materialet.

Avgränsning

Studiens avgränsning har, mot bakgrund i den induktivt metodologiska ansatsen, inte varit fastställd på förhand. Den primära avgränsningen har varit ta vid när lagen om samhällets barnavård började gälla och Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet fick en särskild barnavårdsavdelning. Därför har *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* under perioden 1926–1938 kommit att stå i centrum. Detta motiveras utifrån att tidskriften dels startade samma år som lagen instiftades, dels innebar att den nybildade barnavårdsavdelningen skapade ett organ som var tänkt att spegla den nya verksamheten. I slutet av 1930-talet hade väsentliga välfärdsreformer genomförts och år 1939 bröt andra världskriget ut, vilket gjorde år 1926–1938 till en lämplig initial avgränsning. *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* har därmed utgjort en språngbräda för undersökningen.

Eftersom inventering, registrering och katalogisering även har genomförts av texter som publicerades i *Vårdarebladet* (samt protokoll m.m.

¹⁵⁵ Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet bytte år 1948 namn till Svenska socialvårdsförbundet.

Kapitel 1

från barnavårdsutskottet och barnavårdsavdelningen) har jag kunnat spåra innehåll som visat sig vara särskilt betydelsefulla för sammanhanget. Det gäller inte minst argumenten om hur man förhöll sig till de internationella organisationer som bildades i början av 1920-talet. Därför har avgränsningarna i ett visst hänseende varit töjbara.

Mellankrigstidens internationalism och Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets inträde på den internationella arenan

2.1 Inledning

”Internationalism är en verklighet, som inga hånord kunna upphäva. Men den har ännu endast blivit en sakförhållandenas makt, och det dröjer länge innan den blir en makt inom flertalets känsloliv”, skrev Ellen Key kort efter att det första världskriget hade brutit ut. Citatet är från ett uppmärksammat föredrag hon höll i Stockholm, Linköping, Motala och Vadstena i november och december 1914. Föredraget publicerades också i skriften *Kriget, freden och framtiden*. I skarpa ordalag beskylldes hon nationalismen i Europa för att vara orsak till att kriget hade brutit ut, en nationalism som byggde på staters maktanspråk och framtida ”storhetsdrömmar”. Det alternativ hon såg framför sig var att den breda folkmassan blev en del av en europeisk gemenskap och omdanades med en känsla för det gemensamma internationella samhället, samtidigt som det inte gjorde något avkall på patriotism och kärlek till fosterlandet.¹⁵⁶

Barnen stod i centrum för att skapa ett sådant samhälle. Frida Stéenhoff skrev år 1926 om ”Ellen Key och ’Barnets århundrade’” i Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets då nyutkomna *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*. Bakgrunden var att Ellen Key, i april samma år, hade gått ur tiden. Till hennes minne skrev Frida Stéenhoff om betydelsen av Keys gärning och spådde att boken *Barnets århundrade* som utkommit år 1900, genom sin framtidsvision skulle bli mer och mer aktuell ju närmare målet man kom. Key hade förfäktat en syn på uppfostran där barnet gavs frihet och erkändes rätten till individua-

¹⁵⁶ Ellen Key, *Kriget, freden och framtiden*. [Elektronisk resurs], Lund 1914. [Citat s. 24].

litet. Denna syn ställdes mot en verklighetsbeskrivning där barn mekaniskt drillades och dresserades av vuxna, vilket var en form av uppfost-
ran som århundrade efter århundrade hade reproducerat människan:

Det är en ny människotyp, Ellen Key vill ha fram genom att
en ny uppfostringsmetod bereder den nya generationen
tillfälle att orientera sig för något högre än det som varit.
Hon tror ej på en bättre värld, förrän ett nytt släkte får fri-
het att skapa denna bättre värld. Hon frågar sig varför allt
förblir sig likt århundrade efter århundrade? Varför "högt
civiliserade" och "kristliga" folk fortsätta att utplundra
varandra och kalla det utbyte, massmörda varandra och
kalla det nationalism, förtrycka varandra och kalla det
statskonst?¹⁵⁷

Efter krigsslutet 1918 avspeglades Keys idealistiska framtidsvision i
såväl nationella som internationella engagemang. Bildandet av Nation-
ernas förbund år 1920 handlade om att främja länders samarbeten och
undvika framtida krig, och kom att samla experter och andra som hade
internationalism och pacifism som ideal.¹⁵⁸ Även om internationella
kongresser, världsutställningar, möten och studieresor hade bidragit till
ett livligt transnationellt utbyte under 1800-talet och fram till första
världskriget, innebar tiden efter kriget att en mängd internationella
samarbeten formaliserades. Detta gällde inte minst samarbetsarenor
för barns välfärd och rättigheter. Utöver Nationernas förbunds fokus på
frågor som rörde barn bildades en mängd internationella föreningar
och organisationer som inriktade sig på frågor som på olika sätt berör-
de barns liv och villkor.¹⁵⁹ Som historikern Paul Weindling har beskrivit
speglade uppkomsten av denna typ av organisationer en ny typ av in-
ternationellt engagemang:

The justification for focusing on the interwar period is that
it marks the transition from treaties and conventions be-
tween nation states to the establishment of a brave new

¹⁵⁷ Frida Stéenhoff, "Ellen Key och "Barnets århundrade".", *Tidskrift för
barnavård och ungdomsskydd* 1926:3, s. 67.

¹⁵⁸ Weindling 1995, s. 2.

¹⁵⁹ *Handbook of international organisations: associations, bureaux,
committees, etc.*, Geneva 1938.

world of international organisations, designed to promote health and welfare.¹⁶⁰

I det här kapitlet undersöker jag hur verksamheten inom Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets barnavårdsavdelning speglade ett svenskt engagemang i de internationella samarbeten som formades vid den här tiden och vilka internationella kontakter som stod i centrum. Genom att fokusera på barnavårdsavdelningens internationella nätverk och förhållningssätt till mellankrigstidens internationella organisationer, avser jag studera i vilket internationellt sammanhang aktörer inom förbundet ingick i. I det här kapitlet kommer jag att granska,

- a.) hur Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets barnavårdsavdelning förhöll sig till internationellt samarbete,
- b.) vad man skulle ha det internationella samarbetet till och vilka positioneringar som gjordes, samt
- c.) hur barnavårdsavdelningen förhöll sig till andra nationer, om detta förändrades över tid och i så fall hur och varför?

För att svara på dessa frågor har jag gått igenom Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets arkiv där barnavårdsavdelningens styrelseprotokoll, bilagor och andra handlingar finns bevarade. Sådana handlingar kan exempelvis vara invitationer till internationella kongresser, korrespondens, utländska broschyrer eller material som upprättats som underlag till internationella möten och konferenser. En viktig källa är även material som insamlats från tidskrifterna *Vårdarebladet*, *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* och *Barn och ungdom: nordisk socialpedagogisk tidskrift*. I tidskrifterna har jag studerat texter där internationella organisationer, kongresser och internationellt samarbete har behandlats och diskuterats. Materialen som jag har studerat kan säga något om hur Sverige, genom Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet, engagerade sig i internationellt samarbete, men det är viktigt att komma ihåg att vi här möter de internationella samarbetena genom förbundets lins. Kapitlet guidas vidare av den ideologianalytiska metodologiska ansatsen där jag just i det här kapitlet framförallt kommer fokusera på att urskilja de manifesta positioneringar som gjordes i de utsagor min materialinsamling har fångat.

¹⁶⁰ Weindling 1995, s. 2.

2.2 Centrala internationella organisationer och gränsöverskridande samarbeten

I slutet av 1910-talet och början av 1920-talet bildades internationella organisationer och samarbetsarenor som blev betydelsefulla för Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets barnavårdsavdelning. Två av dessa internationella organisationer kom att ta ett helhetsgrepp på främjandet för barn och ungas välfärd: Internationella föreningen för barnskydd¹⁶¹ (Association Internationale pour la protection de l'enfance / International Association for the Promotion of Child Welfare, AIPE) samt Internationella Rädda Barnen (Union Internationale de Secours aux Enfants / Save the Children International Union, UISE)

Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet, och de personer som verkade inom förbundet, ingick i en kontext av internationellt utbyte och hade nära kontakter med de två internationella organisationerna. Förbundet spelade även en viktig roll i den gemensamma nordiska ansträngningen för ökat samarbete och utbyte mellan de nordiska länderna. Detta genom bildandet av organisationen Nordisk sammanslutning för barnavård och ungdomsskydd (NSBU) år 1919. Det internationella sammanhanget man ingick i återspeglades också i förbundets tidskrifter, som rapporterade från omvärlden och lyfte fram sådant som ansågs vara relevant för svenskt vidkommande.

Av de internationella organisationerna intar Internationella föreningen för barnskydd, Internationella Rädda Barnen och Nordisk sammanslutning för barnavård- och ungdomsskydd en särställning. Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet och personer inom förbundet stod inte bara i nära kontakt med organisationerna, förbundet kom även att utgöra svenska sektioner av såväl Internationella föreningen för barnskydd som den nordiska sammanslutningen. Dessutom hade man nära kontakter och samarbeten med företrädare för Internationella Rädda Barnen. I detta avsnitt beskrivs dessa internationella organisationers uppkomst, syfte och målsättning.

Internationella föreningen för barnskydd

Uppkomsten av internationella organisationer som skapades för att upplysa om barns välfärd var alltså något som formligen blomstrade

¹⁶¹ I avhandlingen används denna svenska översättning, men den internationella organisationen kunde i sin samtid översättas till svenska på olika sätt, som exempelvis Internationella barnskyddsförbundet.

efter första världskriget. Men frön hade såtts långt tidigare. För främjandet för barns välfärd hade planer på att bilda ett särskilt internationellt organ inletts redan före första världskriget, men kriget avbröt den processen.

Från 1880-talet fram till första världskriget hölls flera internationella kongresser som behandlade barns välfärd. Man fokuserade på frågor avgränsade till vanartade och försummade barn samt spädbarnsdödlighet, vilket gick i linje med den så kallade barnräddningsrörelsens intressen som breddade ut sig i västvärlden. Även om dessa kongresser hade ett begränsat innehåll fanns idéer om att skapa mer bestående internationella organ för främjande av arbetet med barns välfärd. Under en kongress år 1913, "International Congress for the Promotion of Child Welfare", antogs därför en resolution som innebar att verka för att en internationell byrå skulle upprättas i Bryssel genom den belgiska regeringen. På grund av krigsutbrottet året därpå lades dock planerna på is.¹⁶² Initiativet till att skapa ett internationellt organ hade främst orkestrerats av personer från Belgien och Schweiz, två länder som traditionellt har fungerat som en brygga mellan latinska/romanska och germanska länder i Europa. I fronten för detta arbete stod den schweiziska advokaten Alfred Silbernagel, som var framstående inom den så kallade barnräddningsrörelsen, och den belgiska justitieministern (senare premiärminister och socialminister) Henry Carton de Wiart.¹⁶³

Planerna på att starta en internationell byrå hann inte realiseras före kriget, men blev ändå startskottet för att den Internationella föreningen för barnskydd kunde bildas ett par år efter det att kriget hade upphört (1921). Syftet med den internationella föreningen var att arbeta gränsöverskridande mellan länders regeringar, institutioner, filantropiska organisationer m.fl. för att utbyta kunskap, samarbeta och bidra till utvecklingen av barns välfärd. Det var tre huvudpunkter som stod i förgrunden för organisationens verksamhet:

- (1) To serve as a bond between all in the various countries who are concerned with child welfare; (2) to group together representatives of charitable societies and institutions for the protection of children in the various countries and to

¹⁶² Rooke och Schnell 1995, s. 189.

¹⁶³ Joëlle Droux, "L'internationalisation de la protection de l'enfance: acteurs, concurrences et projets transnationaux (1900-1925)", *Critique internationale* 2011:3, s. 21.

co-ordinate their efforts; (3) to facilitate the study of questions relating to the protection of children and to promote the progress of institutions concerned in this work.¹⁶⁴

Den internationella föreningen skulle ta ett helhetsgrepp på barns välfärd. Till skillnad från decennierna före kriget, då enskilda frågor kring utsatta, vanartade och försummade barn stod överst på agendan, utgick man från en vidare definition av barns välfärd. Patricia Rooke och Rudy Schnell har beskrivit att denna nya inriktning byggde på föreställningen om att de "normala" barnen från arbetar- och medelklassfamiljer utgjorde fundamentet för staters uppbyggnad och välstånd. Även om avvikande barn och familjer fortfarande var i blickfånget så var utgångspunkten att välfärden skulle fånga alla barns utveckling.¹⁶⁵ Inom föreningen visades det inte minst genom att man intog en "integrative approach" på barns välfärd, vilket avspeglades i att organisationen delades in i tre sektioner. En sektion behandlade lagstiftning och institutionella frågor, en andra fokuserade på socialmedicin och spädbarnsvård och en tredje sektion täckte barns moraliska och intellektuella utveckling.¹⁶⁶

Sverige var en av de första staterna att ansluta sig till den internationella föreningen.¹⁶⁷ Ett problem ansågs dock vara att England, Tyskland och USA:s regeringar av olika skäl ställde sig utanför den mellanstatliga organisationen. Inte heller Sveriges nordiska grannländer ingick i föreningen. Englands regering hade motiverat sin frånvaro mot bakgrund av att den uppgift som hade lagts på föreningen istället borde ingå i Nationernas förbunds verksamhet.¹⁶⁸ Tyskland hade mer eller mindre uteslutits från sammanslutningen. År 1925 tog Nationernas förbunds barnavårdskommitté över organisationens mellanstatliga verksamhet, vilket gjorde att finansieringen från ländernas regeringar upphörde. Den internationella föreningen i Bryssel kvarstod dock, men det mel-

¹⁶⁴ Handbook of international organisations: associations, bureaux, committees, etc. 1938, s. 50.

¹⁶⁵ Rooke och Schnell 1995, s. 178.

¹⁶⁶ Carol Miller, "The Social Section and Advisory Committee on Social Questions of the League of Nations", i Paul Weindling (red.), *International Health Organisations and Movements, 1918–1939*, Cambridge 1995, s. 161.

¹⁶⁷ Riksdagens skrivelse, 1922:5:1.

¹⁶⁸ Miller 1995, s. 161; Gerhard Halfred von Koch, "Den internationella föreningens för barnskydd årsmöte i Genève", *Vårdarebladet* 1923:5, s. 68.

lanstatliga samarbetet överflyttades till Genève. Inom Nationernas förbunds barnavårdskommitté, som bildades år 1924, satt både representerer för den Internationella föreningen för barnskydd och Internationella Rädda barnen.¹⁶⁹

Internationella Rädda Barnen

Vid sidan om den internationella föreningen som hade bildats i Bryssel år 1921 fanns även Internationella Rädda Barnen, Union Internationale de secours aux enfants (UISE), som hade bildats i januari år 1920. Syftet med den internationella organisationen var att koordinera olika nationella Rädda Barnen-organisationer i ett gemensamt internationellt arbete. Den första Rädda Barnen-organisationen – The Save the Children Fund (SCF) – bildades år 1919 i England i syfte att bedriva välgörenhetsarbete till förmån för barn och familjer som hade drabbats av första världskrigets konsekvenser. Därefter förgrenade sig den engelska moderorganisationen ut till flera länder. I Sverige bildades en gren av Rädda Barnen endast några månader efter den brittiska, och kort därefter bildades den internationella unionen.¹⁷⁰ Initiativet till den internationella verksamheten kom från England och Schweiz, som också var de första länderna att ansluta till Internationella Rädda Barnen, tätt följda av Frankrike, Sverige, Tyskland, Holland och Italien. Fram till år 1931 var Sverige och Finland de enda av de nordiska länderna som formellt var anslutna till organisationen.¹⁷¹

Internationella Rädda Barnen hade, liksom Nationernas förbund, sitt säte i Genève. Den svenska generalkonsuln i Genève Carl Fredrik de Geer blev dess första ordförande och den brittiska filantropen Eglantyne Jebb, som tillsammans med sin syster Dorothy Buxton hade bildat SCF, valdes till vice ordförande.¹⁷² Organisationens uttalade förhållningssätt var att verka som en icke-politisk internationell organisation med det främsta syftet att hjälpa utsatta barn utan att göra någon skill-

¹⁶⁹ Anna Lindhagen, "Internationella unionen Hjälp till barnen. Kongressen 1925 och Genève-deklarationen", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1926:2, s. 55; von Koch 1925, s. 23 ff.

¹⁷⁰ Nehlin 2009, s. 12 f; Rooke och Schnell 1995, s. 182 ff.

¹⁷¹ Ingvald B Carlsen, "Internasjonalt samarbeid i barnevernet", *Norges barnevern*, s. 36.

¹⁷² Nehlin 2009, s. 114.

nad på "raser, nationer eller tro".¹⁷³ Organisationen bildades för att i första hand bedriva hjälpverksamhet för de barn som hade drabbats av första världskriget, med andra ord skulle man fungera som en humanitär institution för att stödja krigets offer. År 1924 utökades dock verksamheten till att "omfatta även upplysning och propaganda för barn- och ungdomsvårdens höjande i hela världen", vilket hängde ihop med att man samma år antog Genève-deklarationen.¹⁷⁴ Det innebar att Internationella Rädda Barnen även trädde in på det område som den Internationella föreningen för barnskydd verkade på, det vill säga att man gjorde anspråk på att täcka in välfärdsfrågor för alla barn. Svenska Rädda Barnens representant Anna Lindhagen beskrev i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* att de två föreningarna inte hade för avsikt att bli konkurrenter.¹⁷⁵ Det var dock en sanning med modifikation. Att Internationella Rädda Barnen blev ett upplysande och propagerande organ för barns välfärd i hela dess bemärkelse innebar att man tog sig an ett större projekt. Själva essensen i Genève-deklarationen, som hade utarbetats inom Rädda Barnen, var dels en uppmaning till att förebygga och hjälpa utsatta i behov, dels att verka för det så kallade *normala* barnets utveckling och välfärd.¹⁷⁶

Barns välfärd inom Nationernas förbund

Parallellt med engagemanget inom den Internationella föreningen för barnskydd och Internationella Rädda Barnen fanns även Nationernas förbund. NF hade vid dess bildande inte skapat ett särskilt organ som uppehöll sig kring frågor som rörde barns välfärd. Istället var frågor om barns välfärd fördelade över olika sektioner av förbundet. År 1924 bildades Nationernas förbunds barnavårdskommitté (the Child Welfare Committee), vilket delvis berodde på att England drev på för att ett mellanstatligt samarbete om barns välfärd skulle drivas just inom NF, och inte genom den Internationella föreningen för barnskydd. Syftet med Barnavårdskommittén inom NF var att verka för utbyten och samarbeten mellan länder, företa studier, jämföra metoder och erfarenheter från olika länder och fungera som en konsulterande instans. I samband med att kommittén upprättade sitt arbetsfält antogs Genève-deklaration-

¹⁷³ Handbook of international organisations: associations, bureaux, committees, etc. 1938, s. 88; Nehlin 2009.

¹⁷⁴ Lindhagen 1926, s. 54 f.

¹⁷⁵ Ibid., s. 55.

¹⁷⁶ Rooke och Schnell 1995, s. 184.

ionen som ett riktmärke länder uppmanades förhålla sig till. Detta var dock inte ett bindande dokument.¹⁷⁷

År 1925 flyttades, som nämnts, den mellanstatliga delen av Internationella föreningen för barnskydd över till Nationernas förbund och dess barnavårdskommitté i Genève. Den Internationella föreningen för barnskydd fortsatte dock sitt arbete, vilket betydde att det från år 1925 fanns flera internationella organ som sida vid sida verkade för, och upplyste om, barns välfärd. Samtidigt överlappades organisationerna. I Nationernas förbunds Barnavårdskommitté satt representanter från den internationella föreningen och Internationella Rädda Barnen, vilka hade stort inflytande över dess utformning. Dessutom spelade den amerikanska organisationen Children's Bureau, med dess ledare Grace Abbott i spetsen, en viktig roll. Children's Bureau var en federal myndighet som bildades år 1912 för att koordinera och upplysa om barns välfärd, samla underlag, utföra studier och implementera lagar i USA. Byrån dominerades av kvinnor med en progressiv och reformpolitisk agenda. Byrån delar flera gemensamma drag med Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet, men medan det svenska förbundet bildades genom frivilliga initiativ och verkade genom anslag från staten, var den amerikanska byrån alltså statlig. Children's Bureau bildade en amerikansk sektion i den Internationella föreningen för barnskydd som USA:s regering hade valt att ställa sig utanför. Grace Abbott såg den internationella föreningen som en internationell motsvarighet till den amerikanska byrån.¹⁷⁸ När Barnavårdskommittén inom NF utformade sin verksamhet fick hon ett stort ansvar för att utstaka de områden kommittén skulle verka inom. Det innebar att Barnavårdskommitténs inriktning i många avseenden kom att likna den amerikanska byrån. Detta genom att byråns vetenskapliga metoder och principer kom att ligga grund för Barnavårdskommitténs inriktning, vilket inbegrep hur välfärd och välfärdspolitik definierades och hur man skulle upplysa om barns välfärd. En viktig del av detta var att man ansåg att fokus skulle

¹⁷⁷ Miller 1995, s. 162.

¹⁷⁸ Rooke och Schnell 1995, s. 189 ff; Dominique Marshall, "The rise of coordinated action for children in war and peace: Experts at the league of nations, 1924-1945", i Davide Rodogno, Bernhard Struck och Jakob Vogel (red.), *Shaping the Transnational Sphere: Experts, Networks and Issues from the 1840s to the 1930s*, 2014, s. 84; Kriste Lindenmeyer, *"A right to childhood": the U.S. Children's Bureau and child welfare, 1912-46*, Urbana 1997.

ligga på det ”normala” barnet och att staten skulle ta ett större ansvar för barns välfärd.¹⁷⁹

Rooke och Schnell har visat att Nationernas förbunds Barnavårdskommitté och de internationella organisationerna samlade reformivrare som utgick från progressiva idéer och förespråkade centralisering av barnavården. Den dominerande diskursen, som utvecklades efter första världskriget, blev övertygelsen om att staten behövdes för att koordinera välfärden. Detta istället för att välfärden underbyggdes genom spridda privata och filantropiska initiativ:

At the League committees and in the forums of the other international bodies, different generations of social reformers worked side by side to establish emerging frames of reference based on progressive social philosophies and centralist planned social organisation. Subsequently a dominant discourse replacing the former rhetoric was articulated by the latest wave of social reformers, a core of professionals who were convinced that state intervention was necessary to replace unsophisticated forms of co-ordinated services or discrete charitable efforts.¹⁸⁰

Nordisk sammanslutning för barnavård och ungdomsskydd

I likhet med den internationella utvecklingen uppstod efter världskriget ett livligt samarbete mellan de nordiska länderna inom en mängd olika områden.¹⁸¹ Barns välfärd var inget undantag. I november 1919, alltså innan Internationella föreningen för barnskydd och Internationella Rädda Barnen hade bildats, så samlades representanter från Danmark, Finland, Norge och Sverige på en konferens i Skåne för att överlägga om formerna för ett nordiskt samarbete. Det resulterade i bildandet av organisationen Nordisk sammanslutning för barnavård och ungdomsskydd (NSBU).¹⁸² Det grundläggande syftet med det nordiska samar-

¹⁷⁹ Miller 1995, s. 162; Marshall 2014, s. 85 f.

¹⁸⁰ Rooke och Schnell 1995, s. 177.

¹⁸¹ Janfelt 2005.

¹⁸² SFBF. Svenska socialvårdsförbundets arkiv 1906–1964, RA730301, serie Ö 5, Nordisk sammanslutning för barnavård och ungdomsskydd, vol 1-3; Arkiverade utklipp från tidningar titulerade mötet som ”Internationella barnskyddskonferensen i Lund”, men mötet hade ingen representant utöver de nordiska länderna. Totalt var det elva män och en kvinna som deltog. Sve-

betet var att "befordra samarbete emellan de nordiska länderna i fråga om åtgärder för barnavård och ungdomsskydd med hänsyn till lagstiftning, organisation, forskning m. m."¹⁸³ Den nordiska sammanslutningen organiserades genom att Danmark, Finland, Norge och Sverige bildade varsin sektion i respektive land, som bestod av nationernas centrala barnavårdsorganisationer och/eller nationella sammanslutningar. Dessa sektioner skulle, enligt överenskommelse, regelbundet anordna möten och kongresser.¹⁸⁴

Eftersom sektionerna skulle ansvara för att det regelbundet anordnades kongresser föll det på Danmarks lott att anordna den första, vilken ägde rum i Köpenhamn år 1921. Därefter hölls en kongress i Oslo (Kristiania) år 1924, Stockholm år 1927 och Helsingfors år 1930. Eftersom anordnandet av kongresser cirkulerade mellan länderna var det 1936 återigen Danmarks tur att anordna det stora eventet. Kongresserna samlade flera hundra deltagare från de nordiska länderna och pågick vanligtvis i några dagar. Bland besökarna ingick män och kvinnor som var delaktiga inom barnavårds- och ungdomsskyddsverksamheten, politiker och andra socialt engagerade.¹⁸⁵

Utöver anordnandet av möten och kongresser kom sektionerna inom NSBU även överens om att ge ut den gemensamma tidskriften *Barn och ungdom*. Redaktionen för tidskriften bestod av företrädare för sektionerna från varje land, men ansvaret för utgivningen skulle ambulera mellan länderna under treårsperioder, det vill säga under den period det ansvariga landet även skulle anordna en barnavårdskongress. Danmark ansvarade för åren 1922–1923, Norge 1924–1926, Sverige 1927–1929 och Finland 1930–1932. I samband med att den finska sektionen förvaltade tidskriftens redaktion inträffade den stora världsekonomiska depressionen, vilket betydde att det inte längre var möjligt att finansiera tidskriften. Den redan skrala skaran av prenumeranter hade minskat samtidigt som man inte längre fick anslag från den finska rege-

rige representerades av barnavårdsinspektörerna L. Angberg och Nils Silwén, folkskoleinspektör A. Gierow, Halls direktör David Lund och professor E. Lehmann. Från Finland deltog friherre Adolf von Bonsdorff och magister Bertel Nyberg. Danmark representerades av föreståndaren L. Beck och pastor S. H. Nissen och Norge av fröken Ingunn Jörstad, överläkaren Sig. Dahlström och advokat Sigval Jakobsen.

¹⁸³ "Nordisk sammanslutning för barnavård och ungdomsskydd, av år 1919.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1926:4.

¹⁸⁴ Andresen m.fl. 2011, s. 102 f.

¹⁸⁵ Ibid.

ringen. Tidskriften lades därför på is. År 1936 återupptogs anordnandet av kongresser, men tidskriftens frånvaro förblev permanent.¹⁸⁶

När den svenska sektionen av NSBU konstituerades år 1920, bestod den till en början av omkring 30 medlemmar "från skilda delar av landet, representerande olika områden för verksamhet bland barn och ungdom". Som ordförande för den svenska sektionen valdes G. H. von Koch, till vice ordförande undervisningsrådet N. O. Bruce och David Lund blev sektionens sekreterare. Alla tre ingick även i ett av sektionen tillsatt arbetsutskott. Övriga personer i arbetsutskottet var professor Isak Jundell, riksdagsledamoten och överinspektören Alfred Petrén, pastor Holger Bergwall, Ellen Tiseliuss, barnavårdskonsulent Lars Barkman och Dagny Thorvall.¹⁸⁷ Redan från början utgjordes alltså kärnan i den svenska sektionen av personer som var centrala inom Svenska fattigvårdsförbundets dåvarande barnavårdsutskott. Jundell, Tiselius och Barkman ingick från år 1925 i styrelsen för barnavårdsavdelningen inom Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet. Som

¹⁸⁶ Ibid., s. 93 ff; "Vår tidskrifts öde.", *Barn och ungdom: nordisk socialpedagogisk tidsskrift* 1932.

¹⁸⁷ "Nordisk sammanslutning för barnavård och ungdomsskydd. En svensk sektion har konstituerats.", *Vårdarebladet* 1920:6; Svenska sektionen redovisades i "Sverige", *Barn och ungdom: nordisk social-pedagogisk tidsskrift* 1922, s. 42. Almén, Gunhild, Sthlm; Barkman, Lars, barnavårdskonsulent, Sthlm; Bergwall, Holger, rektor, Uppsala; Bruce, N. O., undervisningsråd, Sthlm; Beijer, Elsa, föreståndarinna Sthlm barnavårdsbyrå, Sthlm; Bergö, Carl, regementspastor, föreståndare frimurarbarnhuset, Sthlm; Blom, Saimi, personalkonsulent, Sthlm; Blomqvist, Knut, direktör Bona, Karlsby; Edling, Holdo, hovrättsråd, Kristianstad; Fjällbäck, Holmgren, Karin, professor, CSA, Sthlm; Gierow, A., Dr., folkskoleinspektör, Helsingborg; Hammer, Bertil, professor pedagogik, Uppsala; Hirsch, Axel, sekr. i Svenska Fattigvårdsförbundet, Sthlm; Isberg, Hagbard, kyrkoherde, Malmö; Jundell, Isak, professor, Sthlm; v. Koch, G. H., kansliråd, statens fattigvårdsinspektör, Sthlm; Lichtenstein, D, docent, Sthlm; Linders, J, häradshövding, Sthlm; Lindhagen, Anna, barnavårdsinspektör, Sthlm; Lindqvist, A., riksdagsman, Halmstad; Lund, David, direktör, Hall, Sthlm; Lundborg, Herman, professor i rasbiologi och medicinsk ärftlighetsforskning, Uppsala; Lundholm, Amelie, föreståndarinna, Göteborg; Lönegren, E. F., biskop, Härnösand; Moureau, Nils, Kanslisekreterare, Statens fattigvårdsinspektion, Auditorium; Nordlund, K., förste folkskoleinspektör, folkskoledir., Sthlm; Petrén, A. överinspektör, Sthlm; Sandberg, K. L. E., undervisningsråd, kungl. Skolöverstyrelsen, Sthlm; Silwén, Nils, barnavårdsinspektör, Malmö; Ström, Thord, pastor, Barnavårdsnämndens barnavårdsmanneexpedition, Sthlm; Thorwald, Dagny, Tiselius, Ellen, Djursholm; Tiselius, Karl, statssekreterare, Djursholm; Wigert, V., dr., docent, Sthlm; Pettersson, Jakob, borgmästare, Södertälje; Fant, Märta, Borgmästarinna, Nyköping

tidigare nämnts blev Barkman, tillsammans med Gotthilf Stéenhoff, dessutom redaktör för *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*.¹⁸⁸

2.3 Internationell samverkan – en del av Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets verksamhet

I början av 1920-talet var Sverige alltså representerat i såväl den nordiska sammanslutningen som i den Internationella föreningen för barnavård och i Internationella Rädda barnen. En gemensam nämnare för den svenska representationen i samtliga av dessa internationella sammanslutningar var att personerna var nära knutna till Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet. Följande avsnitt handlar om hur förbundet kom att bli så betydelsefull för svensk representation i den våg av internationalism som svepte över barnavårdsfrågorna. Jag kommer belysa hur förbundet och dess representanter argumenterade kring varför internationella samarbeten och utbyten var viktiga för just barnavårdsfrågorna, samt spåra vilka problem och konflikter som identifierades i det internationella samarbetet.

Optimism och förhoppningar – en ”världssammanslutning” bildas

I Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets arkiv finns två artiklar sparade från *Landskommunernas tidskrift* år 1921, vilka hade publicerats som ett särtryck som var ombesörjt av Nordisk sammanslutning för barnavård och ungdomsskydd. Den första delen av särtrycket hade titeln ”Internationella kongressen för barnavård och ungdomsskydd i Bryssel 1921. En världssammanslutning bildad. Av docenten David Lund” och den andra delen var skriven av folkskollärarinnan Saimi Blom och hade titeln ”Nordiska kongressen för barnavård och ungdomsskydd i Danmark 1921”. Anledningen till att detta material finns sparat i förbundets arkiv beror förmodligen på att förbundet från år 1926 övertog ansvaret för de svenska sektionerna av den Internationella

¹⁸⁸ SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., konstituerande sammanträde 2/7 1925 (RA); SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., sammanträde 24/10 1925 (RA); ”Saimi Blom-von Sydow”, <https://porträttarkiv.se/details/sj9PGLAlnmUAAAAAA27PA> [Hämtad 24/3 2020].

föreningen för barnskydd samt den nordiska sammanslutningen, vilket jag återkommer till nedan.¹⁸⁹

De två artiklarna från början av 1920-talet ger ett uttryck för det ökade internationella engagemanget för främjandet av barns välfärd. Dels hade ett nordiskt samarbete konstituerats och en första kongress hade hunnit äga rum i Danmark, dels riktades blickarna mot vad som kunde åstadkommas i en sammanslutning som var tänkt att samla alla världens länder. Här framgick optimism över att det togs gemensamma tag om frågor som rörde barns liv och välfärd.

Det låter måhända lite underligt, då man säger, att just under världskriget med dess hänsynslösa spoliering av människoliv och människovärde, med dess förflackning och förslappning av moral och rättsmedvetande, man väl i de flesta länder jorden runt alltmånga börjat inse betydelsen av folkmaterialiets värde. Instinktivt har man nog också känt, att för höjandet av detta värde är det nödvändigt att icke minst ägna barnens och ungdomens uppfostran, vård och skydd den största uppmärksamhet.¹⁹⁰

På det sättet inledde docent David Lund, dåvarande direktör på uppfostringsanstalten Hall, den ena artikeln efter att han själv hade besökt den "internationella kongressen för barnavård och ungdomsskydd" i Bryssel år 1921. Genom citatet framkommer en beskrivning som pekade på att världskriget hade visat människan från sin sämsta sida. Det menade Lund hade varit en ögonöppnare för världens länder, eftersom man därmed hade "börjat inse betydelsen av folkmaterialiets värde". I linje med Ellen Keys ord, i inledningen av det här kapitlet, beskrevs barn och ungas uppfostran och välfärd som ett medel för att skapa ett samhälle som byggde på gemenskap, moral och rättsmedvetenhet.

Att länder samlades kring detta ändamål visade det ökade intresset för barn och ungas uppfostran och välfärd, menade Lund. Det uttrycktes genom bildandet av sammanslutningar som den nordiska organisationen, vilken under sommaren 1921 hade hållit sin första kongress. Än mer

¹⁸⁹ SFBF. Svenska socialvårdsförbundets arkiv 1906–1964, RA730301, serie Ö 5, Nordisk sammanslutning för barnavård och ungdomsskydd, vol 1–3.

¹⁹⁰ David Lund, "Internationella kongressen för barnavård och ungdomsskydd i Bryssel. En världssammanslutning bildad", *Landskommunernas tidskrift* 1921, s. 3.

omfattande var den kongress som hade hållits i Bryssel. Kongressen hade anordnats av den belgiska regeringen och samlat över 1200 deltagare, som hade representerat "nära nog de flesta stater eller nationer på jorden".¹⁹¹ Den svenska regeringen hade utsett en delegation att delta på kongressen, som bestod av juristen och statssekreteraren i Socialdepartementet Karl Tiseliuss, häradshövding Jacob Linders, läkaren Martha Persson Henning och nämnde David Lund.¹⁹² Som representant för Svenska fattigvårdsförbundets barnavårdsutskott medverkade Ellen Tiseliuss, som också var gift med statssekreteraren Karl Tiseliuss.¹⁹³ Kongressen hade bestått av fyra sessioner som behandlade olika aspekter av barns välfärd. Lund beskrev överlag kongressens innehåll i positiva ordalag, men det som "utan tvivel" var kongressens stora bidrag var bildandet av en "internationell union för barnavård och ungdomsskydd, i vilken samtliga jordens nationer skulle äga rätt att inträda, sålunda även Tyskland, Österrike och Ryssland, som voro utestängda från denna kongress."¹⁹⁴

Den "världssammanslutning" som bildades under kongressen var alltså den Internationella föreningen för barnskydd. Kärnverksamheten inom organisationen samlade ledande personer från flera länder som arbetade inom såväl sociala som medicinska områden inom barnavården. Många hade också, eller hade haft, höga offentliga tjänster eller ministerposter i sina respektive länder. Organisationen finansierades genom de anslutna ländernas regeringar, institutioner, frivilliga föreningar och privata personer.¹⁹⁵ De stater som anslöt sig till den internation-

¹⁹¹ Lund 1921, s. 3.

¹⁹² Ibid.; För medlemskap beslutades vid kongressen att anslutna stater skulle betala en årlig avgift som beräknades enligt invånarantal, eller "innebyggare", som David Lund formulerade det. Stater med över 10 miljoner invånare skulle betala 12 000 francs, stater med 5–10 miljoner invånare skulle betala 6000 francs och stater med upp till 5 miljoner invånare skulle betala 3000 francs. Internationella organisationer och institutioner skulle betala 100 francs och avgiften för privata personer eller nationella organisationer eller institutioner sattes till 50 francs.

¹⁹³ "Från Sv. Fattigvårdsförbundets barnavårdsutskott och dess konsulentverksamhet", *Vårdarebladet* 1921:3, s. 43; Från Sv. Fattigvårdsförbundets barnavårdsutskott och dess konsulentverksamhet 1921, s. 90.

¹⁹⁴ Lund 1921, s. 5.

¹⁹⁵ Handbook of international organisations: associations, bureaux, committees, etc. 1938, s. 50.

ella organisationen ålades betala en avgift som baserades på hur många invånare som fanns i varje land.¹⁹⁶

Sverige var en av de första staterna som anslöt sig till den Internationella föreningen för barnskydd. Det bildades som sagt även en svensk sektion av föreningen, som bestod av enskilda individer, föreningar och institutioner som var engagerade och verksamma inom barnavård och ungdomsskydd. En central person i det arbetet var kanslirådet G. H. von Koch, som kom att leda den svenska sektionen. År 1923 skrev G. H. von Koch om den internationella föreningen i *Vårdarebladet* efter att ha deltagit på organisationens årsmöte i Genève. Utöver den svenska statens anslutning till organisationen redogjorde han för att ett 50-tal medlemmar ingick i den svenska sektion som hade bildats (det krävdes 15 medlemmar för att nationella sektioner skulle kunna bildas inom föreningen). G. H. von Koch, som vid tidpunkten satt i Sveriges riksdag för liberala samlingspartiet samtidigt som han innehade befattningen som Statens fattigvårdsinspektör och kansliråd inom Socialdepartementet, ingick i den internationella föreningens verkställande kommitté och blev ordförande för den svenska sektionen. Han var dessutom djupt involverad i Svenska fattigvårdsförbundets verksamhet och en av grundarna till Centralförbundet för socialt arbete (CSA).¹⁹⁷ I artikeln beskrev han att den internationella föreningen utövade en "omfattande verksamhet, som särskilt inriktats på att göra de olika ländernas verksamhet på barnavårdens område bekant i vida kretsar."¹⁹⁸ Det främsta medlet för sådan transnationell spridning var föreningens internationella tidskrift *Bulletin Internationale de la Protection de l'Enfance*, som gavs ut månadsvis och bland annat kontinuerligt redogjorde för olika länders barnavårdslagar. Dessa publikationer skrevs på franska, engelska och det berörda landets originalspråk.¹⁹⁹ Han var dock bekymrad över att England, Tyskland och USA:s regeringar hade ställt sig utanför organisationen, och hoppades att "ett intimt samarbete" med Nationernas förbund skulle göra att England och flera länder anslöt sig. Vid tidpunkten då artikeln skrevs ansåg han att det var den "romanska uppfattningen i barnavårdsfrågor", inte minst Frankrikes, som hälsade i

¹⁹⁶ Lund 1921, s. 5.

¹⁹⁷ von Koch 1923, s. 68 f; Agnes Wirén, *G. H. von Koch: banbrytare i svensk socialvård*, Stockholm 1980, s. 143 f., 168 ff., 219; Marika Hedin, *Ett liberalt dilemma: Ernst Beckman, Emilia Broomé, G H von Koch och den sociala frågan 1880-1930*, Diss. Stockholms universitet, Eslöv 2002.

¹⁹⁸ von Koch 1923, s. 68.

¹⁹⁹ Ibid.; "Notiser", *Vårdarebladet* 1922:5, s. 80.

föreningen, vilket medförde att den svenska lagstiftningen och vissa svenska synpunkter ”verka tämligen främmande på åtskilliga länder”.²⁰⁰

Även om optimismen för den Internationella föreningen för barnskydd lyste starkt i G. H. von Kochs artikel hade det inte utvecklats i den riktning som David Lund såg framför sig i sin redogörelse från år 1921. Det fanns en stark önskan om att alla länder, särskilt de som ansågs stå närmare Sverige i frågor om barnens välfärd, skulle samlas under ett och samma paraply. Här blottade sig två linjer i det förhållningssätt som uttrycktes: det ena förespråkande centralisering av det internationella samarbetet för att främja barns välfärd, den andra betonade att det fanns en skillnad mellan romanska och germanska/anglo-saxiska länder. Sverige placerades inom det sistnämnda. När Nationernas förbund senare skulle överta det mellanstatliga samarbetet från den internationella föreningen välkomnades det av G. H. von Koch. Förhoppningen var att det internationella samarbetet för barns välfärd därmed skulle omfatta alla de länder som var, eller var på väg att bli, medlemmar av Nationernas förbund. Då kunde man övervinna ”den svaghet som uppstått” genom att ”de engelsk- och tysktalande folken” inte hade deltagit i det gemensamma samarbetet.²⁰¹

G. H. von Koch och de svenska internationella sektionerna

G. H. von Koch var utan tvekan en av de ledande personerna inom såväl den nationella barnavården som Sveriges internationella delaktighet i arbetet med frågor som rörde barns välfärd. I samband med att 1924 års svenska lag om samhällets barnavård trädde i kraft 1926 blev han Statens fattigvårds- och barnavårdsinspektör, en uppdelning som följde av att barnavården rent organisatoriskt separerades från fattigvården. På hösten 1925 ombildades också Svenska fattigvårdsförbundet till Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet, vilket innebar att det inom förbundet skapades en särskild barnavårdsavdelning. G. H. von Koch, som hade varit en av de drivande krafterna sedan förbundet startade, blev ordförande för den nya barnavårdsavdelningen och kom även att ingå i redaktionskommittén för *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*.²⁰² Utöver sin roll som politiker, statlig ämbetsman och

²⁰⁰ von Koch 1923, s. 68.

²⁰¹ Meddelande från Kungliga Socialdepartementet, G. H. von Koch, (RA).

²⁰² SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., konstituerande sammanträde 2/7 1925 (RA); SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., sammanträde 3/10 1925 (RA).

ledare inom Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet ledde han även de svenska sektionerna av Internationella föreningen för barnskydd respektive Nordisk sammanslutning för barnavård och ungdomsskydd.²⁰³ I samband med att den Internationella föreningen för barnskydd höll en konferens i Stockholm år 1929 blev han även utsedd till president i den internationella föreningen.²⁰⁴

Här har vi alltså en riksdagsman, ämbetsman och representant för en civilsamhällelig organisation som därutöver blev president för en internationell mellanstatlig organisation. G. H. von Koch kan sägas ha förkroppsligat de suddiga gränser som gick mellan stat och civilsamhälle vid denna tid. Denna suddiga gräns återspeglades såväl inom nationella som internationella verksamheter och intressen. Kopplingen mellan den svenska staten, Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet och de internationella aktiviteterna på barnavårdsområdet framgår tydligt i de protokoll som fördes inom barnavårdsavdelningen. På anmodan av Sveriges regering och svenska myndigheter ställdes flera förfrågningar om Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet kunde representera Sverige i olika internationella sammanhang.²⁰⁵ Förbundet stod även i kontakt med de internationella organisationerna, ofta genom just G. H. von Koch. I januari 1926, det vill säga kort efter att barnavårdsavdelningen hade bildats, behandlades frågan om Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet var villig att utgöra de svenska sektionerna av både den nordiska sammanslutningen och den Internationella föreningen för barnskydd. Barnavårdsavdelningens ordförande G. H. von Koch redogjorde för vad det skulle innebära och påtalade att det inte minst var relevant i och med att det var Sveriges tur att anordna en nordisk barnavårdskongress, den tredje i ordningen, samt ansvara för utgivandet av den nordiska sammanslutningens tidskrift *Barn och ungdom*.²⁰⁶

I samband med att det var Sveriges tur att anordna en nordisk kongress och ge ut tidskriften var det alltså naturligt att det hamnade på Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets bord. Eftersom ”åtskilligt arbete

²⁰³ Kungl. Socialstyrelsen, RA420267.13, serie F XX ö, vol 5, Handlingar rörande internationellt samarbete (bland annat kongresser) i fattigvårds- och barnavårdsfrågor 1921–1935.

²⁰⁴ Wirén 1980, s. 220.

²⁰⁵ SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., 1925–1933 (RA); SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., 1934–1936 (RA); SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., 1937–1939 (RA).

²⁰⁶ SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., sammanträde 16/1 1926 (RA).

på barnavårdens område koncentrerats” till Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet efter dess omorganisering hade flera röster hörts för att förbundet skulle utgöra den svenska sektionen. Genom detta skulle arbetet effektiviseras och ”större koncentration och enhetlighet ernås”.²⁰⁷

Barnavårdsavdelningens styrelse ställde sig, efter överläggningar, positiva till att åta sig uppdragen som svensk sektion av såväl den nordiska som den internationella organisationen.²⁰⁸ I figur 1 ges en översikt över Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets organisation och ramverk, samt dess formella relation till de tre internationella organisationerna. Som påpekades ovan så skedde omorganiseringen av Svenska fattigvårdsförbundet ägde rum år 1925, vilket innebar namnbyte till Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet. Den nya organisationen kom att bestå av en avdelning för fattigvård och en avdelning för barnavård. Avdelningarna kom från och med år 1926 att ge ut varsin tidskrift, *Tidskrift för fattigvård och annan hjälpverksamhet* samt *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*. Samma år övertog man också ansvaret för de svenska sektionerna av Nordisk sammanslutning för barnavård och ungdomsskydd samt Internationella föreningen för barnskydd.²⁰⁹ Inte förrän år 1935 blev barnavårdsavdelningen formellt en medlem av Internationella Rädda Barnen, men organisationen var under hela perioden en viktig del av nätverket.²¹⁰

I praktiken innebar det inte någon större skillnad att Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet formellt tog över ansvaret för de svenska sektionerna av de internationella organisationerna eftersom flera av personerna inom förbundet redan ingick i sektionerna. Men det förstärkte karaktären av Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets roll som en typ av myndighet med uppgift att koordinera arbetet med barns välfärd i Sverige.

²⁰⁷ SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., sammanträde 9/4 1926, bilaga 3. prot. från sammanträde med Svenska sektionen av NSBU 26/2 1926 (RA).

²⁰⁸ SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., sammanträde 9/6 1926 (RA).

²⁰⁹ SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., sammanträde 16/1 1926.

²¹⁰ SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., sammanträde 22/2 1935.

Figur 1– Svenska fattigvårds- och barnvårdsförbundets organisation och barnvårdsavdelningens anslutning till de internationella organisationerna. Figuren visar även de tidskrifter som respektive avdelning/organisation gav ut.

2.4 Strävan efter internationell centralisering

När Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet tog över den svenska sektionen av den Internationella föreningen för barnskydd hade organisationen, som nämnts, inte utvecklats i den riktning som personer som David Lund och G. H. von Koch hade uttryckt förhoppningar om. Det hade inte blivit den typ av världssammanslutning som hade förmågan att samla alla länder, vilket givetvis var ett nederlag för de som ivrade för internationell gemenskap. I förlängningen var det i linje med internationalistiska och pacifistiska strävanden efter att motverka hårdför nationalism och istället omfamna den så kallade internationella mentaliteten.

Men det handlade också om att det drogs en gräns mellan å ena sidan romanska länder och å andra sidan germanska länder, och det var den förstnämnda sidan som beskrevs dominera den Internationella föreningen för barnskydd. I det här avsnittet undersöker jag närmare hur man inom Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet verkade för centralisering av det internationella samarbetet.

Internationell splittring?

År 1925 anordnade Internationella Rädda Barnen ”den första allmänna barnavårdskongressen” i Genève. Enligt Rädda Barnens representant Anna Lindhagen hade kongressen ”samlat deltagare från ett femtiotal länder, av vilka de flesta även sänt officiella representanter från regeringarna”. Kongressen hade utgjorts av tre sektioner: ”hygien och medicin”, ”social hjälp och förebyggande åtgärder” och ”sektionen för uppfostran och propaganda”. Som bidrag till innehållet i sektionerna hade åtskilliga länder före kongressen lämnat in rapporter. Från Sverige hade 13 stycken lämnats in via svenska Rädda Barnen, varav flera hade skrivits av personer med koppling till Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet.²¹¹

Kongressens beslut och resolutioner beskrevs av Lindhagen som oerhört viktiga för främjandet av barnens välfärd. Visserligen hade deklARATIONEN om barns rättigheter, Genève-deklARATIONEN från år 1924 betydelse, men mer ”en vacker fanfar” som i realiteten var tämligen betydelslös eftersom innehållet var ”vagt” och kunde tolkas på vitt skilda sätt. Desto viktigare beskrev hon de resolutioner som hade antagits på kon-

²¹¹ Lindhagen 1926, s. 55.

gressen i Genève. Dessa resolutioner innebar "fordringar" som hon ansåg som ett "stort steg framom Genève-deklarationen".²¹²

Lindhagens artikel publicerades i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* år 1926 med huvudsyfte att lyfta fram innehållet från kongressen och Genève-deklarationen. Men i artikeln framkom också en beskrivning av det internationella läget. Kongressen i Genève markerade den kursändring som Internationella Rädda Barnen hade genomfört året innan, som betydde att organisationen skulle fokusera på upplysning och propaganda för barns välfärd i allmänhet. Det handlade inte längre om att rikta allt fokus på den hjälpverksamhet som hade initieras i mötet med första världskrigets konsekvenser. Med andra ord skulle man vara verksamma i samma domän som den Internationella föreningen för barnskydd var tänkt att täcka. Lindhagen beskrev i positiva ordalag att Internationella Rädda Barnen från dess bildande hade lyckats få flertalet länder anslutna till organisationen. Organisationen "blev således genast internationell, då utan tvekan inbjödos och utan förbehåll anslöto sig länder från båda de krigsförande sidorna och neutrala länder". De anslutna länderna hade också under tiden fortsatt att öka. Bara sedan år 1924 hade tio länder tillkommit så att man vid tidpunkten när hon skrev artikeln var uppe i 33 länder.²¹³ År 1927 var det enligt uppgift 58 nationalkommittéer som företrädde 48 länder.²¹⁴ Eftersom Internationella Rädda Barnen från år 1924 hade ändrat inriktning hade man fått "samma syfte" som den Internationella föreningen för barnskydd. Även om Lindhagen var noggrann med att framhäva att avsikten inte var att konkurrera med föreningen i Bryssel, ansåg hon att Internationella Rädda Barnen hade bättre förutsättningar att nå ut med "upplysning och propaganda" eftersom Internationella föreningen för barnskydd "huvudsakligen bedrivit verksamhet i västra Europa med anslutning från några neutrala länder, bl. a. Sverige".²¹⁵ Den från år 1925 anordnade barnavårdskongressen hade också lyckats "samla deltagare från ett femtiotal länder, av vilka de flesta även sänt officiella representanter från regeringarna."²¹⁶ I Lindhagens text var det snarare ett konstaterande av läget än en värdering av de internationella organisationerna, men helt klart var det så att det var av betydande vikt att ett

²¹² Lindhagen 1926, s. 55.

²¹³ Ibid., s. 54.

²¹⁴ Lars Barkman, *Berättelse över tredje Nordiska barnavårdskongressen i Stockholm den 5-10 juli 1927*, Stockholm 1927b, s. 138.

²¹⁵ Lindhagen 1926, s. 55.

²¹⁶ Ibid., s. 55.

internationellt organ skulle samla så många länder som möjligt. Kort och gott innebar resonemanget att ju fler länder som samlades desto mer internationell blev sammanslutningen.

Mot mitten av 1920-talet sågs bristen på verklig internationell utveckling med oro av G. H. von Koch. Hans förhoppning var att det internationella samarbetet skulle "utvecklas till någonting verkligt auktoritativt och samlande". Den Internationella föreningen för barnskydd som hade bildats i Bryssel hade inte utvecklats som man hade tänkt sig. Förhoppningar hade funnits att "anslutningen till föreningen skulle bli universell", men endast tio regeringar hade anslutit sig genom konventioner: "Belgien, Egypten, Frankrike, Grekland, Italien, Marocko, Mexico, Polen, Sverige och Schweiz". Även om andra länder hade sänt representerer och att USA hade anslutit genom en nationell sektion så "lyste de engelsk-talande nationerna med sin frånvaro." Dessutom hade Tyskland mer eller mindre uteslutits.²¹⁷ Men trots att föreningen inte hade utvecklats så som man hade tänkt sig så hade mycket blivit gjort genom föreningens tidskrift, insamlande av material från olika länder och genom anordnandet av konferenser och möten.

Onekligen ha därvid mycket värdefulla uppslag och tankar kommit fram, men man har hela tiden känt olägenheten av att England och Tyskland ej deltagit i arbetet och att även de nordiska länderna, med undantag av Sverige, avhållit sig därifrån. Den fransk-belgiska andan i fråga om barnavården har i alltför hög grad dominerat, och endast från schweiziskt och svensk sida har man sökt hävda de synpunkter, som i nordens [sic] i allmänhet äro de förhärskade.²¹⁸

I citatet framhävdes det arbete som hade företagits inom den Internationella föreningen för barnskydd, men samtidigt var Tyskland, England och Sveriges nordiska grannländer inte involverade vilket inte bara gjorde att föreningen inte kunde anses universell, utan också att svensk politik och ideologi om barns välfärd i viss mån blev marginaliserad. Detta exemplifierade han med den svenska familjepolitiken och frågan om att eftersöka fäder som undanhöll sig från att betala underhåll för barn i Sverige. Från svenskt håll hade man försökt verka för "internat-

²¹⁷ von Koch 1925, s. 23.

²¹⁸ Ibid., s. 24.

ionella bestämmelser rörande vård och försörjning av barn, som vistas i utlandet, samt om möjligheten att utkräva bidrag av försumliga försörjare, som rest till utlandet". Men även om det hade diskuterats inom den internationella föreningen hade det inte lett till några resultat, vilket han menade förmodligen berodde på "obenägenheten i de romanska länderna att medgiva rätten till utforskandet av faderskapet".²¹⁹

Att Nationernas förbund tog över den internationella föreningens offentliga verksamhet sågs av G. H. von Koch som något som kunde utvecklas till något positivt. Detta eftersom fler länder då kunde involveras i det gemensamma arbetet. Men samtidigt hade Internationella Rädda Barnen lagt om sin kurs, vilket innebar att de då skulle finnas "två upplysande och rådgivande institutioner på barnavårdsområdet". G. H. von Koch ville istället se en centralisering av det internationella samarbetet.²²⁰ Agnes Wirén har visat att just frågan om centraliseringen av det internationella samarbetet var en viktig fråga för G. H. von Koch, inte minst under hans tid som president för den Internationella föreningen för barnskydd. Istället för att det skulle finnas en mängd konkurrerande internationella organisationer, som anordnade kongresser och gav ut tidskrifter, ville han bilda ett större internationellt förbund. För detta ändamål tog han senare initiativ till internationell samarbetskommitté, men frågan nådde aldrig någon lösning.²²¹

Det internationella samarbetet uppe på NSBU:s agenda

Strävanden efter internationell centralisering, och därmed ett större inflytande för germanska länder, blev en fråga som kom att samla de nordiska länderna i en gemensam aktion. När Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet anordnade den tredje nordiska kongressen år 1927 fanns det för första gången på NSBU:s kongresser en diskussionspunkt om det internationella arbetet under rubriken "De nordiska ländernas ställning till det mellanfolkliga barnavårdsarbetet".²²² Artikeln som G. H. von Koch hade skrivit år 1925 låg där till grund för ett längre anförande av Finlands representant Bertel Nyberg, där han i stort sett framförde den förhoppning om internationellt engagemang och inter-

²¹⁹ von Koch 1925, s. 24.

²²⁰ Ibid., s. 26.

²²¹ Wirén 1980, s. 220.

²²² Barkman 1927b, s. 136; Lars Barkman, "Tredje nordiska barnavårdskongressen i Stockholm den 5-10 juli 1927.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1927a:4, s. 145.

nationell centralisering som G. H. von Koch förespråkade. Nyberg var generalsekreterare för Finlands Nationalkomité för hjälp åt barn, som var en finsk nationalorganisation som hade grundats för att företräda Internationella Rädda barnen i början av 1920-talet. Nationalkommittén samlade såväl myndigheter som filantropiska organisationer i Finland och utgjorde från slutet av 1926 den finska sektionen av NSBU.²²³

Nyberg inledde sitt anförande på kongressen med att understryka att det internationella arbetet för barns välfärd, som hade utvecklats efter första världskriget, markerade en historisk milstolpe. Detta kopplade han till Ellen Keys framtidsvision:

Att 30-40-50 nationers representanter samlas för att utslutande dryfta de minstes livsspörsmål, är dock någonting nytt under solen, ett gammalt ordstäv till trots. Den spådom Sveriges stora sierska en dag uttalade, skrider, såsom det redan framhållits, mot förverkligande.²²⁴

Nyberg redogjorde för utvecklingen av det internationella samarbetet och berättade för kongressdeltagarna att de första idéerna om internationell samverkan inom barnavård på allvar hade dryftats redan under 1880-talet. År 1913 hade diskussioner om grundandet av en internationell förening diskuterats, men världskriget hade fördröjt processen, vilket gjorde att detta inte realiserades förrän den Internationella föreningen för barnskydd bildades. Nyberg redogjorde också för de olika internationella organisationerna som var verksamma vid tidpunkten för hans anförande. Den Internationella föreningen för barnskydd, Internationella Rädda Barnen och Nationernas förbunds barnavårds-kommission "Comité pour la protection de l'enfance" var tre av dessa. Dessutom hänvisade han till Röda Korsets internationella verksamhet, till en organisation i Tyskland och ytterligare en internationell barnskyddsorganisation som var under uppbyggnad i Italien. Även om Nyberg underströk att de olika formerna för arbete med barns välfärd medförde många förtjänster, var det rådande läget allt annat än bra.

²²³ Bertel Nyberg, "Finlands Nationalkomité för hjälp åt barn. Drag ur dess verksamhet under 10-årsperioden 1920-1930.", *Barn och ungdom: nordisk socialpedagogisk tidskrift* 1930, s. 83 ff.

²²⁴ Barkman 1927b, s. 136.

Utvecklingen riskerade enligt Nyberg att leda till internationell splittring istället för att främja det gemensamma internationella arbetet.²²⁵

Nyberg pekade på att det för de nordiska ländernas vidkommande inte var aktuellt att ägna någon större uppmärksamhet på Röda Korsets internationella arbete, Unionen för spädbarnsvård samt det italienska projektet, som var något som han menade tillhörde den "romanska världen". Däremot beskrevs såväl Nationernas förbund, Internationella Rädda Barnen och Internationella föreningen för barnskydd som viktiga internationella organisationer att förhålla sig till. Men det gällde att verka för att det internationella arbetet skulle bli sammanhållet och centraliserat:

Jag kan dock icke underlåta att yttermera betona, att den splittring, som gör sig gällande på ledande internationellt håll, är ägnad att på ett beklagligt sätt söndrande återverka på den nationella barnavården, särskilt i de länder, där – såsom i Sverige, Norge och Finland – båda de privata organisationerna äro eller varit företrädde. Danmark har en gång öppnat underhandlingar med den belgiska sammanslutningen, men avbrutit dessa, sedan den officiella verksamheten överflyttats till Nationernas förbund, och har numera knappast någon kontakt alls med det internationella arbetet. Bland de nordiska folken har således intet undgått att känna verkningarna av den internationella tredelningen. Samma klagomål förljudes från andra europeiska länder.²²⁶

Nyberg menade alltså att det internationella samarbetet var av stor vikt för arbetet med barns välfärd i de nordiska länderna. Han vädjade därför till kongressen att anta en resolution som var utarbetad av G. H. von Koch, vilken innebar att den nordiska sammanslutningen skulle verka för ett koordinerat och centraliserat internationellt samarbete. Ett första steg för en sådan gemensam aktion var att uppträda enhetligt och verka för frågan på den internationella kongressen i Paris som skulle äga rum år 1928. Den internationella barnavårdskongressen som skulle hållas i Paris år 1928 beskrevs som den tredje större internationella

²²⁵ Barkman 1927b, s. 136 ff; Barkman 1927a, s. 145.

²²⁶ Barkman 1927b, s. 141.

barnavårdskongressen.²²⁷ Kongressen anordnades gemensamt av Internationella föreningen för barnskydd, Internationella Rädda Barnen, Unionen för spädbarnsvård och Röda korset.²²⁸

Nybergs anförande skapade ingen större diskussion, men innan resolutionen antogs av kongressen uttalade sig G. H. von Koch, Anna Lindhagen och den norska byråchefen Johan Andreas Welhaven. Alla tre stod bakom att de nordiska länderna skulle uppträda enhetligt på kongressen i Paris. Den norska byråchefen var dock noggrann med att han, som företrädare för Norge, ansåg att det internationella samarbetet skulle ordnas under Nationernas förbund. Den internationella föreningen för barnskydd i Bryssel hade Stortinget i Norge tidigt tagit avstånd från.²²⁹

Internationella kongressen i Paris år 1928 – nordisk positionering och kritik

På hösten 1927 samlades den svenska sektionen av den Internationella föreningen för barnskydd, som alltså utgjordes av Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets barnavårdsavdelning. På mötet deltog också Anna Lindhagen och Ellen Palmstierna, som representerade Rädda Barnen i Sverige, samt representanter från Danmark, Finland och Norges sektioner inom den nordiska sammanslutningen. En springande punkt på dagordningen var att meddelanden om den internationella kongressen hade inkommit efter att kongressens kommitté hade utarbetat förslag om kongressens innehåll, utan att önskemål hade inhämtats från de nordiska länderna eller att plats hade beretts på programmet. Vare sig Sveriges regering eller någon annan svensk representant hade heller fått någon inbjudan. Detsamma gällde de nordiska grannländerna. G. H. von Koch hade därför kontaktat Bryssel, som, enligt honom själv, omgående hade tagit tag i frågan för att bereda plats åt de nordiska länderna.²³⁰

Särskilt stor irritation verkar frågan ha väckt hos de norska, danska och finska representanterna. Den norska byråchefen Welhaven menade att

²²⁷ SBBF. Sammanträde med representanter för sektionerna av Nordisk sammanslutning för barnavård och ungdomsskydd, prot. 4/7 1927.

²²⁸ Algot Törnquist, "Internationella barnavårdskongressen i Paris", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1928:4, s. 136.

²²⁹ Barkman 1927b, s. 145.

²³⁰ SBBF. Sammanträde med svenska sektionen av Internationella barnskydds-förbundet i Bryssel, prot. 25/10 1927 samt kallelse.

kongressen verkade ”varande av sydeuropeisk karaktär, som knappast kunde hava något intresse för Norden”. På liknande sätt uttalade sig kontorschefen i Sundhedsministeriet Otto Fenger från Danmark, som ansåg att de som skulle hålla föredrag enligt kongressprogrammet var ”från länder, som med avseende på barnavården måste anses vara långt efter Norden”. Mot bakgrund av hur kongressen var sammansatt var de överens om att förutsättningarna för att de nordiska länderna skulle få ut något av kongressen inte var särskilt goda.²³¹ Såväl Anna Lindhagen som Ellen Palmstierna uttryckte förståelse för de uttalanden som gjordes på mötet, men menade att det var av vikt att åtminstone Sverige representerades på kongressen, vilket man hade gjort vid tidigare kongresser. Palmstierna läste också upp en skrivelse från Internationella Rädda Barnen ”med begäran, att hon måtte tillse att något gjordes för Sveriges deltagande i kongressen.” De svenska företrädarna på mötet ställde sig också bakom ett sådant deltagande, medan de övriga nordiska representanterna skulle ta med sig frågan till sina respektive sektioner.²³² På eftermiddagen samma dag hölls dock ytterligare ett sammanträde där man kom överens om en gemensam nordisk representation på kongressen. Detta genom att sammanställa en redogörelse över de nordiska ländernas barnavård som G. H. von Koch skulle presentera genom ett föredrag. Dessutom diskuterades huruvida man även skulle få till en utställning som kunde visas i anslutning till kongressen.²³³ Rörande utformning av utställningen tillsatte sedan den svenska sektionen en kommitté bestående av Isak Jundell, Lars Barkman och Gotthilf Stéenhoff.²³⁴

²³¹ SFBF. Sammanträde med svenska sektionen av Internationella barnskyddsförbundet i Bryssel, prot. 25/10 1927.

²³² SFBF. Sammanträde med svenska sektionen av Internationella barnskyddsförbundet i Bryssel, prot. 25/10 1927.

²³³ SFBF. Sammanträde för överläggning om de nordiska ländernas deltagande i pariskongressen den 6–12 juli 1928, prot. 25/10 1927.

²³⁴ "Notiser. Nordisk sammanslutning för barnavård och ungdomsskydd.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd: ny följd av Vårdarebladet 1910-1925* 1927:5, s. 204.

Bild 1 – Pariskongressen 1928. Svenska fattigvårds- och barnvårdsförbundet framställde en väggharta över Sverige. På kartan, som hängdes ut i kongressbyggnaden i Paris, var "alla olika svenska institutioner och vårdanstalter" för barn och ungdomar utsatta genom olika figurer. För detta ändamål hade förbundet erhållit statligt anslag. Kartan hängde tillsammans med liknande kartor över Finland och Danmark.²³⁵

På mötet diskuterades även frågan om att verka för att få till en sammanlutning av de olika internationella organisationerna. Man kom fram till att G. H. von Koch skulle skicka en framställning till Bryssel, medan Ellen Palmstierna skulle göra detsamma till Internationella Rädda Barnen i Genève.²³⁶ Det gav dock inget resultat. Efter att kongressen hade hållits i Paris år skrev komminister Algot Törnquist en redogörelse i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*. I hans berättelse framgick det Sverige hade närvarat med "ett tiotal med svenska regeringens representant G. H. von Koch i spetsen." G. H. von Koch, som under överläggningarna inom NSBU hade utsetts till språkrör, hade redogjort för de nordiska ländernas barnavård under rubriken "*de ledande principerna för det sociala arbetet inom barnavården*". I frå-

²³⁵ SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., sammanträde 5/6 1928; Törnquist 1928.

²³⁶ SFBF. Sammanträde för överläggning om de nordiska ländernas deltagande i pariskongressen den 6–12 juli 1928, prot. 25/10 1927.

gan om den internationella centraliseringen hade man inte varit särskilt lyckosam:

Inom parentes må framhållas det beklagliga, att det ej vid denna konferens, såsom man hoppats åtminstone i Norden, visade sig möjligt att kunna ena dessa olika samman slutningar till en gemensam organisation i en eller annan form eller åtminstone till ett intimare samarbete. Motsättningarna visade sig ännu för stora. Men man har anledning hoppas, att denna betydelsefulla fråga åter skall tagas upp i annat sammanhang. Åtminstone lära de nordiska folken komma att hålla frågan vid liv, då det i längden icke kan vara annat än ödesdigert med denna splittring på det internationella barnavårdsarbetets område.²³⁷

Strävandena efter att nå centralisering av det internationella samarbetet gav alltså inga direkta resultat genom den nordiska gemensamma ansträngningen. Törnquist siade om att de ”nordiska folken” skulle ”hålla frågan vid liv”, men det var ingen fråga som återkom i berättelserna från de nordiska barnavårds kongresser som följde den som hade hållits i Stockholm år 1927. Däremot fortsatte, som nämnts, G. H. von Koch att verka för frågan.

Det missnöje som föranledde deltagandet i den internationella kongressen avseende programinnehållet var också något som verkade delas av Törnquist. Han menade att ”övriga svenska deltagare torde haft samma känsla som undertecknad, att vårt land numera icke har så mycket att lära av de främmande länderna beträffande barnavården, utan att vi, icke minst på lagstiftningens område, i likhet med de övriga nordiska staterna kommit åtskilligt före de andra.” Detta skrev han med reservation mot att andra länder kunde ha kommit längre i vissa enskilda frågor eller praktiker.²³⁸

Men kritiken mot den internationella kongressen år 1928 kom inte bara från svenskt och nordiskt håll. I *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* uppmärksammades även artiklar som hade skrivits i den internationella tidskriften *Revue internationale de l'Enfant*, som gavs ut av Internationella Rädda Barnen. Kort efter kongressen refererades från artiklar i den internationella tidskriften. I en av de översatta artiklarna

²³⁷ Törnquist 1928, s. 136.

²³⁸ Ibid.

uttrycktes tvivel på om de internationella kongresserna överhuvudtaget gjorde någon nytta. Pariskongressen år 1928 hade, enligt den refererade artikeln, behandlat frågor som ansågs "utdebatterade". Det var "snarast det icke späda, *normala* barnets vård just i nuvarande brytningstid, som behövde diskuteras.", menade den refererade skribenten. Detta följdes upp med ett referat av en artikel som hade skrivits av en lärarinna som även hon menade att fokus i första hand borde ligga på "normala barn". Ett exempel på en sådan fråga var att diskutera om ungas skoltid kunde förlängas så att de inte behövde börja arbeta förrän det år de fyllde 15, menade hon. På så sätt skulle "ungdomen få tid att studera sina faderliga och moderliga plikter, gemenskapskänslan, 'broderligheten' könen emellan och få någon insikt i det sociala arbetet."²³⁹

Att just dessa referat lyftes fram i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* kan kopplas till kritiken som riktades mot att sydeuropeiska/romanska länder hade dominerat kongressen. Innehållet på kongressen hade inte varit tillfredställande, eftersom de frågor som hade behandlats ansågs utagerade och föga relevant för svenskt vidkommande. Det man istället eftersökte var ett tydligare fokus på utbyten av kunskap och erfarenheter som rörde det normala barnet, det vill säga den linje som bland annat uttrycktes av amerikanskan Grace Abbott och den progressiva inriktningen. Vidare går det här att se hur frågan om centralisering av det internationella samarbetet gick hand-i-hand med det innehåll som ansågs lämpligt och eftersträvanvärt. Samtidigt var det en paradox att det, i internationalismens anda, drogs en markant gräns gentemot så kallade romanska länder och dessa länders synsätt på barns välfärd.

2.5 Norden – ett medel för internationalism?

I föregående avsnitt har jag beskrivit hur de nordiska länderna enades om att hålla en gemensam front för att skapa en centraliserad internationell samverkan. I detta avsnitt tittar jag närmare på Sveriges roll i den nordiska gemenskapen, vilket är betydelsefullt för att förstå den svenska internationella positioneringen.

²³⁹ "Referat ur tidskrifter. REVUE INTERNAT. DE L'ENFANT, aug. 1928.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1929:1, s. 59.

Internationellt fokus och mobilisering med hjälp av tidskriften Barn och ungdom

Den svenska internationella positioneringen inom barnpolitiken, som representerades av Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet och Socialdepartementet genom G. H. von Koch, handlade om att verka för ett internationellt samarbete som byggde på centralisering där länder som USA, Tyskland och England hade en betydande roll. I det internationella samarbetet var Sverige, och till viss del Finland, pådrivande för att de nordiska länderna gemensamt skulle förordna en sådan linje. Detta ingick inom ramen för det man kom överens om under den nordiska kongressen i Stockholm år 1927.

När Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet år 1926 tog över ansvaret för den svenska sektionen av Nordisk sammanslutning för barnavård och ungdomsskydd innebar det att man under perioden 1927–1929 gick med på att ombesörja det redaktionella ansvaret för den nordiska tidskriften *Barn och ungdom: nordisk socialpedagogisk tidskrift*. Men diskussionerna som föregick beslutet att Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet skulle ta över den svenska sektionen var inte helt problemfria. Akilleshälen var övertagandet av den nordiska tidskriften. I och med att arbetet hade startat med utgivandet av den nya *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* ifrågasattes behovet av att även ha en särskild nordisk tidskrift som behandlade barns välfärd. Man menade att den svenska tidskriften mycket väl kunde täcka de nordiska frågorna. G. H. von Koch fick därför uppdraget att kontakta grannländernas sektioner för att ”inhämta meningen om eventuellt upphörande av tidskriften”.²⁴⁰ Under våren 1926 diskuterades frågan inom såväl Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets barnavårdsavdelning som i den nordiska sammanslutningen, men trots ett visst motstånd mot att ansvara för den nordiska tidskriften tog barnavårdsavdelningen över den svenska sektionen av NSBU i sin helhet. Man kom dock överens om att inte låta redaktionen av *Barn och ungdom* falla på Gotthilf Stéenhoff och Lars Barkmans axlar eftersom båda redan var redaktörer för *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*.²⁴¹ Det yttersta ansvaret för den nordiska tidskriften *Barn och ungdom* tillföll istället G. H. von Koch själv, som under perioden 1927–1929 var

²⁴⁰ SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., sammanträde 16/1 1926 (RA).

²⁴¹ SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., sammanträde 9/6 1926 (RA); Gotthilf Stéenhoff och Lars Barkman ingick i den kommitté som skulle anordna kongressen i Sverige. Övriga kongressledamöter var G. H. von Koch, Isak Jundell, J.L. Kihlqvist, Harald Ernberg och Axel Hirsch.

redaktör innan det från och med år 1930 var Finlands tur att ombesörja tidskriften.²⁴²

Eftersom det redaktionella ansvaret för *Barn och ungdom* var ambulerande mellan de nordiska länderna kunde såväl tidskriftens utseende, struktur och innehåll se olika ut även om ländernas respektive sektioner bidrog med artiklar och innehåll. Under perioderna 1922–1923 och 1924–1926 ansvarade den danska respektive den norska sektionen för tidskriften innan det år 1927 var dags för Sverige att ta hand om dess utformning, tryck och ekonomi.²⁴³ En väsentlig skillnad gentemot tidigare var att tidskriften under det svenska ansvaret fick en utformning som i betydligt högre grad uppmärksammade det internationella arbetet och de internationella organisationerna. En nyhet var också att det, i likhet med *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*, infördes en sektion med referat ur tidskrifter (se kapitel 3). Dessa dominerades av referat av artiklar ur Internationella Rädda Barnens *Revue Internationale de l'Enfant*, Internationella föreningen för barnskydds *Bulletin International de la Protection de l'Enfance* och den schweiziska tidskriften *Pro Juventute*, som hade nära band till den Internationella föreningen och beskrevs som "en av de ledande internationella tidskrifterna på barnavårdens och ungdomsskyddets område".²⁴⁴ Dessutom refererades artiklar från tyska *Zentralblatt für Jugendrecht und Jugendwohlfahrt* och några få även från amerikanska, brittiska och nordiska tidskrifter. Utöver det rapporterades kontinuerligt om den internationella utvecklingen, inte minst genom det arbete som företogs inom Nationernas förbunds barnavårdskommitté.²⁴⁵

Att *Barn och ungdom*, under tiden som den svenska sektionen ansvarade för redaktionen, kom att likna *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* avseende den internationella rapporteringen kan delvis bero på en tradition av att utforma tidskrifter på det sättet. Men samtidigt var det knappast någon slump att det svenska inflytandet medförde

²⁴² Bertel Nyberg, "Tidskriften Barn och Ungdom. Nästa treårsperiod.", *Barn och ungdom: nordisk socialpedagogisk tidskrift* 1929, s. 130 f.

²⁴³ Andresen m.fl. 2011, s. 95. SFBF:s barnavårdsavdelning, prot. Sammanträde 9/4 1926, Bilaga 3, Sammanträde med svenska sektionen av Nordisk sammanslutning för barnavård och ungdomsskydd 26/2 1926.

²⁴⁴ "Ur andra tidskrifter", *Barn och ungdom: nordisk social-pedagogisk tidskrift* 1928, s. 68.

²⁴⁵ *Barn och ungdom: nordisk social-pedagogisk tidsskrift*, [Köpenhamn 1922-1923, Kristiania 1924-1926, Stockholm 1927-1929, Helsingfors 1930-1932] 1922-1932.

en mer internationell orientering. I ett försök att väcka NSBU:s intresse för internationell samverkan hade G. H. von Koch skrivit en artikel som publicerades i *Barn och ungdom* år 1925, det vill säga två år innan han blev dess redaktör. Det var också den första artikeln i *Barn och ungdom* som överhuvudtaget behandlade det internationella området. Artikeln inledde han med att påpeka att det nordiska samarbetet hade varit värdefullt, men att det möjligtvis var dags för de nordiska länderna att börja fokusera på den övriga världen och verka för "internationella åtgärder". Internationella åtgärder och nordiska "synpunkter" var något som "med fördel" kunde avhandlas i den nordiska tidskriften, menade G. H. von Koch.²⁴⁶

G. H. von Kochs artikel riktade sig till den nordiska gemenskapen och var ett steg för att få de nordiska grannländerna engagerade för det internationella samarbetet. Det ledde sedermera till att frågan hamnade på agendan på den nordiska kongressen i Stockholm år 1927, där Finlands representant Bertel Nyberg höll sitt anförande, som till stora delar byggde på G. H. von Kochs uppmaningar. De nordiska ländernas resolutioner på kongressen år 1927 ledde senare fram till det nordiska gemensamma uppträdandet på den internationella kongressen i Paris år 1928. Den gemenskapen företrädde till stor del av svenska representanter, med G. H. von Koch i spetsen.

Internationella föreningen för barnskydd – möte i Stockholm år 1929

År 1929, det vill säga ett år efter den stora kongressen i Paris, meddelades att den Internationella föreningen för barnskydd skulle hålla sitt årsmöte i Stockholm. Den svenska sektionen tillsatte en kommitté med socialminister Sven Lübeck (Höger) som ordförande, och ett arbetsutskott som leddes av Stockholms kulturborgarråd Oscar Larsson (Socialdemokraterna). Den administrativa delen skötte G. H. von Koch via Socialdepartementet.²⁴⁷ Mötets innehåll bestämdes i Bryssel, medan den svenska sektionens främsta uppdrag var att anordna den praktiska inramningen för mötet, såsom lokaler, studieresor och program. I såväl *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* som *Barn och ungdom*

²⁴⁶ von Koch 1925, s. 22.

²⁴⁷ "Meddelanden. L'Association Internationale pour la Protection de l'Enfance", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1929:3; Gerhard Halfred von Koch, "Det internationella barnskyddsförbundets möte i Stockholm.", *Barn och ungdom: nordisk socialpedagogisk tidskrift* 1929.

uppmärksammades mötet vid ett flertal tillfällen. Mötet handlade nästan uteslutande om frågor som rörde barnen och skolan.²⁴⁸

Inför mötet hade Sverige låtit bjuda in representanter från Danmark, Finland och Norge. G. H. von Koch, som under mötet utsågs till den internationella föreningens president för kommande tvåårsperiod, hade med anledning av det hållit ett anförande där han särskilt "framhöll önskvärdheten av, att England och Tyskland såväl som Danmark, Norge och Finland ansluta sig till förbundet, som därigenom komme [sic] närmare målet att utgöra en världsorganisation, samt likaså att barnskyddsförbundet inleder ett nära samarbete med övriga internationella barnavårdsorganisationer."²⁴⁹ I den nordiska tidskriften skrev han också en flera sidor lång redogörelse för dess innehåll kombinerat med uppmaningar om att de nordiska grannländerna skulle engagera sig i den internationella föreningen:

Det intryck, som mången erhöll av detta möte, torde hava varit, att av skilda anledningar de nordiska länderna icke böra avhålla sig från att deltaga i de internationella barnavårdsmötena även om dessa icke vid varje tillfälle lämna direkt påvisbara resultat. Om det är sant, att de fyra nordiska länderna erbjuda mycket av intresse för andra länder i fråga om barnavården, är det väl också en plikt att lämna utlandet upplysningar om erfarenheten av arbetet på detta område.²⁵⁰

I redogörelsen uppmanade han de nordiska grannländerna att delta i den internationella gemenskapen. Argumenten han framförde var att det fanns ett stort värde av att delta i utbytet med andra länder även om det inte alltid innebar några "påvisbara resultat". Minst lika viktigt var det att bidra med kunskap och erfarenheter från det egna landet för att på så sätt främja barnens välfärd i andra länder. I det hänseendet kunde han återkoppla till mötet i Stockholm, där en central punkt hade

²⁴⁸ Meddelanden. L'Association Internationale pour la Protection de l'Enfance 1929; "Meddelanden. Internationella föreningen för barnavård", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1929:4; "Meddelanden. Internationella barnskyddsförbundets 7:de årsmöte", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1929:5.

²⁴⁹ "Meddelanden. Internationella barnskyddsförbundets 7:de årsmöte", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1929:5, s. 190 f.

²⁵⁰ von Koch 1929, s. 101.

varit barns skolkande från skolan, en fråga som inte ansågs vara det minsta viktig för de ”nordiska länderna, Tyskland och Schweiz m.fl.” eftersom det knappast förekom. Men frågan var däremot högst aktuell för ”de romanska länderna, Spanien, Frankrike, Italien, Belgien, och kanske allrämest för Balkanländerna.” Trots att det inte fanns någon större anledning för de nordiska länderna att engagera sig i ”ett problem, som där knappast existerar” hade det ändå betydelse att bidra, menade G. H. von Koch. På mötet hade den svenska Skolöverstyrelsen presenterat en rapport som visade att barn i Sverige sällan var frånvarande utan giltigt skäl. Det var en framgång som, genom det internationella deltagandet, därför skulle bli känt ”över hela den civiliserade världen genom förbundets tidskrift.”²⁵¹

Denna möjlighet för de nordiska länderna med deras i allmänhet avancerade barnavård att göra denna känd i andra länder, borde vara ett manande skäl för dessa länder att delta i det internationella barnavårdsarbetet. Ett annat skäl är att vi faktiskt i vissa avseenden ha åtskilligt att lära av andra länder – jämför exempelvis vår efterblivna ståndpunkt i fråga om vården av mor och barn före barnets födelse!²⁵²

Samtidigt som det fanns frågor som inte hade någon större betydelse för det svenska (eller nordiska) arbetet med barns välfärd kunde G. H. von Koch kontrastera det med ett exempel där han ansåg att Sverige hade mycket att lära från sin omvärld, vilket handlade om barn- och mödravård i anslutning till födseln. Detta var en fråga som var högst aktuell inom Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet.²⁵³

I G. H. von Kochs argumentation för att det internationella välfärdsarbetet skulle växa sig starkt och bli enhetligt gjorde han återkommande en uppdelning mellan romanska länder på ena sidan och germanska länder på den andra. Det var inom den sistnämnda som han placerade Sverige och de nordiska grannländerna. Lite förenklat blev summan av hans ord att Norden, England, Tyskland, USA och Schweiz bakades ihop till en kulturell gemenskap. Genom att den sidan tog större plats i det internationella arbetet skulle utbytet mellan länderna bli mer frukt-

²⁵¹ von Koch 1929, s. 98.

²⁵² Ibid.

²⁵³ Se kapitel 4.

bart och det internationella samarbetet skulle kunna påverkas i linje med det man ansåg var rätt väg att gå. Liksom i tidigare artiklar upprepade han att den internationella föreningen för barnskydd "hittills bestått av de romanska folken", men att det fanns goda utsikter för att föreningen skulle få en mer "universell karaktär". Och även om Nationernas förbund spelade en viktig roll behövdes den internationella föreningen för att upprätthålla och skapa nätverk mellan personer som uppehöll sig kring frågor om barns välfärd.²⁵⁴

"Mycket tyder på att förhållandena inom kort skola bli mera gynnsamma för samlingstanken: och därvid torde medverka, att spänningen mellan deltagarna i världskriget alltmer försvunnit."²⁵⁵ Med andra ord var det en optimistisk G. H. von Koch som på hösten 1929 ville locka in grannländerna i den internationella värmen. Men samma höst inträffade den stora börskraschen i USA, vilket blev startskottet för en omfattande nedgång i världsekonomin med minskad handel och ökad arbetslöshet under 1930-talet. En period som även sammanföll med framväxten av fascismen och auktoritära regeringar. Det blev i allra högsta grad en kontrast till internationalism och förhoppningar om universalism.

2.6 Fred mellan två krig

Den optimism för den internationella utvecklingen som G. H. von Koch såg framför sig efter stockholmsmötet under hösten 1929 skrevs alltså precis innan börskraschen i USA, som ledde till en av de största ekonomiska depressionerna under modern tid. Konsekvensen blev att världshandeln minskade och arbetslösheten sköt i höjden. Den ekonomiska krisen följdes också av framväxandet av auktoritära regimer, fascism och hårdför nationalism. Dominique Marshall har visat att mycket av den gnista som präglade 1920-talets internationella arbete för barns välfärd hade slocknat mot mitten av 1930-talet. Mycket berodde på att det var svårt att få finansiering för internationella åtaganden, men också att relationen mellan frivilliga internationella organisationer och regeringar blev allt frostigare.²⁵⁶

Den ekonomiska världskrisen i början av 1930-talet inverkade på flera sätt på det internationella samarbetet. Även det nordiska samarbetet

²⁵⁴ von Koch 1929, s. 97.

²⁵⁵ Ibid.

²⁵⁶ Marshall 2014, s. 93.

påverkades. Som nämnts upphörde den gemensamma tidskriften *Barn och ungdom* att ges ut efter utgången av år 1932. Det blev även ett uppehåll för arrangerandet av nordiska barnavårdskongresser under perioden 1930–1936. År 1931 annonserades vid flera tillfällen om en andra allmän kongress som skulle anordnas av Internationella Rädda barnen, men trots långtgående planer ställdes kongressen in på obestämd framtid.²⁵⁷

År 1934 meddelades i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* att styrelsen i den engelska avdelningen för Internationella Rädda Barnen, Save the Children Fund, hade utfärdat ett upprop mot bakgrund av det rådande läget i världen. Det ekonomiska slaget mot industri och jordbruk samt ”en överdriven nationalism och regeringarnas motsträvighet att företaga sig vare sig materiell eller moralisk avväpning” ansågs utgöra ett reellt hot mot världsordningen. Därför vädjade styrelsen för Save the Children Fund om att på alla sätt understödja sådan verksamhet som kunde upprätthålla världsfreden. Det främsta medlet för att undvika krig och få till en hållbar fred var, enligt styrelsen, att ”bevara barnens rättigheter och intressen och lära dem älska fred och broderskap” såväl inom nationen som internationellt.²⁵⁸

Den uppmanar därför alla män och kvinnor med god vilja att förena sig till att göra effektiva de principer, som sammanfattas i Genève-deklarationen om barnen tillkommande rättigheter. Den beslutar att skärpa sina egna ansträngningar för barnens bästa och anordna en energisk kampanj medelst möten, pressartiklar, barnens uppfostran till internationell samhörighet under brevväxling, barns från olika länder besök hos varandra o. s. v.²⁵⁹

Under sommaren samma år, det vill säga några månader efter uppropet, skickade generalsekreteraren för Internationella Rädda Barnen en förfrågan till den svenska sektionen av NSBU, det vill säga Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet, om sektionen var villig att ansluta sig till Internationella Rädda Barnen. Den finska sektionen, som

²⁵⁷ "Notiser. Internationell barnavårdskongress", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1931:3.

²⁵⁸ "Rädda Barnen.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1934:1, s. 28 f.

²⁵⁹ *Ibid.*, s. 29.

utgjordes av Rädda Barnens gren i Finland (Nationalkommittén), var redan ansluten. Detsamma gällde Norges Barnevernsraad. Frågan behandlades i januari 1935, men bordlades eftersom styrelsen var osäker på vad det skulle innebära.²⁶⁰ Ellen Palmstierna, som var ordförande för svenska Rädda Barnen, informerade därefter styrelsen att det som fordrades var årsavgift, men att man då erhöll sammanslutningens tidskrift samt att man skulle bjudas in till de konferenser och möten som anordnades. Barnavårdsavdelningen inom Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet beslöt sig därför för att godta Internationella Rädda Barnens förfrågan.²⁶¹

När Ellen Palmstierna året därpå redovisade för ett möte som hade hållits i Genève, meddelade hon i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* att hon hade haft "det hedersamma uppdraget att få representera avd. för barnavård inom Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet".²⁶² Att Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet hade anslutit till Internationella Rädda Barnen hade tagits emot "med stor och allmän tillfredsställelse". Internationella Rädda Barnen beskrevs som ett nav i det internationella arbetet som länkade samman olika länder, därför var det betydelsefullt att ett land som Sverige deltog i dess arbete, skrev Palmstierna. Eftersom barns välfärd i Sverige i många hänseenden var välutvecklad och stod "på ett högt plan" var det viktigt att de svenska erfarenheterna och framstegen delades till andra länder, särskilt sådana länder som var mindre utvecklade.²⁶³ Denna typ av argument överensstämde med det som G. H. von Koch förmedlade till de nordiska grannländerna under perioden han var redaktör för *Barn och ungdom*.²⁶⁴

Ellens Palmstiernas berättelse från Genève föregicks av en artikel signerad Frida Stéenhoff. Frida Stéenhoff, som var gift med *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydds* redaktör Gotthilf Stéenhoff, utgick från en fransk biografi om Rädda Barnens grundare Eglantyne Jebb. Liksom artikeln hon år 1926 hade skrivit om Ellen Key och barnets århundrade, var texten om Jebb en återgivning av den gärning som gjorts för barnen och, inte minst, det internationella samarbetet. Men till skillnad från

²⁶⁰ SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., sammanträde 14/1 1935. Bilaga 7.

²⁶¹ SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., sammanträde 22/2 1935.

²⁶² Ellen Palmstierna, "Från Internationella Rädda barnens årsmöte i Genève den 21-22 april", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1936:4, s. 121.

²⁶³ Ibid., s. 122.

²⁶⁴ Ibid., s. 123.

artikeln om Key andades det inte längre den optimism inför framtiden, som början av 1920-talet hade inneburit:

Man trodde sig stå vid begynnelsen av en ny era, då mänskligheten för barnens skull ville sluta med sin värsta grymhet, kriget. Sedan dess har vinden vänt sig och barmhärtigheten har fått motvind i världen. Barnen skola ej blott svältas utan även gasas ihjäl.²⁶⁵

Frida Stéenholffs farhågor om vad ett krig skulle innebära var en spådom som ordagrant besannades, särskilt under nazisternas systematiska utrensningar några år senare. Att det var en orolig tidsperiod visades också genom att frågor som behandlades av Internationella Rädda Barnen förändrades. Birgit Spångberg från Socialdepartementet redogjorde för organisationens årsmöte 1937. Frågan som hade dominerat mötet handlade om barnens situation i spanska inbördeskriget (1936–1939) och hur humanitära organisationer såsom Rädda Barnen och Röda Korset kunde bistå med hjälp. Det framgick att man med framgång fått bort många barn från krigets frontlinjer. Däremot hade många barn splittrats från sina familjer och hamnat på motståndarsidan. Och det var svårt att få till återföreningar eftersom, ”såsom en av föreningens spanska delegater underströk, å vardera sidan är man mån om att uppfostra största möjliga antal barn i den åskådning för vilken man kämpar.”²⁶⁶ Fokuset på att barn skulle fostras och omdanas till en annan åskådning kom med andra ord att användas av krigens aktörer.

2.7 Sammanfattande diskussion

Syftet med det här kapitlet har varit att undersöka hur barnavårdsavdelningen inom Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet förhöll sig till internationellt samarbete, vilka internationella kontakter som premierades och hur det internationella arbetet utvecklades under 1920- och 1930-talen.

²⁶⁵ Frida Stéenholff, "Eglantyne Jebb som skapade "Rädda barnen".", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1936:4, s. 121.

²⁶⁶ Birgit Spångberg, "Från Internationella Rädda barnens årssammanträde i Genève.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1937:3, s. 99.

Kapitlet inleddes med att hänvisa till Ellen Key och hennes strävan efter att människan skulle omfamna omvärlden. Det som hon, runt sekelskiftet 1900, benämnde som *barnets århundrade* handlade om att förändra synen på barn och barns uppfostran. Med rätt uppfostran skulle barnen utvecklas till att bli medmänniskor som värnade om varandra. En väsentlig ingrediens i sådan fostran var att barnen upphörde att mekanisk drillas och dresseras av vuxna, såsom Key menade att man traditionellt sett gjort århundrade efter århundrade, vilket hade försatt människan i en ond cirkel av maktbegär och hårdför nationalism. En viktig ingrediens för att skapa ett nytt samhälle, där gemenskap och individens frihet ersatte traditionella makthierarkier, var att skapa en ny internationell mentalitet.

Inom Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet, och inte minst genom artiklar och texter i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*, kom internationell samhörighet och gemenskap att behandlas vid flera tillfällen. Internationalismen löpte i det hänseendet som en röd tråd genom den period jag har undersökt. Strävandena efter att internationalisera världen speglades också i det engagemang som fanns för samverkan och utbyten mellan länder. Under början av 1920-talet uttrycktes optimism för att det hade bildats en internationell förening som skulle samla världens länder för att gemensamt verka för främjande för barns välfärd. Det överensstämde med förhoppningar om att det internationella samarbetet och nätverkan kunde bidra till en värld där man insåg varandras betydelse och motverkade krigsfrämjande nationalism, det vill säga i linje med förhoppningarna om att skapa en internationell mentalitet. Men det utvecklade sig inte riktigt som man hade hoppats. Flera länders regeringar, som England, Tyskland och USA, avstod från att ansluta sig till föreningen. Under andra hälften av 1920-talet hade utvecklingen lett till att det fanns flera internationella organisationer som parallellt upplyste och propagerade för barns välfärd. Även om dessa organisationer på olika sätt överlappade varandra uttrycktes oro för att utvecklingen kunde leda till internationell splittring, vilket ledde till att de nordiska länderna enades om att gemensamt verka för ett enhetliggörande av det internationella arbetet. Sverige var, genom barnavårdsavdelningen inom Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet, drivande i det hänseendet.

Barnavårdsavdelningen samlade personer som i allra högsta grad engagerade sig i det internationella samarbetet, och kom kort efter dess bildande år 1925 att utgöra de svenska sektionerna av såväl Nordisk sammanslutning för barnavård och ungdomsskydd som den Internationella föreningen för barnskydd. Dessutom stod barnavårdsavdelningen i nära kontakt med Internationella Rädda Barnen, som man också

anslöt sig till under 1930-talet. Undersökningen visar att det internationella engagemanget handlade om att föra folk och stater närmare varandra, vilket överensstämde med den så kallade internationalismen. Dessa strävanden byggde på tankar om universalism, det vill säga idén om att världen skulle bestå av universella principer om barns välfärd som var tillämpbara av alla världens människor. Förhoppningen var att detta kunde uppnås genom att enhetliggöra det internationella samarbetet. Problemet var dock att det dels förutsatte att alla länder var överens om att samlas i en övergripande internationell organisation, dels att man kunde samlas kring universella principer. Argumentationen inom barnavårdsavdelningen visar att det var en viss syn på barns välfärd som förespråkades. Det var välfärdsideal man menade överensstämde med politiska och kulturella synsätt i skandinaviska, tysk- och engelskspråkiga länder – det vill säga den germanska språkfamiljen.

Enhetliggörandet, eller det man i samtiden snarare kallade centralisering, är i det här sammanhanget särskilt intressant. De nationella strävandena handlade om att likrikta och enhetliggöra den svenska barnavården, vilket uttrycktes genom 1924 års barnavårdslag. Som tidigare nämnts var detta ett av Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets huvudsakliga uppdrag, men också ett uttryck för hur barns välfärd alltmer flyttades över till det offentliga. Genom enhetliggörandet kunde den svenska staten överblicka barnavården. Men här fanns det alltså även en tydlig överlappning med internationella strävanden. Målet att enhetliggöra och likrikta var något som helt klart sträckte sig över nationernas gränser.

Bland de internationella organisationerna placerade sig barnavårdsavdelningen i en gemenskapshetssfär med germanska länder även om man ingick i ett sammanhang där den gemensamma utgångspunkten givetvis var att främja internationellt samarbete och internationella utbyten. Bland dessa nätverk samlades en grupp sociala reformivrare som verkade för just professionalisering, enhetliggörande av barnavården och hade en övertygelse om att staten behövdes för att samordna välfärden. Dessa reformivrare utgjorde en kärngrupp inom Nationernas förbunds barnavårdskommitté, inte minst genom företrädare från den amerikanska myndigheten Childrens Bureau.

Dominique Marshall har studerat Nationernas förbunds barnavårdskommitté, som var starkt influerad av såväl amerikanska Children's Bureau som Internationella föreningen för barnskydd och Internationella Rädda Barnen. Marshall har spårat två skilda synsätt inom det internationella samarbetet och de transnationella nätverken kring barns välfärd. Medan expertis från länder som USA och England såg deras vetenskapliga metoder och experters påståenden som neutrala och ob-

jektiva, fanns en annan sida som betonade kunskap, värden och moral som något som mer lokalt och kulturellt förankrat. Detta blev särskilt påtagligt när det exempelvis handlade om frågor om religiös uppföstran, vilket synliggjorde skillnader i kulturella och politiska traditioner mellan olika länder. Medan företrädare från ”engelsktalande och skandinaviska länder” framhävde det man menade var den objektiva och neutrala vetenskapen, så lyfte företrädare från så kallade romanska länder fram att gemensamma värden och gemensam moralisk grund var en förutsättning för transnationellt samarbete, utbyte och studier.²⁶⁷

Bland den progressivt orienterade expertisen inom de internationella organisationerna fanns alltså en stark tro på vetenskap och objektivitet. Men också att barns välfärd skulle inriktas på det normala barnets utveckling och välfärd, att välfärden skulle organiseras på samma sätt på olika platser och att statens ansvar borde stärkas på bekostnad av det man ansåg som mindre sofistikerade privata initiativ.²⁶⁸ Det är tydligt att det svenska förhållningssättet låg i linje med dessa ideal. Utifrån diskussionerna om, och förutsättningarna för, det internationella samarbetet framkommer uppfattningen att tysk- och engelskspråkiga länder, som Tyskland, Schweiz, England och USA, var de som i kulturellt hänseende stod Sverige och de nordiska grannländerna närmast och därmed de viktigaste att förhålla sig till. Särskilt när det handlade om att dra lärdom av andra länders erfarenheter och idéer, vilket uttrycktes i missnöjet över att de så kallade romanska länderna tog för stor plats på internationella kongresser och möten.

Förhoppningarna om internationellt enhetliggörande speglade också olika nationella utvecklingsmönster där just centralisering av barnvården hade varit, och fortfarande var, en målsättning. Exempelvis hade amerikanska Children's Bureau bildats för att skapa ett centraliserat organ för att upplysa, implementera och koordinera barns välfärd på federal nivå i USA. En liknande centralisering hade även skett i Schweiz genom Pro Juventute som sammanknöt landets olika kanton. Efter första världskriget lagstiftades inom en rad områden som berörde barn och ungdomars villkor och välfärd i Tyskland (Weimarerrepubliken). Den mest betydelsefulla lagstiftningen var i det hänseendet ”National Child Welfare Act”, som beslutades år 1922 och instiftades 1924. Liksom den svenska barnavårdslagen betydde lagen att barns

²⁶⁷ Marshall 2014, s. 92. [Citat översatt från engelska].

²⁶⁸ Rooke och Schnell 1995, s. 177.

välfärds blev föremål för centralisering genom att kommuner och län inom hela republiken skulle ombesörjas av en "public child welfare agency".²⁶⁹

I Sverige var det Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet som hade axlat rollen som samordnare av den svenska barnavården, vilket precis som i exemplen USA, Schweiz och Tyskland byggde på föreställningen om att barnavården behövde enhetliggöras för att skapa möjligheter att koordinera det nationella välfärdsarbetet. En skillnad gentemot Children's Bureau i USA var att Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet inte formellt var en statlig myndighet. Men i verksamheten ingick uppdraget att koordinera det svenska arbetet för barns välfärd och implementera ny lagstiftning. Det innebar att man i princip axlade rollen som offentlig myndighet. Förbundet har därför beskrivits som en form av semi-offentlig myndighet.²⁷⁰ Den rollen framträder också om man tittar på engagemanget inom de internationella nätverken där förbundet hade nära kontakt med departement och myndigheter. Förbundets barnavårdsavdelning fick kontinuerligt förfrågningar om svensk representation i olika internationella sammanhang. En viktig person i det nätverket var G. H. von Koch, som under den undersökta perioden var ordförande i Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets barnavårdsavdelning parallellt med att han var Statens fattigvårds- och barnavårdsinspektör vid Socialdepartementet. Dessutom ledde han de svenska sektionerna av såväl den nordiska sammanslutningen som den internationella föreningen i Bryssel. Denna process är en del av formeringen av staten som bärare av välfärdssystemet.

Samtidigt som man anslöt sig till en viss positionering i förhållande till det internationella samarbetet så betyder inte det att man hade samma nationella mål. Det nordiska samarbetet under 1900-talet har tillskrivits stor betydelse för utvecklingen av barns välfärd och rättigheter, vilket inte minst har visats genom antologin *Barnen och välfärdspolitik: nordiska barndomar 1900–2000*. Men samtidigt har det funnits skiljelinjer i ländernas förhållningssätt.²⁷¹ Karen Gram-Skjoldager och Øyvind Tønnesson har invänt mot bilden av Skandinavien som en gemensam fredsivrande enhet, vilket de delvis menar är en politisk kon-

²⁶⁹ Edward Ross Dickinson, "Welfare, Democracy, and Fascism: The Political Crisis in German Child Welfare, 1922-1933", *German Studies Review* 1999:1, s. 45.

²⁷⁰ Se tidigare forskning, avsnitt 1.4.

²⁷¹ Andresen m.fl. 2011.

struktion. Istället argumenterar de för att internationalismen, särskilt efter första världskriget, underbyggdes av politiker och fredsaktivister som förmedlade ett sken av att de nordiska länderna hade en gemensam internationell målbild. Gram-Skjoldager och Tønnesson menar att dessa personer "systematiskt utelämnade skillnader, konflikter och förändringar som också kännetecknade den skandinaviska internationalismen".²⁷² Inom det internationella engagemanget har jag visat att fanns tydliga skillnader mellan länderna i frågan om hur benägen man var att delta i de olika samarbetena. Medan svenska, och till viss del finska, företrädare aktivt strävade efter att främja de internationella relationerna för barns välfärd verkar det inte funnits samma intresse från de danska och norska sektionerna inom det nordiska samarbetet.

När man i Sverige försökte övertyga de nordiska grannländerna om att delta i den internationella gemenskapen beskrevs det internationella engagemanget som värdefullt på flera olika sätt. Dels kunde man vara med att påverka och bidra till internationella konventioner och mellanstatliga överenskommelser, dels beskrevs det internationella samarbetet som en arena för utbyten av erfarenheter och idéer. Även om man på flera plan hade kommit långt i utvecklingen av barns välfärd fanns det också ett värde i att dela med sig av erfarenheterna.

Den optimism för vad den internationella gemenskapen kunde erbjuda, som främst uttrycktes under början och mitten av 1920-talet, förbyttes så småningom mot en tilltagande oro och minskat engagemang. Den ekonomiska krisen som inledde 1930-talet påverkade såväl anordnandet av kongresser som utgivning av tidskrifter. Det blev dessutom svårare att få statlig finansiering för att bedriva verksamhet inom de internationella organisationerna. Men det stora bekymret för internationell samverkan och förhoppningar om en internationell mentalitet var den politiska utvecklingen i världen. Militär upprustning, hårdför nationalism, fascism och auktoritära stater blev en del av den nya samtiden. Detta var givetvis ett stort bakslag för den vision Ellen Key och andra internationalister hade sett framför sig.

²⁷² Karen Gram-Skjoldager och Øyvind Tønnesson, "Unity and divergence: Scandinavian internationalism, 1914-1921", *Contemporary European History* 2008:3, s. 302. [Citat översatt från engelska].

Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd som intermediär – internationell orientering 1926– 1938

3.1 Inledning

I föregående kapitel visade jag hur ett svenskt internationellt engagemang kom till uttryck i Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets verksamhet och ställningstaganden. Förbundet deltog i det internationella samarbetet i såväl den Internationella föreningen för barnskydd som det nordiska samarbetet inom NSBU. Det fanns också nära kontakter och utbyten med Internationella Rädda Barnen. Det internationella engagemanget kan kopplas till den så kallade internationalismen som vi såg i föregående kapitel. Det innebar att det internationella samarbetet var ett självändamål i sig, vilket i sin tur betydde att man strävade efter att alla länder skulle samlas under ett paraply och gemensamt verka för barns välfärd. Detta gick i linje med dåtidens internationalistiska och pacifistiska ideal.

Den åtråvärda internationella gemenskapen byggde på inte bara på att alla länder skulle införlivas under ett paraply, utan skapade även vissa ideologiska ställningstaganden. Från Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets horisont framstod kunskap och erfarenheter om barns välfärd i germanska/anglosaxiska länder som högre stående än i länder som tillhörde den romanska språkfamiljen. Engagemanget i det internationella samarbetet handlade om kunskaps- och erfarenhetsutbyten, men inte med alla länder. Länder som Tyskland, England och USA framställdes som fundamentala för att uppnå internationell universalism. Och det var till denna del av världen som Sverige och de nordiska grannländerna ansåg sig tillhöra.

I det här kapitlet granskar jag internationalismen i Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet som den kommer till uttryck i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* under perioden 1926–1938. Detta för att på ett annat sätt, än vad som explicit (manifest) uttrycktes, kunna urskilja vilka latent urval av länder och organisationer som tidskriften

representerade och hur det förändrades över tid. De frågor som ställs i undersökningen lyder:

- a.) Vilka länder uppmärksammades och på vilket sätt uppmärksammades de?
- b.) Hur förändrades den internationella orienteringen under mellankrigstiden?

När Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet år 1926 presenterade *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* beskrevs tidskriften som ett organ vars intention var att "med uppmärksamhet följa barn- och ungdomsvårdens intressen, att genom vägledande och upplysande artiklar sprida kunskap därom samt att söka underlätta deras arbete, som hava sin gärning bland barn och ungdom."²⁷³ Tidskriften var alltså tänkt som en informationskanal för bildning och upplysning, men hade även syftet att fungera som ett sammanfogande kitt inom det svenska arbetet med barns välfärd. Ambitionen var att tidskriften skulle fungera som ett "föreningsband" för att "samarbete uppehålls mellan myndigheter och institutioner, föreningar och andra, vilkas verksamhet beröra barnavården."²⁷⁴

I tidskriften rapporterades kontinuerligt från möten, kongresser och utställningar som planerades äga rum eller hade ägt rum. Läsarna meddelades också om händelser, framsteg eller problem som hade internationell förankring. Formen för den typen av rapportering såg olika ut. Antingen skedde det genom artiklar, översatta föredrag eller mindre notiser eller så förmedlades erfarenheter, vetenskapliga rön och händelser genom referat av litteratur eller från artiklar ur internationella och utländska tidskrifter.²⁷⁵

Att tidskrifter såsom *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* ansågs fylla en viktig funktion visades inte minst genom hur man beskrev andra tidskrifter. De tidskrifter som till exempel gavs ut av Internationella Rädda Barnen och Internationella föreningen för barnskydd presenterades just som kärnan i organisationernas upplysningsverksam-

²⁷³ Redaktionen, "Anmälan.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1926:1.

²⁷⁴ Ibid., s. 1.

²⁷⁵ *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd: ny följd av Vårdarebladet 1910–1925, Stockholm 1926–1947 [1926–1938]*.

heter.²⁷⁶ Det var också tidskrifterna från internationella organisationer och från andra länder som låg till grund för många av de texter som skrevs i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*. Dels handlade det om referat av utländska artiklar, dels användes utländska tidskrifter till att skriva mindre utlandsnotiser eller för att ge information och underbygga argument i mer omfångsrika artiklar. *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* kan med andra ord kan uppfattas som en intermedjär, i den mening Christine Mayer använder begreppet (se avsnitt 1.5), av erfarenheter, sociala och politiska processer och vetenskapliga rön i andra länder.²⁷⁷

Metod

Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd analyseras genom en tidsserieanalys, som bygger på en inventering av alla typer av texter i tidskriften (se avsnitt 1.5). Urvalet av texter tar sin utgångspunkt i att texten på något sätt ska belysa, behandla eller relatera till ett annat land eller andra länder. Alla texter som hänvisar till andra länder har sedan registrerats med avseende på dess ämnesinnehåll. Det finns anledning att som tidigare vara uppmärksam på vilka grupper av länder som uppfattades som intressanta och vilka typer av frågor som stod i fokus. På så sätt urskiljer jag inte bara vilka länder och organisationer som representerades i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* utan även vilken typ av vetenskapliga rön, erfarenheter och idéer från andra länder som särskilt uppmärksammades.

Under genomgången av tidskriften har en uppdelning gjorts efter att följande typer av textgenrer har identifierats:

- Referat ur andra tidskrifter
- Notiser och/eller meddelanden
- Litteraturanmälningar
- Fristående artiklar

De tre första var återkommande rubriker i tidskriften och utgjorde, omfångsmässigt, en betydande del text. Med fristående artiklar avses artiklar som hade fristående rubriker och inte var inordnade under en särskild sektion i tidskriften. När jag har summerat hur många texter som

²⁷⁶ Se föregående kapitel.

²⁷⁷ Mayer 2014.

har hänvisat till andra länder har jag inte gjort skillnad på en flera sidor lång artikel och en mindre notis om ett annat land eller dess förhållanden.

Analysen har gjorts med årsvisa nedslag från 1926 till och med 1938, samt genom indelning i perioderna 1926–1929, 1930–1933, 1934–1938. Kapitlet är disponerat så att det börjar med att behandla tidskriftens omvärldsorientering genom en sammanställning av alla typer av textgenrer i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*. Det ger en sammanhållen bild av vilka länder tidskriften uppmärksammade, i vilken omfattning länderna uppmärksammades och hur förändringar såg ut över tid. Därefter behandlas mer ingående olika textgenrer. Genom analysen av dessa kan jag synliggöra andra dimensioner och variationer i omvärldsorienteringen i de olika typer av texter som publicerades.

3.2 Tidskriftens fokus på andra länder

I föregående kapitel visades hur barnavårdsavdelningen strävande efter ett enhetliggörande av det internationella samarbetet. Inom ramen för dessa strävanden lyftes länder som Tyskland, England och USA fram som särskilt betydelsefulla. De beskrevs som föregångare när det kom till arbete med, och utveckling av, barns välfärd. Kategoriskt grupperades dessa länder in i den germanska språkfamiljen, vilka ställdes gentemot romanska länder som exempelvis Frankrike, Belgien och Italien. Romanska länder framställdes ha synsätt och idéer som inte var helt förenliga med svenska och nordiska synpunkter och förhållnings-sätt.

Den internationella orienteringen som framkommer genom texterna som publicerades i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* går i linje med den positioneringen inom det internationella samarbetet som diskuterades i det tidigare kapitlet. En sammanställning av alla texter i tidskriften som refererade till andra länder under tidsperioden 1926–1938 visar att England var det mest vanligt förekommande landet (190 artiklar/texter), följt av Tyskland (169), USA (161), Frankrike (114), Schweiz (100), Danmark (92), Norge (67), Österrike (52), Finland (48), Italien (28), Belgien (20), Holland (18), med flera:

1926-1938

Diagram 1 – antal texter som refererade till andra länder i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* under tidsperioden 1926–1938. Diagrammet visar de nio vanligaste länderna.²⁷⁸

De vanligast uppmärksammade länderna är länder i västvärlden, vilket givetvis är föga överraskande. Men diagrammet bekräftar också de nyanser av den internationella orienteringen som framkom i föregående kapitel. Länder som Tyskland, England och USA framstod som centrala för det man ansåg som ett fruktbart internationellt samarbete för svenskt vidkommande. Av antalet texter som refererade till andra länder i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* var det just dessa tre länder som ådrog sig mest uppmärksamhet.

Diagrammet visar också det inte var en lika stark orientering gentemot de så kallade romanska länderna, såsom Frankrike, Italien och Belgien. Detta stämmer väl överens med slutsatsen i föregående kapitel: det internationella samarbetet handlade inte bara om att alla länder skulle samlas i gemenskap för att lyckas skapa enhetlighet inom arbetet för, och upplysning om, barns välfärd. Det handlade också om att enhetliggörandet behövde präglas av den grund och de framsteg som hade uppnåtts inom länder som tillhörde den germanska språkfamiljen. Diagrammet visar därmed att Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets internationella positionering återspeglades i tidskriftens rapportering, sett till antal texter som på ett eller annat sätt hänvisade till dessa länder.

²⁷⁸ *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd: ny följd av Vårdarebladet 1910–1925*, Stockholm 1926–1947 [1926–1938].

Vid en första anblick är det dock anmärkningsvärt att de nordiska länderna inte hamnar högre upp i listan. Danmark, Norge och Finland hamnar på en sjätte, sjunde och nionde plats av de länder som var vanligast noterade i tidskriften. Detta är inte minst intressant med tanke på ländernas närhet till Sverige samt det kulturella och politiska sammanhanget som länderna ingick i, särskilt genom de gemensamma ansträngningarna inom barnavårdsområdet under 1920- och 1930-talen. Den nordiska sammanslutningen, Nordisk sammanslutning för barnavård och ungdomsskydd, hade dessutom skapats som en arena för samarbete för främjandet av barns välfärd. Det innebar att man under organiserade former delade och spred kunskap och erfarenheter, men också att man framhävde de nordiska länderna som en gemensam enhet. Det blir särskilt tydligt i mina resultat där 47 texter hänvisade just till Norden som område eller gemenskap utan att nödvändigtvis nämna de nordiska länderna. Det reser frågor om betoningen på Norden som en gemenskap, snarare än enskilda nordiska länder, kan ha haft ett stort inflytande på uppbyggnaden av den svenska välfärdsstaten? Vidare kan man ställa sig frågan hur betydelsefull föreställningen om den nordiska gemenskapen var i relation till inflytande från och utbyte med andra utomnordiska länder?

Den internationella orienteringen under förändring

Diagram 1 visar antalet texter i tidskriften som refererade till andra länder från år 1926 till och med år 1938. Dessa tretton år utgör en tidsperiod som präglades av omvälvande ekonomiska och politiska förändringar, som fick betydande konsekvenser för internationell samverkan. Som jag ska visa nu så förändrades rangordningen mellan vilka länder som det oftast refererades till över tid. I föregående kapitel visade jag hur det under början av 1920-talet uttrycktes optimism inför det internationella samarbetet och utbytet. Genom det växande internationella intresset för barns välfärd arbetade man i riktning mot ett förverkligande av visionen om en internationalistisk mentalitet där känslan för gemenskap med andra länder blev en naturlig del av människans tillvaro. För att nå de målen blev barnen centrala – det var barnens fosteran och välbefinnande som var nyckeln till ett bättre samhälle.

De samarbeten och förhoppningar som präglade tiden efter det första världskriget grusades dock. För det första utvecklades inte det internationella samarbetet inom barnavårdsområdet som man hade hoppats på, eftersom den universalism och den centralisering som efterfrågades aldrig lyckades realiseras. Istället gick utvecklingen som snarare gick åt det andra hållet. Den ekonomiska krisen under början av 1930-talet gjorde det svårare att finansiera internationella organisationer och upp-

rätthålla samarbeten.²⁷⁹ Men 1930-talet kom även att präglas av att auktoritära och fascistiska regimer växte sig starka. År 1933 tog Adolf Hitler och hans nazistparti Nationalsocialistiska tyska arbetarepartiet (NSDAP) makten i Tyskland. I världen ställdes därmed diktaturer mot demokratier, vilket fick sin yttersta konsekvens när andra världskriget bröt ut år 1939.

Mot slutet av 1930-talet fanns farhågor för den internationella utvecklingen, vilket syntes i rapporteringen från, och om, de internationella organisationerna (se föregående kapitel). Detta återspeglades också i olika artiklar i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*. År 1937 hade exempelvis en Montessori-kongress ägt rum i Köpenhamn, men istället för att handla om "egentlig barnträdgårdsverksamhet, leksaker o. dyl., som brukar förknippas med dr M:s namn" hade kongressen uteslutande behandlat barns uppfostran till fred och "universellt samförstånd".²⁸⁰ Det var barnen som var framtiden för att skapa den goda världen, men de behövdes "rationellt" fostras mot bakgrund av förnuft och vetenskap, inte genom tvång från diktaturer. Det rådande världsläget beskrevs som tudelat:

För närvarande existerar en fruktansvärd disharmoni. Makt och vanmakt, ytans glans och elände på djupet, storhetsdrömmar och framtidsångest. Människorna ha ej kunnat bära dubbelheten i tillvaron. Å ena sidan förbättringar i arbete och arbetsvillkor, i samfärdsel och produktion, å andra sidan arbetslöshet och svält, skarpa gränsskillnader folken emellan, massmord och ödeläggelse av kulturvärlden.²⁸¹

Mycket av förmedlingen av innehållet i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* kan läsas som en form av rapportering av det som hände i Sverige och världen, men sammantaget förmedlades den idealism och de progressiva strömningar som präglade många av de internationella organisationerna.²⁸² Tidskriften kunde också explicit användas som ett verktyg för att upplysa och uppmana läsarna att ta ställ-

²⁷⁹ Marshall 2014, s. 93.

²⁸⁰ "Uppfostran till fred.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd: ny följd av Vårdarebladet 1910-1925* 1937:5, s. 208 f.

²⁸¹ Ibid., s. 209.

²⁸² Se föregående kapitel.

ning. År 1938 uppmanade "Comité d'entente des grandes associations internationales", en samarbetskommitté inom Internationella föreningarna för fred, redaktionen inom *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* att meddela om deras verksamhet, vilket man också gjorde. Kommittén hade bildats på initiativ av Nationernas förbund och samlade olika föreningar, bland annat Internationella Rädda Barnen. En central del av kommitténs arbete var att utfärda rekommendationer om att lära ungdomen om internationellt samarbete, verka mot nationalistisk propaganda och för "rationell" historieskrivning, anordna resor för unga samt "att genom film, radio och press uppfostra till förståelse av fredens betydelse under gendrivande av krigshetsande och falska meddelanden."²⁸³

En fråga som aktualiseras av detta är om, och i så fall hur, 1930-talets utveckling påverkade den internationella orienteringen i Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets tidskrift? För att titta närmare hur den internationella orienteringen förändrades över tid har jag därför analyserat materialet under tre tidsintervaller: 1926–1929, 1930–1933 samt 1934–1938.

Diagram 2 – antal texter som refererade till andra länder i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* under tidsperioderna 1926–1929, 1930–1933 och 1934–1938. Diagrammet visar de nio vanligaste länderna.

²⁸³ "Internationella föreningarnas för fred m. m. samarbetskommitté.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd: ny följd av Vårdarebladet* 1910-1925 1938:4, s. 214 f.

Tidsintervallerna demonstrerar hur fokus på olika länder förändrades. Mest iögonfallande är just hur rapporteringen från, och hänvisningar till, Tyskland förändras efter år 1933 då nazisterna hade tagit makten i landet. Under de två första perioderna, 1926–1929 respektive 1930–1933, var Tyskland det vanligast förekommande landet det skrevs om eller rapporterades från. Under den sista perioden, 1934–1938, hade dock Tyskland passerats av England, USA, Frankrike och Schweiz. Ser man till perioden 1934–1938 är det en betydande nedgång i rapporteringen från Tyskland i jämförelse med tidigare år. Detta kan ställas i kontrast till Annika Bergs undersökning av *Svenska Läkartidningen* 1933–1945, där hon visar att rapporteringen från Tyskland under nazieran inte avtog. Tvärtom ökade snarare rapporteringen, särskilt efter att kriget bröt ut. Berg visar också att reseberättelser från Tyskland var tyskvänliga och kan tolkas som ett indirekt sätt att propagandera för nazismen.²⁸⁴ Så var alltså inte fallet med *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*.

Den tredje tidsperioden (1934–1938) omfattar ett femårsintervall, medan de två föregående tidsperioderna räknar fyra år vardera. Det gör att antalet artiklar/texter inte är fullständigt jämförbara mellan perioderna. Med tanke på att perioden 1934–1938 omfattar fem år betyder det exempelvis att England och USA relativt visar något högre siffror eftersom tidsintervallet räknar ett extra år i jämförelse med 1926–1929 och 1930–1933. Å andra sidan visar intervallet att den egentliga nedgången av hänvisningar till Tyskland är relativt större än vad stapeln visar. Det är alltså en större nedgång än den ungefärliga halvering stapeln visar för åren 1934–1938 i jämförelse med föregående tidsperiod. Diagrammen fyller således syftet att visa på förändrade mönster, vilket tydligt visar en indikation på att Tyskland efter nazismens inträde blev allt mindre intressant land att uppehålla sig kring. Samtidigt var hänvisningen till nordiska grannländerna tämligen konstant i och med att de placeringsmässigt ligger kvar på ungefär liknande placeringar under de tre perioderna.

Det är sannolikt att förändringen av den internationella orienteringen under 1930-talet hängde ihop med den framväxande världsordningen,

²⁸⁴ Annika Berg, "An agent of indirect propaganda: Normalizing Nazi Germany in the Swedish medical journal *Svenska läkartidningen*, 1933-1945", i Maria Björkman, Patrik Lundell och Sven Widmalm (red.), *Intellectual collaboration with the Third Reich: treason or reason?*, Abingdon, Oxon 2019, s. 163 f.

där demokratier ställdes mot diktaturer.²⁸⁵ Det är därför av särskilt intresse att undersöka aspekter av förhållningssättet till Tyskland under perioden 1933–1938.

3.3 Tidskrifter och litteratur för upplysning och propaganda

I detta avsnitt undersöker jag ingående olika textgenrer, vilket synliggör dimensioner och variationer i omvärldsorienteringen i olika typer av texter som publicerades. Här skall jag uppmärksamma hur utländska tidskrifter och litteratur användes som underlag i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydds* rapportering. Mayer har visat att just olika former av texter var betydelsefulla för transnationell spridning och cirkulation. Utöver rapportering och artiklar har hon tillskrivit litteratur- och tidskriftsreferat, och även mindre notiser, stor betydelse för det transnationella spridandet.²⁸⁶ En särskild fråga som aktualiserats av diskussionen ovan är hur användningen av tyska tidskrifter och tysk litteratur förändrades under tidsperioden 1926–1938? Men för att förstå hur förhållningssättet till Tyskland förändrades i tidskriften så behöver jag undersöka det vidare sammanhang som texter i tidskriften refererade till utlandet.

I kapitel 2 demonstrerades hur internationella tidskrifter och tidskrifter från andra länder blev betydelsefulla i den nordiska tidskriften *Barn och ungdom* efter att den svenska sektionen av den nordiska samman slutningen tog över ansvaret för dess redaktion under tidsperioden 1927–1929. Referat från artiklar i utländska tidskrifter var ett helt nytt inslag i *Barn och ungdom* och innebar en väsentlig skillnad mot när Danmark och Norges sektioner hade ansvarat för dess redaktion under perioden 1922–1926. Genom det svenska inflytandet över den nordiska tidskriften riktades fokus mot det internationella arbetet, vilket speglade det svenska engagemanget för internationella spörsmål.

Avseende referat ur utländska tidskrifter kom därmed *Barn och ungdom* att efterlikna Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets tidskrift. Från dess att *Tidskrift för barnavård- och ungdomsskydd* började ges ut år 1926 utgjorde referat ur andra tidskrifter en betydande

²⁸⁵ Det var också mycket få texter som uppmärksammade den kommunistiska staten Sovjet.

²⁸⁶ Mayer 2014.

del av innehållet. Under perioden 1926–1938 skrevs referat från 26 olika tidskrifter som med ett fåtal undantag var från utomskandinaviska länder. Referaten skrevs på svenska och signerades i regel av redaktören Gotthilf Stéenhoff. Referaten återgav artiklar, eller delar av artiklar, från andra tidskrifter. Vid ett flertal tillfällen infogade dock referenten en egen kommentar om innehållet eller dess relevans för svenska förhållanden.

Figur 2 – utländska tidskrifter som uppmärksammades i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* under perioden 1926–1938.

Figuren ovan visar vilka utländska tidskrifter som gav underlag till information i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* genom olika tidskriftsreferat under perioden 1926–1938. Den visar inte frekvensen av antalet referat som skrevs utifrån respektive tidskrift, och inte heller specifika variationer över tid. Den kanadensiska och den österrikiska tidskriften uppmärksammades exempelvis endast genom någon enskilda artikel under perioden 1926–1938. De utländska tidskrifterna som användes som informationskällor kom i övrigt från de länder som också var de mest uppmärksammade i tidskriften (se avsnitt 3.2).

Figuren ger en tydlig bild över att engelsk- och tyskspråkiga tidskrifter dominerade innehållet. Den visar också att referat skrevs från artiklar i Internationella Rädda Barnen, Internationella föreningen för barnskydd och Nationernas förbunds tidskrifter. Internationella Rädda Barnen publicerade *Bulletin de l'U.I.S.E.* (1920–1925), *Revue internationale de l'Enfant* (1926–1931) och *Nouvelles de l'U.I.S.E.* (1932–1937). Därefter ändrades formatet då man varannan månad gav ut en "*Bulletin*" med olika serienamn (*Bulletin de l'Union internationale de secours aux enfants*).²⁸⁷ *Revue internationale de l'Enfant* refererades regelbundet fram till och med år 1932, och användes även som grund för att skriva utlandsnotiser.²⁸⁸ Internationella föreningen för barnskydds tidskrift *Bulletin international de la protection de l'enfance* (1921–1939) gavs ut varje eller varannan månad på såväl engelska som franska. En del av tidskriften som uppfattades som särskilt viktig var att den kontinuerligt redogjorde för olika länders barnavårdslagstiftning på franska, engelska och respektive lands originalspråk.²⁸⁹ Innehåll från de två internationella organisationernas tidskrifter refererades och publicerades återkommande i Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets tidskrift. Även om de endast utgjorde en del av den utländska tidskriftsrapporteringen var de alltså, tillsammans med NF:s publikationer, de enda tidskrifterna som tillhörde internationella organisationer, medan resten av tidskrifterna som uppmärksammades i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* var andra länders nationella tidskrifter.

²⁸⁷ Handbook of international organisations: associations, bureaux, committees, etc. 1938, s. 88.

²⁸⁸ Exempel där det explicit framgick att notiserna kom från tidskriften: "Notiser.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1929:1, s. 42; "Notiser. Internationella föreningen Rädda barnen", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1930:6.

²⁸⁹ Notiser 1922, s. 80; Lindhagen 1926, s. 55.

*Referat ur andra tidskrifter*²⁹⁰ - frekvens och innehåll

I detta avsnitt görs en genomgång av frekvensen referat från de olika länderna samt en övergripande genomgång av det innehåll som referaten behandlade.

Räknar man antal referat från utlandet i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* visar det att de flesta handlar om England eller engelska förhållanden. Tidskriften som refererades flest gånger var engelska *Maternity and Child Welfare* (1917–1934), som under hösten 1934 blev en del av *Mother and Child* (1930–1974). Dessa två tidskrifter refererades totalt 49 gånger under perioden 1926–1938, ofta med referat från flera artiklar varje gång tidskriften uppmärksammades. Totalt skrevs referat från 104 artiklar ur dessa tidskrifter. De refererade artiklarna handlade naturligtvis oftast om England eller engelska förhållanden, men flera av referaten från de engelska tidskrifterna behandlade även förhållanden och spörsmål som rörde USA, Tyskland, Frankrike och Holland. De engelska tidskrifternas huvudsakliga fokus, såsom det återgavs i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*, handlade om föräldraskap och barn, ofta barn i de lägre åldrarna. Ett återkommande tema är barnuppfostran, vilket både belystes genom perspektiv på föräldraskap och genom psykologiska teorier om barns utveckling. Ett annat vanligt tema som behandlades i referaten var hälsa och hälsovård. Referat ur *Maternity and Child Welfare* och *Mother and Child* skrevs under hela tidsperioden 1926–1938.²⁹¹

En sammanställning av referat ur alla utländska tidskrifter under perioden 1926–1938 visar att totalt 113 refererade artiklar handlar om Eng-

²⁹⁰ Under genomgången av tidskriftens sektion "Referat ur tidskrifter" har alla referat sammanställts i en tabell där alla refererade tidskrifter har antecknats tillsammans med artiklarnas titlar och författare. I samtliga artikelreferat har det land eller de länder som berörs i referatet registrerats. Det samma gäller artikeln/referatets innehåll och ämne. Sammanställningen har möjliggjort att det antal länder som har behandlats i de refererade artiklarna har kunnat beräknas för att utreda vilka länder som varit aktuella i referaten 1926–1938 och hur många gånger varje land har förekommit. Utöver detta har de refererade tidskrifternas utgivningsland samt utgivningsperiod vägts in i analysen. Tidskrifterna har under genomgången även sammanställts i en separat tabell där alla artiklar från respektive tidskrift har sammanfogats. Detta för att underlätta analysen av vad det var för typ av artiklar och ämnen som uppmärksammades för varje tidskrift samt hur det förändrades över tid.

²⁹¹ Utöver ett referat från 1936 års upplaga av *The New Era* (1921–1970) var dessa de enda tidskrifter från England som användes i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*.

land eller engelska förhållanden. Därefter följer USA (88), Tyskland (72), Schweiz (43), Frankrike (33), Österrike (13), Norge (7), Danmark (6), Ungern (4), Holland (3), Belgien (2) och en vardera om Italien, Japan, Kanada och Turkiet. Utöver dessa handlar 17 stycken om Internationella organisationer som Nationernas förbund, Internationella Rädda Barnen eller Internationella föreningen för barnskydd.

Antalet referat som relaterar till andra länder varierar över tid. I diagrammet nedan visas en summering av antalet uppmärksammade länder varje år. Även detta diagram delas in i de tre tidsperioderna 1926–1929, 1930–1933 och 1934–1938:

Diagram 3 – diagram över uppmärksammade länder i referat ur tidskrifter under perioden 1926–1929, 1930–1933 samt 1934–1938.

Under perioden 1926–1929 var Tyskland det vanligast förekommande landet i referaten, följt av England, USA och Schweiz. År 1930 intog Tyskland fortfarande en tätposition, men sammantaget blev Tyskland passerat av USA under perioden 1930–1933. Det som särskilt utgör en förändring är den sista perioden, det vill säga intervallet 1934–1938. England är då i topp genom att ha ägnats uppmärksamhet i 60 referat, följt av USA (47), Frankrike (25) och Schweiz (21). Samma period visar att Tyskland endast förekommer i sex av referaten.

Referat från tyska tidskrifter upphörde i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* från och med år 1934. Det förklarar den stora skillnaden med den i stort sett försvinnande delen av referat som belyste Tyskland och tyska förhållanden. De sex referat som uppmärksammade Tyskland under 1934–1938 gällde referat från amerikanska, brittiska

och schweiziska tidskrifter. Alltså refererades tyska tidskrifter inte längre alls!

En delförklaring till att man upphörde med att skriva referat från tyska tidskrifter var helt enkelt att flera av dem lades ned. Publikationerna av *Gesundheitsfürsorge für das Kindesalter* (1926–1933) and *Archiv für soziale Hygiene und Demographie* (1925–1933) upphörde i Tyskland. Den vanligaste refererade tidskriften från Tyskland var just *Gesundheitsfürsorge für das Kindesalter*. Artiklarna som refererades ur tidskriften handlade om spädbarnsvård, mödravård, hälsa och medicinska aspekter. Från det sista året som tidskriften gavs ut handlade de refererade artiklarna om skolhygien, eugenik och uppfostran i familj eller anstalt. Ytterligare en tysk tidskrift som användes som informationskälla, men som upphörde att existera år 1933, var *Archiv für soziale Hygiene und Demographie* (1925–1933).

Att rapporteringen från tyska tidskrifter upphörde i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* kan dock inte helt förklaras med att tyska tidskrifter slutade ges ut. Det fanns även tidskrifter som upphörde refereras trots att de fortsatte att ges ut i Tyskland. *Zeitschrift für schulgesundheitspflege und soziale hygien* (*Tidskrift för skolhälsovård och social hygien*) var inriktad på skola och hälsovårdsaspekter. Detta var också typen av artiklar som avspeglades i referaten. Artikelreferaten behandlade frågor om skola, hälsovård, social och fysisk fostran, anstaltsvård, psykopati och psykologi. År 1932 bytte tidskriften namn till *Gesundheit und erziehung* (*Hälsa och utbildning*). De referat som gjordes under åren 1932 och 1933 hade ett större fokus på psykologiska aspekter än de tidigare referaten. I artiklarna fanns ett återkommande intresse för individualpsykologi och förhållandet mellan arv och miljö.²⁹²

Den tidskrift som, enligt historikern Edward Ross Dickinson, varit mest betydelsefull för barns välfärd i Tyskland är *Zentralblatt für Jugendrecht und jugendwohlfahrt* (*Zentralblatt*).²⁹³ *Zentralblatt* var ett organ för Deutschen Instituts für Vormundschaftswesen, vilket kan

²⁹² Det skrevs referat ur totalt 6 tyska tidskrifter: *Gesundheitsfürsorge für das Kindesalter* (1926–1933), *Zeitschrift für Schulgesundheitspflege und soziale Hygiene* (1925–1930), *Gesundheit und Erziehung*, efterföljare till *Zeitschrift für Schulgesundheitspflege* (1932–1938), *Archiv für soziale Hygiene und Demographie* (1925–1933), *Zentralblatt für Jugendrecht und Jugendwohlfahrt* (1925–1937), *Beiträge zur Jugendwohlfahrtspflege: Landesjugendamt der Rheinprovinz* (1925–1929).

²⁹³ Dickinson 1999.

översättas till tyska institutet för förmyndarskapsfrågor. Institutet skapades år 1906 och finns fortfarande kvar, nu under namnet Deutsches Institut für Jugendhilfe und Familienrecht (DIJuF).²⁹⁴ *Zentralblatt* var dock inte den av de tyska tidskrifter som var mest refererad i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* under den period som det refererades till tyska tidskrifter (1926–1933). Totalt användes tidskriften 9 gånger under perioden 1928–1933, medan *Gesundheitsfürsorge für das kinderalter* användes 17 gånger. Men till skillnad från *Gesundheitsfürsorge für das kinderalter* fortsatte *Zentralblatt* att ges ut i Tyskland efter nazisternas maktövertagande. Tidskriftens redaktör, Heinrich Webler, blev medlem i NSDAP år 1933.²⁹⁵ I *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* är det sista artikelreferatet från *Zentralblatt* hämtat från 1932 års utgåva.

En nästintill omvänd situation gällde för de tidskrifter som användes från USA och Frankrike. I *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* började man skriva referat från amerikanska tidskrifter år 1931 och från franska tidskrifter år 1933. Den New York-baserade tidskriften *Child Study: a journal of parent education* (1923–1960) användes 32 gånger under perioden 1931–1938. Dessförinnan hade inte någon amerikansk tidskrift uppmärksammats. Under perioden 1926–1938 var USA eller förhållanden i landet ett ämne i totalt 88 olika artikelreferat. Av dessa var 75 publicerade under perioden 1931–1938, varav 69 var referat ur *Child Study*. *Child Study* gavs ut av Child Study Association of America (CSAA), som har beskrivits som den viktigaste amerikanska organisationen för barnstudier och föräldrautbildning under 1920- och 1930-talen, och en betydelsefull organisation för framväxten av den progressiva utbildningsrörelsen.²⁹⁶

Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd publicerade inga referat från artiklar i franska tidskrifter förrän *Revue medico-sociale de l'enfance* (1933–1937) började ges ut i Frankrike år 1933. Tabellen ovan visar att referenser till Frankrike och franska förhållanden framförallt var i blickfånget under perioden 1934–1938, medan den föregående tiden endast räknar ett fåtal texter. Till skillnad från referat ur ameri-

²⁹⁴ "The DIJuF's history", <https://www.dijuf.de/the-dijufs-history.html> [Hämtad 26/3 2020].

²⁹⁵ Ernst Klee, *Das Personenlexikon zum Dritten Reich: wer war was vor und nach 1945?*, Frankfurt am Main 2003. Webler kom senare att ingå i SS där han avancerade till obersturmbannführer på 1940-talet.

²⁹⁶ Barbara Sicherman, *Notable American women: the modern period: a biographical dictionary*, Cambridge, Mass. 1980, s. 296.

kanska och engelska tidskrifter handlade texter som återgav innehåll i franska artiklar till stor del om institutionellt och organisatoriskt arbete med barn och ungas välfärd. I det hänseendet är referat från franska tidskrifter rent ämnesmässigt mer lika de tyska. Under början av 1930-talet refererades visserligen tyska artiklar som behandlade barns individuella utveckling, men i jämförelse med amerikanska och engelska var det generellt ett större fokus på institutionella och organisatoriska aspekter i rapporteringen från både tyska och franska tidskrifter.

Detsamma kan även sägas gälla exempel från den schweiziska tidskriften *Pro Juventute: schweizerische monatsschrift für Jugendhilfe*. Tidskriften gavs ut från och med år 1920 av stiftelsen Pro Juventute. Det var en schweizisk institution som bildades år 1912 och till flera delar påminde om Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet. Pro Juventute bildades av en förening för socialt arbete med syfte att samla personer och institutioner inom barnavårdsfältet. Med en centralbyrå i Zürich och sekreterare i 180 förvaltningsområden, som i sin tur stod i kontakt med cirka 3300 medarbetare, bildade Pro Juventute ett nationellt nätverk inom landets barnavård.²⁹⁷ 40 referat av artiklar från den schweiziska tidskriften publicerades i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* under perioden 1928–1938. Liksom fallet med de tyska och franska tidskriftsreferaten hade innehållet, i texter som hänvisade till *Pro Juventute*, ofta fokus på frågor som berörde socialt arbete, institutioner och organisatoriska aspekter av barns välfärd. Flera artikelreferat behandlade utbildning för olika typer av uppdrag. Medan dessa typer av referat dominerar fanns det dock inslag av refererade artiklar som behandlade frågor om det individuella barnet och dess utveckling.

Sammantaget ger de utländska tidskrifterna en god bild över vilka länder man var intresserad av att hämta information från, med viss reservation mot att jag inte har uppgifter om förutsättningarna för åtkomsten till dessa tidskrifter (såsom exempelvis prenumeration, kostnader, översättning av språk etc.). Men att referat från tyska tidskrifter upphörde efter år 1933 förstärker helt klart bilden av att en förändring i den internationella orienteringen ägde rum i samband med den politiska – och ideologiska – utvecklingen i Europa. Samtidigt som tyska tidskrifter upphörde blev amerikanska tidskrifter en allt vanligare referenspunkt.

En viktig dimension av den information som medierades genom de utländska tidskrifterna var att tidskrifter från USA och England i vä-

²⁹⁷ Gerhard Halfred von Koch, "Pro Juventute", *Vårdarebladet* 1923:6, s. 92 f.

sentligt högre grad knöt an till frågor om barnens uppfostran. Särskilt påtagligt är detta i referaten från de amerikanska tidskrifterna under 1930-talet. Den huvudsakliga källan var *Child Study*, som kan beskrivas som ett organ för just den progressiva rörelsen. Progressivismen var som nämnts kännetecknade för just de internationalistiska och pacifistiska idealen.

Litteraturanmälningar, notiser och meddelanden

En annan sorts texter som behandlade utländska förhållanden i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* utgörs av litteraturanmälningar, notiser och meddelanden. Under perioden 1926–1938 publicerades totalt 203 litteraturanmälningar i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*. Av dessa behandlade 69 utländsk litteratur, däribland 30 verk som hade översatts till svenska. Av den utländska litteraturen var 14 av författarna från England, elva från Österrike, elva från USA, sex från Tyskland, fem från Danmark, fem från Norge, fem från Schweiz och en från Kanada. Utöver dessa fanns sex anmälningar av litteratur som hade publicerats av internationella organisationer som Nationernas förbund eller Internationella Rädda Barnen. De utländska litteraturanmälningarna skrevs i regel av redaktören Stéenhoff. Han skrev 48 anmälningar, medan resterande anmälningar är skrivna av Carl Löwenhjelm (1), Alma Sundqvist (1), signaturen H. G. (2), Alfhild Tamm (1), G. H. von Koch (1), Torsten Ramer (2), Frida Stéenhoff (2), Anna Sörensen (1), Wilhelm Wernstedt (3) och Richard Eeg-Olofsson (1). Sex av litteraturanmälningarna är osignerade. Den allra största delen av såväl litteraturanmälningar som referat ur tidskrifter är med andra ord skrivna av Gotthilf Stéenhoff.

Omkring en tredjedel av litteraturanmälningarna handlar om böcker rörande barns uppfostran, vanligtvis i relation till psykologiska teorier. En del behandlar även uppfostran av barn inom anstaltsvård. Övriga ämnen som förekom i litteraturanmälningarna var lagstiftning, organisationer/organisering, hälsa, skola, spädbarnsvård, eugenik, internationella spörsmål m.m.

Referat ur tyska tidskrifter var, som beskrivits ovan, vanligt förekommande före år 1933, men tysk litteratur uppmärksammades inte i lika stor omfattning. Av de totalt 69 litteraturanmälningarna av utländsk litteratur i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*, under perioden 1926–1938, är endast sex stycken definierade som tyska verk. Fyra av dessa anmälades under perioden 1928–1931 och sedan två år 1938. De litteraturanmälningar som ingick i 1938 års upplaga hade dock föga att göra med 1930-talets Tyskland. Den första var av boken *Samtal med*

barn, vilket var en svensk översättning av *Gespräche mit Kindern: Untersuchungen zur Sozialpsychologie und Pädagogik* som hade utgivits i Berlin redan år 1928.²⁹⁸ I samband med Tysklands annektering av Österrike år 1938 flydde Bühler, som var judinna, till Norge och var verksam på Oslo universitet innan hon emigrerade till USA strax före Tysklands ockupation av Norge år 1940.²⁹⁹ Även inom litteraturanmälningarna finns därmed en i realiteten frånvarande rapportering från Tyskland och tyska förhållanden efter nazisternas maktövertagande.

En regelbundet återkommande rubrik i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* var "Notiser" och/eller "Meddelanden". Detta var korta texter som bestod av nyhetsrapportering av diverse slag. De allra flesta notiser berörde Sverige och svenska förhållanden, men en återkommande del av dessa belyste andra länder eller internationell samverkan. Under perioden 1926–1938 publicerades 197 kortare notiser eller meddelanden som handlade om andra länder eller om internationella spörsmål. De flesta, 120 stycken, handlade om andra länders lagstiftning, organisationer, institutioner, forskning och händelser. Dessa behandlade en mängd olika länder och täckte nästintill alla världens kontinenter. De flesta belyser USA (22), följt av England (21), Tyskland (18), Frankrike (15), Schweiz (10) och Danmark (7). 60 av de 197 notiserna fokuserade på internationella kongresser, organisationer, konventioner, utställningar och internationell lagstiftning. De länder som var mest involverade i dessa typer av texter var Frankrike (16), Schweiz (14), Tyskland (10) och Italien (7). England förekommer i sex och USA endast i tre av notiserna som behandlade internationella frågor. 17 av de 197 notiserna behandlade frågor som rörde det nordiska samarbetet och de nordiska kongresserna.

Särskilt intressant är här att innehållet i notiserna följer den verklig-hetsbeskrivning som förmedlades av Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets barnavårdsavdelning. Frankrike var alltså vanligast förekommande när det gällde notiser som rörde internationella kongresser och organisationer, vilket stämmer överens med utsagorna om

²⁹⁸ R Eeg-Olofsson, "Litteraturanmälan. Samtal med barn [Gespräche mit Kindern: Untersuchungen zur Sozialpsychologie und Pädagogik]", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1938:3, s. 157.

²⁹⁹ Ulla Andersson och Ann-Kristin Göhl-Muigai, "Charlotte Bühler: Levnadsteckning av en förebild inom svensk förskolepedagogik", *Pedagogisk Forskning i Sverige* 2006:2, s. 151 f; W Wernstedt, "Litteraturanmälan. Praktische Kinderpsychologie.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1938:4.

att de romanska länderna tog stor plats på den internationella arenan. Schweiz hamnar också högt, vilket är rimligt med tanke på att mycket av det internationella samarbetet hade sin utgångspunkt i Genève, men också att det var ett land som ansågs stå närmare Sverige. Rimligtvis var det även så att utländska notiser ofta skrevs utifrån det som rapporterades i de utländska tidskrifterna, inte minst från de som gavs ut av internationella organisationer. Finland är exempelvis endast representerad i fyra av notiserna, vilket sammanställer Finland med länder som Indien, Ryssland, Kina och Australien. Elva notiser handlar om olika länder i Latinamerika och 16 täcker östeuropeiska länder.

Under perioden 1926–1938 publicerades totalt 27 kortare notiser som behandlade Tyskland eller tyska förhållanden. Intressant här är att utvärdera om det var någon skillnad i rapporteringen från år 1934 och framåt. Under åren 1926–1933 publicerades 19 notiser och 1934–1938 räknas antalet till åtta stycken. Innehållsmässigt finns det betydande skillnader. Under perioden 1926–1933 berörde elva av artiklarna internationella frågor, samarbeten, kongresser och utställningar. Från och med år 1934 var det endast en notis som behandlade Tyskland i sådana sammanhang. Då handlade det om att tyskar hade flytt landet, vilket publicerades i det första numret av *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* år 1934 under rubriken "Tyska flyktingar i Frankrike". Notisen meddelade att en bra bit över 30 000 tyskar hade flytt till Frankrike år 1933, efter det att "revolutionen" hade inträffat, det vill säga efter att nazisterna hade tagit makten. Barnen lyftes särskilt fram i notisen, som informerade att organiserandet av omhändertagande togs om hand av Internationella Rädda Barnen samt av franska filantroper.³⁰⁰

Utöver att notiserna från år 1934 och framåt inte längre rapporterade om Tysklands internationella engagemang eller samarbeten var det också ett tydligt skifte i notisernas innehåll. Hälften av notiserna uppmärksammade en ökad kontroll av befolkningen genom olika initiativ. År 1935 rapporterades att barnavårdsnämnder och privata föreningar samverkade för att rationalisera fosterbarnsvården genom att utbilda fostermödrars "ansvarskänsla för fosterbarnen". Genom utbildningen, som genomfördes i mindre grupper, kunde man även kontrollera fos-

³⁰⁰ "Notiser. [Tyska flyktingar i Frankrike].", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1934:1, s. 41.

termödrarnas lämplighet.³⁰¹ År 1936 skrevs en notis om att tyska medborgare som ville ingå äktenskap var tvungna att skaffa intyg från den tyska hälsovårdsmyndigheten. Intyget kunde utfästas genom en "grundlig medicinsk undersökning" och ett "mycket intimt frågeformulär" som behandlade den personella utvecklingen sedan barnsben.³⁰² Kontrollen gällde således att staten aktivt reglerade medborgarnas frihet att ingå äktenskap. År 1937 meddelades att det i Tyskland ställdes särskilda krav på familjer som sökte barnbidrag, vilket utgjordes av ett engångsbelopp. Utöver ett minimikrav på att familjen skulle innehålla minst fyra barn under 16 år för att få ta del av bidraget fordrades även att de var tyska medborgare, kunde "visa intyg om gott föregående uppförande" samt "vara fria från ärftlig belastning".³⁰³ År 1938 noterades att Tyskland samma år hade infört "lagligt tvång till blodprovs intagande", vilket särskilt tillämpades vid undersökning om faderskap.³⁰⁴ Flera notiser behandlade med andra ord olika politiska åtgärder som syftade till intervensering i familjen.

3.4 Fristående artiklar och dess innehåll

Under perioden 1926–1938 skrevs 191 artiklar, varav 146 signerade, som i varierande omfattning anknöt till andra länder. De signerade artiklarna skrevs av totalt 82 olika författare. Av de flitigaste skribenterna syns redaktörerna Gotthilf Stéenhoff, som skrev 24 artiklar, och Lars Barkman, som skrev 12 signerade artiklar. Tommy Lundström har visat att det under perioden 1926–1928 var 48 % av författarna i tidskriften som var läkare. Bland de artiklar som undersöks i denna studie var det 48,6 % av artiklarna som var skrivna av läkare under perioden 1926–1928, det vill säga ett liknande resultat som Lundström kommit fram till. Ser man på tiden efter, 1929–1938, är det färre artiklar som är skrivna av läkare (29,3 %). Redaktören Stéenhoff, som till yrket var läkare, skrev under perioden 1926–1928 21,6 % av artiklarna och under 1929–1938 14,6 % av artiklarna. Med andra ord utgörs närmare hälften

³⁰¹ "Notiser. [En rationell utbildning av fostermodrar]", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1935:5, s. 193.

³⁰² "Notiser. [Tyska medborgare, som vilja gifta sig]", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1936:2, s. 79.

³⁰³ "Notiser. [Tyskland ... barnbidrag]", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1937:4, s. 180.

³⁰⁴ "Notiser. [I Tyskland ... lagligt tvång till blodprovs tagande]", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1938:4, s. 216.

av artiklar skrivna av läkare av en och samma person. Av de 82 författarna i denna undersökning var 24 författare läkare, det vill säga ca 29 %.³⁰⁵ Det betyder att den socialmedicinska inriktningen i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* som tidigare forskning har uppmärksammat framförallt representerades av redaktören. Min undersökning visar att det även fanns 58 författare som skrev om andra länder som inte var läkare – den utländska inspirationen var därmed inte rent medicinsk.

De 191 artiklarna som är samlade under den här textgenren skiljer sig från andra texter i tidskriften. När alla typer av texter ingår i beräkningen så hamnade England i topp. Men om vi studerar de fristående artiklarna, som var skrivna av många olika författare, så var de nordiska länderna, tillsammans med Tyskland, den vanligaste referenspunkten. Samtidigt faller England ned till en sjunde plats av de länder som det refererades till.

Bland de fristående artiklarna intar Danmark en ledande position. Danmark står ut som det vanligaste landet genom att förekomma i 71 artiklar, följt av Tyskland (59), Norge (47) och Finland (44). Även om man bortser från texter som handlade om det nordiska samarbetet, som exempelvis nordiska kongresser och information om organisationen, får vi en lista där Danmark intar en position där landet nämns i flest artiklar. De övriga nordiska grannländerna faller dock ner på listan i den beräkningen: Danmark (57), Tyskland (55), Frankrike (37), USA (36), England (34), Norge (34) och Finland (30).

³⁰⁵ Lundström 1993; Axel Widstrand (red.), *Sveriges läkarehistoria ifrån konung Gustaf den I:s till närvarande tid*, Stockholm 1930-1935.

Diagram 4 visar en summering av antalet artiklar där varje land berörs. Även här har en indelning gjorts i de tre tidsperioderna 1926–1929, 1930–1933 och 1934–1938:

Diagram 4 – antal fristående artiklar där respektive land berörs 1926–1929, 1930–1933, 1934–1938.

Hänvisningar till Tyskland var särskilt vanligt i artiklar som skrevs under perioden 1926–1929 då landet toppar listan. Efter det syns en nedgång. Under intervallet 1934–1938 faller Tyskland ned till nivåer som nästintill är i paritet med Frankrike, England, USA och Schweiz. Nedgången blir tydlig om man jämför Tyskland med Danmark, som ingår i betydligt fler artiklar. Även om nedgången av referenser till Tyskland och tyska förhållanden i fristående artiklar 1934–1938 inte är lika tydlig som i kategorin ”Referat ur andra tidskrifter” går det även här att se en förändring i rapporteringen.

Variationer över tid kan delvis förklaras med att speciella händelser renderade särskild uppmärksamhet vissa år. Det som bland annat kännetecknade samarbetet inom NSBU var anordnandet av nordiska kongresser. Den första kongressen ägde rum i Köpenhamn år 1921, varpå

den hölls i Oslo (Kristiania) 1924, Stockholm 1927, Helsingfors 1930 och Köpenhamn 1936.³⁰⁶

Diagram 5 – diagram över fristående artiklar som berörde Danmark, Finland och Norge 1926–1938.

Diagram 6 – diagram över fristående artiklar som berörde Tyskland, Frankrike, USA, England och Schweiz 1926–1938.

³⁰⁶ Andresen m.fl. 2011. Kongresserna samlade flera hundra deltagare från de nordiska länderna och pågick vanligtvis i några dagar. Bland besökarna ingick män och kvinnor som var delaktiga inom barnavårds- och ungdomsskyddsverksamheten, politiker och andra socialt engagerade. I samband med kongresserna genomfördes också studieresor till institutioner i det berörda landet.

Det övre diagrammet visar att artiklar som berörde länderna Danmark, Finland och Norge 1926–1938 hade toppar under de år som kongresserna hölls, det vill säga år 1927, 1930 och 1936. År 1936 är detta särskilt tydligt. År 1934, 1935 och 1937 är det endast enstaka artiklar som refererar till Finland och Norge. Ett motsvarande diagram som visar Tyskland, Frankrike, USA, England och Schweiz belyser nedgången av referenser till Tyskland i fristående artiklar efter 1933. Däremot visar det ingen uppgång av referenser till USA under 1930-talet.

Under genomgången av artiklarna har innehållet delats in i olika ämnesområden. För att få en uppfattning om vad för typ av innehåll som kopplades till respektive land har en översikt upprättats:

Ämne	Antal	Mest refererat land
Anstaltsvård, fosterbarnsvård och ungdomsbrottslighet	35	Danmark (16), Tyskland (9), Norge (7)
Organisering, lagstiftning och konventioner	29	Tyskland (10), Danmark (9), Finland (8), Frankrike (8)
Utomäktenskapliga barn och försumliga fäder	11	Norge (6), Danmark (5), Tyskland (4), Finland (4)
Medicin och pediatrik	13	USA (5), Tyskland (5), England (4)
Uppfostran och föräldraskap	10	England (5), Danmark (4), Frankrike (4), Schweiz (4), USA (4)
Psykologi	4	USA (3), Österrike (1), Tyskland (1), England (1)
Skola, arbete och yrkesutbildning	11	USA (4), Tyskland (4), England (3)
Institut och utbildning inom socialt arbete	15	Tyskland (8), Danmark (6), Österrike (6)
Personporträtt	9	Frankrike (4), Norge (2)
Övriga ämnen	10	Danmark (5), Finland (4), Norge (3)

Tabell 1 – ämnesområden kopplat till refererade länder i fristående artiklar under perioden 1926–1938.³⁰⁷

Artiklar som handlar om internationella organisationer och internationella ämnen, liksom artiklar om det nordiska samarbetet, var till an-

³⁰⁷ *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd: ny följd av Vårdarebladet 1910–1925, Stockholm 1926–1947 [1926–1938].*

tal 44. Dessa har räknats in i en separat kategori och ingår därför inte i sammanställningen ovan. Detta betyder att översikten omfattar 147 artiklar. De flesta av artiklarna är relaterade till frågor som berör anstaltsvård, fosterbarnsvård och ungdomsbrottslighet (35). Kategorin som samlar näst flest antal artiklar handlar om frågor som rör organisering, lagstiftning och konventioner (29). Ämneskategorierna kan ibland överlappa varandra vilket gör att uträkningen av antal artiklar i varje kategori är förenat med viss problematik. Men oavsett den problematiska indelningen är det tydligt vilka länder som faller inom ramen för denna typ av artiklar.

I kvantitativ mening framgår det att olika typer av ämnesområden kan knytas till förhållandena i England och USA respektive Norden, Tyskland och Frankrike. Den kategori där Danmark främst sticker ut är i de 35 artiklar som behandlar anstaltsvård, fosterbarnsvård och ungdomsbrottslighet. Danmark och danska förhållanden är belysta i 16 av dessa artiklar. Tyskland (9) renderar näst flest, men ändå betydligt färre än Danmark. Norge är det tredje vanligaste landet i kategorin (7). Tyskland och Danmark är även i topp när det kommer till artiklar som handlar om organisering, lagstiftning och konventioner, tätt följda av Finland och Frankrike. Dessa två ämnesområden, som särskilt berör institutioner, lagar och organisering av barn och ungas välfärd, visar en tydlig koppling till nordiska och europeiska länder såsom Tyskland och Frankrike. Detsamma gäller de elva artiklar som behandlar frågor om utomäktenskapliga barn och försumliga föräldrar. En närmare titt på artiklarna som härleds till dessa områden visar också att författarna menar att Danmark intar en särskild status när det kommer till institutioner för barn och unga. I flera artiklar ger författarna uttryck för att Danmark är ett föregångsland med välutvecklade institutioner.³⁰⁸

När det kommer till artiklar som har ett större fokus på barns individuella utveckling och karakteristik, såsom ämnen relaterade till uppföstran, föräldraskap och/eller psykologi, är det fler artiklar som kan spåras till länder som England och USA. Detta överensstämmer med övriga resultat i den här studien. Samtidigt är det viktigt att påpeka att det ena inte utesluter det andra. Det finns flera exempel på artiklar om institutionell vård, organisering och lagstiftning som belyser USA och amerikanska förhållanden eller andra länder, som exempelvis Ryssland. Men

³⁰⁸ Se exempelvis John A. Wennerström, "Dansk sinnesslövard. Iakttagelser från en studieresa", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1927:4.

i kvantitativ mening framgår det att olika typer av ämnesområden härleddes till England och USA visavi Norden, Tyskland och Frankrike.

3.5 Sammanfattande diskussion

I undersökningen i föregående kapitel framgick det att den svenska internationella positioneringen byggde på att man inom Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets barnavårdsavdelning placerade Sverige i en gemenskapssfär med länder som Tyskland, England, USA, Schweiz och de nordiska grannarna. Dessa germanska länder ställdes mot så kallade romanska länder, så som Frankrike, Belgien, Italien med flera – länder som inte ansågs ha kulturellt och politiskt överensstämmande förhållningssätt till frågor som rörde barns välfärd.

Genom att studera *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* under perioden 1926–1938 har jag i detta kapitel undersökt vilka länder man tittade på, på vilket sätt de uppmärksammades och hur det förändrades över tid. Studien visar att England under hela perioden 1926–1938 var det mest uppmärksammade landet, följt av Tyskland, USA, Frankrike och Schweiz. Detta förändrades dock över tid. Fram till år 1933 var Tyskland det mest uppmärksammade landet, men från och med år 1934 blev Tyskland betydligt mindre uppmärksammat. Det går att härleda till de världspolitiska omvälvningarna under 1930-talet, då fascistiska och auktoritära stater hotade världsordningen. År 1933 tog Adolf Hitler makten i Tyskland, vilket betydde att västvärldens demokratiska utveckling på allvar utmanades som rådande styrelseskick. I *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* syntes det inte bara genom att man inte längre uppmärksammade landet i samma omfattning, det uttrycktes också bekymmer över den instabila internationella situationen. 1920-talets optimism inför internationalismen och det internationella samarbetet hade mot slutet av 1930-talet bytts mot en tilltagande oro. Demokratier ställdes mot diktaturer och Europa skakades återigen av nationalism och militär upprustning.

Som beskrevs i föregående kapitel handlade internationalismen om att motverka hårdför nationalism och istället införliva en mentalitet där omvärlden omfamnades. Med Ellen Keys ord handlade det i första hand om att uppfostra barnen till gemenskap och en sund nationalism. Det var alltså med barnen som samhället kunde förändras. Dessa ideal reproducerades genom *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*. De internationalistiska strävandena kan helt klart beskrivas som en del av den demokratiska utvecklingen, vilket betydde att det i slutändan var det demokratiska barnet som eftersträvades.

Mönster i tidserieanalysen visar att Tyskland, under diktaturen, blev mindre uppmärksammat samtidigt som USA uppmärksammades allt mer under 1930-talet. Särskilt tydligt visas det genom den omvärldsorientering som uttrycktes genom användningen av utländska tidskrifter. Från och med år 1931 började artiklar från amerikanska tidskrifter refereras och från och med år 1934 upphörde referat från tyska tidskrifter. Innehållet skiljde sig också åt. Studien visar att informationsflöden från andra länder förändrades över tid, men också att olika typer av information associerades med olika länder. Medan organisatoriska och institutionella ämnen stod i förgrunden i texter som berörde de nordiska och europeiska länder från kontinenten var det vanligare att texter som kopplades till USA och England behandlade barnuppfostran med betoning på det individuella barnet. Det indikerar att uppfostran till demokrati blev ett allt mer aktuellt ämne parallellt med utvecklingen under 1930-talet. Detta kräver dock närmare analys som jag återkommer till i kapitel 5.

Den här studien visar också något oväntade resultat som reser intressanta frågor. England, Tyskland, USA, Frankrike och Schweiz var totalt sett mer uppmärksammade än de nordiska länderna. Sveriges likheter med, och nära förhållande till, de nordiska grannländerna har särskilt lyfts fram i tidigare forskning, inte minst inom forskning om välfärdsstater. Mot den bakgrunden bör Norden ha hamnat högre upp på listan. Utifrån resultatet kan man därför, problematisera varför betoningen på Norden är så stark i tidigare forskning medan mina resultat visar att det nordiska inflytande inte var så dominerande i detta sammanhang. Den tidigare forskningens fokus på det nordiska samarbetet kan naturligtvis lett till att interaktionen med övriga världen framställts som mera perifer. Det finns få andra studier som empiriskt har granskat hur vetenskapliga rön, erfarenheter och idéer kring barnavård från andra länder har förmedlats i en svensk kontext. Samtidigt kan naturligtvis mina resultat vara en spegling av det material jag har bearbetat och att det nordiska samarbetet syns i andra fora eller textgenrer eller i andra politiska sammanhang.

I det här kapitlet har jag inte gjort en värdering av olika textgenrers betydelser. Till exempel har ett referat ur en utländsk tidskrift getts samma betydelse som en artikel om en studieresa i ett annat land. Andra forskare som har tittat på tidskriften under samma period har, till skillnad från mina resultat, noterat att de nordiska länderna och det nordiska samarbetet var särskilt vanliga referenser under tidspe-

rioden.³⁰⁹ Ingrid Söderlind har i *Barnen och välfärdspolitiken* haft huvudansvar för kapitlet "Den sociala barnvården. Nationell praktik och komparation". Hon har i en kort översikt beskrivit att det i *Tidskrift för barnvård och ungdomsskydd* skrevs mer om nordiska länder än andra länder under 1930-talet, men att förhållandet var omvänt under 1950-talet. Särskilt pekar hon på att det skrevs mest om Danmark och att landet i flera avseenden beskrevs som ett föregångsland. På andra plats placerar hon Finland.³¹⁰ Sett till det som jag kategoriserat som fristående artiklar överensstämmer resultaten, men då mot bakgrund av att andra typer av texter valts bort. Dessutom visar min genomgång av fristående artiklar betydande uppgångar av nordiska referenser under de år det hölls nordiska kongresser, det vill säga år 1927, 1930 och 1936.

I min analys är resultatet alltså beroende av vad det är för textgenrer som präglar informationen om andra länder. I referat ur utländska tidskrifter, litteraturanmälningar samt notiser och meddelanden var referenser till Danmark, Norge och Finland relativt få. När det däremot kommer till fristående artiklar intar de nordiska länderna en starkare position. Bland de fristående artiklarna intar Danmark en ledande position följt av Tyskland, Norge och Finland.

Detta reser intressanta frågor om vad det är som ligger i fokus och vad för material som tillskrivs betydelse. Meyer har visat att spridning av transnationell kunskap och idéer skedde genom såväl nationella som internationella tidskrifter. Hon har särskilt betonat den betydelse mindre notiser och referat från böcker och tidskrifter hade för att rama in frågor och skapa en allmän känsla för ett område.³¹¹

Det är ju i det materialet som de nordiska referenserna är mera påtagliga också i denna studie. Det är möjligt att en artikel om Danmark sågs som mer betydelsefullt ur läsarens perspektiv än ett referat ur en amerikansk tidskrift, men det anser jag att vi varken kan fastslå eller ta för givet. Det kräver ett annat material och en annan undersökning. Men det finns ändå skäl att reflektera över om intresset för den så kallade nordiska modellen och den nordiska gemenskapen tenderar att avgränsa vårt fokus och tona ner betydelsen från bredare kulturkretsar. Det skall samtidigt betonas att inflytandet från de övriga nordiska län-

³⁰⁹ Lundström 1993; Andresen m.fl. 2011, s. 181 ff.

³¹⁰ Andresen m.fl. 2011, s. 181 ff.

³¹¹ Mayer 2014.

Kapitel 3

derna i sig förmedlade erfarenheter från länder som de i sin tur var påverkade av.

Internationella jämförelser – en grund för socialmedicinsk propaganda

4.1 Inledning

Sedan 150 år har man i Sverige varit på det klara med att den viktigaste faktorn för nedbringande av barnadödligheten är upplysning till mödrarna. För jämnt 50 år sedan föddes i Frankrike den tanken, att sådan upplysning lämpligast gäves mödrarna vid mottagningar, där kunniga läkare och sköterskor undersökte barnen och därefter omedelbart gävo mödrarna lämpliga råd. Denna befruktade idé spridde sig snart till alla länder, kom 1901 till Stockholm, 1903 till Göteborg. Vid tiden för världskriget multiplicerades rådgivningsstationerna särskilt i de engelsktalande länderna. Överallt tillskriver man dessa institutioner en mycket stor andel i spridningen av bättre barnavård och därigenom i spädbarnsdödlighetens fortgående kraftiga nedgång över hela världen.³¹²

På det här sättet inledde Medicinalstyrelsens generaldirektör Axel Höjer ett föredrag som publicerades i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* år 1938. Föredraget hölls mot bakgrund av att den svenska riksdagen hade antagit lag om förebyggande mödra- och barnavård, vilket innebar att staten från år 1938 gav understöd och riktlinjer för inrättandet av mödra- och barnavårdscentraler i Sverige. Det var en fråga som under 1920- och 1930-talet stod på Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets agenda och som man aktivt arbetade med inom

³¹² Axel Höjer, "Förebyggande mödra- och barnavård. Föredrag vid Barnavårdsbyråns i Stockholm årsmöte den 13 maj 1938 å Svenska Läkaresällskapet.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1938:3, s. 133.

förbundets barnavårdsavdelning. Syftet var att få till stånd en nationellt systematiserad upplysningsverksamhet som nådde ut till Sveriges mödrar och barn. Under organiserade former skulle mödrarna upplysas i barnavård och såväl mödrarnas som barnens hälsa och utveckling skulle ställas under professionell övervakning före, under och efter barnens födsel.³¹³

Den nya lagen som antogs i slutet av 1930-talet innebar ett större statligt ansvar, vilket också kom att känneteckna den svenska välfärdsstaten. Lagen markerade dessutom en förskjutning från filantropi i riktning mot allmän välfärd. Det handlade om att nå alla mödrar och barn, till skillnad från den välgörenhet som riktade sig mot samhällets fattiga och utsatta. Redan inom ramen för filantropiska insatser, till exempel mjölkdropparna i Solna, som utvecklats efter modeller i andra länder, hade det satts upp sådana mål. Det ledde också till att filantropiska organisationer sökte stöd från stat och kommun. Det var i filantropins verksamhet som Axel Höjer hade sina rötter innan han engagerade sig i att bygga ut den statliga verksamheten.³¹⁴

Det här med att nå alla barn har en särskild resonans till uppfattningarna om den svenska välfärdsstaten. Sverige har, särskilt från och med 1930-talet, beskrivits som "en nation inriktad på att övervinna de sociala konflikterna och i färd med att bygga upp en välfärdsstat omfattande alla medborgare".³¹⁵ Samtidigt så byggdes inte välfärden utifrån en färdig ritning. Utgångspunkten i den här avhandlingen är att den svenska välfärdsstaten har byggts upp genom en mängd olika processer och politiska initiativ. Istället för att tala om *en svensk modell* i singular, som per definition framhäver det svenska, vill jag hellre se det som olika processer som påverkats på olika sätt. I det här fallet genom utblickar mot omvärlden.

I citatet som inledde detta kapitel beskrevs transnationella flöden och utbyten som väsentliga för utvecklingen som hade föregått lagen om förebyggande mödra- och barnavård. Axel Höjer konstaterande att upplysning till mödrar var det viktigaste medlet för att förbättra vårderna av

³¹³ Höjer 1938; SOU 1935:19. *Kungl. Medicinalstyrelsens utlåtande och förslag angående förebyggande mödra- och barnavård [Elektronisk resurs]*.

³¹⁴ Berg 2009, s. 132; Weiner 1995.

³¹⁵ Alf W Johansson, "Nationalism", i Leif Jonsson (red.), *Flaggor. Från fältttåg till folkfest*, Lidköping 1993. citerad i; Patrik Åker, *Vår bostad i folkhemmet: bilden av hemmet i en organisationstidskrift*, Diss. Stockholms universitet, Nora 1998, s. 52.

barn och motverka barnadödlighet. För att skapa så goda förutsättningar som möjligt behövdes särskilda mottagningar såsom mödra- och barnavårdscentraler – en insikt som enligt Höjers beskrivning hade byggts på att idéer, erfarenheter och anordningar spreds mellan olika länder. I Sverige hade dock utvecklingen gått trögt, menade han. Men förhoppningen var att den nya lagen skulle ändra på det.³¹⁶

Axel Höjer ingick i Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets barnavårdsavdelning och var en av flera personer som under 1920- och 1930-talen engagerade sig för att upplysningen till svenska mödrar skulle systematiseras. Det var inte bara en fråga som ansågs viktig, det var ett område där Sverige ansågs ha halkat efter omvärlden. Ett tydligt exempel på det var när G. H. von Koch använde frågan om den preventiva mödra- och barnavården i sin argumentation i samband med det internationella Stockholmsmötet år 1929 (se kapitel 2). För att hävda fördelarna med internationella relationer och internationellt utbyte pekade han dels på att det fanns ett värde i att de nordiska länderna spred erfarenheter och kunskap för att gynna barns välfärd i världen, dels att det fanns "åtskilligt att lära av andra länder" trots uppfattningar om att de nordiska länderna hade kommit förhållandevis långt i utvecklingen. För att betona att det fanns områden som andra länder hade kommit längre än Sverige uppmanade han till att jämföra "vår efterblivna ståndpunkt i fråga om vården av mor och barn" med andra länder, vilket syftade till frågan om hur olika nationer organiserade upplysning genom inrättandet av mottagningar såsom mödra- och barnavårdscentraler.³¹⁷

Axel Höjer var, till skillnad från G. H. von Koch, läkare. Och det var främst läkarna inom Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets barnavårdsavdelning som hade frågan om systematiserad upplysning och övervakning av mödrar och barn i fokus. När barnavårdsavdelningen bildades år 1925 beslutades det att avdelningen skulle bestå av två sektioner: en allmänt social sektion och en socialmedicinsk sektion. Den socialmedicinska sektionen samlade flera läkare som åtog sig uppdraget att upplysa den breda allmänheten om barnavård och att förmedla idéer, erfarenheter och rön till de personer och aktörer som arbetade med frågor som rörde barnavården. I praktiken innebar det att förbundet organiserade kurser för mödrar, anordnade utställningar i barnavård och spred ströskrifter med mera. Med andra ord tog man på

³¹⁶ Höjer 1938.

³¹⁷ von Koch 1929, s. 98.

sig en roll som handlade om att upplysa och lära den svenska befolkningen om förutsättningarna för att föda och vårda barn.

Inom barnavårdsavdelningen och den socialmedicinska sektionen var upplysningsverksamheten något som ofta beskrevs med begreppet *propaganda*, vilket var ett ord som i Sverige började användas under tidigt 1900-tal. Propaganda kan definieras på olika sätt, men en definition som ligger nära till hands för att beskriva barnavårdsavdelningens användning var att det innebar en uppsåtlig strävan efter att systematiskt påverka människors synsätt, uppfattningar och beteenden avseende ett visst ändamål. Begreppet propaganda har diskuterats av flera historiker som visat på att propaganda historiskt inte har haft samma negativa konnotation som det har idag då det ofta uppfattas som ett påverkansarbete som görs med onda avsikter. Anna Maria Forssberg, som har använt propaganda som analytiskt begrepp i sin studie om hur det användes för att legitimera krig under 1600-talet, understryker att propaganda "betonar avsändarens intention: propagandisten vill få andra människor att göra som han vill." Dessutom genom ett tillvägagångssätt som sker systematiskt men för den skull inte utan att bygga på goda avsikter.³¹⁸ Som Forssberg påpekar finns föreställningar om att propaganda per definition bygger på utgångspunkten att propaganda är "falsk eller lögnaktig" och förs med onda avsikter, vilket är en beskrivning som ligger nära till hands att tänka på om man exempelvis refererar till Nazitysklands propaganda under 1930- och 1940-talet. Propaganda kan dock likaväl vara "sanningsenlig" och bygga på goda avsikter.³¹⁹ Johanna Sköld och Ingrid Söderlind har pekat på att begreppet propaganda användes förhållandevis ogenerat av de organisationer som under andra världskriget arbetade för att evakuera finska krigsbarn till Sverige. Organisationerna hade så kallade propagandaavdelningar som skrev notiser och artiklar som de i sin tur distribuerade till dagstidningar i syfte att mobilisera svenskarna att ta emot finska barn.³²⁰ Det man kallade propaganda inom Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet bör ses i samma ljus, som ett relativt oproblematiskt angreppssätt för att sprida idéer och få andra att anamma dessa idéer.

³¹⁸ Anna Maria Forssberg, *Att hålla folket på gott humör: informationsspridning, krigspropaganda och mobilisering i Sverige 1655-1680 [Elektronisk resurs]*, Diss. Stockholms universitet, Stockholm 2005, s. 31 f. [Citat s. 32].

³¹⁹ Ibid.

³²⁰ Sköld och Söderlind 2016, s. 40 f.

Målsättningen med propagandaverksamheten var dels att förbättra allmänhetens kunskap i barnavård, dels att påverka politiken att införa ett nationellt barnavårdssystem som skulle förbättra förutsättningarna för upplysningsverksamheten. Som jag kommer visa var det en del av en systematisk ambition att bygga upp ett visst bestämt sätt att organisera barn- och mödravård. I de föregående kapitlen har jag visat hur Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet orienterade sig på den internationella arenan och hur *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* fungerade som intermediär av vetenskapliga rön, erfarenheter och idéer från andra länder. Men allt som gjordes eller sades i andra länder tjänade inte som inspiration för Sverige – vissa urval gjordes. I kapitel 2 visade jag att de germanska ländernas barnavård framställdes som högre stående och mer intressanta än de så kallade romanska ländernas – något som också återspeglade den internationella orienteringen i tidskriften i kvantitativ mening (kapitel 3).

I det här kapitlet granskar jag ett annat slags urval, nämligen hur upplysningsverksamheten för mödrar och barn inom förbundets barnavårdsavdelning under 1920- och 1930-talen underbyggdes och utformades genom exempel från andra länder? Jag är också intresserad av vilka som drev frågorna och hur kunskap om andra länders barnavård översattes till svensk barnavård. Gick det att applicera andras erfarenheter och exempel eller tvingades man utveckla och förändra modellerna för att anpassa dem till svenska förhållanden? Hur motiverades sådana förändringar? Kan vi notera några skillnader mellan de lösningar som var viktiga i Sverige och de utländska?

Genom undersökningen kan jag få fram hur vissa manifesta urval av erfarenheter, idéer och vetenskapliga rön i andra länder transformerades till kunskap som ansågs relevant i en svensk kontext och för den svenska socialmedicinska propagandaverksamheten.

Kapitlet är disponerat så att följande avsnitt behandlar den socialmedicinska sektionens uppkomst och barnläkarnas intåg i Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet. Därefter analyseras den propaganda-verksamhet som bedrevs. Detta görs i avsnitten "Det sorgligt efterblivna Sverige: reformiver och upplysning" samt "En tysk barnavårdsutställning blir svensk".

4.2 Den socialmedicinska sektionen och barnläkarna

När Svenska fattigvårdsförbundet år 1925 omorganiserades och ändrade namn till Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet tilldelades (barn)läkarna, och därmed den medicinska vetenskapen, en större roll i

förbundets strävanden att utveckla den svenska välfärden för barn och unga. Inom den nyupprättade barnavårdsavdelningen fortsatte delvis det arbete som dessförinnan hade bedrivits av barnavårdsutskottet. En skillnad gentemot tidigare var dock att barnavårdsavdelningens verksamhetsområde utökades genom att delas upp i en *allmänt social sektion* och en *socialmedicinsk sektion*. Dessa två sektioner utgjorde tillsammans barnavårdsavdelningens styrelse, men blev fristående från varandra och fick ansvar för olika verksamhetsområden.³²¹

³²¹ SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., sammanträde 2/7 1925.

Barnavårdsavdelningen år 1925

Ordförande: G. H. von Koch

Vice ordförande: Isak Jundell

Sekreterare: Lars Barkman (även sekreterare i den allmänt sociala sektionen)

Kassör: Lisa Hammar

Den allmänt sociala sektionen

Ordinarie ledamöter i avdelningsstyrelsen:

Carl Bergö, Hovpredikant, Stockholm

J. L. Kihlqvist, Inspektör, Stockholm

G. H. von Koch, Kansliråd, Stockholm

Emanuel Sandberg, Kansliråd, Stockholm

Set Silow, Advokat, Stockholm

Suppleanter:

Holger Bergwall, Kyrkoherde, Hudiksvall

Holdo Edling, Häradshövding, Kristianstad

P. A. Gierow, Folkskoleinspektör, Helsingborg

Oskar Hedberg, Kyrkoherde, Gävle

Hagbard Isberg, Kyrkoherde, Malmö

Den socialmedicinska sektionen

Ordinarie ledamöter i avdelningsstyrelsen:

Harald Ernberg, Överläkare, Stockholm

Gösta Göthlin, Sundhetsinspektör, Göteborg

Axel Höjer, Läkare, Stockholm

Isak Jundell, Professor pediatrik, Stockholm

Ellen Tiselius, Föreståndarinna, Stockholm/Linköping

Suppleanter:

Adolf Lichtenstein, Överläkare, Stockholm

Gustaf Lindberg, Lasarettsläkare, Norrköping

Amélie Lundholm, Titel okänd, Göteborg

Gotthilf Stéenhoff, f.d. Provinsialläkare, Stockholm

Arvid Wallgren, Överläkare, Göteborg

Figur 3 – Barnavårdsavdelningens styrelse år 1925

I figuren ovan visas barnavårdsavdelningens sammansättning när den konstituerades år 1925. Avdelningens styrelse leddes av ordförande G. H. von Koch och Isak Jundell innehade posten som vice ordförande. Resterande personer i figuren satt antingen med i styrelsen som ordi-

narie ledamöter eller som suppleanter. De som ingick i avdelningsstyrelsen var också jämnt fördelade i de två sektionerna.³²²

Den största skillnaden från tidigare år var att det socialmedicinska området, vilket främst representerades av läkare, tilldelades en betydligt större roll inom avdelningen för barnavård i jämförelse med hur förhållandet hade varit inom det tidigare barnavårdsutskottet. Av ledamöterna i Svenska fattigvårdsförbundets barnavårdsutskott var det enbart Isak Jundell som företrädde läkarkåren. I den nya styrelsen för barnavårdsavdelningen kom antalet läkare att utgöra närmare hälften av ledamöterna: Harald Ernberg, Gösta Göthlin, Axel Höjer och Isak Jundell blev ordinarie ledamöter, medan Adolf Lichtenstein, Gustaf Lindberg, Gotthilf Stéenhoff och Arvid Wallgren blev suppleanter.³²³ Dessa läkare utgjorde, tillsammans med Ellen Tiseliuss (ordinarie) och Amélie Lundholm (suppleant), den socialmedicinska sektionen inom barnavårdsavdelningen. Isak Jundell blev den socialmedicinska sektionens ordförande, Harald Ernberg vice ordförande och Gotthilf Stéenhoff sektionens sekreterare. När Ellen Tiseliuss avgick från den socialmedicinska sektionen år 1930 var samtliga kvarvarande sektionsmedlemmar läkare och män.³²⁴

Den allmänt sociala sektionen av barnavårdsavdelningen fortsatte den verksamhet som tidigare hade bedrivits av barnavårdsutskottet inom Svenska fattigvårdsförbundet. Den bedrevs som tidigare i förbundets lokaler där man skötte upplysningsbyrå samt konsulentverksamheten.³²⁵ Den nybildade socialmedicinska sektionens expedition och verk-

³²² När den allmänt sociala sektionen konstituerades utsågs avdelningschefen i Skolöverstyrelsen, kanslirådet Emanuel Sandberg till ordförande, G. H. von Koch till vice ordförande och Lars Barkman till sekreterare. Sandberg gick dock ur tiden kort efter att sektionen hade konstituerats, vilket ledde till att G. H. von Koch övertog ordförandeskapet och att posten som vice ordförande gick till advokaten Set Silow; SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., Den allmänt sociala sektionens sammanträde 3/10 1925; 9/6 1926.

³²³ SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., sammanträde 2/7 1925; "Ledamöter i Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets styrelse åren 1925-1931", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1931:5.

³²⁴ SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., sammanträde 2/7 1925; Axel Hirsch, "Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet. Dess historia och verksamhetsformer.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1931:5, s. 217.

³²⁵ SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., Den allmänt sociala sektionens protokoll 1926-1934; Den allmänt sociala sektionens uppgifter handlade om att organisera instruktions- och upplysningskurser för barnavårdsnämnder, föreståndarinnor vid barnhem, institutioner och enskilda personer som be-

samhet förlades istället i en lokal på Allmänna barnhuset i Stockholm. År 1932 flyttade Allmänna barnhusets verksamhet till Norrtulls sjukhus, där ett nytt barnsjukhus inrättades av Stockholm Stad. Detsamma gällde då den socialmedicinska sektionen.³²⁶

Inom barnavårdsavdelningen blev läkarna nyckelaktörer i frågan om upplysning och övervakning av mödrar och spädbarn. Den socialmedicinska sektionens verksamhet innebar att man varje år organiserade hundratals kurser över hela Sverige – så kallade demonstrationskurser, vilka främst inriktades på att upplysa och utbilda landets mödrar. Detta blev en central del av verksamheten, liksom anordnade och organisering av barnavårdsutställningar med syftet att utbilda och upplysa allmänheten i barnavård.³²⁷

År 1927 öppnade en permanent barnavårdsutställning på Allmänna barnhuset och 1928 hade en ambulerande utställning upprättats som kom att visas i olika delar av landet, ofta i kombination med demonstrationskurserna.³²⁸ Sektionen gav även ut ströskrifter i socialmedicinska frågor, verkade för upprättandet av barnavårdscentraler, gav råd och anvisningar rörande barnhem, gav utlåtanden och genomförde en rad utredningar, ofta på begäran av Statens fattigvårds- och barnavårdsinspektör (G. H. von Koch). Den socialmedicinska sektionens arbete utgjordes i sammanhanget av någonting nytt även om vissa delar togs över från den tidigare verksamheten, som exempelvis organiseringen av demonstrationskurser i barnavård vars arbete hade påbörjats inom barnavårdsutskottet på initiativ av Isak Jundell år 1916.³²⁹

rördes av den nya lagen. Utöver det upprättades och såldes blanketter, handböcker och broschyrer m.m. Sektionen stod även bakom olika utredningar och skötte kontakten med kommunernas barnavårdsnämnder.

³²⁶ SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., Socialmedicinska sektionens sammanträde 18/11 1932; Ulf Jönson, *Bråkiga, lösaktiga och nagelbitande barn: om barn och barnproblem vid en rådgivningsbyrå i Stockholm 1933-1950*, Diss. Linköpings universitet, Linköping 1997, s. 33.

³²⁷ SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., Socialmedicinska sektionens protokoll 1925-1939.

³²⁸ SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., Socialmedicinska sektionens sammanträde 25/6 1928; 16/9 1933. Detta utvidgades år 1933 till två ambulerande utställningar.

³²⁹ Hirsch 1931, s. 213 ff.; Jönson 1997, s. 33.

Socialmedicinskt fokus i Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd

Det socialmedicinska verksamhetsområdet inom den nya barnavårdsavdelningen avspeglades även i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*. Genom tidskriften hade förbundet ett organ för att såväl upplysa om sin pågående verksamhet som att verka för utvecklingen av barn och ungas välfärd, vilket man även tidigare hade haft med *Vårdarebladet*. Men den nya tidskriften fick mot bakgrund av förbundets omorganisering ett delvis annorlunda upplägg än sin föregångare. Dels innebar namnbytet att man ville profilera sig mot att tidskriften skulle ha ett namn som återspeglade det område som barnavårdsavdelningen täckte, dels att den, till skillnad mot *Vårdarebladet*, även skulle vara ett organ för den socialmedicinska delen av barnavården:

Ett betydelsefullt moment i tidskriftens program är, att den vill vara organ jämväl för medicinskt sociala spörsmål om barnavården. Detta torde bidra till att ett önskvärt och säkerligen gagnade samarbete mellan läkare och övriga för barnavårdsfrågor intresserade personer kommer till stånd.³³⁰

Tidskriftens redaktion drevs av "önskvärdheten att barnavårdstidskriften i än högre grad" än *Vårdarebladet* skulle vara en brygga mellan myndigheter och andra aktörer inom barnavårdsfältet. Detta gällde inte minst läkarna. För den nya tidskriften tillsatte barnavårdsavdelningens styrelse en redaktionskommitté bestående av kanslirådet G. H. von Koch, professorn och pediatrikern Isak Jundell, kyrkoherde Hagbard Isberg, överläkare Harald Ernberg, föreståndarinnan och senare landshövdingen Ellen Tiseli (f. Afzelius), före detta provinsialläkaren Gotthilf Stéenhoff och barnavårdskonsulenten Lars Barkman.³³¹ Som redaktörer för tidskriften utsågs Stéenhoff och Barkman. Stéenhoff tilldelades huvudansvar för den "medicinskt sociala avdelningen", medan Barkman fick ansvaret för den "allmänt sociala avdelningen", en fördelning som följde barnavårdsavdelningens två sektioner. Barkman och

³³⁰ Redaktionen, "Anmälan.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1926.

³³¹ "Vårdarebladet i ny dräkt fr. o. m. 1926. Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd.", *Vårdarebladet* 1925:6., Hagbard Isberg var redaktör för den föregående tidskriften *Vårdarebladet*.

Stéenhoff arbetade som tidskriftens redaktörer fram till och med år 1939.³³² Dock upplöstes själva redaktionskommittén år 1931.³³³

Barnläkare med en socialmedicinsk agenda

Uppkomsten av en socialmedicinsk sektion inom barnavårdsavdelningen ägde rum i en kontext där folkupplysning aktivt förespråkades genom läkare inom det socialmedicinska området, vilket var tätt knutet till liberal socialpolitik. Socialmedicin handlade i stort om att med hjälp av förebyggande åtgärder förekomma sjukdomar och andra sociala problem. Det främsta verktyget för att det skulle ske var att upplysa och utbilda folket mot bakgrund av rationell kunskap och vetenskap.³³⁴ Men socialmedicin var ingen vetenskap i formell mening, och det dröjde till 1950-talet innan socialmedicin blev ett ämne på universitet. Under tidigt 1920-tal började begreppet socialmedicin användas i olika sammanhang, men det var, som Annika Berg har visat, ett mångtydigt sådant.³³⁵

Roger Qvarsell, som har beskrivit den allmänna hälsovårdens utveckling, menar att man efter sekelskiftet 1900 kan "tala om en hygienistisk ideologi", vars ideal spreds till områden långt utanför den medicinska vetenskapens domän och som sedermera gav upphov till reformer inom såväl vård som mer allmän socialpolitik. Dessa ideal innefattade en "tro på möjligheten att planera och organisera samhället på ett rationellt och vetenskapligt sätt som fick många anhängare under mellankrigstiden, och som senare kommit att kallas för social ingenjörskonst."³³⁶ Ett exempel på hur detta tog sig uttryck i professionaliseringsprocesser ges i Lisa Öbergs avhandling *Barnmorskan och läkaren*. Där visar hon hur läkarna, under perioden 1870–1920, flyttade fram sina positioner inom

³³² *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd: ny följd av Vårdarebladet 1910–1925*, Stockholm 1926–1947 [1926–1938]. Stéenhoff och Barkman var redaktörer under perioden 1926–1939. Från och med 1940 utgjordes redaktionen av Eric Wahlberg, Justus Ström och Naemi Kihlman.

³³³ Hirsch 1931, s. 199.

³³⁴ Motzi Eklöf, *Läkarens Ethos: studier i den svenska läkarkårens identiteter, intressen och ideal 1890–1960*, Diss. Linköpings universitet, Linköping 2000, s. 31 ff.

³³⁵ Berg 2009, s. 268 ff.

³³⁶ Roger Qvarsell, "'Ett sunt folk i ett sunt samhälle'. Hälsoupplysning, hälsovård och hälsopolitik i ett idéhistoriskt perspektiv", i Gösta Carlsson och Ola Arvidsson (red.), *Kampen för folkhälsan: prevention i historia och nutid*, Stockholm 1994, s. 84.

förlossningsvården på bekostnad av barnmorskorna. Förlossningsvården professionaliserades på ett visst sätt som byggde på övertygelsen om att vetenskapliga och rationella åtgärder var vägen framåt istället för de metoder som barnmorskorna arbetade efter. Öberg visar att denna process medförde att männen, det vill säga läkarna, överordnade sig kvinnorna, vilket hon menar även kom att känneteckna den svenska välfärdsstaten. Detta eftersom männen genom "de stora byråkratiska systemen har skapat nya positioner där män leder många kvinnor."³³⁷

Under tidsperioden som Öberg har studerat hade läkarprofessionen en tät koppling till svensk politik. Flera läkare satt i riksdagen eller hade positioner inom offentlig förvaltning. De allra flesta läkare samlades i Svenska läkaresällskapet (b. 1807-1808). År 1900 bildades ett pediatrikt sällskap som från år 1912 kom att utgöra en särskild sektion inom Svenska läkaresällskapet. I samband med detta ägnades allt större uppmärksamhet åt spädbarnsvården, som flera av barnläkarna menade var undermålig. Kritik riktades mot landets barnmorskor som inte ansågs besitta den kunskap som krävdes för att upplysa mödrarna, särskilt i frågor om amning. Två av barnläkarna som gick i fronten för denna kritik var Harald Ernberg och Adolf Lichtenstein.³³⁸

Flera av de läkare som kom att ingå i Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets barnavårdsavdelning kom från den pediatrika sektionen, som upphörde till följd av överflyttningen. Den nya socialmedicinska sektionen inom förbundet övertog även det arbetsprogram som fanns inom den pediatrika sektionen inom Svenska läkaresällskapet barnavårdsutskott.³³⁹

Men innan allt detta skedde så hade Svenska läkaresällskapets pediatrika sektion arbetat med frågan om förebyggande mödra- och barnavård. I februari år 1923 utsåg den pediatrika sektionen en kommitté bestående av läkarna Hjalmar Fries, Carl Hulting, Axel Höjer, Adolf Lichtenstein och Gotthilf Stéenhoff. De gavs uppdraget att "utarbета förslag angående övervakningsställena för späda barn med särskilt avseende fäst vid den nuvarande organisationen av »mjölkdroppar-

³³⁷ Lisa Öberg, *Barnmorskan och läkaren: kompetens och konflikt i svensk förlossningsvård 1870-1920*, Diss. Stockholms universitet, Stockholm 1996.

³³⁸ Ibid.

³³⁹ Gotthilf Stéenhoff, "Den permanenta barnavårdsutställningen i Stockholm", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1927:5, s. 181.

na»".³⁴⁰ Några månader senare lämnade kommittén ifrån sig "Betänkande rörande övervakning av späda barn" till Kungl. Maj:t. I betänkandet utgick man från modeller som hade tillämpats i andra länder, där mottagningar för att i förebyggande syfte övervaka spädbarn och upplysa mödrar hade fått stor spridning. Gemensamt för de redogjorda ländernas mottagningar var att de riktade sig till hela allmänheten istället för till den fattiga delen av befolkningen, samt att de mer eller mindre bedrevs genom statligt understöd. Mot den bakgrunden förespråkade den pediatriiska sektionens utsedda kommitté att Sverige skulle följa en liknande linje och skapa ett nationellt system genom det man benämnde som just barnavårdscentraler. Betänkandet finns i sin helhet med som bilaga i den statliga utredningen om förebyggande mödra- och barnavård år 1935.³⁴¹

Av kommitténs medlemmar kom Axel Höjer, Adolf Lichtenstein och Gotthilf Stéenhoff två år senare att ingå i den socialmedicinska sektionen. Det fanns alltså redan en utarbetad agenda hos de läkare som kom från den pediatriiska sektionen inom Svenska läkaresällskapet. Axel Höjer blev år 1935 generaldirektör för Medicinalstyrelsen, det vill säga samma år som den statliga utredningen om förebyggande mödra- och barnavård presenterades. Han hade alltså innan dess verkat för ett svenskt system för förebyggande barnavård under en längre tid. Vid sidan av det politiska engagemang som betänkandet från år 1923 gav uttryck för tjänstgjorde Höjer under åren 1920–1924 som läkare på Solna Mjölkdroppe, där han aktivt försökte styra om verksamheten i en riktning likt den som kom att förordas av barnläkarna genom betänkandet. Inspirationen hade han, tillsammans med sin fru Signe Höjer, hämtat från andra länder.³⁴² Berg har visat att Höjer främst gick på en engelsk linje. Det överordnade målet var att bilda och fostra mödrar till att ta ansvar för sin livsstil och förmåga att ta hand om barn och familj.³⁴³ Gena Weiner har studerat Solna Mjölkdroppe och Barnavårdsbyrån i Solna, och hur gränsen mellan det privata och offentliga förändrades under 1900-talets första decennier. Verksamheterna startade genom frivilligt arbete men övergick så småningom till att bli institutioner i kommunal regi. I samband med att Axel Höjer tillträdde som

³⁴⁰ "Om övervakningscentra för barn", *Hygiea* 1923, s. 570, 582; SOU 1935:19, s. 26, 92.

³⁴¹ Om övervakningscentra för barn 1923, s. 582; SOU 1935:19; Berg 2009, s. 139.

³⁴² Berg 2009, s. 15, 137 ff.

³⁴³ *Ibid.*, s. 134.

läkare på Solna Mjölkdroppe år 1920 ändrade verksamheten kurs och inriktade sig mot "alla spädbarn" och mödrar i kommunen. Från att ha erbjudit mjölkersättningar till fattiga barn utvecklades verksamheten till att bli en "modern barnavårdscentral för övervakning av alla barn". Parallellt ökade gradvis de kommunala bidragen.³⁴⁴ Efter att riksdagen år 1937 hade beslutat om statsbidrag för förebyggande mödra- och barnavård kompletterades det kommunala bidraget med anslag från staten. Verksamheten fortsatte dock att drivas i privat regi fram till år 1945 innan den slutligen togs över av landstinget.³⁴⁵

Vi ser således hur utvecklingen byggde på ett intimt samarbete mellan stat, kommun och filantropi, men att det var en gradvis förskjutning mot ett statligt ansvar – vilket, som Berg visat, underbyggdes av hänvisningar till andra länder. I följande avsnitt granskar jag hur frågan om förebyggande mödra- och barnavård underbyggdes och påverkades genom hänvisning till andra länder inom barnavårdsavdelningen. Jag tar dock avstamp i den pediatrika sektionens betänkande från år 1923 och vänder mig därefter mot hur propagandan fördes genom barnavårdsavdelningens *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*.

4.3 Det sorgligt efterblivna Sverige: reformiver och upplysning

Systematisering av den svenska barnavården

Läkarnas betänkande som lämnades till Kungl. Maj:t år 1923 inleddes genom att ta avstamp i andra länders utveckling. Kommittén menade att den systematiserade övervakningen och tillsynen av barn och mödrar tillämpades i flera länder. En översiktlig redogörelse lämnades över England, USA, Belgien, Frankrike, Tyskland, Danmark och Finlands utveckling. Kommittén inledde med att beskriva Englands system, som framställdes som pionjären för "systematisk sanitär övervakning", vilket hade lett till att man där hade en "väl utformad" barnavård. Barn som föddes rapporterades omgående till tjänsteläkaren, utbildade sköterskor gjorde hembesök och gav "råd och anvisningar" på landsbygden och i det tätbebyggda samhället hade man upprättat mottagningar för barn och deras mödrar. Arbetet på mottagningarna leddes av läkare och

³⁴⁴ Weiner 1995, s. 265-297, 301.

³⁴⁵ Ibid., s. 295.

organiserades i regel genom fyra avdelningar: ”1) vård åt havande kvinnor; 2) hjälp vid förlossningar; 3) vård åt spädbarn och deras mödrar; samt 4) kontroll av barn upp till skolåldern.” Kostnaderna för detta fördelades så att staten stod för hälften, medan resterande del täcktes av kommuner och enskilda. Kommittén räknade ut att om Sverige skulle upprätta liknande mottagningar (läs: barnavårdscentraler), omvandlat från antalet i England, så skulle siffran hamna på ”över 250 byråer och 400 sköterskor”.³⁴⁶ Redogörelserna för de olika länderna avslutades med orden:

Vi se således, hur överallt inom kulturländerna går en medveten strävan att ställa så många späda barn, som därav äro i behov, under en tidig sanitär övervakning, och hur tillvägagångssättet härför blivit i det allra närmaste enahanda i olika länder: barnavårdscentraler, ledda av läkare, vare sig deras namn är Fürsorgestelle, consultation du nourrison, Infant Welfare Centre, Plejestation eller mjölkdroppe.³⁴⁷

Kommittén redogjorde därefter för statistik över de svenska förhållandena, vilket man menade visade bristen på förebyggande vård i Sverige. Det svenska upplysningsarbetet inom barnavård hade visserligen ägnats mycket tid, och demonstrationskurser hade börjat hållas. Men för att systematisera arbetet behövdes ett system med barnavårdscentraler, ledda av läkare och utbildade sköterskor. Om det utvecklades på rätt sätt kunde stommen till ett sådant system utgöras av de redan befintliga mjölkdropparna, ansåg kommittén.³⁴⁸ Med hjälp av erfarenheterna från de andra länderna räknade man därefter ut hur många barnavårdscentraler som Sverige behövde och hur stora kostnaderna skulle bli. Enligt det system som kommittén förordade hamnade antalet på 125 stycken, vilket enligt beräkningar skulle innebära en kostnad om ca. en miljon kronor per år. Detta menade man dock var en vinstaffär. Det hade inte minst erfarenheterna ”från utlandet” visat.³⁴⁹

Betänkandet från den pediatrika sektionen inom Svenska läkaresällskapet kom att utgöra en viktig grund för verksamheten inom förbun-

³⁴⁶ SOU 1935:19, s. 92.

³⁴⁷ Ibid.

³⁴⁸ Ibid., s. 96.

³⁴⁹ Ibid., s. 99.

dets socialmedicinska sektion. Frågan om systematisering av barnavården återkom i flera artiklar i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*. Liksom i betänkandet användes erfarenheter och exempel från andra länder. År 1928 publicerade redaktören Stéenhoff en artikel med titeln "Mödra- och barnavård från hälsovårdssynpunkt. En internationell översikt.", som inleddes med orden:

Under de senaste årtiondena har över snart sagt hela den civiliserade världen frågan om en rationellt, i sanitärt syfte ordnad, offentlig mödra-, spädbarns- och småbarnsvård tillvunnit sig ett allt livligare intresse. I ett stor [sic] antal länder ha, oftast i enlighet med lagliga bestämmelser och med statens stöd, åtgärder vidtagits för att när så behöves kunna bispringa mödrarna under havandeskapet, vid barnsörden och under viss tid därefter samt ställa de späda och något äldre barnen under fortgående sanitär övervakning. De system, som därvid kommit till användning, ha i det stora hela varit likartade.³⁵⁰

I Sverige hade systemet, som första gången presenterades genom pediatriks sektionens betänkande, helt och hållet bortprioriterats i 1924 års barnavårdslag, skrev Stéenhoff. Istället för att få till en statsunderstödd rikstäckande verksamhet hade frågan om barnavårdscentralerna "överlämnats åt den frivilliga verksamheten", vilket betydde att endast en blygsam del av visionen kunde realiseras. Sverige hade därmed inte följt utvecklingen som skedde i omvärlden, vilket innebar att det offentliga tog ansvar för verksamheterna mot bakgrund av ökad kunskap inom området. Stéenhoff redogjorde för att "[s]å gott som alla europeiska stater numera slagit in på den ovan beskrivna vägen för åstadkommande av en organiserad mödra- och barnövervakning." Dessutom var systemet infört i flera utomeuropeiska länder som Australien, Brasilien, Egypten, Indien, Korea och Kuba. I USA hade "anordningarna vunnit särskilt stor sympati och utvecklats i flera riktningar, i synnerhet i de stora städerna."³⁵¹ Den linje som alltså förespråkades var att en organisering av den svenska barnavården skulle ske genom ett ökat statligt ansvar, det vill säga en riktning som pekade mot en starkare

³⁵⁰ Gotthilf Stéenhoff, "Mödra- och barnavård från hälsovårdssynpunkt. En internationell översikt.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1928:4, s. 125.

³⁵¹ Ibid., s. 129.

välfärdsstat. Detta argumenterades för genom att visa att liknande utveckling skedde i andra länder.

I artikeln beskrev Stéenhoff hur övervakningen av mödrar och barn hade utvecklats sig runt om i världen. På flera håll hade verksamheten utvecklats utifrån mjölkdroppeverksamheten, som syftade till att förse spädbarn med artificiell näring som olika komjölksblandningar. Men kunskapen hade lett till att sätta ”bröstbarn under övervakning och i möjligaste mån förhindra den konstgjorda uppfödningen, att lämna bistånd åt mödrarna själva, att observera barnen några år framåt, att anordna tillsyn över de övervakades hemförhållanden m.m.” Där man hade slagit in på den vägen och ”följt dessa allmänna utvecklingsprinciper” hade man öppnat mottagningar där barn och mödrar kostnadsfritt undersöktes och över en längre tidsperiod övervakades genom läkare, sköterskor och biträden. Utvecklingen hade även inneburit att mottagningarna hade sammanfogats med ”rådgivningsavdelningar för väntande mödrar”. Den systematiska övervakningen av mödrar redan från havandeskapets månader byggde på insikten om ”den samhällsliga betydelsen av deras liv och hälsa” och en ”noggrannare kännedom om dödsrisken för de allra spädeste barnen”.³⁵²

I artikeln hade refererandet till andra länder flera syften. Ett retoriskt grepp var att måla upp en bild av andra länders framgång och utveckling, vilket direkt (eller indirekt) framställde ett Sverige som släpade efter omvärlden. Med andra ord gjordes internationella komparationer där Sverige stod på en sida, medan andra länder i den ”civiliserade världen” stod på den andra. Samtidigt fungerade också de redogörelser som lämnades om vad andra länders system innehöll och hur de var uppbyggda som en form av kunskapsförmedling. Men denna kunskapsförmedling var inte neutral – vissa länder ägnades mer utrymme än andra och det var tydligt att vissa områden ansågs vara mer viktiga att betona. Här kan man berättigat ställa frågan om vad det var som lyftes fram och vad som eventuellt lämnades åt sidan?

De länder som Stéenhoff mer ingående redogjorde för var Belgien, England, Frankrike, Holland, Tjeckoslovakien och Tyskland. Med andra ord gjordes ingen åtskillnad mellan romanska och germanska länder. Samtliga av dessa länder gavs i bokstavsordning utrymme i artikeln för närmare översikt. I genomgången av varje land fokuserade Stéenhoff på att förmedla omfattningen av verksamheten i respektive land, organisationen av institutionerna samt hur staten helt eller delvis gav under-

³⁵² Stéenhoff 1928, s. 126.

stöd.³⁵³ I Belgien hade barnavårdscentraler inrättats till följd av den belgiska lagstiftningen. I landet fanns enligt Stéenhoff ca. 180 barnavårdscentraler, där läkare övervakade samtliga inskrivna barn upp till 3-årsåldern. Dessutom ingick det i de belgiska barnavårdscentralernas uppgift att organisera rådgivningsbyråer för mödrar under havandeskapet, organisera spridandet av propaganda och övervaka fosterbarnsvården. För att finansiera systemet stod staten för hälften av omkostnaderna medan kommuner och provinser stod för resterande del. Även i England och Wales stod staten för hälften av omkostnaderna. Där uppgav Stéenhoff att det fanns 2324 stycken "Child Welfare Centre" varav 772 hade avdelningar för väntande mödrar. Han pekade särskilt på att nyfödda barn i England och Wales skulle anmälas till tjänsteläkare inom 36 timmar.³⁵⁴ Rådfrågningsavdelningar för väntande mödrar fanns även i "60-70" av de närmare 1000 centralerna i Tjeckoslovakien. Även där bekostade staten en betydande del av systemet. Stéenhoff uppgav att den årliga kostnaden som den tjeckiska staten stod för hamnade på runt 2 100 000 svenska kronor, det vill säga mer än det dubbla gentemot vad den pediatriiska sektionen hade räknat på i deras betänkande. I redogörelsen av Tysklands system beskrev Stéenhoff att det uppskattades att 6000 centraler fanns. Han uppgav även att livliga diskussioner fördes "huru övervakningen av de väntande mödrarna skall kunna göras verkligt effektiv." Detta på grund av uppgiften att en tredjedel av dödsfallen skedde inom de sju första dagarna och att en fjärdedel av detta berodde på förlossningsskador. En tredjedel dog på grund av för tidig födsel. I Frankrike hade barnavården i "åtskilliga departement ... numera organiserats fullt enhetligt under samarbete mellan myndigheterna och enskilda föreningar, Röda Korset m. fl." I den genomgången lyfte han särskilt fram att sköterskor, anställda för hembesök, hade examen som var godkänd av staten.³⁵⁵

I den internationella översikten är det tydligt vad Stéenhoff avsåg att särskilt belysa. Utöver själva systemet och dess omfattning lyfte han från respektive land fram det han ansåg som viktigt och relevant: att staten gick in och tog ett ansvar, att gravida mödrar ställdes under uppsikt, att barnavårdscentralerna skulle vara kostnadsfria, att barnen övervakades under småbarnsåren och att barnavårdssköterskor utbildades genom statsgodkända utbildningar m.m. Det var flera länder som

³⁵³ Stéenhoff 1928, s. 127 ff.

³⁵⁴ Ibid., s. 127.

³⁵⁵ Ibid., s. 128.

mer eller mindre ägnades utrymme i artikeln, men från samtliga länder var det områden som skribenten ansåg vara relevanta och viktiga. Den internationella översikten var således selektiv.

Även Arvid Wallgren återkopplade till 1923 års betänkande. Betänkandet hade, som tidigare nämnts, överlämnats till de sakkunniga som utarbetade lagen om samhällets barnavård 1924, men den pediatrika sektionens kommittés förslag fick inte något genomslag i lagstiftningen. Däremot menade Wallgren att det "[s]om en direkt följd av sektionens förslag" inneburit att mjölkdroppeverksamheten på flera orter hade ombildats till barnavårdscentraler och att nyupprättade barnavårdscentraler tillkommit på initiativ av barnavårdsnämnder och föreningar. I relation till behovet som fanns i Sverige betraktades dessa centraler emellertid som en droppe i havet. Steget till att få till stånd en rikstäckande verksamhet var långt, "men med ett målmedvetet arbete och en intensiv propaganda är det att hoppas att vi även i Sverige småningom skall få behovet av övervakningscentraler för späda barn fyllt."³⁵⁶

Wallgren beskrev barnavårdscentralernas huvudsakliga uppgift som trefaldig. För det första handlade det om "propaganda" för att få så många mödrar som möjligt att uppsöka barnavårdscentralen. Detta beskrevs främst kunna ske genom samarbeten med barnmorskor, barnavårdsnämnder, förlossningsanstalter och andra institutioner. Det var enligt Wallgren viktigt att såväl besök på centralen som hembesök skedde av fri vilja. I vissa andra länder genomfördes hembesök utan att mödrarna själva hade uttryckt det som önskemål. Ett sådant tillvägagångssätt riskerade att slå tillbaka på verksamheten. Den andra uppgiften Wallgren lyfte fram var "övervakningen och rådgivningen" i hemmet. För ändamålet behövdes barnavårdssköterskor som hade "förmågliga personliga egenskaper och mycket god utbildning och erfarenhet i barnavård." Det handlade om att lära mödrarna genom demonstrationer och anvisningar, men också att anpassa sig efter de förutsättningar och resurser som mödrarna hade till förfogande. Ett problem var dock att staten, genom Medicinalstyrelsen, delvis hade bortprioriterat barnavården i de statsgodkända utbildningarna för sjuksköterskor. Eftersom sjuksköterskorna i regel fick mycket lite utbildning i barnavård fanns inte tillräckligt av den kompetens som behövdes, menade Wallgren. För att vara lämplig sköterska inom barnavård behövdes

³⁵⁶ Arvid Wallgren, "Huru få till stånd barnavårdscentraler på lämpliga orter? Föredrag vid Fattigvårds- och Barnavårdskongressen i Stockholm 6 november 1928", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1929:1, s. 17.

kompetensutveckling, antingen genom utbildning eller genom praktik med barnläkare. De barnavårdssköterskor som fanns att tillgå var den sköterskekår som utbildades genom Allmänna barnhuset, vilket framställdes som en "väl utbildad och duglig sköterskekår". Om barnavårdsnämnder eller föreningar hade som avsikt att upprätta en barnavårdscentral fanns det, enligt Wallgren, således möjlighet att få tillgång till lämplig arbetskraft till en sådan verksamhet. Detta var givetvis begränsat.³⁵⁷ Den tredje huvuduppgiften var mottagningarna på barnavårdscentralen, där läkaren – "centralens högste rådgivande myndighet" – hade som uppdrag att övervaka barnets hälsa och välmående, med auktoritet ge mödrarna anvisningar och även vägleda sköterskorna.³⁵⁸

Frågan om sjuksköterskornas utbildning var ett återkommande tema i artiklar och refererade föredrag som publicerades i tidskriften, vilket hängde ihop med den systematisering av barnavården som eftersträvades. I det femte numret av 1926 års upplaga publicerades ett sju sidor långt föredrag med titeln "Riksenhetlig reglering av utbildningen av barnavårdssystrar i Tyskland". Upphovsmannen till föredraget var Arthur Schlossman och hade hållits vid Tyska föreningens för spädbarns- och småbarnsskydds kongress i Düsseldorf i september 1926.³⁵⁹

Föredraget av Schlossman handlade om tyska förhållanden och att flera stater i Tyskland hade godkända ettåriga utbildningar av barnavårdssköterskor medan andra hade börjat tillämpa tvååriga utbildningar. Detta ansåg Schlossman behövde regleras så att den tvååriga utbildningen enhetligt blev gällande över hela riket. I detalj argumenterade han för varför en tvåårig utbildning krävdes och vad för typ av utbildning som behövdes.³⁶⁰ I anslutning till det publicerade föredraget redogjorde sedan Isak Jundell för den barnavårdskongress där Schlossman hade hållit föredraget, vilken han själv hade medverkat på.³⁶¹

Jundell beskrev Schlossman som en av Tysklands "mest lysande forskare på barnläkekonstens område och samtidigt dess mest betydande

³⁵⁷ Wallgren 1929, s. 20.

³⁵⁸ Ibid., s. 17 ff. [Citat, s. 17, 20, 21].

³⁵⁹ Arthur Schlossman, "Riksenhetlig reglering av utbildningen av barnavårdssystrar i Tyskland. Föredrag vid Tyska föreningens för spädbarns- och småbarnsskydd 8. kongress, Düsseldorf 13-15 sept. 1926", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1926:5.

³⁶⁰ Ibid.

³⁶¹ Isak Jundell, "Från barnavårdskongressen i Düsseldorf", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1926:5.

kraft på det socialmedicinska området”.³⁶² Han lyfte särskilt fram att uppmärksamheten på kongressen hade varit riktad mot Schlossman eftersom det var han som var ”upphovsmannen och organisatören av årets storslagna utställning i Düsseldorf”, som hade visat upp ”de moderna strävandena och resultaten på hälsovårdens, socialförsäkringens och kroppsövningarnas gebiet.”³⁶³ Det, enligt Jundell, enorma intresset som Schlossmans föredrag hade visats berodde inte endast på att han var erkänd, utan också på innehållet i hans föredrag. Jundell, som under kongressen representerade Sveriges Husmodersföreningars Riksförbund (SHR), uppgav att han deltog i diskussionerna efter Schlossmans föredrag genom att redogöra för Nordens husmoderförbunds kurser i barnavård som hölls vid Allmänna Barnhuset i Stockholm. Därefter hade han framfört sina synpunkter, som enligt honom själv ”sammanföll tydligen fullständigt” med Schlossmans uppfattning i utbildningsfrågan.³⁶⁴

De synpunkter som Jundell förde fram var behovet av tvååriga utbildningar, att utbildningen täckte barnets olika åldrar såväl kroppsligt som själsligt och att den ”medicinska barnavården och det socialmedicinska barnskyddsarbetet bör anförtros åt sådana väl utbildade barnavårdssystrar, och detta såväl när det gäller slutna anstalter som när det gäller den öppna barnavården.” Dessutom hade han pläderat för att utbildningen skulle vara statligt upprättad och godkänd, samt att barnavårdssystrarna skulle utbildas med samma statliga stöd som barnmorskor och sjuksköterskor erhöll.³⁶⁵

Det tillhörde inte vanligheterna att så pass långa föredrag som Schlossmanns översattes till svenska och publicerades i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*. I den här frågan hade föredraget dock en politisk innebörd som företrädde av många av de läkare som publicerades i tidskriften. Att lyfta fram erkända internationella forskare, som i stort sett påtalade det läkarna i Sverige eftersträvalde, kan ses som ett strategiskt grepp för att få tyngd i frågan. Att det just handlade om Tyskland och tysk vetenskap är i sammanhanget mindre uppseendeväckande. Tyskland var ett föregångsland för den svenska läkarkåren och ett av de mest framstående länderna för den medicinska vetenskapen. De flesta svenska läkarna behärskade även tyska väl, vilket i det

³⁶² Jundell 1926, s. 153.

³⁶³ Ibid.

³⁶⁴ Ibid., s. 154.

³⁶⁵ Ibid.

hänseendet gjorde att en översättning inte var särskilt problematisk.³⁶⁶ Claes Ekenstam har beskrivit att just Tyskland stod i förgrunden när det kom till barnläkarnas intresse för hygien, då det till en början var flera tyska handböcker inom pediatrik litteratur som hämtades in och översattes till svenska.³⁶⁷

Sammantaget ger läkarnas artiklar om barnavården en bild av konsensus: svensk barnavård behövde systematiseras så att man på ett enhetligt sätt kunde fånga upp såväl barn som mödrar. För detta ändamål behövdes bland annat barnavårdscentraler som leddes av läkare och utbildade barnavårdssköterskor. Exempel på modeller och erfarenheter plockades in från andra länder, men minst lika viktigt var att måla ut Sverige som efterblivet i förhållande till sin omvärld. I en reseskildring av provinsialläkaren Georg Hallbäck, som år 1931 publicerades i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*, var det just det greppet som användes:

Vi ha sysslat mycket med barnavård, men i fråga om det centrala, om spädbarnsvård, om lekålderns fostran, om skolhygienisk övervakning syftande mot god hälsa, om fostran av de från det vanliga avvikande barnen äro vi sorgligt efterblivna i vårt land – i förhållande till vår övriga kulturståndpunkt och till våra materiella tillgångar.³⁶⁸

Hallbäck's reseskildring från en studieresa i Finland år 1930 är talande för hur man genom artiklar och texter framställde Sverige som ett land som dels halkade efter andra länder i utvecklingen, dels bortprioriterade en systematisering av barnavården. På så sätt framställdes frågan som än mer relevant och viktig för svenskt vidkommande.

Sveriges okunniga befolkning – demonstrationskurser och ambulerande utställningar

Systematiseringen av den svenska barnavården handlade om att få staten att bygga upp en upplysningsverksamhet som omfattade hela be-

³⁶⁶ Eklöf 2000, s. 40.

³⁶⁷ Claes Ekenstam, *Kroppens idéhistoria: disciplinering och karaktärsdaning i Sverige 1700-1950*, Hedemora 1993, s. 69.

³⁶⁸ Georg Hallbäck, "Finland och det förebyggande hälsovårdsarbetet", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1931:1, s. 16.

folkningen. Ett viktigt skäl var att Sveriges befolkning ansågs vara i behov av bildning, vilket också var en huvudpremiss för social medicinens förespråkare.³⁶⁹ När Axel Höjer höll ett anförande för Skånes barnavårdsförbund år 1926 inledde han med att peka på att barndödligheten under det första levnadsåret visserligen var mindre än i Frankrike och andra länders "miljonstäder", men att det fortfarande var en stor andel skånska barn som dog innan de hade hunnit bli ett år. Den stora anledningen till detta var föräldrarnas bristande kunskap: "okunnigheten är här en huvuddödsorsak", hävdade Höjer. Staten hade gjort insatser på barnavårdens område, men den svenska situationen var långt ifrån tillfredställande. Höjer riktade kritik gentemot Medicinalstyrelsen för dess brist på "förståelse" för att det behövdes utbildning för sjuksköterskor för vård av sjuka barn och att det på många lasarett saknades särskilda barnavdelningar. Han menade även att det från det allmännas sida saknades förståelse för det preventiva arbetet. Det var inte heller mycket som var gjort "för att främja den rörelse, som i utlandet sista årtiondet vunnit en allmän utbredning och som avser att genom sakkunnig övervakning av det uppväxande släktet förekomma eller i tid bota dess sjukdomar".³⁷⁰

Målet var alltså att ansvaret för det preventiva socialmedicinska arbetet skulle åligga det offentliga, det vill säga staten, genom att införa det barnavårdssystem som förespråkades. Men fram till dess att målet var uppnått låg det svenska förebyggande upplysningsarbetet i händerna på frivilliga sammanslutningar som Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet. Upplysningsverksamheten bedrevs i två olika former, dels som demonstrationskurser, dels som barnavårdsutställningar. Båda dessa var initiativ av förbundet som, i praktiskt hänseende, var genomförbara. Genom återkommande meddelanden i tidskriften (i stort sett i varje nummer) publicerades förutsättningarna för dessa. Det gällde att nå ut till kommuner, föreningar och institutioner som kunde beställa kurserna och de ambulerande barnavårdsutställningarna.

Demonstrationskurser i barnavård, vilket var en av den socialmedicinska sektionens huvudsakliga uppdrag, handlade om att nå ut till Sveriges samtliga mödrar för att upplysa dem om hur de skulle ta hand om sina barn – och hur de inte skulle göra. Sektionen stod för organise-

³⁶⁹ Qvarsell 1994.

³⁷⁰ Axel Höjer, "Arbetsprogram för den skånska barnavårdsavdelningen. (Förkortat återgivande av föredrag, hållet vid möte i Eslöv den 21 november 1926 av docent A. Höjer.)", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1927:1, s. 19.

ringen, men det var upp till lokala sammanslutningar att rekquirera kurserna. Kurserna ägde rum över hela landet och hölls i regel av barnavårdssysstrar som hade utbildat sig till lärarinnor vid Nordens husmodersförbunds högre kurser i barnavård på Allmänna barnhuset.³⁷¹

En särskilt viktig beställare av demonstrationskurserna blev under 1920-talet olika Husmodersföreningar runt om i Sverige. Det var en rörelse som etablerades år 1919 genom att Sveriges Husmodersföreningars Riksförbund bildades. De husmodersföreningar som uppstod i Sverige syftade till samarbete och gemenskap med andra mödrar och till att främja kunskapsutveckling som rörde hemmet.³⁷² Riksförbundet SHR arbetade under 1920-talet med flera frågor som rörde barn och unga. Det handlade om frågor rörande "barnens och ungdomens etiska fostran, skolfrågor, utbildning av barnavårdssysstrar ... , anskaffandet av barnavårdscentraler" m.m.³⁷³ Med andra ord var det frågor som sammanföll med verksamheten som bedrevs inom Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet. Andra rekvisiter av förbundets demonstrationskurser var bland annat Vita Bandsföreningar, Röda Korsetkretsar, dispensär- och barnavårdsnämnder, folkhögskolor och andra läroanstalter. Ofta beställdes kurserna i samråd med barnavårdsnämnderna.³⁷⁴

I ett jubileumsnummer av *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* år 1931 lyftes verksamheten fram som en viktig strategi för att upplysa mödrarna om god barnavård. Den första demonstrationskursen ägde rum år 1916, därefter expanderade verksamheten.³⁷⁵

Den socialmedicinska sektionen stod bakom organiseringen av demonstrationskurserna, men var beroende av andra aktörer i gränslandet mellan det privata och det offentliga. En återkommande fråga var hur verksamheten skulle finansieras. Till en början stod den socialmedi-

³⁷¹ "Meddelanden", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1926:1, s. 37; "Meddelanden", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1927:1, s. 37: Några av kurserna hölls även av Ester Lannefors, lärarinna på Nordens husmodersförbunds högre kurser i barnavård samt av barnsköterskan Nima Österlund.

³⁷² Inger Hultgren, *Kvinnors organisation och samhällets beslutsprocess: Fredrika-Bremerförbundet och Husmodersförbundet Hem och samhälle på riksplånet och lokalt i Jämtlands län 1925-1975* [Elektronisk resurs], Diss. Umeå universitet, Umeå 1982, s. 44 ff.

³⁷³ *Ibid.*, s. 61.

³⁷⁴ "Meddelanden.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1926-1938.

³⁷⁵ Hirsch 1931, s. 213.

cinska sektionen för lönekostnader för kursernas ledarinnor, medan rekvisiterna stod för resekostnader, kost och logi för ledarinnan samt lokal för kursen. Denna kostnad försökte den socialmedicinska sektionen få landstingen att stå för.³⁷⁶ Sektionen arbetade dock aktivt för att demonstrationskurserna skulle finansieras med offentliga medel, vilket också blev fallet när statens inspektör för fattigvård och barnavård år 1932 meddelade att sektionen skulle få ett betydande anslag. Från år 1933 gav Socialdepartementet således anslag till verksamheten genom Allmänna arvsfonden.³⁷⁷ Därefter växte verksamheten i omfattning.³⁷⁸

³⁷⁶ "Meddelanden.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1926:1, s. 38; 1928:2, s. 78

³⁷⁷ SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., Socialmedicinska sektionens sammanträde 18/11 1932; 21/12 1934; Anslaget bestod av 20.000 kr som fördelades på två år i taget och kunde, utöver finansiering av kurserna, även användas till utställningar i samband med kurserna. Redovisning av använda medel skedde till chefen för Socialdepartementet.

³⁷⁸ I sista numret av *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* år 1928 meddelades att sektionen inte längre hade möjlighet att stå för ledarinnans hela lön, vilket betydde att hälften av lönekostnaden var tvungen att täckas av rekvisiterna själva; "Meddelanden." 1928:6, s. 225. Dessutom tillkom en kostnad för utställningen. Parallellt med de ökade omkostnaderna sjönk antalet beställningar. I tidskriften rapporterades sedan att antalet kurser hade gått ner till 103 år 1930, vilket nästan var en halvering från år 1928. En anledning till detta misstänkte man var att rekvisiterna hade behövt betala en del av ledarinnans lön. Därför meddelades att denna kostnad återigen skulle axlas av Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet. För att göra utställningen mer lättillgänglig hade även den beslutats vara kostnadsfri. Detta på villkor att det i anslutning till utställningen även hölls demonstrationskurser; SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., Socialmedicinska sektionens sammanträde 18/11 1932, 21/12 1934.

År 1933 var man uppe i nivå med tidigare siffror (203 kurser). I Stockholm hade den socialmedicinska sektionen, i samarbete med länsförbundet och statens barnavårdskonsulent, ordnat kursen systematiskt "från socken till socken". År 1934 redovisades att 286 kurser hade hållits för totalt sett uppemot 8.400 deltagare. Några av kurserna hade anordnats direkt av sektionen i lokalen för den permanenta utställningen. Dessutom hade flera av kurserna i Stockholm besökts av Isak Jundell som hade föreläst om uppfostran och barns själsliga vård. Under år 1935 formligen exploderade intresset för demonstrationskurserna. Bara under första halvåret hade 237 stycken genomförts, vilket ledde till att Allmänna arvsfonden tilldelade förbundet ytterligare 10.000 kr i anslag. Totalt hölls 411 demonstrationskurser 1935 för ca. 11.900 deltagare. År 1936 hölls 398 kurser med omkring 9.250 deltagare. År 1937 hölls 475 kurser för ca. 10.700 deltagare. I och med den utvidgade verksamheten beslöt sektionen under år 1937 att fastanställa sex utbildade barnavårdssystrar för ändamålet. Tidigare hade ledarinnorna erhållit lön för varje kurs de höll; "Meddelanden." 1933:1, s. 40; 1935:1, s. 37;

Vikten av att upplysa mödrarna om barnavård fick alltså ett erkännande från staten under tidigt 1930-tal, men det var fortfarande en verksamhet som krävde ett starkt engagemang genom frivilliga krafter. Vid sidan av demonstrationskurserna gavs det som nämnts ut handböcker och litteratur. Det upprättades, utöver en permanent barnavårdsutställning på Allmänna barnhuset, även ambulerande barnavårdsutställningar.³⁷⁹ Den socialmedicinska sektionen rekommenderade att den vandrande utställningen skulle sammanfalla med anordnandet av demonstrationskurserna, eftersom utställningen då kunde visas och förklaras av en av de utbildade ledarinnorna som höll i demonstrationskursen.³⁸⁰

När den första ambulerande utställningen stod klar cirkulerade den i Skåne genom Skånes barnavårdsförbund i samverkan med husmodersföreningar.³⁸¹ Därefter reste utställningen vidare till Värmland och Närke. På vissa ställen hade den kombinerats med andra "besläktade bygdeutställningar, och å de flesta orterna ha samtidigt med utställningen anordnats kurser i barnavård."³⁸² I Närke hade provinsialläkaren Georg Hallbäck tagit med delar av utställningen i sin automobil och visat upp den i mindre socknar.³⁸³ Hallbäck var född i Malmö och utbildad i Lund och hade varit verksam läkare i Östergötland, Dalarna och Skåne innan han år 1926 fick sin tjänst som provinsialläkare i Hjortkvarns distrikt i Närke. Under åren 1930 och 1931 företog han studieresor i Finland, Norge och Danmark.³⁸⁴ I en artikel från Hallbäcks studieresa i Finland lovordade han den finska upplysningsverksamheten, framförallt hur barnavårdens praktiska arbete hade nått de finska mödrarna:

1935:4, s. 158; 1935:6, s. 237; 1936:1, s. 38; 1937:2, s. 89; 1938:1, s. 74; SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., Socialmedicinska sektionens sammanträde 24/5 1937.

³⁷⁹ SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., Socialmedicinska sektionens sammanträde 5/6 1928; 16/9 1933; Den 5 juni 1928 meddelades att utställningen var färdig och att den till en början skulle cirkulera i Skåne. Senare utvidgades det till att vara två ambulerande utställningar.

³⁸⁰ "Meddelanden.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1928:3, s. 111

³⁸¹ "Meddelanden.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1928:5, s. 190.

³⁸² "Meddelanden.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1929:1, s. 39.

³⁸³ "Meddelanden.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1929:3, s. 115.

³⁸⁴ Axel Widstrand, *Sveriges läkarehistoria ifrån konung Gustaf den I:s till närvarande tid. D. 2, (F-J)*, Stockholm 1932, s. 254.

Det som särskilt förvånade mig var mödrarnas hela inställning till de moderna barnavårdsidéernas praktiska tillämpning. Medan jag mest är vand vid passivt motstånd och tveksam tröghet så synes ej detta hos finnarna. Läkarna kunde med knappa ord och utan övertalning få förståelse. Det är nödvändigt även här i Sverige med ett systematiskt upplysningsarbete *innan* vi kunna påräkna full förståelse för god barnavård. Ett kraftigt stöd för barnavårdsförbundets kurser, som enligt min erfarenhet äro mycket goda, skulle betyda en hel del.³⁸⁵

Hallbäck menade alltså att svenska mödrar inte hade samma välvilliga inställning till de ”moderna barnavårdsidéernas praktiska tillämpning” som i grannlandet. Det var ett påstående som byggde på hans erfarenhet av att upplysa mödrar i Sverige. Han pekade även på att det behövdes ett ”kraftigt stöd” till den socialmedicinska sektionens demonstrationskurser, vilket var ett önskemål som kom att infrias en kort tid senare. De internationella jämförelserna gav alltså grund till problemformuleringen att de svenska mödrarna var i ett särskilt behov av att bli mottagliga för kunskap. Det kunde endast ske genom ett ”systematiskt upplysningsarbete”. Uttalandet, och artikeln, ingick i ett led av (socialmedicinska) artiklar och texter i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*, som liksom Hallbäck framhöll att man i Sverige var ”sorgligt efterblivna” i förhållande till andra länder när det gällde förutsättningarna för barnavårdens upplysningsverksamhet.³⁸⁶

4.4 En tysk barnavårdsutställning blir svensk

Ingenting är egentligen mera karaktäristiskt för vår tid än en hygienisk utställning. Människorna ha äntligen allmänt kommit till insikt om folkhälsans betydelse för det helas väl samt inriktat sig på ej blott att bota sjukdomar utan även att förekomma sådana genom sunda anordningar i hem

³⁸⁵ Hallbäck 1931, s. 13 f.

³⁸⁶ Ibid., s. 16.

och samhälle. Tyskland är föregångslandet då det gäller uppvisningar [sic] av vad som hör till hygienien ...³⁸⁷

Jag har i föregående avsnitt visat hur läkarna, genom sina utsagor i kommittébetänkanden och artiklar i tidskriften, kontrasterade andra länders utveckling mot den svenska för att betona och underbygga politiska ställningstaganden. I redogörelser för innehållet i andra länders barnavårdssystem markerades det som ansågs relevant och viktigt för införande av liknande system i Sverige. I följande avsnitt studerar jag hur internationella komparationer och internationell selektivitet kom till uttryck genom barnavårdsutställningen som socialmedicinska sektionen öppnade på Allmänna barnhuset år 1927.

Propagandaverksamheten som fördes genom den socialmedicinska sektionen rörde sig på flera plan och genom flera medier. Dels handlade det om att nå ut till allmänheten och då särskilt landets mödrar, dels ingick man i ett sammanhang där man spred idéer, vetenskapliga rön och erfarenheter till de aktörer som skulle ordna Sveriges barnavård. Det offentliga rummet man agerade inom var inte begränsat till barnavårdsavdelningens tidskrift. Snarare går det att se det som att *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* ingick i ett sammanhang av intermediala utbyten, där tidskriften var ett medium som formades i relation till andra sammanhang och andra mediala uttrycksformer.³⁸⁸ En sådan form kom till uttryck genom de barnavårdsutställningar som anordnades, vilket ingick i en samtida åskådningskultur för just folkbildning och upplysning. Utställningar och andra visuella medier användes inte minst för att mobilisera befolkningen utifrån de visioner som presenterades.³⁸⁹ Barnavårdsutställningen på Allmänna barnhuset uppstod med andra ord inte i ett vakuum. Det var ett välbekant grepp för att – med stöd i samtida vetenskap – visualisera och upplysa om frågor som ansågs vara viktiga för det sociala medvetandet.

Initiativet som togs för att få till stånd en svensk barnavårdsutställning skedde under en period när permanenta utställningar sågs som en be-

³⁸⁷ Gotthilf Stèenhoff, "Den internationella hygienutställningen i Dresden år 1930.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1930:5, s. 153.

³⁸⁸ Jmf Marie Cronqvist, Johan Jarlbrink och Patrik Lundell, "Inledning", i Marie Cronqvist, Johan Jarlbrink och Patrik Lundell (red.), *Mediehistoriska vändningar*, Lund 2014.

³⁸⁹ Mathilda Hallberg, *Barn till beskådan: familj, välfärdsstat och nation i fototävlingar och fotoböcker 1930-1944*, Diss. Linköpings universitet, Linköping 2017, s. 257 ff.

tydande faktor för upplysning och folkbildning, inte minst inom det sociala området. Det var en internationell företeelse som rönt stort intresse. Tillfälliga utställningar som behandlade sociala frågor sattes upp i flera länder under den senare delen av 1800-talet, ofta i samband med stora kongresser eller större utställningar, som exempelvis Stockholm Stads paviljong på Stockholmsutställningen 1897. Omkring sekelskiftet 1900 började så kallade "sociala museer" dyka upp runt om i Europa – ett slags permanenta utställningar. Idéhistorikern Frans Lundgren har beskrivit de sociala museerna som en institution som kan relateras till 1800-talets framväxande vetenskap inom det sociala området, då särskilt avseende de "tämigen detaljerade resonemang om vilken betydelse vetenskapligt auktoritativa beskrivningar av samhället kunde ha i det offentliga livet, dels som oomtvistlig grund för politiska meningsskiljaktigheter, dels för medborgarnas självförståelse."³⁹⁰

Det första svenska sociala museet öppnades i Stockholm 1906. Syftet med utställningen var att upplysa om samhällets sociala frågor och problem. Det var en permanent utställning som främst tillkom på initiativ av Centralförbundet för socialt arbete (CSA), det vill säga Svenska fattigvårdsförbundets moderorganisation. Inspiration hämtades från utställningar i andra länder och i samtida press argumenterades det för att Sverige skulle anordna en social utställning för att i kulturellt hänseende inte släpa efter omvärlden. En insatt förespråkare inom ämnet var G. H. von Koch, som då var redaktör för CSA:s organ *Social tidskrift*. Han skrev flera artiklar om utställningar i *Social tidskrift*, bland annat reportage från utställningar i Tyskland och Belgien. Lundgren har särskilt lyft fram hur reportagen belyste utställningarnas pedagogiska verkningskraft genom att betona vikten av att det visuella belyste sociala problem med särskild realism. Det handlade om att fånga publiken och upplysa såväl allmänheten som mer initierade besökare om den riktiga och realistiska bilden av samhället, givetvis då på ett normerande sätt som gav ett positivt utslag. Att visa sådant som exempelvis kunde ha dåligt inflytande på unga män förkastades. Artiklarna som skrevs i ämnet, särskilt de som uppmärksammade utställningar i utlandet, utgjorde enligt Lundgren "ett medvetet led i förberedelserna till att ordna ett socialt museum i Stockholm".³⁹¹

³⁹⁰ Frans Lundgren, "Social samling: Att ställa ut samhället kring 1900", i Anders Ekström, Solveig Jülich och Pelle Snickars (red.), 1897: *mediehistorier kring Stockholmsutställningen*, Stockholm 2006, s. 311.

³⁹¹ Ibid., s. 328.

I februari 1926 meddelades i den socialmedicinska sektionen att man, efter beställning, hade tillsänts en barnavårdsutställning från Tyskland, närmare bestämt från Kaiserin Augusta Victoria Haus i Charlottenburg, Berlin.³⁹² Det var ett institut för forskning och upplysning om spädbarnsdödlighet, havandeskap och späd- och småbarnsvård.³⁹³ Syftet med det tyska utställningsmaterialet var att det skulle utgöra grunden för en svensk permanent utställning på Allmänna barnhuset i Stockholm. På sektionens sammanträde framkom det dock att man inte var helt nöjda med utställningens föremål. Ledamöterna ansåg helt enkelt att den inte fullt ut överensstämde med de svenska förhållandena, så tills vidare beslöt man att försöka hyra utställningen från den tyska institutionen istället för att köpa den. Styrelsen beslutade även att en läkare och en sköterska skulle göra ett urval av utställningsmaterialet och helt enkelt plocka bort "de för oss icke lämpliga föremålen". Parallellt med det ville sektionen "undersöka möjligheten att få till stånd en helt svensk utställning".³⁹⁴ Av socialmedicinska sektionens sammanträdesanteckningar får vi veta att Jundell gallrade i utställningsmaterialet och tog bort det han ansåg vara "mindre lämpligt". Men själva protokollet säger inget om vad detta mindre lämpliga var. Det reser frågor om vad som ansågs lämpligt för svensk del och vad som i sammanhanget inte var det. Jundell hade även kontaktat professor Fritz Rott på institutet i Charlottenburg och meddelat om Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets planer med frågan om det var möjligt att köpa två tredjedelar av utställningen. På sektionens sammanträde framkom det dock att utställningen inte motsvarade de krav som man hade i Sverige och att man därför borde avstå från att överhuvudtaget köpa en del av den.³⁹⁵

Vid nästkommande möte redogjorde Jundell för att han hade mottagit en gåva om 8000 kr av en "okänd avsändare". Villkoret för donationen

³⁹² SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., Socialmedicinska sektionens sammanträde 21/2 1926

³⁹³ Karl E. Bergmann, Renate L. Bergmann och Joachim W. Dudenhausen, "Educating parents in the nutrition of their infants. Objectives and communication", i Karl E. Bergmann och Renate L. Bergmann (red.), *Health promotion and disease prevention in the family: communicating knowledge, competence and health behaviour [Elektronisk resurs]*, Berlin; New York 2003, s. 89.

³⁹⁴ SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., Socialmedicinska sektionens sammanträde 21/2 1926

³⁹⁵ SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., Socialmedicinska sektionens sammanträde 17/4 1926

var att den skulle användas till att köpa den tyska utställningen. Jundell hade frågat om donationen kunde användas för att bekosta en egen utställning, men detta hade donatorn inte gått med på. Jundell meddelade därför sektionen att om de inte var villiga att använda utställningen skulle de donerade medlen återges till avsändaren. Sektionsstyrelsen beslutade sig därför för att köpa två tredjedelar och därefter komplettera utställningen.³⁹⁶ En tredjedel av utställningen sändes tillbaka till Berlin, men kompletterades allteftersom med nytt material. Innan utställningen var klar uppgavs det att extra material hade beställts inom såväl Sverige som från Hygiene-Museum i Dresden, Tyskland.³⁹⁷

Att utställningen hämtades in från Tyskland är ett exempel på att andra länders arbete användes i Sverige, men också att det var en form av selektiv användning. Det gällde att det passade svenska förhållanden. Ett annat exempel var när von Koch, som utöver ordförandeskapet i barnavårdsavdelningen innehade tjänsten som Statens inspektör för fattigvård och barnavård, skickade en skrivelse med bifogade handlingar till den socialmedicinska sektionen år 1927. Skrivelsen och handlingarna behandlade amerikanska barnavårdsanordningar och frågan ställdes om de kunde tillämpas i Sverige.³⁹⁸ Efter att sektionens medlemmar satt sig in i materialet fördes diskussioner i frågan. Man menade att det fanns behov av åtgärder för upplysning till den svenska allmänheten och att vissa delar av de amerikanska kunde vara av betydelse, men "att på det hela taget det i Amerika (Chicago) tillämpade sättet att sprida kunskap om barnavård föreföll mindre lämpligt för vårt land med dess helt olika befolkningsförhållanden, läkarvård m.m."³⁹⁹

³⁹⁶ SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., Socialmedicinska sektionens sammanträde 16/5 1926

³⁹⁷ SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., Socialmedicinska sektionens sammanträde 12/2 1927; 19/3 1927; 18/11 1932; 22/5 1936. Man kompletterade utställningen vid flertal tillfällen, inte minst från Hygien-Museum i Dresden. År 1936 ville man exempelvis komplettera utställningen med leksaker som liknade de som användes i "de moderna barnträdgårdarna".

³⁹⁸ SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., Socialmedicinska sektionens sammanträde 19/3 1927.

³⁹⁹ SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., Socialmedicinska sektionens sammanträde 19/3 1927; 8/10 1927.

En svensk barnavårdsutställning – internationella komparationer som pedagogiskt grepp

I *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* meddelades det att barnavårdsutställningen på Allmänna barnhuset hade slagit upp dörrarna lagom i tid till den tredje nordiska barnavårdskongressen, som anordnades i Stockholm 1927. Därefter skulle utställningen tillsvidare hållas öppen tisdagar, torsdagar och söndagar mellan 14.00-15.00. På vardagar togs inträdesavgift medan det var fri entré på söndagar.⁴⁰⁰

Utställningen ägde rum i tre salar samt i en korridor, som tillhörde delar av den pediatrika poliklinikens lokaler på Allmänna barnhuset på Norrtullsgatan 14.⁴⁰¹ Polikliniken hade startats av Isak Jundell år 1925 och syftade till att ge rådgivning i uppfostringsfrågor och för att vårda psykopatiska barn.⁴⁰² Utställningen bestod av en mängd fotogra-

Bild 2 – "Ett hörn av utställningssalen N:o 2."

fier, avbildningar, illustrationer, objekt och föremål. I första salen visades fotografier på barnets "normala" utveckling under det första levnadsåret. Detta kombinerades med illustrationer över spädbarnens "lämpligaste måltidstimmar", kroppens och tändernas utveckling, "rationella" barnkläder och "lämpliga och olämpliga leksaker", med mera.⁴⁰³ I den andra salen visades modeller på barnsängar och i glasmontrar hade moulager placerats som föreställde näringsmedel och hygienartiklar. På väggarna hängde ett stort antal fotografier som visade hur spädbarnsvård skulle gå till. I salen fanns även föremål som var tänkta att

⁴⁰⁰ Stéenhoff 1927, s. 184.

⁴⁰¹ Ibid.

⁴⁰² SOU 1944:30. *Ungdomsvårdskommitténs betänkande [Elektronisk resurs] [D.] 1 Med utredning och förslag angående psykisk barn- och ungdomsvård*; Jönson 1997, s. 33 f. Poliklinikens verksamhet lades ner efter endast ett par år på grund av brist på finansiering, men 1932 tog Wilhelm Wernstedt och Gideon Nordal initiativet till att öppna en kostnadsfri rådgivningsbyrå för uppfostringsfrågor vilket delvis var en fortsättning av den klinik Jundell hade bedrivit. Liksom den förra byggde den på frivilligt engagemang.

⁴⁰³ Stéenhoff 1927, s. 182

användas för vård av sjuka barn samt dockor som demonstrerade "metoden att lägga våtvarmande omslag på barn, att vårda deras hud vid vissa åkommor, all lägga bräckband (lämpliga och olämpliga band) m.m."⁴⁰⁴ Vidare visades också fotografier från Karolinska institutets ortopediska klinik på vanförestalten på Östermalm i Stockholm. I den tredje salen visades samlingens mest "dyrbara" moulager (avgjutningar och skulpturer), bestående av flertalet avbildningar föreställande fostret, barnets och moders anatomi med mera. Även här visades fotografier, men också en mängd statistik och tabeller över barnadödlighet och dess orsaker. I korridoren var monstrar placerade som visade avbildningar av människan, behovet av näring under olika åldrar och olika preparat.⁴⁰⁵

Det fanns ett tydligt pedagogiskt syfte med utställningen. Man menade att demonstrationen av barnvårdens teoretiska och praktiska sidor hade "mycket att lära både föräldrar, barnsköterskor och andra intresserade". Viktigt var också att publiken inbjöds till att göra jämförelser. Det handlade om att visa den "riktiga vården" sida vid sida med "olämpliga eller t. o. m. mycket riskabla, men likväl här och var ännu ganska vanliga behandlingsmetoder och vanor."⁴⁰⁶ Jämförelser gjordes även över tid och rum: det gamla ställdes mot det moderna och Sveriges förhållanden ställdes sida vid sida med andra länder. I ljuset av det historiska kunde det moderna framhävas, som när äldre typer av vaggor kontrasterades med "modeller till praktiska, hygi-

Bild 3 – "Sal II. Bilder tagna å Vanförestalten i Stockholm."

Bild 4 – "Sal III. Del av ena väggen samt några monstrar."

⁴⁰⁴ Stéenhoff 1927, s. 183

⁴⁰⁵ Ibid, s. 183.

⁴⁰⁶ Ibid., s. 184.

eniska barnsängar”.⁴⁰⁷ Denna typ av jämförelser över tid har uppmärksamats av Lundgren i hans analys av sociala utställningar kring sekelskiftet 1900. Ett viktigt och genomgående pedagogiskt inslag i utställningarna var just att åskådliggöra samtiden genom det förflutna. Det handlade med Lundgrens ord om att ”dra in besökaren i olika jämförelser över tid”. Åskådaren gjordes således delaktig i utställningen samtidigt som samhällsförändringar påvisades. Särskilt betydelsefullt var statistik, tabeller och fotografier – ”medier med anspråk på en särskild realism”.⁴⁰⁸

Just statistiska tabeller, fotografier och tavlor utgjorde också en stor del av den permanenta barnavårdsutställningen på Allmänna barnhuset. I olika tabeller visades barnadödlighet och dödsorsaker i Sverige och andra länder.⁴⁰⁹ Jämförelserna inbegrep med andra ord inte endast att belysa samtiden i ljuset av det förflutna, utan även att erbjuda åskådaren möjlighet att göra jämförelser med andra länder. Sammantaget var det alltså flera olika typer av komparationer som utställningen uppmuntrade åskådaren till: det rätta och riktiga ställdes mot det felaktiga och ibland farliga, det nya framhävdes i ljuset av det gamla och Sverige belystes i jämförelse med andra länder. Komparationer drog således in åskådaren i en upplysningsprocess som innefattade tid och rum, men också normativa och etiska förhållningssätt till barn och barns vård.

Den typen av komparationer över tid och rum som utställningsåskådaren drogs in i var även något som återkom i texter som publicerades i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*. När Gunnar Danielson, assistentläkare vid Sachsska barnsjukhuset på Södermalm, samma år som utställningen öppnade publicerade sin artikel ”Några siffror rörande utom äktenskapet födda barn” användes ett liknande pedagogiskt grepp. Danielson beskrev, med hjälp av statistik från Statistiska centralbyrån, den svenska situationen för barn som var födda utom äktenskapet. Utvecklingskurvor illustrerade förändringar i Sverige över tid, vilka kombinerades med jämförelser med utvecklingen i olika länder.⁴¹⁰ Bakgrunden till jämförelserna var att den ”höga frekvensen” av utom äktenskapet födda barn i Sverige hade ”väckt allvarliga bekymmer”. År 1924 hade Sverige haft 14 % barn födda utom äktenskapet, i

⁴⁰⁷ Stéenhoff 1927, s. 182.

⁴⁰⁸ Lundgren 2006, s. 313 f.

⁴⁰⁹ Stéenhoff 1927, s. 183.

⁴¹⁰ Gunnar Danielson, ”Några siffror rörande utom äktenskapet födda barn”, *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1927:2.

jämförelse med ”motsvarande siffra för Norge 6,6, Danmark 10,3, Tyskland (1923) 10,3, Belgien 5,3, Nederländerna 1,8, Chile 36, Uruguay 29, San Salvador 59, Japan (1923) 7,7.” Med andra ord var det endast sydamerikanska länder som hade högre siffror än Sverige. Samtidigt var såväl antalet dödfödda barn i Sverige lägre än i de flesta länderna. Danielsons artikel var ett långt laborerande med statistik och jämförelser som slutade i att påvisa att fosterbarnen i såväl socialt som ekonomiskt avseende var mer belastande för samhället än barn födda inom äkten-skapet. Hans resultat är dock mindre relevant i den här kontexten. Det relevanta är att artikeln tydligt visar att internationella komparationer användes som ett pedagogiskt verktyg.

4.5 Sammanfattande diskussion

Det här kapitlet har handlat om Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets socialmedicinska propagandaverksamhet. Det jag har undersökt är hur denna propagandaverksamhet underbyggdes och påverkades av andra länder. Under ett drygt decennium, från omkring mitten av 1920- till 1930-talet, strävade man inom förbundet för att upprätta ett nationellt barnavårdssystem med barnavårdscentraler. Det handlade om att få till stånd en organiserad upplysnings- och övervakningsverksamhet som nådde ut till alla Sveriges mödrar och barn, vilket sammanföll med socialmedicinska ideal om att med preventiva åtgärder förekomma sjukdomar och sociala problem. Parallellt med denna reformiver fördes ett intensivt arbete för att bilda såväl de svenska mödrarna som de som arbetade inom barnavården. Genom *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* hade man ett forum där man kunde sprida kunskap och idéer till såväl offentliga som privata aktörer som arbetade med frågor som rörde den svenska barnavården. För att nå den breda allmänheten anordnade man barnavårdsutställningar, demonstrationskurser i barnavård och spred rådgivningslitteratur med mera. Den socialmedicinska sektionen verkade med andra ord på en offentlig arena som inbegrep olika typer av medier, men framförallt så speglade det ambitionerna att enhetliggöra barnavården.

Den socialmedicinska propagandan som sektionen förde genom utställningsverksamheten och demonstrationskurserna var inte riktad mot samhällets fattiga och utsatta. Istället handlade det om att upplysa hela samhället, i synnerhet de svenska mödrarna. Med andra ord var det ingen filantropisk verksamhet i form av allmosor och välgörenhet. Det var istället ett steg i riktning mot en mer allmän välfärd. Till en början finansierades demonstrationskurserna genom sektionen i samarbete med föreningar, kommuner och landsting. Under 1930-talet kom

det att finansieras genom statliga medel. Parallellt med denna verksamhet pågick en aktiv propaganda för att förändra det svenska barnavårdssystemet för upplysning och övervakning av mödrar och barn. Genom ett enhetligt nationellt system med barnavårdscentraler skulle samtliga mödrar och barn ställas under kontroll av läkare och sköterskor. En förutsättning för det var att staten gick in och understödde ett sådant system, något som också slutligen inträffade när riksdagen beslutade om lag om förebyggande mödra- och barnavård år 1937. Såväl den socialmedicinska sektionens verksamhet som den politiska utvecklingen belyser ett skede som föregick den svenska välfärdsstaten, vilket bär drag av det som Anne-Lise Seip har beskrivit som Socialhjälpstaten, det vill säga att välfärden fördelades mellan det privata och det offentliga.⁴¹¹ Samtidigt pågick en politisk diskussion genom artiklar i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*, där läkare förespråkade att den svenska staten skulle ta ett betydligt större ansvar för barnavården.

Den verksamhet som bedrevs stämmer väl överens med de ideal som präglade de sociala reformivrarna inom de internationella organisationerna som arbetade för professionalisering, centralisering, ett statligt ansvar för barnens välfärd och en stark tro på objektivitet och neutral kunskap. Det speglade också ambitionen att fokusera på de så kallade normala barnen och inte endast utsatta och vanartade barn. Med andra ord finns det tydliga beröringspunkter med det förhållningssätt som man hade till det internationella samarbetet.

Jag har i kapitlet visat hur den socialmedicinska propagandan på olika sätt influerades av andra länder. Under tidsperioden fram till att riksdagen beslutade om lag om förebyggande mödra- och barnavård användes tidskriften som ett reformpolitiskt forum där man argumenterade för ett svenskt barnavårdssystem med barnavårdscentraler. Centralt i argumentationen var att uppmärksamma de länder som hade infört sådana typer av system. Runt om i världen, inte minst i Europa, hade man upprättat liknande system. Dessa länders system användes som underlag till att mejsla ut en färdriktning för Sverige.

Sverige framställdes som efterblivet i förhållande till omvärlden. I andra länder hade man byggt upp en modern barnavård, vilket man menade att Sverige saknade. För att bygga liknande välfärdsanordningar i Sverige behövdes därför ett system som finansierades av den svenska staten. Med andra ord drev Svenska fattigvårds- och barna-

⁴¹¹ Seip 1984.

vårdsförbundet en linje som innebar ett större statligt ansvar. Och man gjorde det med argument från utlandet. I det här sammanhanget var inte så kallade romanska länder uteslutna från hänvisningarna, tvärtom. Genom att fokusera på så många länder som möjligt, oavsett vilket land, underbyggdes argumentationen. Det gjordes inte heller någon särskild åtskillnad på germanska eller romanska länder.

Internationella komparationer, där Sverige framställdes som omodernt och efterblivet, var givetvis ett retoriskt grepp för att poängtera frågans politiska betydelse. Men redogörelserna för system och idéer i andra länder var också en typ av vägvisare för hur ett svenskt system kunde utformas. Genom att lyfta in exempel, erfarenheter och modeller från andra länder kunde man synliggöra vägar som Sverige rekommenderades ta efter. Dock framställdes och betonades vissa delar av respektive system som särskilt intressanta. Man lyfte med andra ord fram det som ansågs relevant för Sverige och den svenska kontexten. Annika Berg har undersökt hur paret Signe och Axel Höjer använde idéer och erfarenheter från andra länder. Hon menar att det inte handlade ”om kopiering rakt av, utan snarare om att kombinera och anpassa idéer och program så att de passade in i ett svenskt sammanhang och i deras egna framtidsvisioner.”⁴¹² Detta gällde även det som förespråkades genom exempel från andra länder i de artiklar som publicerades i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*.

Denna selektivitet, för att det skulle passa den svenska kontexten, visades inte minst genom den permanenta barnavårdsutställningen på Allmänna barnhuset. Utställningen importerades från Tyskland till Sverige, men innan man ställde ut den så sorterades det material som ansågs vara olämpligt för den svenska kontexten bort. Vad det var man tog bort har jag dock inte kunnat visa i den här studien. Diskussionerna som föregick köpet av den tyska utställningen visar också att det fanns ett värde i att utställningen, eller delar av utställningen, var svensk. Detta framgick inte minst från rapporteringen om den permanenta utställningen, där man flera gånger lyfte fram just de delar av materialet som kom från Sverige.

På den permanenta barnavårdsutställningen gjordes åskådaren delaktig och inbjöds till att göra jämförelser. Det handlade om att visa den lämpliga barnavården sida vid sida med den olämpliga barnavården och det handlade om att lyfta fram det moderna i ljust av det förflutna. Dessutom visades tabeller och statistik där publiken bjöds in till att

⁴¹² Berg 2009, s. 173.

Kapitel 4

jämföra länder. Med andra ord hade internationella komparationer ett pedagogiskt syfte. Detta grepp användes också i artiklar i förbundets tidskrift. Den pedagogiska aspekten ger ytterligare en dimension till hur andra länder influerade tidskriften, publiken, barnavården och den svenska välfärden.

Reformpolitik utifrån ett internationellt kunskapsläge – förbundet, redaktören och barnagan

5.1 Inledning

I föregående kapitel visade jag hur barnavårdsavdelningen, med hjälp av utländska exempel, strävade efter att koordinera den svenska barnavården via upplysning och propaganda och därigenom skapa en enhetlig barnavård i landet. Dessa ambitioner stämmer väl överens med den socialreformistiska falang inom de internationella organisationerna som verkade för ett större statligt ansvar och en välfärd som inte endast riktade sig mot fattiga och utsatta. Målet för barnavårdsavdelningen inom Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet var just att utforma en institutionell struktur som innebar att upplysningen nådde *alla* Sveriges mödrar. Följaktligen inkluderade det även de så kallade *normala* barnen. Vägen krattades således för en mer allmän välfärd i ett sammanhang där nationella och internationella diskussioner korsade och sammanflätades med varandra.

Den upplysningsverksamhet som bedrevs genom barnavårdsavdelningen riktade sig till barnavårdsnämnder, myndigheter, beslutsfattare och (direkt eller indirekt) till den svenska allmänheten. Genom avdelningens informationskanaler – oavsett om det handlade om förbundets tidskrift, rådgivningslitteratur, föredrag eller anordnandet av demonstrationskurser etc. – kunde man sprida råd och rön som ansågs viktiga att förmedla för att utveckla den svenska välfärden för barn. Ett av de främsta verktygen som barnavårdsavdelningen hade för detta ändamål var *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*. Tidskriften gavs ut sex gånger per år och hade, enligt uppgift från förbundets årsberättelser, en upplaga på i medeltal 3300 exemplar per nummer år 1927. Med tiden utökades upplagorna. År 1938 uppgavs att varje nummer i snitt utkom i

5000 upplagor.⁴¹³ En stor del av tidskriftens exemplar gick till medlemmar som var anslutna till förbundets barnavårdsavdelning, vilka erhöll den kostnadsfritt genom sitt medlemskap. År 1927, det vill säga ett år efter att tidskriften hade startat, uppgavs att 787 av de svenska barnavårdsnämnderna hade blivit medlemmar i förbundet. Det beskrevs av förbundet som en framgång att så många hade anslutit sig på så kort tid, men samtidigt innebar det att "endast" en tredjedel av alla landets barnavårdsnämnder blivit medlemmar.⁴¹⁴ Därför bedrevs ett aktivt arbete för att få så många barnavårdsnämnder som möjligt att ansluta sig. År 1928 hade antalet utökats till 877.⁴¹⁵ År 1930 var det cirka 1000 barnavårdsnämnder som erhöll tidskriften. Vid tidpunkten var det också omkring 800 institutioner, föreningar och enskilda personer som var medlemmar.⁴¹⁶

Tommy Lundström har beskrivit *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* som "helt central när det gäller barnavårdens diskurs [...] Det är en tidskrift som är inriktad på barnavårdsfrågor, dess målgrupp är de som är verksamma i barnavårdens praktik och de centrala aktörerna på fältet skriver i den."⁴¹⁷ Tidskriften fungerade som en förmedlande länk mellan myndigheter, barnavårdens ledande aktörer och de praktiker som ingick i fältet.⁴¹⁸ Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets barnavårdsavdelning ägde således ett viktigt verktyg för "vägledning och upplysning", vilket man själva beskrev som centralt för att koordinera arbetet inom svenska barnavård:

⁴¹³ Åren 1927–1928 utgavs i snitt 3300 upplagor per nummer; 1929–1930, 3700 upplagor per nummer; 1931–1933, 4000 upplagor per nummer; 1934, 4100 upplagor per nummer; 1936–1937, 4150 upplagor per nummer; 1938, 5000 upplagor per nummer. Uppgifterna ingår i årsredovisningar som publicerades i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1928–1939.

⁴¹⁴ "Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets redogörelse för verksamheten under år 1927.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1928:3, s. 104; "Meddelanden. Medlemmar i Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets avd. för barnavård", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1927:6, s. 235.

⁴¹⁵ "Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets redogörelse för verksamheten under år 1928.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1929:3, s. 113.

⁴¹⁶ Lundström 1993, s. 96 f.

⁴¹⁷ Ibid., s. 92.

⁴¹⁸ Ibid., s. 101.

Det är ingen överdrift att påstå att desamma erbjuda den enda möjligheten för fattigvårdsstyrelser och barnavårdsnämnder att kunna noggrant följa med vad som händer och sker på deras arbetsområden. [...] Tillgång till en tidskrift av det slag, som förbundets tidskrifter representera, är en nödvändig förutsättning för att verksamheten bli väl skött i alla avseenden, inte minst ekonomiskt.⁴¹⁹

Genom tidskriften var det givetvis främst den svenska barnavården som var i fokus. Det handlade om allt ifrån att följa den svenska utvecklingen till att ge praktiska råd eller förmedla visioner om hur barnavården kunde reformeras. Men det handlade också om att bevaka utvecklingen i andra länder och inom de internationella organisationerna. Som jag tidigare har visat bestod en betydande del av tidskriftens innehåll av referat från utländsk litteratur och artiklar från olika utländska tidskrifter. Det är rimligt att anta att omvärldsbevakningen byggde på ett urval av vad som ansågs särskilt angeläget och värdefullt att rapportera om.

I det här kapitlet granskar jag därför hur referat från utländska tidskrifter användes för att underbygga den reformpolitik som barnavårdsavdelningen bedrev samt den reformpolitiska argumentation som uttrycktes i artiklar som publicerades i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*. Jag kommer att fokusera på referat och artiklar som behandlade aga och uppfostran eftersom detta var frågor som blev symboliska i strävandet efter att bygga ett demokratiskt samhälle, och som Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet kom att engagera sig i. Det övergripande målet med undersökningen är att svara på frågan om hur hänvisningar till andra nationer användes för att påverka och utveckla den svenska välfärden för barn, samt på vilka sätt erfarenheter och vetenskapliga rön från andra nationer gjordes till ett politiskt kunskapsunderlag för barns och ungas välfärd i Sverige?

Jag kommer börja med att analysera argumenten i förbundets skrivelser och redaktören Gotthilf Stéenoffs artiklar om barnaga- och uppfostringsfrågor eftersom han var en, som vi ska se, central agitator för att förbjuda barnaga. Huvudsakligt fokus ägnas åt hur erfarenheter och vetenskapliga diskurser från andra länder användes för att underbygga argumentationen i texterna. Därefter analyseras argumentationen i tidskriftens referat av artiklar från utländska tidskrifter som berör aga,

⁴¹⁹ "Till Tidskriftens läsare!", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1936:6, s. 203.

bestraffning, tvång eller disciplin. Referaten var, till ytan, mer neutrala i sin framtoning än artiklar och skrivelser av förbundet där det tydligt argumenterades och agiterades för en viss fråga. De ger sken av att förmedla neutrala fakta från andra länder, men som jag kommer visa präglades urvalet av erfarenheter och vetenskapliga rön av ett sammanhang som kan kopplas till ideologier om vilken riktning barns välfärd skulle ta. Genom att relatera artiklar och referat till varandra undersöks hur användandet av texter från andra länder formerade en viss sorts kunskap i tidskriften och hur erfarenheter från andra länder användes i detta kunskapande.

För att studera detta kommer jag i kapitlet att undersöka

- a.) hur man använde sig av information från andra länder för att argumentera för reformpolitiska mål,
- b.) vilka länder som var intressanta att uppmärksamma och hur det hängde ihop med den internationella position som intogs,
- c.) vilka fostransidéer som förmedlades, samt
- d.) vad det säger om tidskriftens ideologiska positionering?

Redaktören – ett nav i tidskriftens rapportering

Flera olika mer eller mindre namnkunniga författare skrev artiklar i tidskriften. Vissa av författarna skrev någon enstaka artikel, medan andra återkommande skrev texter. Redaktörerna Gotthilf Stéenhoff och Lars Barkman var de flitigaste skribenterna. Dels skrev de artiklar inom sina respektive intresseområden, dels författade de diverse skrivelser, referat, kortare meddelanden och redogörelser för spörsmål i riksdagen med mera. En genomgång av innehållsförteckningarna under 1926–1938 visar att Stéenhoff är angiven som författare 136 gånger och Barkman 73 av totalt 593 texter där författaren är namngiven. Många texter i tidskriften var även osignerade.⁴²⁰

I kapitel 3 beskrevs vilket innehåll som kopplades till andra länder, samt i vilken omfattning andra länder uppmärksammades i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*. Resultaten visade att en väsentlig del av de texter som återgav utländska artiklar och utländsk litteratur,

⁴²⁰ Siffrorna redovisar antalet signerade texter som framgår i innehållsförteckningarna till varje nummer av tidskriften under perioden 1926–1938. Flera texter är i varje årgång osignerade.

signerades just redaktören Stéenhoff.⁴²¹ Han var även den person inom den socialmedicinska sektionen som, genom olika artiklar, var drivande i frågan om ett förbud mot barnaga. År 1928 publicerade han artikeln "Frihet och disciplin", som behandlade uppfostran kopplat till skolan, 1930 publicerades "Misshandel av barn" och i första numret av 1932 års upplaga stod Stéenhoff som författare till en sex sidor lång artikel med rubriken "Kroppsgaga som uppfostringsmedel. Av doktor G. Stéenhoff."⁴²² Genom sitt engagemang och sin funktion som sekreterare inom den socialmedicinska sektionen är det rimligt att anta att han även spelade en betydande roll för hur förbundets förslag om ett agaförbud utformades, som jag ska återkomma till.

Gotthilf Stéenhoff – en kort bakgrund

Läkaren Gotthilf Stéenhoff var gift med författarinnan och feministen Frida Stéenhoff. Tillsammans spelade de en viktig roll i den socialliberala rörelsen.⁴²³ Stéenhoffs engagemang för sociala frågor väcktes på allvar under hans verksamma år i Sundsvall, där paret bodde från slutet av 1880-talet till 1908. Där mötte han fattiga och utsatta genom att bland annat tjänstgöra inom fångvården och på barnhem. Tillsammans engagerade de sig i en rad frågor och ideologiskt gick de, i takt med deras ökade kunskap om sociala förhållanden, allt mer åt det radikala hållet. I Sundsvall blev han vice ordförande i barnhemsstyrelsen, ledamot i hälsovårdsnämnden, barnavårdsnämnden och skolrådet. Han hade ett särskilt intresse för socialhygien och socialmedicinska frågor,

⁴²¹ *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd: ny följd av Vårdarebladet 1910–1925*, Stockholm 1926–1947 [1926–1938]. Det som skiljde Stéenhoffs texter från Barkmans var att han oftare skrev texter som berörde andra länder, särskilt eftersom han skrev de allra flesta litteraturanmälningarna från utländska verk och referat av artiklar från utländska tidskrifter. Barkman tycks ha haft ett större fokus på att kommunicera inhemska spörsmål, bland annat genom en återkommande sektion i tidskriften som hette "frågor och svar". Det hängde sannolikt ihop med hans yrkesroll som barnavårdskonsulent

⁴²² Gotthilf Stéenhoff, "Kroppsgaga som uppfostringsmedel.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd: ny följd av Vårdarebladet 1910–1925* 1932:1; Gotthilf Stéenhoff, "Frihet och disciplin.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd: ny följd av Vårdarebladet 1910–1925* 1928:1; Gotthilf Stéenhoff, "Misshandel av barn.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd: ny följd av Vårdarebladet 1910–1925* 1930:2.

⁴²³ "H F (Frida) M Stéenhoff", i *Svenskt biografiskt lexikon [Elektronisk resurs]* (Stockholm: Svenskt biografiskt lexikon, 2012)., <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=20046> (2017-01-10).

som han bland annat studerade i Paris, men han var även engagerad i nykterhetsrörelsen, för kvinnors rösträtt, moderskydd, folkhygien, tuberkulosvård m.m.⁴²⁴ Sofia Kling har i avhandlingen *Vi våga ej helt leva: barnbegränsning, sexualitet och genus under den svenska fertilitetstransitionen* visat hur Frida Stéenhoff, genom hennes pjäser och engagemang som samhällsdebattör, förespråkade födelsekontroll och som radikal preventivmedelsförespråkare positionerade sig mot olika sedlighetsförespråkare. Gotthilf Stéenhoff stod bakom hennes visioner om "den fria kärleken, kvinnans roll i samhälle och familj, födelsekontrollen, samt åsikts- och yttrandefriheten."⁴²⁵ Under tiden i Sundsvall vidareutbildade sig Gotthilf Stéenhoff till provinsialläkare, som han sedermera fick tjänst som i Oskarshamn. Där stannade paret i fyra år innan han blev erbjuden tjänsten som förste provinsialläkare i Stockholm.⁴²⁶ I Stockholm fortsatte engagemanget och Gotthilf och Frida Stéenhoff vistades ofta i kretsar med likasinnade radikala liberaler och socialdemokrater.⁴²⁷ Under åren 1917-1929 var han delaktig i Nationalföreningens mot tuberkulos utredning om åtgärder till sjukdomens bekämpande, 1922 blev han ordförande i Sv. läkarnas nykterhetsförening och 1927-1929 satt han som sakkunnig i en statlig utredning om moderskapsskydd.⁴²⁸ År 1925 gick Gotthilf Stéenhoff i pension från sin läkartjänst och blev samma år sekreterare i den socialmedicinska sektionen av Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets barnavårdsavdelning. Året efter fick han, tillsammans med barnavårdskonsulenten Lars Barkman, ansvaret som redaktör för den nystartade *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*, ett uppdrag han hade till och med 1939.⁴²⁹

Både Frida och Gotthilf Stéenhoff fick inspiration från föreningar och rörelser från andra länder, inte minst Tyskland. Jag har inte hittat något underlag som styrker Gotthilf Stéenhoffs eventuella anti-nazistiska engagemang, men Frida Stéenhoff publicerade flera artiklar i den anti-

⁴²⁴ Christina Carlsson Wetterberg, *"-bara ett öfverskott af lif-" en biografi om Frida Stéenhoff (1865-1945)*, Stockholm 2010, s. 75, 76, 79, 196, 222, 256.

⁴²⁵ Sofia Kling, *Vi våga ej helt leva: barnbegränsning, sexualitet och genus under den svenska fertilitetstransitionen*, Umeå universitet, Umeå 2007. [Citat s. 66].

⁴²⁶ Carlsson Wetterberg 2010, s. 219, 249.

⁴²⁷ Ibid., s. 256.

⁴²⁸ "H F (Frida) M Stéenhoff" 2012; SOU 1929:28. *Betänkande angående moderskapsskydd [Elektronisk resurs]*.

⁴²⁹ När Gotthilf Stéenhoff tillträdde som redaktör var han 67 år och nyligen pensionerad från tjänst som provinsialläkare i Stockholms län.

nazistiska tidskriften *Trots allt!* under andra världskriget och var även medförfattare till boken *Mot antisemitism* som gavs ut 1943.⁴³⁰ Eftersom paret hade samma ideologiska hemvist förefaller det sannolikt att han delade sin frus uppfattning i frågan.

5.2 Uppfostran i världen och barnaga i Sverige – förbundets agerande mot aga i folkskolan

Fokus på reformsträvanden: frågan om barnaga och uppfostran

Den 12 mars 1932 lade Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet fram ett förslag till Kungl. Maj:t om att ändra folkskolestadgan för att förbjuda kroppslig bestraffning, det vill säga barnaga i skolan. Det var ett förslag som hade utformats inom den socialmedicinska sektionen av barnavårdsavdelningen.⁴³¹ Efter att barnavårdsavdelningen hade överlämnat skrivelsen till Kungl. Maj:t remitterades den till Skolöverstyrelsen.⁴³² Detta var ett led i förbundets politiska påverkansarbete. Liksom andra intresseorganisationer lämnade man in flera skrivelser till Kungl. Maj:t och till myndigheter. Förbundet fungerade även som remissinstans. Detta rapporterades det flitigt om i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*, som kontinuerligt även gav en uppdatering av det svenska politiska läget. Under den återkommande rubriken "Från riksdagen" samlades information om lagändringar, propositioner, motioner och anslag som rörde barn, ungdomar och föräldraskap.⁴³³

Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets initiativ mot barnaga på 1930-talet är intressant att studera ur flera hänseenden. Dels förekom förbundet de rikspolitiska debatter som inleddes på 1940-talet, dels är införandet av ett förbud mot barnaga en fråga som idag har kommit att definiera Sveriges roll på den internationella arenan. När barnaga förbjöds år 1979 var Sverige det första landet i världen att införa en sådan lagstiftning, och har därför "lyfts fram som exempel på Sveriges mo-

⁴³⁰ Carlsson Wetterberg 2010, s. 294.

⁴³¹ SFBF:s Barnavårdsavdelning, Socialmedicinska sektionens utredande skrivelse i frågan om kroppslig barnaga 12/3 1932 (RA).

⁴³² Gotthilf Stéenhoff, "Frågan om kroppsgaga i folkskolan inför skolornas målsmän.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1933:4.

⁴³³ *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd: ny följd av Vårdarebladet 1910-1925*, Stockholm 1926-1947 [1926-1938].

dernisering och roll som föregångsland i kampen för barns rättigheter”, som barndomshistorikern Bengt Sandin har uttryckt det.⁴³⁴

Tommy Lundström har i sin avhandling uppmärksammat förbundets agerande mot barnaga och beskrivit det som ett tydligt exempel på de ”reformpedagogiska strävanden” som förbundet företog under 1930-talet.⁴³⁵ Han menar vidare att förbundets ”agerande kom att bli betydelsefullt för agans avskaffande i barnavårdslagen i början av 1940-talet.”⁴³⁶ Den förändring han syftar på är att barnavårdsnämnderna i landets kommuner från och med omarbetningen av lagen om samhällets barnavård år 1942 inte längre hade stöd i lagtexten för tillämpa eller rekommendera kroppslig bestraffning, vilket de uttryckligen hade haft i 1924 års lag om samhällets barnavård.⁴³⁷ År 1946 ströks även barnaga som tillåtet uppfostringsmedel på svenska ungdomsvårdsskolor/skyddshem (förbudet stadfästes i en stadga år 1960), 1948 förbjöds barnaga på barnhem enligt råd och anvisningar från Socialstyrelsen (förbudet stadfästes i lag 1960), 1958 förbjöds aga i folkskolan och 1979 blev det alltså slutligen ett totalt förbud mot barnaga i Sverige.⁴³⁸

Jonas Qvarsebo har studerat den politiska utvecklingen som föregick förbudet mot kroppsaga i folkskolan 1958, men berör inte förbundets roll. Han härleder debatten till främst 1940-talet och det tidiga 1950-talet och spårar hur argumentationen tog stöd i erfarenheter från, och jämförelser med, andra länder. Under 1940-talet hamnade skolan och utbildningen på den svenska politiska agendan, med Alva Myrdal som en av de agitatorer som stod i centrum. Myrdal hämtade inspiration från USA och den progressiva rörelsen. Framförallt handlade hennes agenda om att ersätta parallellskolesystemet med ett enhetligt skolsystem för alla barn. Ett sådant skolsystem skulle anpassas så att det tog hänsyn till varje individ. Utgångspunkten var att skolan skulle bli demokratisk med betoning på frihet och samverkan. I det ingick synsättet att pedagogiken skulle präglas av icke-auktoritärt förhållningsätt till

⁴³⁴ Bengt Sandin, "Barnuppfostran, föräldraskap och barns rättigheter: en studie av diskussionen kring agalagen 1979", i Victor Lundgren och Cecilia Riving (red.), *Mellan Malmö och Minneapolis: kulturhistoriska undersökningar tillägnade Lars Edgren*, Lund 2018, s. 51.

⁴³⁵ Lundström 1993, s. 107 f. [Citat s. 107].

⁴³⁶ Ibid. [Citat s. 107].

⁴³⁷ SOU 2009:99. *Vanvård i social barnavård under 1900-talet [Elektronisk resurs] delbetänkande*, s. 100.

⁴³⁸ Ibid., s. 99 ff.

eleverna där bestraffningar skulle "ersättas av utveckling".⁴³⁹ Myrdal började inte skriva artiklar i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* förrän år 1939, men hennes skrifter uppmärksammades genom referat i tidskriften.⁴⁴⁰

Qvarsebo visar att Myrdals hållning inte stod oemotsagd inom socialdemokratin, men mot mitten av 1940-talet anammades idéerna. Efter att den dåvarande samlingsregeringen avgått 1945 tillsatte den socialdemokratiska regeringen 1946 års Skolkommission. Tage Erlander var ordförande och Alva Myrdal satt som ledamot. Kommissionen anammade de progressiva idéerna som Myrdal verkade för:

De progressiva fostransidéerna som tidigare hade varit ett perifert inslag inom det svenska skolväsendet fick nu en framträdande plats. Progressivismens framhävande av självständighet, frihet och samarbete blev en viktig del av den politiska retoriken kring byggandet av det nya demokratiska samhället.⁴⁴¹

Skolkommissionen gick helt på linjen att bestraffningar inte skulle vara gällande i ett nytt skolväsende. Istället skulle frihet, självständighet och utveckling vara ledord, vilket uttrycker en förändrad syn på barn.⁴⁴² Gällande agan i folkskolan överlämnade kommissionen 1947 en skrivelse till Kungl. Maj:t om förbud, varpå förslaget remitterades frågan till olika instanser. Såväl Skolöverstyrelsen som lärarförbunden var dock kritiska, vilket ledde till att frågan inte drevs vidare politiskt.⁴⁴³

Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets skrivelse i början av 1930-talet föregick alltså den skolpolitiska debatten och de utredningar som företogs under 1940-talet. Även om vi i efterhand vet att varken

⁴³⁹ Jonas Qvarsebo, *Skolbarnets fostran: enhetsskolan, agan och politiken om barnet 1946-1962*, Diss. Linköpings universitet, Linköping 2006, s. 54 f. [Citat s. 55].

⁴⁴⁰ Alva Myrdal, "Bostadshus i stället för anstalter och utackordering", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1939:4; Alva Myrdal, "Folkhögskolan och barnavården", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1939:5.

⁴⁴¹ Qvarsebo 2006, s. 57 f.

⁴⁴² *Ibid.*, s. 64.

⁴⁴³ *Ibid.*, s. 79. När kroppsagan sedermera förbjöds var upprinnelsen istället att en paragraf i strafflagen, som gjorde åtskillnad på aga och misshandel, upphörde att gälla. Detta innebar i sin tur att kroppslig bestraffning i folkskolan kunde tolkas som misshandel.

30- eller 40-talsdebatterna om aga ledde till omedelbara lagändringar så är frågan ett utmärkt exempel på barnavårdsavdelningens reformsträvanden under den tidsperiod jag har i blickfånget, inte minst mot bakgrund av att Sverige har framställts som ett föregångsland i agafrågan.

Förarbete genom artiklar i Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd

Skrivelsen till Kungl. Maj:t tillkom inte utan ett visst förarbete. I flera artiklar i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* hade redaktören Gotthilf Stéenhoff redan argumenterat för införande av agaförbud. Han intog här en central roll. Visserligen behandlades barnuppfostran av flera författare i tidskriften, men ingen ställde agafrågan i centrum på det sätt Stéenhoff gjorde. Däremot berördes aga vid ett flertal tillfällen, då endast i kritiska ordalag. Ingen tog ställning för att barnaga skulle kunna anses vara ett lämpligt uppfostringsmedel.⁴⁴⁴

Gemensamt för Stéenhoffs artiklar var att de till stora delar byggde på redogörelser av erfarenheter och vetenskapliga diskurser i omvärlden. I artiklarna från år 1930 och 1932 agiterade Stéenhoff mot att såväl barnavårdslagen som folkskolestadgan tillät barnaga. De argument han åberopade återkom sedan i skrivelsen. I artikeln "Frihet och disciplin", som publicerades år 1928, skrev han ingenting som explicit gjorde anspråk på att förändra svensk lagstiftning. Istället beskrev han en omvärld som var under förändring. I den verklighetsbeskrivningen fordrades nya förhållningssätt och metoder för barnuppfostran. Artikelnen behandlade uppfostran och hur man inom internationella sammanhang uppehöll sig kring frågan om begreppet "frihet" och dess relation till "tvång".⁴⁴⁵ Barn och ungas frihet var en "uppfostringsfråga" som, enligt Stéenhoff, omfattades av ett stort intresse i andra länder:

Detta just nu så livliga intresse för barnens och ungdomens frihetsproblem har väl uppstått till stor del som följd av eler i samband med de många nya tankar rörande skolvä-

⁴⁴⁴ *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd: ny följd av Vårdarebladet 1910–1925*, Stockholm 1926–1947 [1926–1938].

⁴⁴⁵ Stéenhoff 1928, s. 14.

sendet och de olika experiment på skolans område, som i våra dagar kunna iakttagas mångenstädes i världen ...⁴⁴⁶

Det var just dessa ”nya tankar” som var kärnan i artikeln. Modern pedagogik, psykologi och nya sätt att problematisera och förhålla sig till uppfostran ställdes såväl direkt som indirekt mot traditionella föreställningar och förhållningssätt. I andra länder och på den internationella arenan spreds ”den allt bättre kunskapen om själslivet” och vetenskapens framsteg hade ”skänkt avsevärt ökade möjligheter att fördjupa meningsutbytet rörande uppfostringsfrågor i allmänhet ...”.⁴⁴⁷ Med andra ord framträdde bilden av ett nytt kunskapsläge, kännetecknat av ett livligt intresse som hade sin grund i att det moderna samhället var under förändring. Detta inbegrep en förändrad syn på barn och barnuppfostran:

Meningsutbytet rörande de ungas frihet har säkerligen nu, som redan nämnts, framkallats mycket tack vare vår tids strävanden att omgestalta barn- och ungdomsskolorna. Skoltyper av helt annat slag än de vanliga ha ju mångenstädes sett dagen, läroanstalter, där disciplinen alldeles förlorat sin gamla betydelse av tuktan och drill till ödmjuk underkastelse, och där friheten blivit satt i högsätet: Daltonskolan, Montessoriskolan, Decrolysystemet, Odenwaldskolan, Den aktiva skolan, Den nya skolan och allt vad de heta.⁴⁴⁸

I citatet ovan står begreppet frihet i motsats till definitionen av disciplin som bestående av tuktan och drill. Men kontentan i artikeln var att begreppet frihet inte uteslöt disciplinering. Vuxnas auktoritet frammanades inte genom att uppfostraren disciplinerade med hot, tvång eller befallningar. Istället handlade det om ett förhållningssätt där vuxna samverkade med barn och unga och där den vuxne inte gjorde ”anspråk på ofelbarhet”.⁴⁴⁹ Att vuxna auktoritärt pekade med hela handen innebar att de utgick från att alltid ha rätt. Men poängen var att människan inte är ofelbar. Lydnad, ansvar, gott beteende och den goda medborga-

⁴⁴⁶ Stéenhoff 1928, s. 14.

⁴⁴⁷ Ibid.

⁴⁴⁸ Ibid., s. 15.

⁴⁴⁹ Ibid.

ren skulle växa fram genom barnen själva, genom deras frihet. Vuxna skulle vara goda förebilder och föregå med gott exempel. Denna ”nyare” syn på uppfostran beskrevs genom hänvisning till ett föredrag som hade publicerats i den engelska tidskriften *Maternity & Child Welfare* samt genom diskussioner och principer inom den ”Internationella föreningen för den nya uppfostran”. Det meningsutbyte i frågan, som Stéenhoff utgick ifrån, beskrevs som en pågående process, som en utredning som fördes genom utbyte av kunskap och idéer mellan olika aktörer.

Senast i år har Internationella föreningen för den nya uppfostran anordnat en kongress, denna gång i Locarno. Kongressen samlade från 50 länder inalles 1,200 deltagare, åtskilliga av dem utsedda som representanter för sina respektive regeringar. Denna anslutning visar kanske bättre än något annat, vilket ofantligt intresse de moderna pedagogiska idéerna tillvunnit sig.⁴⁵⁰

Eftersom artikeln till stora delar byggde på information från författare eller diskussioner i andra länder/internationella sammanhang framställdes normativa utsagor i texten om såväl barn som uppfostrare som fakta. Stéenhoff behövde därmed inte själv argumentera för det ena eller det andra. Artikeln byggde på att Stéenhoff intog ett förmedlande perspektiv där han helt enkelt redogjorde för texter, erfarenheter och diskussioner som beskrev framsteg och nydaningar inom området. Stéenhoff kunde därmed underbygga argumentationen genom att inta en position som gav sken av objektivitet. Men utifrån hans beskrivning var värderingen tydlig: ny uppfostran ställdes mot en traditionell uppfostran där vuxna disciplinerade barn med auktoritära medel som inbegrep våld.

”Att barn här i landet ofta utsättas för en upprörande *vanvård* är tillräckligt bekant.” Så inleds Stéenhoffs artikel ”Misshandel av barn” från år 1930.⁴⁵¹ Artikeln är den första av två där han explicit agiterar mot aga och misshandel av barn. Till skillnad från artikeln från år 1928 beskrevs den svenska kontexten. Det som Stéenhoff pekade på var en beskrivning av ett Sverige där det förekom att såväl föräldrar som lärare misshandlade barn, även om han hävdade att det hade gjorts framsteg.

⁴⁵⁰ Stéenhoff 1928, s. 17.

⁴⁵¹ Stéenhoff 1930, s. 52.

Framsteg ställdes i den meningen gentemot traditionella idéer som legitimerade våld mot barn:

Nu är tiden en annan. Till misshandel hör i våra dagar åtskilligt, som för ej så många årtionden sedan skulle betraktas blott såsom en välbehövlig och hälsosam tuktan, och allmänheten har också dess bättre här och var börjat opponera sig mot våldet, mot prygel och örflar etc. som uppfostringsmedel.

Å andra sidan tyckes det emellertid som vore tron på en god verkan på barnen av kroppslig aga djupt rotad hos en del av befolkningen.⁴⁵²

I artikeln hänvisades till flera exempel om uppkomna fall där folkskollärare och styvföräldrar använde kroppsaga som uppfostringsmedel. Ingående beskrevs hur barn i olika sammanhang hade misshandlats. Stéenhoff menade att dessa "olämpliga uppfostringsmetoder" inte bara visade brist på kärleksfull relation till barnen, det byggde också på okunskap om "barnets själsliv och kroppskonstitution". Han menade att pedagoger och filosofer under historiens lopp hade ifrågasatt och problematiserat barnagan, vilket han exemplifierade genom att hänvisa till John Locke (1632–1704), som hade påtalat olämpligheten med barnaga och endast sett det som en metod att tillämpa när andra uppfostringsalternativ var uttömda. Detta hade den moderna barnpsykologin skrivit under på, men flera "nutida pedagoger" hade även gått "längre och förkasta[de] helt och hållet våldet vid ledningen av de unga." Aga var inte bara olämplig som metod, den framkallade även "de mest beklagliga följder för barnen i både fysiskt och psykiskt hänseende."⁴⁵³ Med stöd av referenser till artiklar ur andra tidskrifter och litteratur lyfte Stéenhoff alltså fram exempel på hur aga framställdes av pedagoger och psykologer i andra länder.

Beskrivningen av de svenska misshandelsfallen följdes av en genomgång över de förbud som mot barnaga som tillämpades i högre läroverk och i kommunala mellanskolor i Sverige. I folkskolan, i barnavårdslagen, i fattigvårdslagen samt i reglementet för de svenska skyddshemmen var dock aga tillåtet. I skyddshemsreglementet skulle dessutom sådan aga utföras med »med ris eller rotting», skrev Stéenhoff och drog

⁴⁵² Stéenhoff 1930, s. 52.

⁴⁵³ Ibid., s. 53.

paralleller till medeltida bestraffningar.⁴⁵⁴ Att avskaffa barnaga i såväl lagstiftning som reglementen var en förutsättning för att ”med allvar bekämpa agandet av barn i deras hem”. Det var svårt att motivera varför föräldrar inte skulle äga rätt att aga om det var fritt fram att använda sådana uppfostringsmetoder inom svenska institutioner.⁴⁵⁵ Det långsiktiga målet var därmed att helt få bort all form av barnaga var den än skedde. Men för att nå dit behövde agan först förbjudas inom de offentliga institutionerna.

Skildringen av Sverige och de svenska förhållandena kontrasterades genom hänvisningar till andra länder. I Tyskland var ”bestämt förbud utfärdat mot användning av prygel i skyddsuppfostringsanstalterna” och i ”många” länder var kroppslig aga av barn i skolan – om den inte redan var förbjuden – ”omgärdad med så många regler, att metoden nästan gjorts omöjlig”, skrev Stéenhoff.⁴⁵⁶ Han lyfte dessutom fram exempel på hur aga framställdes av psykologerna James Arthur Hadfield (England), John B. Watson (USA) och den schweiziska pedagogen Heinrich Hanselmann. Gemensamt för dessa tre var inte bara att de var motståndare mot kroppsga, deras texter hade också refererats i tidigare nummer av *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*. Med andra ord var det referenser till texter som tidigare hade publicerats under rubriken ”Referat ur tidskrifter”, men som i Stéenhoffs texter lyftes fram för att underbygga hans argumentation. Exempelvis skrev Stéenhoff följande om psykologen Hadfield i sin artikel:

Den kände psykologen *J. A. Hadfield* säger, att han knappast tror, att agan någonsin är nödvändig, säkerligen är den olämplig när barnets känsla av oberoende vaknat, enär den då måste kännas förödmjukande.⁴⁵⁷

I *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* år 1927, det vill säga tre år före Stéenhoffs artikel, publicerades ett osignerat referat av en artikel som Hadfield hade skrivit i den engelska tidskriften *Maternity and Child Welfare*. I det referatet framkommer ett nästintill identiskt stycke:

⁴⁵⁴ Stéenhoff 1930, s. 54.

⁴⁵⁵ Ibid., s. 55.

⁴⁵⁶ Ibid., s. 54.

⁴⁵⁷ Ibid., s. 53.

Hadfield är ingen vän av kroppsagan. Han säger sig knappast tro att den någonsin är nödvändig, säkerligen icke i åldern c:a 4-8 år, då den tvärtom kan förorsaka stor skada, enär den, då känslan av oberoende vaknat, måste kännas förödmjukande.⁴⁵⁸

Att Stéenhoff, som i exemplet ovan, återanvände texter i tidskriften för att underbygga argument i sina artiklar är i sig inte särskilt anmärkningsvärt. Men eftersom han även var redaktör för tidskriften, och själv var en flitig skribent av referaten från utländska tidskrifter, så visar det i sammanhanget att referaten hade betydelse för hans – och Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets – politiska agenda.

Själv citeringen syns även mellan hans olika texter och den skrivelse som förbundet överlämnade till Kungl. Maj:t år 1932. I det första numret av 1932 års upplaga av *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*, det vill säga det nummer som föregick barnavårdsavdelningens skrivelse, stod Stéenhoff som författare till artikeln "Kroppsaga som uppfostringsmedel. Av doktor G. Stéenhoff."⁴⁵⁹ Artikeln spann till stora delar vidare på hans tidigare artikel "Misshandel av barn". 1932 års artikel inleddes med en berättelse om agans historiska och politiska utveckling från antiken till samtiden. Trots att framstående filosofer och pedagoger under historiens lopp hade höjt sina röster mot kroppsaga levde den enligt Stéenhoff i allra högsta grad kvar. Sveriges lag om barn inom äktenskap gav föräldrar rätt att "tukta" sitt barn, barnavårdsnämnden hade enligt lag om samhällets barnavård rätt att "tukta omhändertaget barn" och rätten till barnaga fanns i skyddshem och andra anstalter. I folkskolans stadga fanns en föreskrift som gav läraren rätt att aga ett barn "vid fortsatt eller svårare förseelse". Detta kommenterades av Stéenhoff med orden: "Det är egendomligt att denna föreskrift står kvar, då kroppsaga förbjudits i alla andra nu gällande stadgor för våra offentliga skolor".⁴⁶⁰ Samma argument inledde även barnavårdsavdelningens skrivelse. Att folkskolan i detta avseende intog

⁴⁵⁸ "Referat ur tidskrifter. Maternity & Child Welfare.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1927:4, s. 163.

⁴⁵⁹ Stéenhoff 1932.

⁴⁶⁰ Ibid., s. 5; Stéenhoff 1930.

en särställning gentemot andra läroverk ansåg inte Stéenhoff vara tidsenligt.⁴⁶¹

Efter att Stéenhoff i artikeln hade tecknat en verklighets- och problembeskrivning kring barna i Sverige vände han sig till undersökningar som hade genomförts i andra länder, vilka han menade visade på de negativa resultaten av uppfostringsmetoder som inbegrep kroppslig bestraffning. I Tyskland hade undersökningar gjorts som visade att barn inte bättrade sig av aga. Istället hade det fått motsatt effekt och ibland svåra följder. Han vände sig även till ”nutida pedagoger och psykologer” som han menade visade ett ”energiskt” motstånd mot dylika uppfostringsmetoder. Nästintill en hel sida i artikeln redogjorde och citerade artiklar ur *Child Study, Maternity and Child Welfare, Revue Internationale de l'enfant* med flera. Med andra ord återkopplade han återigen till källor han tidigare använt i tidskrifts- och litteraturreferat. Sammantaget visar detta att referat ur skrifter från andra länder fyllde en funktion genom att de var – eller åtminstone blev – en del av den svenska politiska agendan. För att ytterligare underbygga sitt resonemang hänvisade Stéenhoff även till förordningar och diskussioner i andra länder:

I många länder är numera utdelande av stryk direkt eller indirekt förbjudet i alla offentliga skolor. Detta är förhållandet i Belgien, Finland, Frankrike, Holland, Italien, Japan, Polen, Ryssland, Sachsen, Österrike och flestades inom Amerikas förenta stater. I Danmark säges kroppslig bestraffning såsom föråldrad uppfostringsmetod stå på avskrivning, likaså i England och Norge. I Preussen ivra barnavårdsföreningar för att få aga förbjuden i skolorna, trots att dess tillämpning redan är hämmad av stränga bestämmelser. Också i en del anstalter för vilseförd ungdom är aga förbjuden, t.ex. i Baden, Berlin och Hamburg.

De som hos oss vilja verka för att kroppsaga måtte försvinna såsom uppfostringsmedel, ha anledning att söka få den snarast bort från folkskolan.⁴⁶²

Stéenhoffs hänvisning till andra länder får Sverige att framstå som efterblivet och omodernt. Precis som i föregående kapitel går det här att

⁴⁶¹ "Kroppsagan i folkskolan", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1932:2.

⁴⁶² Stéenhoff 1932, s. 9.

se hur retoriken om Sverige som efterblivet och omodernt återkommer i sättet att formulera information från andra länder som ett politiskt kunskapsunderlag. Ville man hänga med i byggandet av ett modernt samhälle var agan något som behövde förbjudas. Aga framställdes som något tillhörande det förflutna. Flera delar av det som Stéenhoff skrev om i artikeln återkom i skrivelsen, om än i något mer sammanfattande form. Att andra länder hade ”direkt eller indirekt” förbud mot kropp-saga framgick genom en liknande text i skrivelsen som i citatet ovan. Även hänvisningen till framstående pedagoger och psykologers motstånd var något som han lyfte fram, dock utan att ange några namn eller källor.⁴⁶³

Barnavårdsavdelningens skrivelse och Skolöverstyrelsens yttrande

Förslaget om ett förbud mot kropp-saga i folkskolan upprättades inom den socialmedicinska sektionen och behandlades därefter av barnavårdsavdelningens styrelse den 5 mars 1932. Den 12 mars 1932 hade skrivelsen signerats av G. H. von Koch och överlämnats till Kungl. Maj:t, innan den tämligen omgående sändes ut på remiss till Skolöverstyrelsen.⁴⁶⁴

I skrivelsen motiverades ett förbud mot kropp-saga med att rådande kunskapsläge kring frågan om ”barns och vuxnas själsliv blivit allt starkare.” Man menade att kropp-saga innebar negativa konsekvenser för alla barn, men de barn som riskerade störst själslig skada var de som befann sig i gränslandet mellan vad man kallade ”psykiskt normala” och ”de med ett uttalat abnormt själsliv”. Och det var just dessa barn som ofta utsattes för aga.⁴⁶⁵ I folkskolestadgan stod det beskrivet att elever som uppträdde på ett felaktigt sätt var ”underkastad lärarens bestraffning”, men att bestraffningen skulle ta hänsyn till graden av det olämpliga uppträdandet. En ringa förseelse kunde ge en ”varning eller annat lindrigt tuktomedel” medan aga kunde utdömas vid svårare för-

⁴⁶³ Kropp-sagan i folkskolan 1932.

⁴⁶⁴ SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., sammanträde 5/3 1932 (RA); SFBF:s Barnavårdsavdelning, Socialmedicinska sektionens utredande skrivelse i frågan om kroppslig barnaga 12/3 1932 (RA).

⁴⁶⁵ SFBF:s Barnavårdsavdelning, Socialmedicinska sektionens utredande skrivelse i frågan om kroppslig barnaga 12/3 1932 (RA).

seelser eller visad brist på bättring.⁴⁶⁶ Det var således barn som befann sig i ovan nämnda gränsland som man menade att agan primärt riktade sig mot.⁴⁶⁷

För att precisera kunskapsläget var en stor del av materialet, liksom i Stéenhoffs artiklar, uppbyggt kring vetenskapliga rön och erfarenheter från andra länder. Till skrivelsen hörde tre bilagor, varav två av dem gav underlag till hur man förhöll sig till barnaga i andra länder. Bilaga 2 utgjordes av fyra sidor med korta uttalanden från pedagoger, psykologer och läkare som hade återgetts från litteratur och tidskriftsartiklar. Av denna expertis var tre från Sverige, medan 17 av dem kom från andra länder. Samtliga uttalanden talade mot barnaga som uppfostringsmetod och förordade att den skulle upphöra. Någon utförlig specifikation om de vetenskapliga rönen presenterades dock inte.⁴⁶⁸ Den tredje bilagan hade rubriken "Petitioner från barnavårdsintresserade föreningar och bestämmelse av myndighet angående kroppsaga som uppfostringsmedel samt den kroppsliga bestraffningens ställning i olika länders folkskolor."⁴⁶⁹

Bilaga 3 inleddes med tre längre översättningar från texter som hade publicerats i tyska tidskrifter, varav två var från föreningar och en var ursprungen från en cirkulärskrivelse från den preussiske socialministern, som pekade på att tyska erfarenheter inom skyddshem hade visat att agans avskaffande inte hade lett till någon ökad oordning. Texterna gav exempel på det förhållningssätt som barnavårdsavdelningen pläderade för i sin skrivelse:

Den vet sig vara överens med den nyare psykologien och pedagogiken, vilka fastställa, att stryk är vid barnuppfostran ett högst tvivelaktigt hjälpmedel, vilket lätt kan skada barnets psyke och ofta är negativt till sina verkningar. ---

⁴⁶⁶ SFBF:s Barnavårdsavdelning, Socialmedicinska sektionens utredande skrivelse i frågan om kroppslig barnaga, bil. 1 12/3 1932 (RA).

⁴⁶⁷ SFBF:s Barnavårdsavdelning, Socialmedicinska sektionens utredande skrivelse i frågan om kroppslig barnaga 12/3 1932 (RA).

⁴⁶⁸ SFBF:s Barnavårdsavdelning, Socialmedicinska sektionens utredande skrivelse i frågan om kroppslig barnaga, bil. 2 12/3 1932 (RA).

⁴⁶⁹ SFBF:s Barnavårdsavdelning, Socialmedicinska sektionens utredande skrivelse i frågan om kroppslig barnaga 12/3 1932 (RA).

Hela utredningen leder den från denna synpunkt till att alldeles förkasta kroppsagan ...⁴⁷⁰

Resterande delen av bilagan ägnades åt "Kroppsaga i folkskolorna m.m." i andra länder. De länder som användes som underlag var Belgien, Danmark, England, Finland, Frankrike, Holland, Italien, Japan, Norge, Polen, Ryssland, Tjeckoslovakien, Tyskland, USA och Österrike.⁴⁷¹ Dessa länder var alltså desamma som Stéenhoff hänvisade till i sin artikel från år 1932, och visade därmed också endast goda exempel på utländska regleringar eller förhållningssätt som tog ställning mot barnaga.

Den 15 mars 1932 remitterades frågan till Skolöverstyrelsen, som i sin tur inhämtade "yttranden från statens folkskoleinspektörer, Stockholms folkskoleledning, folkskolestyrelserna i Göteborg, Hälsingborg, Malmö, Norrköping och Gävle samt från städernas folkskoleinspektörsförbund." Dessutom hade Sveriges allmänna folkskolläraryrkeförening, styrelserna för Sveriges folkskolläraryrkeförbund, Sveriges folkskollärarinneförbund och Sveriges småskollärarinneförening erbjudits möjlighet att inkomma med synpunkter.⁴⁷² Av statens folkskoleinspektörers yttranden var det en stor majoritet som motsatte sig Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets skrivelse. Av totalt 52 folkskoleinspektörer var det endast två som stod bakom förslaget, två som "i princip uttalat sig till förslagets förmån" och två som hade uttryckt tveksamhet. Resten av inspektörerna avstyrkte helt förslaget.⁴⁷³

Året efter att skrivelsen hade överlämnats till Kungl. Maj:t skrev Stéenhoff om processen i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*.⁴⁷⁴ Utifrån yttrandena konstaterade Stéenhoff att det var tydligt att det fanns en motvilja till att ändra lagen i den föreslagna riktningen. Av dessa redogjorde han för tre (mot)argumentationslinjer som han ansåg vara av särskild vikt att belysa. Den första linjen utgick från att man

⁴⁷⁰ SFBF:s Barnavårdsavdelning, Socialmedicinska sektionens utredande skrivelse i frågan om kroppslig barnaga, bil. 3 12/3 1932 (RA).

⁴⁷¹ SFBF:s Barnavårdsavdelning, Socialmedicinska sektionens utredande skrivelse i frågan om kroppslig barnaga 12/3 1932 (RA).

⁴⁷² SFBF:s Barnavårdsavdelning, Avskrift, Skolöverstyrelsen angående förbud mot kroppsaga i folkskolan 23/10 1934 (RA).

⁴⁷³ SFBF:s Barnavårdsavdelning, Avskrift, Skolöverstyrelsen angående förbud mot kroppsaga i folkskolan 23/10 1934 (RA).

⁴⁷⁴ Stéenhoff 1933, s. 143.

tyckte att skrivelsen grundades på oriktiga teorier som inte stämde överens med verkligheten: aga förekom ”ytterst sällan, saken är betydelselös”. Vad som gällde i andra länder var inte heller av betydelse för den svenska kontexten eftersom det ansågs oklart hur förhållandena i dessa länder egentligen såg ut. Den andra argumentationslinjen som Stéenhoff redogjorde för menade han var vanligast. I dessa yttranden framkom det att det förekom aga i folkskolan, vilket man kunde anmärka mot, men att rätten till aga ändå skulle bibehållas. Anledningen var att folkskolan, till skillnad från andra lärosäten, var allmän och öppen för alla barn. Med det saknades ”bland annat möjligheter att relegera” elever.⁴⁷⁵ För att upprätthålla disciplin och ordning var det, enligt de redogjorda utsagorna, därför nödvändigt att lärarna hade kroppsaga som en utväg. I annat fall kunde det bli så att lärarna istället, vilket det redan fanns tendenser av, använde ”gnat, hårda ord, kitslighet, och därigenom åstadkomma psykisk skada, värre än den kroppsliga.”⁴⁷⁶ Stéenhoff skrev även att flera yttranden som var i linje med detta samtidigt framställde det som att kroppsaga behövde omges av ett strikt regelverk. Den tredje kategorin av yttranden höll i grunden med förbundets skrivelse i att kroppsaga borde upphöra i skolan. Men, enligt Stéenhoff, menade man i de flesta av dessa uttalanden att tiden inte var inne för ett sådant förbud. För att genomdriva ett förbud krävdes en översyn av folkskolans organisation. Dessutom var opinionen fortfarande för ett bibehållande av kroppsaga. Stéenhoff medgav att detta var fallet inom lärarkåren, men att det i allmänhet rådde delade meningar i frågan. Särskilt pekade han på uttalanden från pressen efter att misshandelsfall i skolan hade uppmärksamats.⁴⁷⁷

Redogörelserna för de skeptiska yttrandena kontrasterade Stéenhoff med motargument och försvar av förbundets skrivelse. Att han ansåg att andra länders förhållanden var relevanta för svensk kontext betonade han återigen:

Det måste förvåna att svenska skolbarn skola nödvändigt behöva hållas till respekt genom prygel, då sådan ej tycks erfordras för t. ex. de livliga och hetlevrade franska och italienska barnen. Misstanken att förbud mot dessas agerande i skolorna skulle negligeras torde kunna tillbakavisas. Åt-

⁴⁷⁵ Stéenhoff 1933, s. 143.

⁴⁷⁶ Ibid., s. 144.

⁴⁷⁷ Ibid.

minstone yttrade en rektor i Frankrike till den som skriver detta: »stryk får ej förekomma, den lärare, som slog ett barn, gjorde sig därmed alldeles omöjlig».⁴⁷⁸

I citatet ovan hänvisar Stéenhoff till en utsaga från en fransk rektor för att visa att det inte var acceptabelt att slå barn på en skola i Frankrike. Han pekade även på att franska och italienska barn hade karaktärsdrag som skiljde sig från svenska barn. Med detta försökte han därmed argumentera för att kroppssaga inte var verkningsfullt i syfte att disciplinera barn – framförallt inte mot bakgrunden av att göra skillnad på olika barn.

Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets skrivelse och Stéenhoffs artiklar visar att erfarenheter och förhållanden i andra länder användes för att underbygga och stärka argumenten om att få bort aga ur lagar och stadgor. I förhållande till andra länder utmålades svenska förhållanden som orimliga och otidsenliga. Den politik som förordades byggde med andra ord delvis på internationella komparationer, varav en betydande faktor i texterna var hänvisningar till den kunskapsproduktion som förmedlades i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*, inte minst till referat som skrevs ur utländska tidskrifter. Jag vänder mig nu till de referat som skrevs utifrån artiklar för att analysera hur dess erfarenheter och idéer om uppfostran och aga framställdes i tidskriften.

5.3 Barnuppfostran och barnaga i utländska referat

I det här avsnittet fokuserar jag på de referat ur utländska tidskrifter som behandlade barnaga och barnuppfostran som publicerades i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*. Under genomgången av referaten har jag gjort en åtskillnad mellan texter som säger något om ett annat land och dess erfarenheter – vad som framställdes som positiva respektive negativa lärdomar, och texter som rapporterar om vetenskapliga rön från andra länder – vad för typ av kunskapsproduktion som uppmärksammades i denna svenska kontext.

Av de utländska tidskriftsreferat som skrevs i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* under perioden 1926–1938 var det 26 artikelreferat som explicit berörde barnaga. Bland samtliga av dessa referat förmed-

⁴⁷⁸ Stéenhoff 1933, s. 144.

lades aga som felaktig, skadlig och otidsenlig. Inte i något av referaten framträdde en bild av att barnaga på något sätt kunde anses vara en lämplig uppfostringsmetod. Det innebär alltså att informationen som förmedlades genom referat från utländska tidskrifter i grunden följer den reformpedagogiska agenda som Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet hade. Men referaten var inte artikulerade på det agiterande sätt som i Stéenhoffs artiklar eller som i barnavårdsavdelningens skrivelse. Med en ideologianalytisk ansats kan vi dock se att det latent budskapet – det texterna förmedlade utan att det artikulerades explicit, var att barnaga var olämpligt.

Sju av artikelreferaten härstammade från USA, sex från England, sex från Schweiz, fem från Tyskland, en från Norge och ytterligare en från den Internationella föreningen för barnskydds tidskrift. Utöver dessa var det 33 referat som i olika grad behandlade disciplin, tvång och bestraffning utan att explicit nämna barnaga. Även dessa refererades ur tidskrifter från USA (10), England (10), Tyskland (5) samt Schweiz (2). Ytterligare sex av referaten skrevs utifrån tidskrifter som gavs ut av Internationella organisationer. När det gällde barnaga, disciplin och bestraffning så gjordes alltså referat endast ur tidskrifter från de länder som ansågs stå Sverige närmast, det vill säga de länder som tillhörde den germanska språkfamiljen (se kapitel 2).

Dessutom användes endast tidskrifter som publicerades i demokratier. Efter att den tyska demokratin förbyttes till en diktatur upphörde användandet av tyska tidskrifter. Genomgången av samtliga referat som publicerades i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* visar att Tyskland var särskilt uppmärksammat fram till och med år 1933, men efter det upphörde referat från tyska tidskrifter. Under 1930-talet ökade samtidigt rapporteringen från USA, vilket berodde på att man började uppmärksamma den amerikanska tidskriften *Child Study*.

Andra länders erfarenheter – problem och lösningar

I kapitel 3 visades att ämnesinnehållet som refererades i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* skiljde sig åt mellan olika länder. Medan USA och England förknippades med artiklar, referat och litteraturanmälningar som rörde det individuella barnet, föräldraskap och uppfostran var referenser från övriga Europa och Norden mer inriktade på institutionella och organisatoriska frågor. I urvalet av referat från utländska artiklar som berörde barnaga, disciplin, tvång och bestraffning bekräftas den uppdelningen återigen. Men samtidigt tycks en samsyn på barnuppfostran ha förmedlats i referaten oavsett vilken utländsk

tidskrift referatet härstammade ifrån – att barnaga och hård disciplinering var något som skulle undvikas.

I rapporteringen från de tyska tidskrifterna var det främst *Zentralblatt* som behandlade frågor som kopplades till uppfostran och barnaga, varav de flesta artikelreferat rörde frågor som handlade om ungdomar och ungdomsvård. Som Edward Ross Dickinson påpekat var just Tysklands fokus på ungdomar en central del av det tyska välfärdsarbetet efter första världskriget.⁴⁷⁹ Detta var också det problemområde som förmedlades genom referat och artiklar i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*. Flera gånger påpekades hur man i Tyskland aktivt uppehöll sig kring ämnet:

I Tyskland synes man ivrigt sysselsätta sig med frågor rörande ungdomsvården, ej minst huru den från folkskolorna utgående ungdomen må kunna bäst stödjas och hjälpas fram.⁴⁸⁰

Det som belystes från Tyskland skedde med hänvisningar till dess relevans för Sverige. Redaktören Stéenhoff kopplade de tyska diskussionerna till de svenska förhållandena, inte minst när det kom till anstaltsvården. Detta var ett område där Sverige, Danmark, Tyskland och Schweiz lyftes fram som länder med liknande problematik, även om han också var noggrann med att påpeka när han tog upp ämnen som inte hade direkt motsvarighet i Sverige.⁴⁸¹

I de artiklar som är refererade ur *Zentralblatt* under åren 1928–1933 är det en relativt entydig problemuppställning som förmedlas. Den institutionella vården i Tyskland beskrevs i referaten som undermålig och kanträd av pedagogiska problem. Främst handlade det om att personal, som skulle ta hand om barn och unga, var fast i en traditionell grundsyn vilket innebar distans till barnen genom maktutövning och missbruk av auktoritet. Centralt i rapporteringen var att framhäva humanisering, utbildning, rationella och moderna uppfostringsmetoder, miljöns betydelse och ett aktivt ställningstagande mot aga och maktutöv-

⁴⁷⁹ Edward Ross Dickinson, *The politics of German child welfare from the empire to the Federal Republic*, Cambridge, Mass. 1996, s. 141.

⁴⁸⁰ "Referat ur tidskrifter. *Zentralblatt für jugendrecht und jugendwohlfahrt*.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1930:4, s. 140.

⁴⁸¹ "Referat ur tidskrifter. *Zentralblatt für jugendrecht und jugendwohlfahrt*.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1931:6, s. 298.

ning gentemot barn. Denna agitation ställdes gentemot en verklighetsbeskrivning av undermåliga anstalter, individer som höll fast vid det traditionella och inte var benägna att ta till sig det ”moderna”, som i en artikel från 1929:

Egentligen fordrades en omfattande, grundlig reform av hela anstaltsväsendet: stängning av olämpliga anstalter och avlägsnandet av all mot moderna uppfostringsmetoder fi-entlig personal.⁴⁸²

Citatet ingår i ett referat av en artikel som hade skrivits av utgivaren för *Zentralblatt*, och som behandlade fysisk bestraffning inom tyska skyddsuppfostringsanstalter för ungdomar. Kroppslig aga inom dessa anstalter hade förbjudits i den tyska republiken Baden, vilket enligt den refererade författaren uttrycktes ”med uppriktig glädje”. Även i Preussen hade ett agaförbud bestämts. Dock gällde det förbudet endast de ungdomar som hade avslutat den obligatoriska skolgången, men förhoppningar fanns att agaförbudet skulle utvidgas även där. Den, enligt författaren, positiva utvecklingen av ”uppfostrans humanisering” kunde emellertid inte stanna vid förbud mot aga. Det krävdes att personalen inom dessa anstalter själva fick en ”rationell uppfostran” i moderna uppfostringsmetoder.⁴⁸³ Det var alltså detta som Stéenhoff hänvisade till i sin artikel ”Misshandel av barn” som publicerades i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* året efter. Men i hans artikel specificerades inte att agaförbudet gällde Badens skyddsuppfostringsanstalter. Istället hänvisades till Tyskland som nation, vilket givetvis gav mer tyngd åt hans argumentation.

I ytterligare ett referat samma år, hämtat ur tidskriften *Archiv für sociale hygiene und demographie*, refererade Stéenhoff en redogörelse för ”bestämmelser rörande kroppsaga i Tysklands skolor”, som uppgavs vara skriven av sekreteraren i Berlins barnskyddsförening, Hedvig Abel. Här påpekades just att reglerna i Tyskland skiljde sig åt mellan olika tyska delstater. Men i referatet gick Stéenhoff inte in på hur dessa bestämmelser var ordnade. Istället valde han att lyfta att Berlins barnskyddsförening år 1928 hade ”begärt, att intresserade myndigheter och enskilda skulle förena sig om att fordra upphörandet av det utbredda,

⁴⁸² "Referat ur tidskrifter. Zentralblatt für jugendrecht und jugendwohlfahrt.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1929:6, s. 215.

⁴⁸³ Ibid.

tanklösa och ej sällan hänsynslösa kroppsliga bestraffandet av skolbarn.”⁴⁸⁴ Kroppsaga beskrevs göra stor skada för barn och unga och ansågs inte leda till några positiva resultat som uppfostringsmetod. De som var av annan åsikt i frågan beskrevs som inkompetenta utan insikt i ”moderna uppfostringsprinciper”. Viktigt var därför att utbilda lärare och ”bearbeta allmänna opinionen” i frågan.⁴⁸⁵ Med andra ord var det ett initiativ från en tysk förening som påminde om den skrivelse barnavårdsavdelningen inom Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet lämnade över till Kungl. Maj:t ett par år senare. Eftersom detta var den politiska agenda som Stéenhoff och barnavårdsavdelningen företrädde kan denna typ av rapportering beskrivas som ett medel för att just ”bearbeta” den svenska opinionen.

De problemområden som uppmärksammades från Tyskland underbyggdes genom referat ur artiklar som skisserade normer för lämplig uppfostran på vetenskaplig grund. Det första artikelreferatet från *Zentralblatt* år 1928 var rubricerad som ”*Den nya andan i den offentliga uppfostran*”. Med ”den nya andan” menades att samtida kunskap om människans psykologi påkallade att ungdomsledare och uppfostrare behövde utbildas för att på rätt sätt handskas med den maktposition de intog visavi barnen. Problemet som framkom genom referatet var att ungdomsledare brukade sin ”makt och överlägsenhet” på ett felaktigt sätt, vilket ställdes i kontrast mot modern kunskap om människans psykologiska utveckling. Det som den refererade artikeln framställde som ”rätt” sätt var att följa den moderna utvecklingen och på ett rationellt sätt fostra och forma den enskilde individen. En rationell uppfostran tog hänsyn till varje individs förutsättningar att utveckla de egenskaper som innebar att man blev en god samhällsmedlem. Implicit ställdes detta mot beskrivningen att det fanns en avsaknad av rationell vård. Detta beroende på föreställningar om barn och unga som inte tog tillräcklig hänsyn till att forma en god omgivning/miljö.⁴⁸⁶

Miljön för uppfostran handlade om två områden, varav det ena var uppfostringsmetoderna och det andra var den fysiska miljön som omgav de unga. Moderna uppfostringsmetoder inom anstaltsvården skrevs, som nämnts, fram i flera refererade artiklar genom att fördöma

⁴⁸⁴ "Referat ur tidskrifter. Archiv für sociale hygiene und demographie", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1930:5, s. 172.

⁴⁸⁵ "Referat ur tidskrifter. Archiv für sociale hygiene und demographie", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1930:5, s. 173.

⁴⁸⁶ "Referat ur tidskrifter. Zentralblatt für jugendrecht und jugendwohlfahrt.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1928:1, s. 32.

förhållanden där unga tillrättavisades genom straff och aga. Straff såsom instängning, arbete, "indragning av måltid" eller andra åtgärder var inte förenliga med moderna uppfostringsmetoder. Därmed krävdes utbildning.⁴⁸⁷ År 1930 refererades en artikel av Magdalene Mulert, "sekreterare i tyska föreningen till skydd av barnen mot misshandel", där det framkom att själva begreppet "misshandel" i tyska förordningar även borde "omfatta alla de fall, där barnets andliga utveckling avsevärt störes". Att begå våld mot barn var inte bara en fråga om fysisk misshandel.⁴⁸⁸ Denna typ av argumentation framkom ofta genom att anstaltsvården i Tyskland målades upp som undermålig, eftersatt och driven av just okunnig och outbildad personal. Den fysiska agan lyftes samtidigt fram som ett återkommande problem. År 1933 rapporterades om en rättegång där anstaltsledare systematiskt hade slagit och misshandlat ungdomarna, trots att regeringen hade vidtagit åtgärder för att stävja detta. I den refererade artikeln angavs anledningen vara att anstaltspersonalen inte hade fått pedagogisk, rationell utbildning.⁴⁸⁹ Det som skulle ingå i mer rationell eller modern uppfostran lyftes fram i ljuset av det som ansågs icke-rationellt eller mer traditionellt. Dels handlade det om att motverka auktoritära förhållningssätt och metoder som byggde på disciplin och internering, dels om att framhäva professionellt socialt arbete:

Ledaren måste vara vad eleverna förvänta, en verklig ungdomens vän, ej en maktlysten auktoritet, han bör jämte pedagogiska anlag äga en för kallet god utbildning, det är ej nog med det varma hjärtat, huru nödvändigt det än är. »En sann ungdomsledare sitter till bords med sina elever, talar med dem om deras svagheter och bör även kunna erinra om sina egna fel och brister.»⁴⁹⁰

Flera artikelreferat från den schweiziska tidskriften *Pro Juventute* behandlade, liksom tyska tidskriftsreferat, ämnen som berörde ungdomar

⁴⁸⁷ "Referat ur tidskrifter. Zentralblatt für jugendrecht und jugendwohlfahrt." 1929:6, s. 215.

⁴⁸⁸ "Referat ur tidskrifter. Zentralblatt für jugendrecht und jugendwohlfahrt.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1930:6, s. 227.

⁴⁸⁹ "Referat ur tidskrifter. Centralblatt für jugendrecht und jugendwohlfahrt [sic].", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1933:1, s. 22.

⁴⁹⁰ "Referat ur tidskrifter. Zentralblatt für jugendrecht und jugendwohlfahrt." 1931, s. 298.

och anstaltsvård. Även här riktades fokus mot personalens utbildning och de brister som följde utav anstalternas utformning. Den schweiziska pedagogen Heinrich Hanselmann, som Stéenhoff hänvisade till i sin artikel år 1930 och som även nämndes i barnavårdsavdelningens skrivelse, uppmärksammades under perioden 1928–1937 genom sju olika artikelreferat från *Pro Juventute*. År 1928 uppmärksammades en artikel vars titel översattes till "Om meningen med utbildning för socialt arbete", vilket särskilt riktades till medarbetare inom barnavården. I den refererade artikeln framgick det att huvuduppgiften för den sociala verksamheten skulle vara "uppfostran av känslan för andra".⁴⁹¹ Det var i de schweiziska artikelreferaten också återkommande att familjevård var att föredra framför anstaltsvård. Men eftersom det inte var praktiskt möjligt så behövde anstalterna utformas för att bli så lika familjelivet som möjligt. Betoningen skulle ligga på att skapa gemenskap och närhet. Distans till de unga och mekanisk fostran fick inte förekomma. Ägan skulle "avskaffas och ersättas med förtroliga samtal".⁴⁹²

Att anstaltsvården för ungdomar i Tyskland och Schweiz debatterades och kritiserades skrev Stéenhoff om i inledningen av ett referat år 1931. Genom att hänvisa till tidigare referat i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* gjordes det klart för läsaren att det i de två länderna hade "pågått en livlig diskussion de senaste åren". Flera namnkunniga psykologer och pedagoger hade krävt att "nuvarande system att omhändertaga vilsegående ungdom" behövde genomgripande förändringar, skrev Stéenhoff. Därefter hänvisade han till en artikel som var skriven av en författare som uppgavs vara ledare på en av anstalterna och således kunde vittna om problemen:

Det saknas en vetenskaplig pedagogik och psykologi angående de vilseförda. I anstalterna härskar också ett kaotiskt tillstånd av godtycke, okunnighet och kvacksalveri ...⁴⁹³

Det var alltså här inte fråga om att, genom referaten, endast belysa goda exempel som Sverige kunde tänkas ta efter. Istället handlade det

⁴⁹¹ "Referat ur tidskrifter. Pro Juventute.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1928:6, s. 223.

⁴⁹² "Referat ur tidskrifter. Pro Juventute.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1930:5, s. 172.

⁴⁹³ "Referat ur tidskrifter. Zentralblatt für jugendrecht und jugendwohlfahrt.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1931:3, s. 107.

om att beskriva problemområden, hur man aktivt arbetade för att lösa problemen och hur ett sådant förändringsarbete kunde gå till. Det var detta som tycktes vara intressant för den svenska referenten att förmedla till läsaren av *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*. Citatet ovan ger exempel på hur anstalter utmålas som olämpliga mot bakgrund av otidsenliga metoder. Dessa bedrevs av personal som inte hade kompetens som överensstämde med modern "vetenskaplig pedagogik och psykologi", vilket innebar att de heller inte delade de värden som eftersträvades. Det stämmer väl överens med de ambitioner som fanns för att koordinera och enhetliggöra barna- och ungdomsvården utifrån det som ansågs vara modern, objektiv och värdenneutral vetenskap.

I referaten från *Zentralblatt* gjordes flera kopplingar till gällande lagar och system i Tyskland. Ett återkommande inslag var reformpolitiska initiativ för att förhindra kroppsaga, som referenten Stéenshoff gärna hänvisade till. En artikel behandlade ett förslag till ny tysk yrkesutbildningslag. Referenten menade där att det var av särskilt intresse att frågan om arbetsgivare till 14–18-åringar, utöver den "tekniska utbildningen", skulle besörja och vårda hälsan och den sedliga utvecklingen hos ungdomarna. Även detta lindades in i en beskrivning av en rådande situation där ungdomarna for illa på grund av sättet de blev behandlade av utbildningspersonalen. Stéenshoff lyfte i sammanhanget fram en del av förslaget som han ansåg var av särskild vikt:

Författaren [den tyska författaren till yttrandet som Stéenshoff refererade] hade önskat, att direkt förbud mot kroppsaga införts, likaså bestämmelse om egen sängplats och om fritiderna. Åtskilligt annat anmärkes, detta dock rörande saker av för utlandet föga intresse.⁴⁹⁴

Författaren till yttrandet om det framlagda lagförslaget var enligt texten av åsikten att kroppsaga borde förbjudas. Men citatet visar också att referenten Stéenshoff tyckte att just den frågan var av intresse "för utlandet", det vill säga i det här fallet för svenska läsare, medan andra delar av den refererade artikeln inte belystes eftersom det ansågs mindre relevant för länder utanför Tyskland. Det som lyftes fram i referatet skedde mot bakgrund av att det var värt att uppmärksamma i Sverige, vilket visar på den selektivitet som gjordes genom rapporteringen

⁴⁹⁴ "Referat ur tidskrifter. Zentralblatt für jugendrecht und jugendwohlfahrt.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1930:4, s. 140 f. [Citat s. 141].

från andra länder. I det här fallet Tyskland. Att Stéenhoff gärna lyfte fram frågan om barnagan hängde givetvis ihop med hans egna engagemang, vilket han påpekade när han i ett annat sammanhang noterade att han aktivt hade försökt påverka den svenska barnavårdslagen från år 1924:

Vid tal om bestraffning visar sig förf. vara deciderad motståndare till aga, som hon anser meningslös, onyttig, "försök att tvinga eller skrämma barn till gott uppförande". Ref. noterar med glädje detta, samtidigt beklagande, att han ej fick medhåll i sitt försök att få bort ur nya barnavårdslagen den medeltida bestämmelsen om offentliga barnpiskare.⁴⁹⁵

Sammantaget visar detta på en positionering när Stéenhoff skrev sina referat. Genom referaten var det dessutom tydligt att det genomgående var liknande problem som lyftes fram och underströks. Referaten hade därmed inte bara en rapportering funktion. De kan också tolkas som aktiva politiska handlingar.

Medan Tyskland delvis utmålades som ett land med problem avseende ungdomsvården och skolan var det i sammanhanget få referat som lyfte fram och problematiserade övriga länders system. Länder som England och USA beskrevs exempelvis inte med liknande problemformuleringar som Tyskland (och till viss del Schweiz). I ett referat av en artikel som hade skrivits av den österrikiske rektorn Paul L. Dengler år 1928 beskrevs offentlig uppfostran i USA som överlägset Europa i förhållningssättet gentemot barn och unga.

Särskilt iögonfallande är det goda förhållningssättet mellan lärare och elever, vilket alltid är byggt på aktningsfullt kamratskap, förtroende och lärjungarnas självtukt. Europeiska gamla disciplin- och bestraffningsmetoder äro allde-

⁴⁹⁵ Gotthilf Stéenhoff, "Litteraturanmälan. Barnet och dess problem.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1926:6, s. 196.

les bannlysta, men det går bra ändå, lugn i klasser och korridorer etc.⁴⁹⁶

Genom artikelreferatet användes förhållandena i USA för att lyfta fram sådant som eftersträvades i Europa. Enligt den refererade österrikiska författaren var europeiska skolor bättre lämpade när det kom till att lära barnen om det som stod i läroböckerna, det vill säga traditionell undervisning. Men i de amerikanska skolorna fick barn utveckla såväl självständighet som gemenskapskänsla genom att vara aktiva i sociala verksamheter, som utgivande av tidningar, uppsättande av teaterpjäser eller genom att själva kontakta politiker och företag för att lösa olika skoluppgifter. De hade också ett stort fokus på fysiska aktiviteter, men utan att det blev något "militärisk drill". Samtidigt hävdades att barn och unga inte fick den grundläggande allmänbildande kunskap som kännetecknade de europeiska skolorna. Kritik riktades också mot att det var för stort fokus på idrott och sport, att det i vissa skolor bedrevs "mass-undervisning", att klasser inte var åldersindelade och att det i högre skolan var för stor frihet för elever att göra egna ämnesval, vilket ledde till att unga ofta valde ämnen som inte var ansträngande. Men oavsett kritiken var det tydligt att sättet att uppfostra eleverna ansågs vara rätt väg att gå.⁴⁹⁷ I linje med andra refererade artiklar låg betoningen på att själva uppfostringsfrågan och karaktärsdaningen var minst lika viktig som den allmänbildning eleverna fick. Och det var i den kontexten som det mekaniska drillandet, barnagan och det sociala avståndet mellan vuxna och barn var ett problem.

I ett referat från amerikanska *Child Study* år 1936 framkommer en bild av hur skolsituationen i USA såg ut. Referatet var från en utredning som tog den "*fria, progressiva skolan*" i försvar mot konservativa idéer. Från konservativt håll bestod kritiken främst av att eleverna inte lärde sig tillräckligt och således hade mindre kunskap om exempelvis geografi eller matematik. Den fria skolan handlade om "att utveckla ej blott intelligensen utan även karaktären, lära eleverna lita på sig själva, ta initiativ, bedöma levnadsförhållandena etc". Ungdomar behövde få en

⁴⁹⁶ "Referat ur tidskrifter. REVUE INTERNAT. DE L'ENFANT.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1929:1, s. 33 f. [Citat s. 34].

⁴⁹⁷ "Referat ur tidskrifter. REVUE INTERNAT. DE L'ENFANT.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1929:1, s. 34.

disciplin som inte endast kom utifrån, utan från sig själva.⁴⁹⁸ Detta var i linje med Stéenhoffs artikel om frihet och disciplin.

Det moderna kunskapsläget vs. det traditionella – Barnpsykologi, uppfostran och demokrati

Medan referaten (som berörde barnaga, straff, tvång och disciplin) från Tyskland och tysktalande länder ofta uppehåll sig kring institutionella problemområden hade referat från England och USA en annan inriktning. Den engelska tidskriften *Maternity and child welfare* beskrevs innehålla "artiklar i rent praktiska frågor" och att den syftade till att lämna "råd och vägledning."⁴⁹⁹ Tidskriften *Child Study* gavs ut av Child Study Association of America (CSAA). Verksamheten CSAA bedrev handlade om att främja utveckling och utbildning för såväl experter som föräldrar. Barns utveckling och uppfostran var i fokus.⁵⁰⁰ I de artiklar som refererades i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* handlade det nästintill uteslutande om barn och föräldraskap genom barnpsykologiska och pedagogiska teorier. Till skillnad från referat från tyska tidskrifter, så var det ytterst få referat från *Child Study* som handlade om amerikansk lagstiftning och institutionell organisering av bar-

⁴⁹⁸ "Referat ur tidskrifter. Child Study.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1937:1, s. 25.

⁴⁹⁹ "Referat ur tidskrifter. Maternity & Child Welfare.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1926:4, s. 126.

⁵⁰⁰ Ralph LaRossa, *The modernization of fatherhood: a social and political history*, Chicago 1997; Sicherman 1980, s. 296.; Child Study Association of America records. Organisationen hade sin grund i Society for the Study of Child Nature, som bildades av en kvinnogrupp i slutet av 1880-talet med syfte att studera barns utveckling. År 1908 ändrade rörelsen sitt namn till Federation for Child Study och fick ett allt större fokus på att sprida ny kunskap och information. Kunskapsproduktionen, som främst anknöt till psykologi och pedagogik, användes för utbildning genom sammankomster med små studiegrupper för föräldrar. Genom bidrag från Laura Spellman Rockefeller Memorial Fund under 1920-talet expanderade verksamheten, och år 1924 övergick federationen till att bli Child Study Association of America. CSAA hade sin huvudavdelning baserad på Manhattan, New York, med underavdelningar i flera andra större amerikanska städer. Mot slutet av 1920-talet fanns även underorganisationer i Kanada, Kina, Storbritannien och Japan. Tidskriften uppkom år 1923 under namnet *Federation for Child Study Bulletin* och var till en början tänkt som ett utskick till samsamslutningens avdelningar för att upplysa om aktuella rön och ny forskning om barnavård och familjeliv. Två år senare övergick den till att bli mer omfattande och kom att ges ut månadsvis under namnet *Child Study: a journal of Parent Education*.

navården. Med referat från *Maternity and child welfare* och *Child Study* flyttades fokus från de problematiska barnen och institutionerna till de normala barnen och deras uppväxt i familjen.

Centralt i CSAA:s verksamhet var metodiken med föräldrautbildning i mindre studiegrupper. Via dessa studiecirklar var man bland de första att aktivt sprida ny modern psykologi och pedagogik till föräldrar. I Sverige fanns en tydlig koppling till de amerikanska studiecirkarna genom Alva Myrdal, som i början av 1930-talet tog initiativ till liknande studiecirklar i Sverige. År 1929 fick Myrdal ett stipendium från Rockefellerstiftelsen, vilket innebar att hon fick möjlighet att studera barnpsykologi i USA genom ett program som skapats av Rockefeller Center. På Columbiauniversitetet i New York studerade hon formen med föräldrautbildning i studiecirklar, som gick ut på att "komma ifrån den gamla auktoritära lydnads- och disciplinfostran och istället lära föräldrarna förstå barn och handskas med olika typiska situationer".⁵⁰¹ Detta blev en stor inspirationskälla för Myrdal. År 1931, det vill säga samma år som *Child Study* började uppmärksammas i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*, startade hon den första svenska föräldracirkeln i regi av ABF. Som underlag för sammankomsten användes en ledarmanual från CSAA.⁵⁰²

I inledningen av den första serien artikelreferat ur tidskriften *Child Study* gavs en kort presentation av CSAA följt av två "uttalanden" från artiklar. Det ena uttalandet handlade om att barnuppfostran som byggde på "auktoritet och yttre tvång" var en metod som hade spelat ut sin roll. Istället skulle barns fostran och utveckling ske med helt nya medel. Det andra uttalandet beskrev straff som "gammal vidskepelse", det vill säga något som inte hörde till samtidens moderna samhälle. Straff ansågs istället vara synonymt med makt, fruktan och hat. Stéenhoff använde uttalandena för att beskriva tidskriften *Child Study*, vilket i sin tur ger en hint om systematiseringen av urval:

De nu nämnda uttalandena torde vara representativa för tidskriftens hållning; så framgår även av de olika svar till många villrådiga föräldrar som lämnas. Sålunda svaras på frågan, om ett barn, som ännu ej förstår språket, får straf-

⁵⁰¹ Yvonne Hirdman, *Det tänkande hjärtat: boken om Alva Myrdal*, Stockholm 2006, s. 153 ff. [Citat s. 157].

⁵⁰² Kerstin Vinterhed, *Kärlek i tjugonde seklet: en biografi över Alva och Gunnar Myrdal*, Stockholm 2003, s. 98 f.

fas med kroppsaga, att detta bör undvikas, enär agan ej förhjälp barnet till »bättre val» av uppförande för framtiden. En känd pedagog skriver att aga håller barnet på lägsta möjliga nivå, hämndens och vedergällningens.⁵⁰³

Stéenhoff beskrev *Child Study* som en tidskrift med en särskild agenda: att verka för en kunskapsförmedling om att modern barnuppfostran skulle bygga på annat än auktoritet, tvång och straff. Liksom i referaten av de tyska tidskrifterna målades därmed en bild upp av att barn levde i en verklighet där uppfostran kännetecknades av just detta. Av referaten under åren 1931–1938 är det ett fåtal som explicit går in på just barnaga, men Stéenhoff valde ändå att lyfta fram just det.⁵⁰⁴

Child Study var alltså en tidskrift med en tydlig agenda. Den var ett organ för en organisation där utbildning och uppfostran var det centrala. Kärnan i utbildningen var att lära föräldrar och andra omsorgsgivare om barns utveckling och för att komma bort från traditionell fostran som byggde på lydnad och disciplin.⁵⁰⁵ Tidskriften skiljde sig därmed från de tyska tidskrifterna som uppmärksammades i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*. Även om denna problematik lyftes fram i referat från Tyskland skedde det ur tidskrifter som hade andra funktioner.

Många olika författare i *Child Study* refererades i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*. En återkommande författare var direktören för CSAA, professor Sidonie Gruenberg. Under åren 1928–1937 undervisade hon i föräldrautbildning på Columbiauniversitetet i New York, där Alva Myrdal alltså studerade under perioden 1929–1930. Gruenberg hade som utgångspunkt att traditionella uppfostringsmetoder skulle ersättas med en modernare och flexiblare uppfostran.⁵⁰⁶ Bland andra välkända personer i tidskriften syntes psykologen Arnold Gesell som även ingick som redaktör.

Det heter »rädda barnen». Javäl, men detta måste kompletteras med »rädda föräldrarna» genom att bibringa dem

⁵⁰³ "Referat ur tidskrifter. Child Study. A Journal of Parent Education.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1931:1, s. 26.

⁵⁰⁴ "Referat ur tidskrifter. Child Study. A Journal of Parent Education.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1931:1, s. 26.

⁵⁰⁵ Hirdman 2006, s. 157.

⁵⁰⁶ Sicherman 1980, s. 296.

en förnuftig inställning till barnen, det vill säga samförstånd och förtroende. Våldets tid är förbi.⁵⁰⁷

De flesta refererade artiklarna satte barnet och barnets utveckling i centrum, såsom barns förhållande till lögn och sanning, fantasi, rädsla, pengar, lek, moral, kön och sexualitet med mera. Detta kopplades ofta ihop med anvisningar och påbud till föräldrar och andra uppfostrare. I regel låg fokus på det som ansågs vara det normala barnet och inte det problematiska barnet, vilket var en tydlig skillnad gentemot de tyska tidskriftsreferaten, men som sammanfaller väl med de internationella ambitionerna. Men i likhet med de tyska referaten fanns ett genomgående intresse av att belysa miljöns påverkan, framförallt genom en stark betoning på att olämplig uppfostran var det som skapade problem hos barnen.⁵⁰⁸ Det var inte barn som utgjorde problem. Problemet låg istället hos de vuxna. Det var vuxna som var "själva knippen av affekter, sym- och antipatier, fanatism etc. ganska långt från opartiskhet, uppriktighet och sanning".⁵⁰⁹ Även om det var svårt att förändra vuxnas beteende i det hänseendet så kunde upplysning och utbildning skapa ett annat förhållningssätt till barn. Ett sådant förhållningssätt innebar att barnet inte skulle ses som objekt som skulle styras och kontrolleras, utan som individer som ägde sin egen frihet att utvecklas.⁵¹⁰ En god uppfostran innebar att se barnet som en individ som skulle mötas med sympati och uppriktighet. Man skulle inte förvränga verkligheten för barn och definitivt inte använda skrämnelser eller anklagelser.⁵¹¹

Denna tematik särskilde inte de amerikanska tidskriftsreferaten från andra referat. Från år 1926 och framåt var det en återkommande förmedling av att barn inte skulle hotas, skrämmas eller påtvingas de vuxnas värderingar. I referat från engelska *Maternity and child welfare* behandlades detta vid ett flertal tillfällen. Gemensamt för många av

⁵⁰⁷ "Referat ur tidskrifter. Child Study.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1933:5, s. 172.

⁵⁰⁸ "Referat ur tidskrifter. Child Study.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1931:4, s. 140; "Referat ur tidskrifter. Child Study. A Journal of Parent Education.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1931:3, s. 106.

⁵⁰⁹ "Referat ur tidskrifter. Child Study. A Journal of Parent Education.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1931:3, s. 106.

⁵¹⁰ "Referat ur tidskrifter. Child Study.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1932:3, s. 103.

⁵¹¹ "Referat ur tidskrifter. Child Study. A Journal of Parent Education.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1931:3, s. 106.

dessa referat var att barnpsykologin utgick från "suggestionens betydelse", det vill säga det omedvetna inflytande vuxna hade på barnen. Hur vuxna betedde sig var avgörande för hur barnen skulle bli. Grundtanken var därför att "leva efter de ideal, man önskar att barnet skall följa".⁵¹² Oavsett om referaten utgick från artiklar som behandlade "Barn som biter på naglarna", "Barnet som narras" eller "Barns olydnad" så var regeln att uppfostraren inte skulle förmana, straffa eller hota. Rådet var istället att den vuxna skulle prata i vänlig ton och vägleda genom goda exempel.⁵¹³ Av avgörande vikt för suggestionen var att vuxna alltid skulle hålla sig till sanningen. Man skulle varken förstålla sig inför barn eller dölja världen. Som vuxen skulle man inte heller hota med straff eftersom det betydde en överenskommelse att som utlovats vid förseelser.⁵¹⁴

Ett referat från *Pro Juventute* år 1931 hade titeln "Uppfostran av uppfostrare". Även här betonades suggestioner, vilka kontinuerligt behövde upprepas. Det handlade om att vara lugn och metodisk, konsekvent och inte motsägelsefull, att inte träda in och hänvisa och definitivt aldrig handla "med brutala, våldsamma metoder".⁵¹⁵ Om ett barn var olydigt berodde det inte på att det var fel på barnet, utan främst på den uppfostran barnet fick hade brister. Olydnad beskrevs som "direkt proportionell till antalet utfärdade förbud" som utfärdades av de vuxna. Även om det givetvis behövdes vissa förbud skulle det inskränkas till det nödvändigaste. Framförallt skulle sådant framföras i "vänlig ton".⁵¹⁶

Barns utveckling byggde med andra ord på föreställningen att den sociala omgivningen reproducerade människan. Vuxnas goda beteende skulle föda ett gott beteende hos barnet. För att barn exempelvis skulle omfamna "sanning, ärlighet och uppriktighet" krävdes att uppfostraren handlade sanningsenligt gentemot dem:

⁵¹² "Referat ur tidskrifter. Maternity & Child Welfare.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1927:4, s. 163.

⁵¹³ "Referat ur tidskrifter. Maternity & Child Welfare.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1928:3, s. 61; "Referat ur tidskrifter. Maternity & Child Welfare.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1928:5, s. 187; "Referat ur tidskrifter. Pro Juventute.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1931:2.

⁵¹⁴ "Referat ur tidskrifter. Maternity & Child Welfare.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1929:5, s. 186.

⁵¹⁵ "Referat ur tidskrifter. Pro Juventute.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1931:2, s. 61.

⁵¹⁶ Ibid.

Regler vid uppfostran: var fullt uppriktig med barnen, förstå och sympatisera med deras svårigheter med livet från vår sida, skrämma aldrig ett barn, anklaga det icke, respektera andan mera än formen av ett uttalande, stämpla aldrig barnet som en »lögnare».⁵¹⁷

Ett ledord i tidskriftsreferaten från *Child Study* var frihet. Barn skulle hållas under uppsikt, men föräldrar uppmanades att låta barnen vara fria att själva experimentera, skapa och utveckla.⁵¹⁸ I så hög grad som möjligt skulle vuxna undvika att påtvinga barnen sina egna ideal. Denna växelverkan mellan att dels appellera till föräldrar, dels uttala sig om det som var bäst för barnen kännetecknade många av tidskriftsreferaten. En rationell uppfostran handlade om barns frihet att lära av livet, vilket samtidigt innebar att barnen uppfostrades till framtida bärare, och uppfostrare, av frihetsidealet: frihet födde frihet. En auktoritär uppfostran var hämmande för friheten: "Låt barnen se och höra, låt dem pröva och under försiktig ledning välja."⁵¹⁹

Uppfostran som hade betydelse för att barn skulle utvecklas till att bli bärare av framtidens samhälle byggde på idéer om att det demokratiska fria samhället endast kunde förverkligas om människan förändrades. En traditionell uppfostran genom auktoritet och lydnad skulle inte ge människan framsteg, tvärtom. Samtidigt handlade det inte om att släppa barnen fria att göra vad som behagade dem, det krävdes engagemang och eftertanke:

Ett föräldrapar med »moderna» vyer berömmar sig av att aldrig ha »påtvingat» barnen sina egna ideal, utan givit barnet full frihet att själva välja förebilder. Men, säger tidskriften, genom att absolvera sig från att giva sina barn mönster att följa, ha föräldrarna icke med säkerhet givit

⁵¹⁷ "Referat ur tidskrifter. *Child Study. A Journal of Parent Education.*", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1931:3, s. 106.

⁵¹⁸ "Referat ur tidskrifter. *Child Study.*", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1934:1, s. 24.

⁵¹⁹ "Referat ur tidskrifter. *Child Study.*", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1933:5, s. 172.

barnen frihet att välja. Barnens natur är att söka efter exempel att följa.⁵²⁰

Citatet nedan inleds med referentens kommentar till en artikel från år 1937. Det sätter fingret på en av linjerna i artikelreferaten som skrevs med hänvisning till *Child Study*: att barn inte skulle kontrolleras genom ett visst moraliskt informationsflöde från de vuxna uppfostrarna. Att referenten påpekade att man i USA inte verkade oroliga för vad barn och unga tog del av för information kan tolkas genom betydelsen att det inte var självklart i svensk kontext att göra detsamma:

I Amerika synes man ej frukta för att låta de unga läsa litet av varje. »Huvudsaken är att lämna vägen öppen», säger en av de lärare m. fl. som på anmodan av »Föreningen för barnstudier» lämnat bidrag till föreliggande häfte.⁵²¹

Det moraliska ansvaret skulle inte växa fram genom inprägning. Istället skulle det förvärfvas av individen själv. Barn skulle uppfostras till att bli bärare av det nya, moderna, samhället. Eftersom det samhället ständigt ansågs vara under förändring gällde detsamma för moral och etik. Föräldrar skulle därför inte påtvinga barnen moral. Föräldrar skulle se till sig själva och till sitt bidrag till samhället. Om de slutade vara självviska skulle barnen lära sig det.⁵²² God moral skulle byggas upp genom "egna erfarenheter":

En fast grundad moral skall uppbyggas på även på egna erfarenheter. Detta glömmes ofta bort av både hem, skola och kyrka, vilka inpränta i barnen religiösa, ekonomiska och socialpolitiska meningar, som ej sällan visa sig odugliga i en sig förändrade miljö med föränderlig etik. Utslitna föreskrifter med straffhot, en uppfostringsteknik, lämpad efter primitiva, isolerade levnadsförhållanden, håller ej

⁵²⁰ "Referat ur tidskrifter. Child Study.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1932:4, s. 139.

⁵²¹ "Referat ur tidskrifter. Child Study.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1937:1, s. 74.

⁵²² "Referat ur tidskrifter. Child Study.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*. 1932:3, s. 103.

stånd inför dagliga fakta, som de unga snart iakttaga, om också vi äldre ej göra det.⁵²³

År 1932 refererades en artikel av Gruenberg som handlade om barns utveckling till att bli framtidens människa. Av referatet framgick det att föräldrar skulle se bortom hämmande moral. Föräldrar skulle uppmuntra barns intresse och nyfikenhet istället för att exempelvis "förbjuda vissa böcker". Sanningen om omvärlden var centralt för barnet och skulle därför också vara tillgänglig. Man skulle inte försöka "skydda" barnet mot omvärlden. "Samtiden reflekteras i pressen, och barnet har rätt att få kunskap om den värld, det lever i."⁵²⁴

I Amerika söker man t. ex. nu göra med frågan om depressionen som förr med den sexuella frågan, hålla den fjärran från barnens medvetande. Men om föräldrarna söka göra hemmen till endast ljuvliga ställen, där barnen alltid äro väl skyddade från världens ondska, måste frågas: är detta klokt?⁵²⁵

Att inte dölja världen för barnen kopplades ihop med att uppfostra kritiskt tänkande individer, vilket skrevs fram som en förutsättning för demokrati. I flera artikelreferat betonades samverkan och samarbete. Dels var det en utgångspunkt för förhållandet mellan uppfostrare och barn, dels en faktor för att barnet skulle bli en önskvärd samhällsmedlem. Kopplingen till demokratin var tydlig.

En bit in på 1930-talet började det i allt fler refererade artiklar reflekteras kring läget i den skiftande politiska, sociala och ekonomiska omvärlden. Den ekonomiska krisen kopplades till barn och ungdomar. Likaså blev det successivt ett större fokus på den politiska ordningen, förhållandet mellan demokrati och diktatur samt ovisshet om vad framtiden hade att erbjuda.

⁵²³ "Referat ur tidskrifter. Child Study.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1933:5, s. 172.

⁵²⁴ "Referat ur tidskrifter. Child Study.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1932:1, s. 23.

⁵²⁵ "Referat ur tidskrifter. Child study", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1933:4, s. 136.

Den genomgående tanken är: »att vi måste uppfostra barnen till att vänta förändringar och till att rätt möta förändringar». – Seder och bruk försvinna och nya, sunda principer leva kvar. Man kan ej bereda barnen i *detalj* för livet, man vet ej vad livet blir för dem.⁵²⁶

Mot mitten av 1930-talet gjordes flera kopplingar till det världspolitiska läget. I ett referat från år 1934 refererades Gruenberg i en artikel där hon tog ställning för mödrars rätt. Hon menade att förändringarna och olikheterna i världen höll på att bli ett problemområde. I Tyskland pågick en utveckling där kvinnor drogs tillbaka till hemmen, medan det på andra sidan atlanten höjdes röster för att kvinnan skulle likställas med männen. Detta kopplades till barnens utveckling genom att även moderns hade rätt att på samma sätt utvecklas till en »kulturpersonlighet och verksam samhällsmedlem». ⁵²⁷

Föremålet för uppfostran, säger R. G. Swing, redaktör för »The Nation», blir i en demokratisk stat personlighetens daning, i en diktatorstat danandet av underordnande. I den förra önska man självständigt tänkande individer, i den senare dem som villigt acceptera de styrandes tankar.⁵²⁸

Här kopplades teorier om barns frihet och självständighet till att unga skulle uppmuntras att reflektera över sin samtid. Att vara i kontakt med dagsaktuella frågor medförde ett kritiskt tänkande som frodade demokratiska personer. I referatet, som skrevs i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* år 1936, framgick det hur synen på barnuppfostran kopplades ihop med gällande världsläge. Demokratier ställdes mot diktaturer.

⁵²⁶ "Referat ur tidskrifter. Child Study.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1932:3, s. 104.

⁵²⁷ "Referat ur tidskrifter. Child Study.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1934:2, s. 65.

⁵²⁸ "Referat ur tidskrifter. Child Study.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1936:2, s. 59.

5.4 Sammanfattande diskussion

Referaten från utländska tidskrifter som publicerades i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* kan till ytan ses som neutral förmedling av erfarenheter och vetenskapliga rön från andra länder. Men genom att analysera dessa i ett reformpolitiskt sammanhang (strävan för ett förbud mot barnaga) visar jag att referaten var en del av en politisk och ideologisk agenda. Genom referaten framträder en återkommande förmedling av att modern vetenskap hade bevisat att barnaga, bestraffning och hård disciplinering var skadligt för barn och därmed olämplig som uppfostringsmetod. Denna moderna vetenskap ställdes genomgående mot traditionella, konservativa, sätt att se på barn och barns uppfostran. Med andra ord underbyggde referaten de argument som Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet lutade sig mot i försöken att avskaffa kroppsagan.

Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets försök att påverka svensk politik i riktning att införa förbud mot kroppsaga i folkskolan gav inga omedelbara resultat i form av ny lagstiftning. Den skrivelse som sändes till Kungl. Maj:t år 1932 medförde däremot att frågan uppmärksammades och behandlades. För att stärka argumentationen i såväl artiklar som skrivelsen utnyttjades förhållanden i andra länder, dels retoriskt för att sätta Sverige i perspektiv och därigenom framställa de svenska förhållandena som orimliga, dels genom att direkt hänvisa till erfarenheter och kunskapsproduktion i andra länder som förmedlades i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*. De referat som skrevs utifrån artiklar ur utländska tidskrifter användes också för att underbygga sådana resonemang och argument. Referaten tjänade således ett konkret syfte. Redaktören Stéenhoff, som var central i agitationen, stod bakom det som uppmärksammades genom referaten. En undersökning av själva referaten visar att den kunskapsproduktion och de erfarenheter som han skrev om inte gick emot hans barnpolitiska linje han intog gällande aga, tvärtom sammanföll det i stort med hans ideologiska grund. Referaten ingick alltså i ett ideologiskt sammanhang och ramades in på ett sätt som kunde påverka agendan och bidra till att legitimera ett förbud mot barnaga.

Urvalet av referat har i det här kapitlet gjorts utifrån texter som har berört barnaga, bestraffning, disciplin och tvång. Dessa referat härstammar från flera utländska tidskrifter, men det var endast tidskrifter från länder som ansågs stå Sverige nära: USA, England, Tyskland och

Schweiz.⁵²⁹ Med andra ord de germanska länder som man inom barnavårdsavdelningen lyfte fram som särskilt betydelsefulla för att det internationella samarbetet skulle utvecklas i önskvärd riktning.

Genom att undersöka dessa referat framkommer intressanta resultat som kan kopplas till den politik som gjordes inom Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet i allmänhet och genom Stéenhoff i synnerhet. I kapitel 3 framgick det att information som knöts till europeiska länder som Tyskland och Schweiz behandlade ämnen som främst berörde institutionell vård och organisering medan amerikanska och engelska hänvisningar oftare berörde föräldrar, uppfostran och det individuella barnet. Dessa resultat ifrågasätts inte i det här kapitlet. Men genom att fokusera på barnuppfostran i referat av texter från dessa fyra länder framkommer däremot att information från länderna på flera sätt liknar varandra. Uppfostran skulle ske genom ett anti-auktoritärt förhållningssätt och genom det som beskrevs som rationella metoder. Ett modernt, humant och upplyst sätt att behandla barn ställdes emot traditionella, konservativa, ideal. Kroppsaga förknippades med det senare. Sammantaget visar referaten, som sträcker sig från mitten av 1920-talet till slutet av 1930-talet, en förmedling av en progressiv ideologisk syn på barn och uppfostran.

Edward Ross Dickinson har studerat ideologiska och organisatoriska motsättningar i Tyskland under Weimarrepublikens välfärdspolitiska uppbyggnad, som särskilt utspelades mellan Socialdemokrater och sekulära liberala på ena sidan och kristna konservativa på den andra. Centralt i dessa motsättningar var synen på barns välfärd. Efter första världskriget reformerades välfärden vilket innebar centralisering och ökat offentligt ansvar.⁵³⁰ Den mest genomgripande reformen för barn och ungas välfärd beslutades i den tyska riksdagen år 1922 genom lagen Reichsjugendwohlfahrtsgesetz (National Child Welfare Act).⁵³¹ Lagen, som verkställdes år 1924, implementerades dels genom en nationell myndighet som skulle ansvara för riktlinjerna för välfärdsarbetet, dels fick Tysklands kommuner i uppdrag att tillsätta sk. Jugendamt ("Child Welfare Bureaus"), där man lokalt bland annat hade som uppgift att

⁵²⁹ Ett referat skrevs från en norsk tidskrift.

⁵³⁰ Dickinson 1999, s. 44 f.

⁵³¹ Dickinson 1996; Dickinson 1999; Walter Lorentz, "Social work and cultural politics: the paradox of German Social Pedagogy", i Prue Chamberlayne m.fl. (red.), *Welfare and culture in Europe: towards a new paradigm in social policy*, London 1999.

övervaka fosterbarnsvård, barnhem och utom-äktenskapliga barn.⁵³² Upplägget liknade med andra ord det svenska systemet med barnavårdsnämnder, som tillkom vid samma tid. I de referat som skrevs i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* översattes Jugendamt till just barnavårdsnämnd.⁵³³

Expansionen av den offentliga välfärden i Tyskland skapade kulturella och ideologiska konflikter, framförallt mellan kristna konservativa på ena sidan och socialdemokrater och sekulära liberaler på den andra. De konservativa menade att barnavårdsnämndernas sammansättning riskerade att underminera de kristna värdena och sekularisera barnen, inte minst i större städer som dominerades av socialdemokrater. På den andra sidan fanns motsvarande oro för att barn skulle indoktrineras i traditionella religiösa föreställningar genom de kristna välgörenhetsorganisationerna.⁵³⁴ Dickinson menar att detta hade en enorm inverkan på debatten i olika forum. Under slutet av 1920-talet agiterades det livligt om en demokratisk, sekulär och humanistisk pedagogik där begrepp som "new pedagogy", "reform pedagogy" och "free pedagogy" ställdes gentemot den auktoritära pedagogik som man menade förknippades med de konservativa kristna.⁵³⁵

Referaten ur tyska tidskrifter kan kopplas till de ideologiska och organisatoriska motsättningarna som fanns i Tyskland, där ena sidan representeras av socialdemokrati och sekulär liberalism medan den andra linjen tillskrivs de kristna konservativa.⁵³⁶ I de referat som skrevs utifrån tyska tidskrifter fanns inga tendenser till att belysa en andra sida av myntet, som till exempel en kristen konservativ ideologi. Detta samlas helt enkelt under utsagor om dålig pedagogik och utbildade personer, vilket ställdes mot det goda och normerande sättet att tänka och agera. Detsamma gällde den amerikanska tidskriften. Referaten kan i det hänseendet inte bara ses som en politisk handling, utan även att de gav uttryck för en ideologi som beskrev det som ansågs vara det moraliskt rätta sättet att förhålla sig till barn och barnuppfostran. *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* var ett organ för upplysning och

⁵³² Michelle Mouton, "Rescuing Children and Policing Families: Adoption Policy in Weimar and Nazi Germany", *Central European History* 2005:4, s. 549; Dickinson 1999.

⁵³³ Se exempelvis "Referat ur tidskrifter. Beiträge zur jugendwohlfahrtspflege.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1928:1, s. 33.

⁵³⁴ Dickinson 1999, s. 46.

⁵³⁵ Ibid., s. 50.

⁵³⁶ Ibid.

vägledning, inte minst till de svenska barnavårdsnämnderna. Den information barnavårdsnämnderna fick genom utländska referat var på inget sätt neutral. Tvärtom var informationen selektivt utvald för att passa den syn på barns uppfostran och välfärd som önskades.

Tre huvudlinjer framträder i det här kapitlet: att barnuppfostran skulle vara universell i det hänseendet att det byggde på rationell och modern vetenskap, att uppfostran skulle ta hänsyn till individen och att barn skulle uppfostras med hänsyn till demokratiska värden. Dessa huvudlinjer stämmer väl överens med historikern Karl Gunnar Hammarlunds resultat i hans studie om den svenska barnomsorgen från 1930- till 1970-tal. Hammarlund kopplar ihop psykologins utveckling med den svenska barnomsorgen, och menar att den "tradition som åtminstone under 30- och 40-talen kom att spela stor roll i den svenska barnomsorgsdebatten hade sitt ursprung i sekelskiftets USA." Det han syftar på är den s.k. "Child study-rörelsen", som var en produkt av barnräddningsrörelsen under slutet av 1800-talet. Med utgångspunkt i en beskrivning av dess utveckling och dess olika psykologinriktningar ställer han den svenska debatten i relation till de amerikanska idéerna.⁵³⁷ År 1935 publicerade Alva Myrdal boken *Stadsbarn*, som fick stort genomslag, inte minst inom barnomsorgsdebatten. I boken framträder tre signifikanta teman som Hammarlund jämför med idéerna av den välkända amerikanska psykologen Arnold Gesell (som skrev i *Child Study* och var involverad i de internationella organisationerna som Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet var anslutna till). Det ena var att lyfta fram experternas betydelse för uppfostran, det andra var att barnets uppfostran skulle ske med hänsyn till barnets individualitet och det tredje var att barnet skulle uppfostras med hänsyn till demokratiska värden.⁵³⁸ Dessa tre teman stämmer alltså väl överens med den förmedling som Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet stod bakom. Det finns också en tydlig linje av dessa tankar från början av 1920-talet och i ambitionerna med det man ville uppnå inom de internationella organisationerna.

Referat ur *Child Study* började skrivas år 1931, det vill säga samma år som Alva Myrdal startade sin första studiecirkel för föräldrar i Sverige. Utbildningen hade hon skaffat sig i USA genom CSAA. De progressiva

⁵³⁷ K. G. Hammarlund, *Barnet och barnomsorgen: bilden av barnet i ett socialpolitiskt projekt*, Diss. Göteborgs universitet, Göteborg 1998, s. 22-31. [Citat s. 22, 23].

⁵³⁸ Ibid., s. 28.

Kapitel 5

idéer som detta byggde på kom senare att införlivas genom Myrdal i debatten om kroppsaga under 1940-talet, vilket sedermera blev en linje Socialdemokraterna ställde sig bakom. I det hänseendet finns en tydlig brygga till Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet och de idéer som förmedlades genom referat från utländska tidskrifter.

Sammanfattande avslutning

I den här avhandlingen har jag utgått från ett barnperspektiv i betydelsen att ställa barnpolitik i centrum för att förstå välfärdsstaten. Jag har studerat barnavårdsavdelningen inom Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet och den reformpolitik som fördes inom avdelningen under 1920- och 1930-talen – alltså under det tidevarv då den svenska välfärdsstaten formerades. Syftet har varit att förstå hur, och på vilka grunder, svensk barnpolitik påverkades av internationella influenser under välfärdsstatens framväxt. Målsättningen har varit att studera framväxten av den svenska välfärdsstaten i ljuset av internationell påverkan och kunskapsutbyten med andra länder, för att därigenom kritiskt granska inom-nationella förklaringar till den svenska välfärdsstatens utveckling.

Ett viktigt avstamp för studien har varit att utgå från att politik och kunskap inte växer fram i nationella isolat och att Sverige därmed inte är avgränsat från andra länder. Ansatsen i den här undersökningen har därför varit att låta det empiriska materialet vara vägledande i studiet av internationellt inflytande och gränsöverskridande kunskapsutbyten. Till min hjälp har jag tagit det teoretiska och metodologiska ramverket *histoire croisée*. Ett sådant ramverk anlägger ett relationellt perspektiv på studieobjektet, i mitt fall barnavårdsavdelningens reformpolitik, som betyder att aktörer, objekt, områden och strukturer inte ses som avskilda från varandra. Istället står de i ett relationellt förhållande till varandra – genom korsningar, överlappningar och sammanflätningar som inte nödvändigtvis avgränsas av nationsgränser.

Ramverket innebär alltså att aktörer tillskrivs en betydande roll i inter- och transnationella processer av olika slag. Ett fokus i den här studien har därför varit att studera olika aktörers urval av vetenskapliga rön, erfarenheter och idéer som legat till grund för deras utsagor om hur barnpolitiken bäst borde utformas. Genom att tillämpa kritisk ideologianalys har målet varit att förstå hur värderingar, verklighetsbeskrivningar och handlingsrekommendationer underbyggdes genom olika urval och argument. Den kritiska ideologianalysen skiljer på det manifesta (explicita) i aktörers utsagor, och det latent - den bakomliggande ideologin som ligger till grund för utsagorna. I den här studien har

detta använts för att analysera samspelet mellan de urval och hänvisningar till andra länder som underbyggde argumenten och det (internationella) sammanhang som utsagorna, bestående av argument och urval, utgick ifrån. Analysen har därmed syftat till att granska såväl det manifesta som det latent i transnationella aktiviteter och internationella relationer.

Tre övergripande frågeställningar har formulerats för att uppfylla avhandlingens syfte. Den första behandlar hur internationella relationer på barnavårdsområdet utvecklades och hur dessa återspeglades i den reformpolitik som fördes inom förbundet? Under rubriken *Enhetliggörandet av världen, Sverige och barnen* besvaras den frågeställningen. Under nästa rubrik – *Den moderna och rationella välfärden* behandlas avhandlingens andra fråga: hur erfarenheter och vetenskapliga rön från andra länder gjordes till kunskapsunderlag för den politik rörande barns och ungas välfärd i Sverige som förespråkades av förbundet? Den sista frågeställningen besvaras i avsnittet *Den demokratiska välfärden*: vilken betydelse internationella relationer och utbyten fick för synen på barn och det svenska samhälle som barnen skulle växa upp i?

Enhetliggörandet av världen, Sverige och barnen

Slutet av 1910-talet och början av 1920-talet markerade en historisk brytpunkt genom uppkomsten av olika internationella organisationer som var utformade för att upplysa och vägleda om välfärdsfrågor. Barns välfärd var inget undantag. Den första undersökningen (kapitel 2) har inriktats på hur barnavårdsavdelningen inom Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet förhöll sig till internationellt samarbete, vilka internationella kontakter som premierades och hur det internationella arbetet utvecklades under 1920- och 1930-talen. I studien visar jag att barnavårdsavdelningen, som år 1925 ersatte Svenska fattigvårdsförbundets barnavårdsutskott, hade nära internationella kontakter och förbindelser. År 1926 beslutade barnavårdsavdelningen att Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet skulle utgöra de svenska sektionerna av den Internationella föreningen för barnskydd / International Association for the Promotion of Child Welfare (Association Internationale pour la protection de l'enfance). Dessutom tog man samtidigt över den svenska sektionen av Nordisk sammanslutning för barnavård- och ungdomsskydd (bildad år 1919). Under mitten av 1930-talet anslöt sig förbundet även till Internationella Rädda Barnen / Save the Children International Union (Union Internationale de Secours aux Enfants), men hade dessförinnan nära kontakter med företrädare för organisationen.

Inom barnavårdsavdelningen såg man internationella samarbeten som en viktig ingrediens för att främja utvecklingen av barns välfärd. Inte minst sågs internationella samarbeten och verksamma internationella organisationer som ett självändamål för internationell gemenskap. Det handlade i längden om att fostra en ny generation människor som skulle omfamna omvärlden, fjärran från krigsfrämjande nationalism.

Men det internationella samarbetet som förespråkades byggde på en tydlig positionering. I utsagor av personer inom barnavårdsavdelningen manifesterades att såväl det internationella samarbetet som vägriktningen för barns välfärd skulle bygga på ett visst innehåll som man menade överensstämde med inriktningar som företogs inom tysk- och engelskspråkiga länder, såsom Tyskland, Schweiz, England och USA. Dessa beskrevs stå Sverige och de nordiska grannländerna närmast och ansågs därmed vara de viktigaste länderna att förhålla sig till – det vill säga de så kallade germanska länderna ansågs stå Sverige närmast. Det man från svenskt håll önskade var ett enhetliggörande av det internationella samarbetet, vilken man i sin samtid beskrev som centralisering.

Men centralisering, eller enhetliggörande, var i allra högsta grad något som eftersträvades även på nationell nivå. Den svenska lagen om samhällets barnavård, som instiftades år 1926, var ett led i den svenska statens strävanden efter att koordinera, likrikta och enhetliggöra barnavården som dittills varit utformad på olika sätt i olika delar av landet och bedrevs via en mängd enskilda filantropiska initiativ och kommunala insatser. För att åstadkomma detta bestämdes det att barnavårdsnämnder skulle upprättas i varje svensk kommun. Som tidigare nämnts blev det just Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet som fick ansvar att implementera lagen och vägleda och organisera de svenska barnavårdsnämnderna. Även om detta ansvar hamnade på bordet hos en organisation i gränslandet mellan det privata och det offentliga så var detta enhetliggörande utan tvekan ett led i skapandet av den svenska välfärdsstaten. Men det var inte en utveckling som var unik för Sverige, tvärtom. Länder som exempelvis USA, Tyskland och Schweiz hade även de organiserat barnavården utifrån en sådan målsättning. Bland de progressiva och reformvänliga inom de internationella organisationerna, särskilt bland personer från USA och England, var centralisering ett ledord. Man samlades kring övertygelsen om att staten behövdes för att samordna välfärden.

I studien visar jag hur personer inom Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet under första delen av 1920-talet var optimistiska över vad det internationella samarbetet kunde erbjuda. Men redan tidigt stod det klart att samarbetet inte utvecklades i den riktning barnavårdsavdelningen hade önskat. Långt ifrån alla länder hade anslutit till

Internationella föreningen för barnskydd. Att det dessutom fanns flera internationella organ som uppehöll sig kring främjandet för barns välfärd ansågs peka mot en riktning där det internationella samarbetet splittrades istället för att enhetliggöras.

Eftersom man strävade efter ett enhetliggörande blev det problematiskt om det fanns flera olika internationella organisationer. Men det fanns även bekymmer över hur dessa organisationer var sammansatta. Det ansågs särskilt problematiskt att organisationer som Internationella föreningen för barnskydd dominerades av företrädare från så kallade romanska länder, som ansågs ha en syn på barns välfärd som varken var tillfredställande för kunskapsutbyten eller för gemensamma internationella överenskommelser. Ett enhetliggörande byggde med andra ord på en ordning där de så kallade germanska länderna gavs företräde. I ljuset av detta går det även att förstå utsagor där det uttrycktes förhoppningar om att barns välfärd skulle präglas av universalism. Det universella var, i det hänseendet, i allra högsta grad villkorat.

I kapitel 3 studeras de latent urval av länder och organisationer som låg till grund för de utsagor som barnavårdsavdelningen förmedlade till Sveriges alla barnavårdsintresserade professionella, politiker, och anställda genom förbundets tidskrift. Genom att fokusera på vilka länder som uppmärksammades i *Tidskrift för barnavård- och ungdomsskydd*, hur de uppmärksammades och hur urvalen förändrades över tid, visas resultat som överensstämmer med kapitel 2. I texter som publicerades i tidskriften under perioden 1926–1938 var det vanligast att hänvisa till England, Tyskland och USA. Detta stämmer väl överens med uppfattningen att länder som tillhörde den så kallade germanska språkfamiljen också var de länder som sorterades in i en gemenskapsfär med Sverige. Det finns dock vissa väsentliga skillnader över tid. Tyskland var det vanligaste landet att hänvisa till fram till att nazisterna tog över makten år 1933. Därefter skedde en påtaglig nedgång i hänvisningar till Tyskland. Samtidigt skedde under 1930-talet en ökning av hänvisningar till USA. Via de latent urval av hänvisningar till länder och organisationer i tidskriften går det därmed att se hur gemenskapsfären förändrades under 1930-talet.

Den moderna och rationella välfärden

Efter Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets omorganisation och bildandet av en ny barnavårdsavdelning breddades expertisen genom att samla de barnläkare som tidigare hade utgjort den pediatrika sektionen inom Svenska läkaresällskapet. Dessa läkare kom att utgöra barnavårdsavdelningens nybildade socialmedicinska sektion. I kapitel 4

har barnavårdsavdelningens socialmedicinska propagandaverksamhet studerats. Jag har undersökt hur denna propagandaverksamhet underbyggdes och påverkades av andra länder. Under ett drygt decennium, från omkring mitten av 1920- till 1930-talet, strävade man inom förbundet efter att upprätta ett nationellt barnavårdssystem med barnavårdscentraler. Det handlade om att få till stånd en organiserad upplysnings- och övervakningsverksamhet som nådde ut till alla Sveriges mödrar och barn. Parallellt med denna reformiver fördes, genom Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet, ett intensivt arbete för att utbilda såväl de svenska mödrarna som de som arbetade inom barnavården. Denna verksamhet speglade ambitionerna att enhetliggöra barnavården.

I de texter som publicerades i *Tidskrift för barnavård- och ungdomsskydd* under perioden 1926–1938 var det som nämnts vanligast att hänvisa till länder som man sorterade in i en gemenskapssfär med Sverige. Men den internationella orienteringen kan även beskrivas som att den avspeglade en betoning på det progressiva, det moderna och det rationella. Det fanns alltså en ideologisk dimension i urvalet av vad man hämtade internationell inspiration ifrån. I avhandlingen har jag visat att man i såväl frågan om att upplysa allmänheten om barnavård (kapitel 4) som att verka för ett förbud mot kroppssaga (kapitel 5) lade tonvikten på just det moderna och rationella. Man framställde sin kunskapsförmedling som neutral och vetenskapen som denna kunskap vilade på som objektivt oantastlig. Den moderna och rationella kunskapen om barns välfärd ställdes explicit mot traditionella synsätt och arbetsmetoder, där Sverige inom vissa områden beskrevs som efterblivet och de som arbetade med den svenska barnavården som okunniga och outbildade.

Detta var ideologiska utsagor även om de framställdes som neutrala. Dominique Marshall har studerat Nationernas förbunds barnavårdskommitté, som var starkt influerad av såväl amerikanska Children's Bureau som Internationella föreningen för barnskydd och Internationella Rädda Barnen. Marshall har spårat en skiljelinje inom det internationella samarbetet och de transnationella nätverken kring barns välfärd. Medan expertis från länder som USA och England såg deras vetenskapliga metoder och experters påståenden som neutrala och objektiva, fanns en annan linje som betonade kunskap, värden och moral som något som mer lokalt och kulturellt förankrat. Detta blev särskilt påtagligt när det exempelvis handlade om frågor om religiös uppföstran, vilket synliggjorde skillnader i kulturella och politiska traditioner mellan olika länder. Medan företrädare från "engelsktalande och skandinaviska länder" framhävde det man menade var den objektiva och

neutrala vetenskapen, så lyfte företrädare från så kallade romanska (latinska) länder fram att reflektioner över värden och moral var en förutsättning för transnationellt samarbete, utbyte och studier.⁵³⁹

Detta sätt att politiskt positionera sig var inte neutralt även om det inte alltid var tydligt vad, eller vem, man egentligen positionerade sig mot. Att använda begrepp som det ”moderna” och det ”rationella” var delvis ett retoriskt grepp för att lyfta fram den linje som förespråkades. Genom att plädера för det som bedömdes rätt eller fel respektive sant eller falskt underbyggdes påståenden på ett sätt som gav påståendena auktoritet som neutral och sanningsenlig fakta.⁵⁴⁰ Men det moderna visavi det traditionella var inte enbart retorik. Jag menar att detta också kan beskrivas som en ideologisk kamp mellan vägval för välfärden, vilket kan kopplas till den ovan nämnda skiljelinje som fanns inom de internationella samarbetsytorna. Denna ideologiska kamp präglade också diskussioner i andra länder. Inom den tyska Weimarrepubliken pågick en livlig debatt om synen på hur barns välfärd skulle ordnas. På ena sidan stod sekulära socialdemokratiska och liberala krafter som försvarade expansionen av den offentliga välfärden, medan den andra sidan utgjordes av konservativa som såg risker med att en sådan expansion skulle leda till att barn sekulariserades på bekostnad av kristna värden.⁵⁴¹ I de referat från texter som hänvisade till Tyskland och tyska erfarenheter i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* var det aldrig aktuellt att skriva fram konservativa ideal och traditionella värden.

Bland den progressivt orienterade expertisen inom de internationella organisationerna fanns alltså en stark tro på vetenskap och objektivitet. Men också att barns välfärd inriktades på det normala barnets utveckling och välfärd, att välfärden centraliserades och att statens ansvar stärktes på bekostnad av det man ansåg som mindre sofistikerade privata initiativ.⁵⁴² När det gällde fallet att införa ett svenskt nationellt barnavårdssystem med barnavårdscentraler handlade det just om stärkt statligt ansvar och centralisering av barnavården. Dessutom var det initiativ som pekade mot en generell välfärdspolitik som riktades till alla mödrar och barn. När läkarna inom förbundet aktivt agiterade för frågan underbyggdes det av att titta på liknande system i andra länder. I relation till dessa länder framställdes Sverige som omodernt och ef-

⁵³⁹ Marshall 2014, s. 92. [Citat översatt från engelska].

⁵⁴⁰ jmf Wetherell och Potter 1992.

⁵⁴¹ Dickinson 1999.

⁵⁴² Rooke och Schnell 1995, s. 177.

terblivet. Men i det sammanhanget var det inte tal om att begränsa utblickarna till en viss del av världen, det vill säga de germanska länder man ansåg stå i förarsätet och med synsätt som överensstämde med svenska preferenser. Även om länder som England visserligen betonades så var det själva innehållet från flera olika länder som var viktiga. Genom att lyfta fram många olika länder, särskilt romanska länder såsom Frankrike, så kunde Sverige framställas som en efterbliven outsider.

Däremot var det utan tvekan så att redogörelserna från olika länders system var selektiva för att framhäva den väg Sverige skulle gå. Kunskapen om andra länders barnavårdssystem anpassades således för att passa in i den svenska kontexten. Detsamma gällde den utställning som importerades från Tyskland för att upplysa de svenska mödrarna om barnavård. Här plockades delar ut som ansågs passa den svenska kontexten, medan annat material valdes bort som inte ansågs lämplig eller nyttig att visa för en svensk publik. I källorna har jag inte hittat någon specifikation över vad det egentligen var som bortselekerades. Däremot är det tydligt att det fanns ett implicit värde att utställningen kunde beskrivas som svensk.

Den demokratiska välfärden

Synen på barn, barns uppfostran och på vilket sätt och vilka medmänniskor man skulle värna om var något som stod på spel under den tidsperiod jag har undersökt. Såväl internationalismen som strävanden efter demokratisering handlade om att ta ett gemensamt grepp för att verka för ett samhälle som liknade det Ellen Key och andra fredsaktivister och internationalister hade vädjat om före och under det första världskriget. Med rätt uppfostran skulle barnen utvecklas till att bli medmänniskor som värnade om varandra. En väsentlig ingrediens i sådan fostran var att barnen upphörde att mekaniskt drillas och dresseras av vuxna, såsom Key menade att man traditionellt sett gjort århundrade efter århundrade, vilket hade försatt människan i en ond cirkel av maktbegär och hårdför nationalism.

Vurmandet för internationalismen medierades på olika sätt genom Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*, inte minst genom referat från artiklar i Internationella Rädda Barnens tidskrift. Frågan om barnens fostran till gemenskap med andra människor, sitt samhälle och sin omvärld var en återkommande punkt. Detta menar jag hängde ihop med den utveckling av områden som rörde barn och ungas välfärd som eftersträvades inom Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet. Föräldrar, lärare och

andra som arbetade med barn behövde utbildas och institutioner behövde utvecklas för att möta en ny tid och ett annat samhälle. Det nya, ”rationella”, skulle ersätta det gamla. Det handlade bland annat om att nationellt systematisera barnavården, att staten gick in som garant och att upplysning riktades till alla medborgare. Men det handlade också om att fostra alla barn till demokratiska medborgare. Detta genom att lyfta fram individen, att betona samverkan och genom att få bort auktoritära fostringsmetoder.

Under början av 1930-talet tog barnavårdsavdelningen inom Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet reformpolitiska initiativ som syftade till att förbjuda barnaga inom svenska institutioner, vilket sammanföll med synen på barns behov av att fostras i en ny anda. I kapitel 5 har jag visat hur man inom förbundet tog avstamp i ett internationellt kunskapsläge för att sätta frågan på agendan, bilda opinion och försöka påverka svensk politik. För att stärka argumentationen om ett förbud mot kroppsaga hänvisades till förhållanden i andra länder där agaförbud hade införts eller till utländska vetenskapliga rön som underströk faran med barnaga. Hänvisningar till andra länder användes retoriskt för att framställa de svenska förhållandena som orimliga. Men det handlade också om att man de facto letade efter erfarenheter och vetenskapliga rön i andra länder för att på så sätt skapa ett kunskapsunderlag som kunde upplysa svenska läsare av *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*.

I kapitel 5 har referat från utländska tidskrifter, som publicerades i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd*, studerats. Dessa kan till ytan ses som neutral förmedling av erfarenheter och vetenskapliga rön från andra länder. Men genom att analysera dessa i ett reformpolitiskt sammanhang (strävan gentemot ett förbud mot barnaga) visar jag att referaten var en del av en politisk och ideologisk agenda. Genom referaten framträder en återkommande förmedling av att modern vetenskap hade bevisat att barnaga, bestraffning och hård disciplinering var skadligt för barn och därmed olämplig som uppfostringsmetod. Denna moderna vetenskap ställdes genomgående mot traditionella, konservativa, sätt att se på barn och barns uppfostran. Med andra ord underbyggde referaten de argument som Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet lutade sig mot i försöken att avskaffa kroppsagan.

Tidskriftens redaktör Gotthilf Stéenhoff var central i agitationen gentemot barnaga. Undersökningen av de utländska referaten visar att den kunskapsproduktion och de erfarenheter som han skrev om inte gick emot hans barnpolitiska linje han förde gällande aga, tvärtom sammanföll det i stort med hans ideologiska grund. Referaten ingick alltså i ett ideologiskt sammanhang och ramades in på ett sätt som

kunde påverka agendan och bidra till att legitimera ett förbud mot barnaga.

Urvalet av referat som studerades i kapitel 5 gjordes utifrån texter som berörde barnaga, bestraffning, disciplin och tvång. Dessa referat härstammade från flera utländska tidskrifter, men det var endast tidskrifter från länder som ansågs stå Sverige nära: USA, England, Tyskland och Schweiz. Med andra ord de germanska länder som man inom barnavårdsavdelningen lyfte fram som särskilt betydelsefulla för att det internationella samarbetet skulle utvecklas i önskvärd riktning. Genomgående var den utländska rapporteringen selektiv, vilket går att belysa i ljuset av den internationalism som präglade det sammanhang som förbundet anknöt till. I frågan om att verka för ett agaförbud tittade man på demokratier.

Särskilt tydligt blir det när det kommer till utländska referat under 1930-talet. I kapitel 3 gick det att utläsa att Tyskland var det land som rönt mest uppmärksamhet sett till antalet hänvisningar i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* under perioden 1926–1933. Därefter var det en påtaglig nedgång i rapporteringen om Tyskland och tyska förhållanden. Om dessa resultat tolkas isolerat från övriga undersökningsdelar i den här avhandlingen kan det ge en *indikation* om att det, efter att nazisterna hade tagit makten i Tyskland, blev problematiskt att publicera eller författa texter som underbyggdes med hänvisningar till tyska erfarenheter och kunskapslägen (särskilt eftersom det inte fanns en uttalad agenda att undvika sådana hänvisningar). Men när dessa resultat belyses i ljuset av samtliga undersökningar i den här studien framträder en tydlig bild av att demokratisträvanden inom Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet även avspeglade en selektivitet i urvalet av andra länder och andra länders kunskapslägen.

Referat ur de tyska tidskrifterna skrevs från och med år 1926 till och med 1933, medan referat ur den amerikanska tidskriften *Child Study* påbörjades år 1931. Även om innehållet i dessa texter givetvis skiljer sig åt så delar de helt klart den förmedlade uppfattningen att barnuppfostran skulle ske genom rationella, moderna och anti-auktoritära metoder. I förlängningen handlade det om att fostra framtidens demokratiska barn.

Avslutningsvis!

I år, 2020, har snart ett hundra år passerat sedan den första internationella deklarationen om barns rättigheter. Det skedde när ett världskrig hade förpassats till historien och en ny framtid uppfattades stå för dörren. I min avhandling har jag visat att diskussionerna om det

svenska välfärdssamhället inte enbart hade rötter i den svenska myllan. Det var en del av ett omfattande internationellt utbyte av erfarenheter, ett utbyte som byggde på olika nationella lösningar och erfarenheter. Arbetet för barns rättigheter anno 1924 ingick i ett sammanhang där förhoppningar fanns att om att ge barn nya förutsättningar som en del av bygget av ett nytt och rättvisare samhälle i Sverige. Det var en vision bland företrädare för Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet om att Sverige skulle förändras till ett bättre samhälle genom internationellt samarbete och utbyten av erfarenheter och vetenskapliga rön från andra länder. I den processen gjordes också val av vilka frågor och vilka erfarenheter man ville låta sig inspireras av. I det internationella söktes stöd och inspiration för tankar om att barnuppfostran skulle ske genom rationella, moderna och anti-auktoritära metoder. Här lades därmed också grunden för den syn på barn som fick sitt genombrott under 1900-talets sista decennier. Skribenterna och aktörerna i barnavårdsavdelningen lade grunden för visionen om framtidens barndom och organisation av välfärden, på grundval av en bred internationell utblick.

Visionen om samarbete grusades under 1930-talet som blev en period när det internationella samarbetet fick stå tillbaka för en omfattande världsekonomisk kris, och sedermera genom framväxten av hårdför nationalism och militär upprustning som mynnade ut i ett nytt världskrig. Historien hade kunnat vara annorlunda, men samarbetet kring barns rättigheter kom att åter bli en internationell fråga med konsekvenser för utvecklingen i Sverige.

Den 1 januari 2020 blev FN:s konvention om barnets rättigheter svensk lag, vilket på Regeringskansliet beskrivs som "ett sätt att skapa en grund för ett mer barnrättsbaserat synsätt i all offentlig verksamhet."⁵⁴³ Sedan konventionen antogs av FN 1989 har den successivt blivit vägleddande och fått "hegemonisk status" för politiska beslut inom en mängd områden.⁵⁴⁴ Men i det stora hela bygger FN:s barnkonvention på att många länder har slutit upp bakom den. Det har varit en förutsättning för att såväl legitimera barnkonventionen som för att underbygga de universella principer barns rättigheter ska vila på.

Under de senaste åren har mellanstatliga internationella relationer fått sig flera törnar. Auktoritära världsledare, militär upprustning, Brexit,

⁵⁴³ <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/barnkonventionen-som-svensk-lag/> [20200218]

⁵⁴⁴ Anna Holzscheiter, Jonathan Josefsson och Bengt Sandin, "Child rights governance: an introduction", *Childhood* 2019:3, s. 272.

handelskrig och ett USA som driver en America first-linje har blivit det nya normala. Coronavirusets spridning har fått länder att stänga sina gränser och världsekonomin att tvärnita. Historien om hur det påverkar barns välfärd och villkor får framtiden utvisa.

SUMMARY

The world, Sweden and the child: international influence on Swedish child policy during the emergence of the welfare state in the interwar period

In this doctoral thesis, my starting point has been a child perspective in the sense that I place child policy in the centre, in order to understand the welfare state. I have studied the Child Welfare Section of the Swedish Association of Poor Relief and Child Welfare and the reform policy that was pursued by the section during the 1920s and 1930s – that is, during the period when the Swedish welfare state was formed. The aim has been to understand how, and on which grounds, Swedish child policy was affected by international influences during the emergence of the welfare state. The objective has been to study the emergence of the Swedish welfare state in the light of international influence and of the knowledge exchanges with other countries, in order to critically examine explanations for the development of the Swedish welfare state that stress its indigenous roots.

A key point of departure for the study has been that policy and knowledge do not emerge in national isolates. The approach has been to let the empirical material guide the study of international influence and cross-boundary knowledge exchange. I have made use of the theoretical and methodological framework *histoire croisée*, which places a relational perspective on the study object, in my case the reform policy of the Child Welfare Section. Actors, objects, areas and structures are not seen as separate from one another, but related to one another, by way of intersections, overlaps and inter-weavings that are not necessarily obstructed by national borders.

Thus, the *histoire croisée* framework means that actors are ascribed an important role in different types of international and transnational processes. For this reason, a focus in this study has been to investigate different actors' selection of the scientific publications, experiences and ideas that formed the basis of their statements on how child policy should be composed. By applying critical ideology analysis, the aim has been to understand how values, descriptions of reality and recommendations for action were underpinned by various selections and argu-

ments. Critical ideology analysis differentiates between what is manifest (explicit) in actors' statements, and what is latent – the ideology that forms the basis of the statements. In this study, this has been used in order to analyse the interaction between the selections of references to other countries that underpinned the arguments and the (international) contexts on which the statements, consisting of arguments and selections, were based. Thus the analysis aimed to investigate both the manifest and the latent in transnational activities and international relations.

Three overarching research questions has been formulated, in order to fulfil the aim of the thesis. The first question discusses how international relations in the field of child welfare developed, and how these were reflected in the reform policy that the Association pursued. This question is answered under the heading *Uniformising the world, Sweden and the child*. The following section, *Modern and rational welfare*, concerns the thesis' second question: How experiences and scientific publications from other countries were made into a knowledge base for the Swedish policy on children and youth that the Association advocated. The last question is answered in the section *Democratic welfare*. What was the significance of international relations and international exchange for the view of children and the Swedish society in which the children were to grow up?

Uniformising the world, Sweden and the child

The years around 1920 saw a historic shift, with the emergence of various international organisations whose purpose was to provide information and guidance on welfare issues. Child welfare was no exception. The first investigation (Chapter 2) focusses on how the Child Welfare Section of the Swedish Association of Poor Relief and Child Welfare viewed international collaboration, which international contacts were prioritised and how international efforts developed during the 1920s and 1930s. In the study, I show that the Child Welfare Section, which in 1925 replaced the Swedish Association of Poor Relief's Child Welfare Committee, had close international contacts and connections. In 1926, the Child Welfare Section decided that the Swedish Association of Poor Relief and Child Welfare would constitute the Swedish sections of the International Association for the Promotion of Child Welfare. Moreover, at the same time it took over the Swedish section of the Nordic Association of Child Welfare and Youth Protection (founded in 1919). During the mid 1930s, the association joined the Save the Children International Union; before that, it had close contacts with leaders of that organisation.

At the Child Welfare Section, international collaboration was considered important in the advancement of child welfare. In particular, international collaborations and active international organisations were seen as ends in themselves for achieving an international community. The section and its international collaborators positioned their objective in the long term as fostering a new generation of internationally oriented citizens who would embrace the world around them, far from the militaristic nationalist tendencies that prevailed during world war I as well as in the 1930s.

But the international collaboration that was advocated was based on a clear positioning. Statements from people in the Child Welfare Section made clear that both the international collaboration and the approach to child welfare should be based on a particular content that they believed matched the approaches taken in German and English-speaking countries such as Germany, Switzerland, England and the United States. These countries were described as most closely resembling Sweden and its Scandinavian neighbours, and were consequently considered its most important peers – that is, the Germanic countries were seen to be the closest to Sweden. From the Swedish perspective, there was a desire to cast the international collaboration in a uniform shape, which at the time was described as centralisation.

But centralisation, or uniformisation, was sought to a very high degree at the national level as well. The Swedish child welfare legislation, introduced in 1926, was one component in the Swedish state's endeavours to coordinate, streamline and uniformise child welfare, which had thus far been arranged differently in different parts of the country, and had been managed by various philanthropic initiatives and municipal efforts. To achieve this, a decision was made to establish child welfare committees in every municipality in Sweden. As mentioned above, the Swedish Association of Poor Relief and Child Welfare was charged with implementing the legislation, and guiding and organising the Swedish child welfare committees. Even though this responsibility fell on an organisation at the boundary between private and public, this uniformisation was undoubtedly part of the creation of the Swedish welfare state. But this trend was not exclusive to Sweden – on the contrary. Countries such as the United States, Germany and Switzerland had also organised child welfare in line with the same aim. For the progressive and reformist voices in the international organisations, in particular those from the United States and England, centralisation was also a key concept. These voices rallied around the conviction that the state was required in order to coordinate welfare.

In the study, I show how people from the Swedish Association of Poor Relief and Child Welfare in the early 1920s were optimistic about what international collaboration could offer. But it soon became clear that this collaboration was not proceeding in the direction desired by the Child Welfare Section. Far from all countries had joined the International Association for the Promotion of Child Welfare. Moreover, the fact that there were several international bodies focussing on the promotion of child welfare appeared to indicate that the international collaboration was fragmenting rather than becoming more uniform.

Because the goal was uniformity, it was a problem if there were several different international organisations. There were also concerns about how these organisations were composed. It was considered especially problematic that organisations such as the International Association for the Promotion of Child Welfare were dominated by representatives from so-called Latin countries, who were seen as having a view on child welfare that was neither satisfactory for knowledge exchange nor for joint international agreements. In other words, uniformisation was based on a situation where the so-called Germanic countries were given priority. In the light of this one can also understand statements which expressed the hope that child welfare would be characterised by universalism. In this respect, the universal was very much subject to conditions.

Chapter 3 investigates the latent selection of countries and organisations that formed the basis of the statements that the Child Welfare Section conveyed, by way of the association's journal, to professionals, politicians and employees with an interest in child welfare. By focussing on the countries that received attention in *Tidskrift för barnavård- och ungdomsskydd* (the Journal of Child Welfare and Youth Protection), on the nature of this attention, and on how the selection changed over time, results are presented that agree with Chapter 2. In texts published in the journal during the period 1926–1938, the most common references were to England, Germany and the United States. This corresponds well with the notion that countries belonging to the so-called Germanic family of languages were the countries that were presented as a cultural community in which Sweden was a part. However, considerable changes over time are detected. Until the Nazis came to power in 1933, Germany was the country most frequently referred to. After that, the number of references to Germany fell considerably. The 1930s also saw an increase in the number of references to the United States. By analysing the latent selection of references to countries and organisations in the journal, it is thus possible to show how the intellectual community shared by Sweden changed during the 1930s.

Modern and rational welfare

After the reorganisation of the Swedish Association of Poor Relief and Child Welfare and the formation of a new Child Welfare Section, the expertise was broadened by gathering the paediatricians who had previously constituted the paediatric section of the Swedish Society of Medicine. These doctors would make up the newly formed social medicine section of the Child Welfare Section. Chapter 4 investigates the socio-medical propaganda activities of the Child Welfare Section. Here I have studied how these activities were reinforced and influenced by other countries. For over a decade, from the mid 1920s to the 1930s, the association strove to establish a national child welfare system with child healthcare centres. The idea was to initiate an organised information and monitoring operation that reached every mother and child in Sweden. Parallel with this zeal for reform, the Swedish Association of Poor Relief and Child Welfare worked intensively to train Swedish mothers and child welfare workers. This operation reflected the ambitions of uniformising child welfare.

In the texts published in *Tidskrift för barnavård- och ungdomsskydd* (the Journal of Child Welfare and Youth Protection) from 1926 to 1938, as mentioned above, it was most common to refer to the countries that were included in a community sphere with Sweden. But this international orientation can also be described as reflecting a focus on what was progressive, modern and rational. Thus, there was an ideological dimension in the selection of international sources of inspiration. In the thesis I have shown that, both in terms of informing the public about child welfare (Chapter 4) and of pursuing a ban on corporal punishment (Chapter 5), the focus was specifically on the modern and the rational. The knowledge transfer was presented as neutral, and the science on which it rested as objectively indisputable. The modern and rational knowledge of child welfare was explicitly placed in opposition to traditional attitudes and methods, where Sweden was in some areas described as backward, and those who worked in Swedish child welfare as unskilled and uneducated.

These were ideological statements, although they were presented as neutral. Dominique Marshall has studied the League of Nations' child welfare committee, which was greatly influenced by the American Children's Bureau, the International Association for the Promotion of Child Welfare and Save the Children International. Marshall identified a dividing line between international collaboration and the transnational networks for child welfare. While the experts from countries such as the United States and England saw their scientific methods and experts' assertions as neutral and objective, there was another approach that

emphasised knowledge, values and morals as more locally and culturally anchored. This became particularly noticeable for instance when it concerned matters relating to religious education, which made visible the differences in cultural and political traditions between countries. While the representatives from “English-speaking and Scandinavian nations” emphasised what they felt was objective and neutral science, the representatives from the so-called Latin countries argued that reflections on values and morals were a prerequisite for transnational collaboration, exchange and studies.⁵⁴⁵

This sort of political positioning was not neutral, even though it was not always clear what, or whom, the positioning was against. Using words like “modern” and “rational” was partly a rhetorical strategy to advance the standpoint one wanted to promote. By arguing for what was considered right or wrong, or true or false, assertions were substantiated in a way that gave the assertions authority as neutral and truthful facts.⁵⁴⁶ But the modern contra the traditional was not only rhetoric, it can also be described as an ideological battle between different welfare choices, which can be related to the aforementioned dividing line that existed in the international arenas for collaboration. This ideological battle was also evident in discussions in other countries. In the Weimar Republic, debate raged regarding how child welfare should be organised. On one side were secular social democratic and liberal voices who defended the expansion of public welfare, while on the other side were conservatives who saw a risk that such an expansion would lead to children being secularised at the expense of Christian values.⁵⁴⁷ In the excerpts from texts that referred to Germany and German experiences in *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* (the Journal of Child Welfare and Youth Protection), there was never mention of conservative ideals or traditional values.

⁵⁴⁵ Dominique Marshall, “The rise of coordinated action for children in war and peace: Experts at the league of nations, 1924-1945”, in Davide Rodogno, Bernhard Struck and Jakob Vogel (eds.), *Shaping the Transnational Sphere: Experts, Networks and Issues from the 1840s to the 1930s*, 2014, p. 92.

⁵⁴⁶ Cf. Margaret Wetherell and Jonathan Potter, *Mapping the language of racism: discourse and the legitimization of exploitation*, Hemel Hempstead 1992.

⁵⁴⁷ Edward Ross Dickinson, “Welfare, Democracy, and Fascism: The Political Crisis in German Child Welfare, 1922-1933”, *German Studies Review* 1999:1.

Thus, among the progressively oriented experts in the international organisations, there was a strong belief in science and objectivity – but also that children's welfare should be directed at the development and welfare of the normal child, that welfare should be centralised, and that the state's responsibility should be strengthened at the expense of what was considered less sophisticated private initiatives.⁵⁴⁸ When it came to the case of introducing a Swedish national child welfare system with child healthcare centres, it was specifically about strengthened state responsibility and the centralisation of child welfare. Moreover, these were initiatives that pointed toward a general welfare policy aimed at all mothers and children. When the doctors in the Association actively agitated for the question, their efforts were supported by studying similar systems in other countries. In relation to these countries, Sweden was presented as being unmodern and backward. But in this context there was no question of limiting the perspectives to a certain part of the world, that is, the Germanic countries that were considered to be at the forefront and that had views in agreement with Swedish preferences. Even if countries such as England were indeed highlighted, it was the actual content from several other countries that was important. By focussing on many other countries, in particular Latin countries such as France, Sweden could be presented as a backward outsider.

However, it was clear that the reports of other countries' systems were selective, in order to show the way Sweden ought to go. Thus the knowledge of other countries' child welfare systems was adapted to fit into the Swedish context. The same applied to the exhibition that was imported from Germany in order to inform Swedish mothers about child welfare. Here, parts that were felt to match the Swedish context were selected, while other material not considered appropriate or useful to show to a Swedish audience was omitted. I have not found in the sources any specification of what this omission actually consisted of. However it is clear that there was an implicit value in the exhibition being able to be described as Swedish.

⁵⁴⁸ Patricia T. Rooke and Rudy L. Schnell, "'Uncramping child life': international children's organisations, 1914–1939", in Paul Weindling (ed.), *International Health Organisations and Movements, 1918–1939*, Cambridge 1995, p. 177.

Democratic welfare

The view of children, children's upbringing and which people should be cared for and how – these questions were on the agenda during the period I have studied. Both internationalism and the push for democracy were about joining forces to work toward a society resembling what Ellen Key and other peace activists and internationalists had called for before and during World War I. With the right upbringing, children would grow into compassionate adults. A vital ingredient in achieving this was that the children were no longer mechanically drilled and tamed by adults, as Key argued had been done for centuries, placing humankind in a vicious circle of hardline nationalism and a lust for power.

The keen interest in internationalism was mediated in various ways through the Swedish Association of Poor Relief and Child Welfare's *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* (the Journal of Child Welfare and Youth Protection), not least by way of excerpts from articles in the International Save the Children's journal. The question of raising children to be part of a community with other people, with society and with their broader surroundings was a recurrent item. I argue that this is linked to the development of areas concerning children's and adolescents' welfare that was pursued by the Swedish Association of Poor Relief and Child Welfare. Parents, teachers and others who worked with children had to be trained, and institutions had to be adapted to face a new era and a new society. The new and "rational" would replace the old. It was, *inter alia*, about systematising child welfare at a national level, that the state went in as guarantor, and that information was aimed at all citizens. But it was also about fostering all children to be democratic citizens. This would be done by emphasising the individual, by stressing collaboration, and by rejecting authoritarian upbringing methods.

In the early 1930s, the Child Welfare Section of the Swedish Association of Poor Relief and Child Welfare took initiatives aimed at banning corporal punishment in Swedish institutions, which was in line with the view that children needed to be raised in a new spirit. In Chapter 5 I have shown how the Association started out from an international body of knowledge in order to put the issue on the agenda, to gain support and to try to influence Swedish politics. To strengthen the argumentation for a ban on corporal punishment, references were made to other countries where such a ban had been implemented or to foreign scientific findings that emphasised the dangers of the corporal punishment of children. References to other countries were used rhetorically to make the Swedish conditions appear ludicrous. But they were also, *de*

facto, looking for experiences and scientific observations in other countries, in order to build a body of knowledge that could inform Swedish readers of *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* (the Journal of Child Welfare and Youth Protection).

In Chapter 5 I have studied excerpts from foreign journals published in *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* (the Journal of Child Welfare and Youth Protection). On the surface, these can be seen as the neutral conveyance of experiences and scientific observations from other countries. But by analysing them in a reform-political context (the work towards a ban on corporal punishment of children), I show that the excerpts were part of a political and ideological agenda. The excerpts convey repeatedly that modern science had proven that corporal punishment of children, other punishment, and hard disciplining were dangerous for children, and thus inappropriate as methods for bringing them up. This modern science was consistently placed in opposition to traditional, conservative views on children and their upbringing. In other words, the excerpts supported the arguments that the Swedish Association of Poor Relief and Child Welfare used in its efforts to prohibit corporal punishment of children.

The journal's editor, Gotthilf Stéenhoff, was central in the campaign against corporal punishment of children. The investigation of the foreign excerpts shows that the knowledge production and the experiences he wrote about did not contradict his child policy standpoint on the corporal punishment of children. On the contrary, to a large extent it coincided with his ideological foundation. The excerpts were thus part of an ideological context, and were framed in a way that could influence the agenda and help legitimise a prohibition of the corporal punishment of children.

The excerpts that were studied in Chapter 5 were selected from texts in the journal that concerned the corporal punishment of children, discipline and compulsion. These excerpts were referring to various foreign journals, but only from countries considered close to Sweden: the United States, England, Germany and Switzerland – in other words, the Germanic countries that the Child Welfare Section held up as particularly important for the international collaboration to develop in the desired direction. The reporting from abroad was selective throughout, which can be viewed in light of the internationalism that characterised the context that the association included itself in and advocated. On the matter of pushing for a prohibition of the corporal punishment of children, it looked at democracies.

It becomes particularly clear when it comes to foreign excerpts from the 1930s. In Chapter 3 one can read that Germany was the country that received the most attention, based on the number of references in *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* (the Journal of Child Welfare and Youth Protection) during the period 1926–1933. There was subsequently a clear decrease in the reporting on Germany and German conditions. These results *indicate* that, after the Nazis had come to power in Germany, it became problematic to publish or write texts underpinned by references to German experiences and the state of knowledge there (especially as there was not an expressed agenda to avoid such references). But when these results are reviewed in light of all the studies in this thesis, a clear picture emerges: the democratisation efforts of the Swedish Association of Poor Relief and Child Welfare also reflected a selectivity in the selection of other countries and of the state of knowledge in other countries.

Excerpts from the German journals were from 1926 to 1933, while excerpts from the American journal *Child Study* began in 1931. Although naturally the contents of these texts differ, they certainly share the conveyed notion that child-rearing should use rational, modern and anti-authoritarian methods. By extension it was about nurturing the democratic children of the future.

In conclusion

This year, 2020, it is almost 100 years since the signing of the first international declaration on children's rights. This took place when a world war had passed, and a new future seemed to be around the corner. In my thesis I have shown that the discussions about the Swedish welfare society did not only have their roots in Swedish soil. They were part of a major international exchange of experiences and solutions. The work to improve children's rights *anno* 1924 can be seen against a background where there was a hope of improving the situation for children, as part of the formation of a new, more just Swedish society. The leaders of the Swedish Association of Poor Relief and Child Welfare envisaged that Swedish society would benefit from international collaboration and the exchange of experiences and scientific observations from other countries. In this process there was also a selection of which issues and experiences were to be sources of inspiration. At the international level, they looked for support and inspiration for the notion that child-rearing should use rational, modern and anti-authoritarian methods. Consequently this formed the foundation for the view of children that had its breakthrough in the last decades of the 1900s. The authors, professionals and other prominent actors at the Child Welfare Section

prepared the ground for a future vision of childhood, and for the organisation of welfare, based on a broad international outlook.

The vision of collaboration was dashed in the 1930s, which became an era when international collaboration had to yield to a global financial crisis, and subsequently the emergence of hardline nationalism and military armament, which resulted in another world war. History could have been different, but the collaborations for children's rights reappeared as an international issue with consequences for developments in Sweden.

On the first of January 2020, the United Nations Convention on the Rights of the Child became law in Sweden, which the Swedish Government Offices describes as “a way to create a foundation for a more child-welfare-based approach to all public activities”.⁵⁴⁹ Since the convention was adopted by the UN in 1989, it has gradually become guiding, and has acquired “hegemonic status” for political decisions in a number of areas.⁵⁵⁰ But for the most part, the UNCRC's strength stems from the support it has from many countries. This has been a prerequisite for both legitimising the convention, and for underpinning the universal principles on which children's rights should rest.

In recent years, inter-state relations have taken some blows. Authoritarian world leaders, military armament, Brexit, trade wars and the United States' “America First” policy have become the new normal. The spread of the novel coronavirus has led to countries closing their borders and the global economy to come to a screeching halt. How all of this will affect children's welfare and conditions, the future has yet to reveal.

Översättning: Martin Mirko, Linköpings universitet

⁵⁴⁹ <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/barnkonventionen-som-svensk-lag/> [retrieved 18 February 2020]

⁵⁵⁰ Anna Holzscheiter, Jonathan Josefsson and Bengt Sandin, “Child rights governance: an introduction”, *Childhood* 2019:3, p. 272.

Litteratur och källmaterial

Otryckt material

Riksarkivet

Kungl. Socialstyrelsen, RA420267.13, serie F XX ö, vol 5, Handlingar rörande internationellt samarbete (bland annat kongresser) i fattigvårds- och barnavårdsfrågor 1921–1935.

Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet (SFBF):

Svenska socialvårdsförbundets arkiv 1906–1964, RA730301, serie A 3a, vol 1, Protokoll Allmänt sociala sektionen 1925–1934.

Svenska socialvårdsförbundets arkiv 1906–1964, RA730301, serie A 3b, vol 1, Protokoll Socialmedicinska sektionen 1925–1939.

Svenska socialvårdsförbundets arkiv 1906–1964, RA730301, serie A 3d, vol 1, Protokoll Barnavårdsavdelningen 1925–1933.

Svenska socialvårdsförbundets arkiv 1906–1964, RA730301, serie A 3d, vol 2, Protokoll Barnavårdsavdelningen 1934–1936.

Svenska socialvårdsförbundets arkiv 1906–1964, RA730301, serie A 3d, vol 3, Protokoll Barnavårdsavdelningen 1937–1939.

Svenska socialvårdsförbundets arkiv 1906–1964, RA730301, serie Ö 5, Nordisk sammanslutning för barnavård och ungdomsskydd, vol 1–3.

Tryckt material

Periodica

Barn och ungdom: nordisk social-pedagogisk tidskrift, Nordisk sammanslutning för barnavård och ungdomsskydd, [Köpenhamn 1922–1923, Kristiania 1924–1926, Stockholm 1927–1929, Helsingfors 1930–1932] 1922–1932.

Svenska fattigvårdsförbundets tidskrift, Svenska fattigvårdsförbundet, Stockholm 1907–1925.

Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd: ny följd av Vårdarebladet 1910–1925, Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet, Stockholm 1926–1947.

Tidskrift för fattigvård och annan hjälpverksamhet, Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet, Stockholm 1926–1947.
Vårdarebladet, Svenska fattigvårdsförbundet, Stockholm 1910–1925.

Officiellt tryck

Riksdagstryck:

Riksdagens skrivelse, 1922:5:1.

Svensk författningssamling (SFS):

1924:361. *Lag om samhällets barnavård.*

Statens offentliga utredningar (SOU):

1929:28. *Betänkande angående moderskapsskydd [Elektronisk resurs].*

1935:19. *Kungl. Medicinalstyrelsens utlåtande och förslag angående förebyggande mödra- och barnavård [Elektronisk resurs].*

1944:30. *Ungdomsvårdskommitténs betänkande [Elektronisk resurs] [D.] 1 Med utredning och förslag angående psykisk barna- och ungdomsvård.*

2009:99. *Vanvård i social barnavård under 1900-talet [Elektronisk resurs] delbetänkande.*

Tryckta källor

"Anmälan", *Svenska fattigvårdsförbundets tidskrift* 1907:1.

"Anmälan", *Vårdarebladet* 1910:1.

Barkman, Lars, "Tredje nordiska barnavårdskongressen i Stockholm den 5-10 juli 1927.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1927a:4.

Barkman, Lars, *Berättelse över tredje Nordiska barnavårdskongressen i Stockholm den 5-10 juli 1927*, Stockholm 1927b.

Carlsen B, Ingvald, "Internasjonalt samarbeid i barnevernet", *Norges barnevern* 1930.

Danielson, Gunnar, "Några siffror rörande utom äktenskapet födda barn", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1927:2.

- Eeg-Olofsson, R, "Litteraturanmälan. Samtal med barn [Gespräche mit Kindern: Untersuchungen zur Sozialpsychologie und Pädagogik]", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1938:3.
- "Från Sv. Fattigvårdsförbundets barnavårdsutskott och dess konsulentverksamhet", *Vårdarebladet* 1921:3.
- "Från Sv. Fattigvårdsförbundets barnavårdsutskott och dess konsulentverksamhet", *Vårdarebladet* 1921:5.
- "Hagbard Isberg", *Vårdarebladet* 1918:4.
- Hallbäck, Georg, "Finland och det förebyggande hälsovårdsarbetet", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1931:1.
- Hirsch, Axel, "Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet. Dess historia och verksamhetsformer.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1931:5.
- Höjer, Axel, "Arbetsprogram för den skånska barnavårdsavdelningen. (Förkortat återgivande av föredrag, hållet vid möte i Eslöv den 21 november 1926 av docent A. Höjer.)", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1927:1.
- Höjer, Axel, "Förebyggande mödra- och barnavård. Föredrag vid Barnavårdsbyråns i Stockholm årsmöte den 13 maj 1938 å Svenska Läkaresällskapet.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1938:3.
- "Internationella föreningarnas för fred m. m. samarbetskommitté.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd: ny följd av Vårdarebladet 1910-1925* 1938:4.
- Jundell, Isak, "Från barnavårdskongressen i Düsseldorf ", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1926:5.
- "Kroppssagan i folkskolan", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1932:2.
- "Ledamöter i Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets styrelse åren 1925-1931", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1931:5.
- Lindhagen, Anna, "Internationella unionen Hjälp till barnen. Kongressen 1925 och Genève-deklarationen", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1926:2.
- Lund, David, "Internationella kongressen för barnavård och ungdomsskydd i Bryssel. En världssammanslutning bildad", *Landskommunernas tidskrift* 1921.
- "Meddelanden. Internationella barnskyddsförbundets 7:de årsmöte", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1929:5.
- "Meddelanden. Internationella föreningen för barnavård", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1929:4.

- "Meddelanden. L'Association Internationale pour la Protection de l'Enfance", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1929:3.
- "Meddelanden. Medlemmar i Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets avd. för barnavård", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1927:6.
- Myrdal, Alva, "Bostadshus i stället för anstalter och utackordering", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1939:4.
- Myrdal, Alva, "Folkhögskolan och barnavården", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1939:5.
- "Nordisk sammanslutning för barnavård och ungdomsskydd, av år 1919.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1926:4.
- "Nordisk sammanslutning för barnavård och ungdomsskydd. En svensk sektion har konstituerats.", *Vårdarebladet* 1920:6.
- Nyberg, Bertel, "Tidskriften Barn och Ungdom. Nästa treårsperiod.", *Barn och ungdom: nordisk socialpedagogisk tidskrift* 1929.
- Nyberg, Bertel, "Finlands Nationalkomité för hjälp åt barn. Drag ur dess verksamhet under 10-årsperioden 1920-1930.", *Barn och ungdom: nordisk socialpedagogisk tidskrift* 1930.
- "Om övervakningscentra för barn", *Hygiea* 1923.
- Palmstierna, Ellen, "Från Internationella Rädda barnens årsmöte i Genève den 21-22 april", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1936:4.
- Redaktionen, "Anmälan.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1926:1.
- "Rädda Barnen.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1934:1.
- Schlossman, Arthur, "Riksenhetlig reglering av utbildningen av barnavårdssystrar i Tyskland. Föredrag vid Tyska föreningens för spädbarns- och småbarnsskydd 8. kongress, Düsseldorf 13-15 sept. 1926", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1926:5.
- Spångberg, Birgit, "Från Internationella Rädda barnens årssammanträde i Genève.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1937:3.
- Stéenhoff, Frida, "Ellen Key och 'Barnets århundrade'.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1926:3.
- Stéenhoff, Frida, "Eglantyne Jebb som skapade 'Rädda barnen'.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1936:4.
- Stéenhoff, Gotthilf, "Litteraturanmälan. Barnet och dess problem.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1926:6.
- Stéenhoff, Gotthilf, "Den permanenta barnavårdsutställningen i Stockholm", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1927:5.

- Stéenhoff, Gotthilf, "Frihet och disciplin.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd: ny följd av Vårdarebladet 1910-1925* 1928:1.
- Stéenhoff, Gotthilf, "Mödra- och barnavård från hälsovårdssynpunkt. En internationell översikt.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1928:4.
- Stéenhoff, Gotthilf, "Misshandel av barn.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd: ny följd av Vårdarebladet 1910-1925* 1930:2.
- Stéenhoff, Gotthilf, "Kroppssaga som uppfostringsmedel.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd: ny följd av Vårdarebladet 1910-1925* 1932:1.
- Stéenhoff, Gotthilf, "Frågan om kroppssaga i folkskolan inför skolornas målsmän.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1933:4.
- Stéenhoff, Gotthilf, "Den internationella hygienutställningen i Dresden år 1930.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1930:5.
- "Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets redogörelse för verksamheten under år 1927.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1928:3.
- "Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets redogörelse för verksamheten under år 1928.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1929:3.
- "Sverige", *Barn och ungdom: nordisk social-pedagogisk tidskrift* 1922.
- "Till Tidskriftens läsare!", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1936:6.
- Törnquist, Algot, "Internationella barnavårdskongressen i Paris", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1928:4.
- "Uppfostran till fred.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd: ny följd av Vårdarebladet 1910-1925* 1937:5.
- "Ur andra tidskrifter", *Barn och ungdom: nordisk social-pedagogisk tidskrift* 1928.
- Wallgren, Arvid, "Huru få till stånd barnavårdscentraler på lämpliga orter? Föredrag vid Fattigvårds- och Barnavårdskongressen i Stockholm 6 november 1928", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1929:1.
- Wennerström, John A., "Dansk sinnesslövärd. Iakttagelser från en studieresa", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1927:4.
- Wernstedt, W., "Litteraturanmälan. Praktische Kinderpsychologie.", *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1938:4.
- Widstrand, Axel, *Sveriges läkarehistoria ifrån konung Gustaf den I:s till närvarande tid. D. 2, (F-J)*, Stockholm 1932.
- Widstrand, Axel (red.), *Sveriges läkarehistoria ifrån konung Gustaf den I:s till närvarande tid* Stockholm 1930-1935.
- von Koch, Gerhard Halfred, "Pro Juventute", *Vårdarebladet* 1923:6.

- von Koch, Gerhard Halfred, "Den internationella föreningens för barnskydd årsmöte i Genève", *Vårdarebladet* 1923:5.
- von Koch, Gerhard Halfred, "Internationell Barnavård", *Barn och ungdom: nordisk socialpedagogisk tidskrift* 1925.
- von Koch, Gerhard Halfred, "Det internationella barnskyddsförbundets möte i Stockholm.", *Barn och ungdom: nordisk socialpedagogisk tidskrift* 1929.
- "Vår tidskrifts öde.", *Barn och ungdom: nordisk socialpedagogisk tidskrift* 1932.
- "Vårdarebladet 1919", *Vårdarebladet* 1918:4.
- "Vårdarebladet 1920", *Vårdarebladet* 1919:4.
- "Vårdarebladet i ny dräkt fr. o. m. 1926. Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd.", *Vårdarebladet* 1925:6.

Litteratur

- Anderson, Bonnie S., *Joyous greetings: the first international women's movement, 1830-1860 [Elektronisk resurs]*, New York 2000.
- Andersson, Ulla och Göhl-Muigai, Ann-Kristin, "Charlotte Bühler: Levnadsteckning av en förebild inom svensk förskolepedagogik", *Pedagogisk Forskning i Sverige* 2006:2.
- Andresen, Astri, m.fl., *Barnen och välfärdspolitiken: nordiska barndomar 1900-2000*, Stockholm 2011.
- Benson, David och Jordan, Andrew, "What Have We Learned from Policy Transfer Research? Dolowitz and Marsh Revisited", *Political Studies Review* 2011:3.
- Berg, Annika, *Den gränslösa hälsan: Signe och Axel Höjer, folkhälsan och expertisen*, Diss. Uppsala universitet, Uppsala 2009.
- Berg, Annika, "An agent of indirect propaganda: Normalizing Nazi Germany in the Swedish medical journal *Svenska läkartidningen*, 1933-1945", i Maria Björkman, Patrik Lundell och Sven Widmalm (red.), *Intellectual collaboration with the Third Reich: treason or reason?*, Abingdon, Oxon 2019.
- Berge, Anders, *Medborgarrätt och egenansvar: de sociala försäkringarna i Sverige 1901-1935*, Lund 1995.
- Bergenlöv, Eva, *Drabbade barn: aga och barnmisshandel i Sverige från reformationen till nutid*, Lund 2009.
- Berggren, Henrik och Trägårdh, Lars, *Är svensken människa?: gemenskap och oberoende i det moderna Sverige*, Stockholm 2015.
- Bergman, Ann-Sofie, *Lämpliga eller olämpliga hem?: fosterbarnsvård och fosterhemskontroll under 1900-talet*, Diss. Linnéuniversitetet, Växjö 2011.

- Bergman, Helena, *Att fostra till föräldraskap: barnavårdsmän, genuspolitik och välfärdsstat 1900-1950*, Diss. Stockholms universitet, Stockholm 2003.
- Bergmann, Karl E., Bergmann, Renate L. och Dudenhausen, Joachim W., "Educating parents in the nutrition of their infants. Objectives and communication", i Karl E. Bergmann och Renate L. Bergmann (red.), *Health promotion and disease prevention in the family: communicating knowledge, competence and health behaviour [Elektronisk resurs]*, Berlin; New York 2003.
- Boalt, Gunnar, m.fl., *De socialpolitiska centralförbunden: en jämförande studie*, Stockholm 1975.
- Bolzman, Lara, "The Advent of Child Rights on the International Scene and the Role of the Save the Children International Union 1920-45", *Refugee Survey Quarterly* 2008:4.
- Boncourt, Thibaud, "The transnational circulation of scientific ideas: Importing behavioralism in european political science (1950-1970)", *Journal of the History of the Behavioral Sciences* 2015:2.
- Carlsson Wetterberg, Christina, *"-bara ett öfverskott af lif-" en biografi om Frida Stéenhoff (1865-1945)*, Stockholm 2010.
- Chambon, Adrienne, Johnstone, Marjorie och Köngeter, Stefan, "The circulation of knowledge and practices across national borders in the early twentieth century: a focus on social reform organisations", *European Journal of Social Work* 2014:4.
- Clavin, Patricia, "Introduction: Conceptualising Internationalism between the World Wars", i Daniel Laqua (red.), *Internationalism reconfigured: transnational ideas and movements between the World Wars*, London 2011.
- Cohen, Deborah och O'Connor, Maura, *Comparison and history: Europe in cross-national perspective [Elektronisk resurs]*, New York 2004.
- Cronqvist, Marie, Jarlbrink, Johan och Lundell, Patrik, "Inledning", i Marie Cronqvist, Johan Jarlbrink och Patrik Lundell (red.), *Mediehistoriska vändningar*, Lund 2014.
- Dickinson, Edward Ross, *The politics of German child welfare from the empire to the Federal Republic*, Cambridge, Mass. 1996.
- Dickinson, Edward Ross, "Welfare, Democracy, and Fascism: The Political Crisis in German Child Welfare, 1922-1933", *German Studies Review* 1999:1.
- Dolowitz, David och Marsh, David, "Learning from abroad: The role of policy transfer in contemporary policy-making", *Governance-an International Journal of Policy and Administration* 2000:1.
- Donzelot, Jacques, *The policing of families*, New York 1979.

- Droux, Joëlle, "L'internationalisation de la protection de l'enfance: acteurs, concurrences et projets transnationaux (1900-1925)", *Critique internationale* 2011:3.
- Ekenstam, Claes, *Kroppens idéhistoria: disciplinering och karaktärsdaning i Sverige 1700-1950*, Hedemora 1993.
- Eklöf Amirell, Stefan, "Den världshistoriska vändningen: möjligheter och problem i relation till svensk historisk forskning", *Historisk Tidskrift* 2008:4.
- Eklöf, Motzi, *Läkarens Ethos: studier i den svenska läkarkårens identiteter, intressen och ideal 1890-1960*, Diss. Linköpings universitet, Linköping 2000.
- Elgán, Elisabeth, "Bortom nationell historia. Inledning tema internationalisering", *Historisk Tidskrift* 2007:4.
- Esping-Andersen, Gøsta, *The three worlds of welfare capitalism*, Cambridge 1990.
- Forssberg, Anna Maria, *Att hålla folket på gott humör: informationsspridning, krigspropaganda och mobilisering i Sverige 1655-1680 [Elektronisk resurs]*, Diss. Stockholms universitet, Stockholm 2005.
- Förhammar, Staffan, *Med känsla eller förnuft?: svensk debatt om filantropi 1870-1914*, Stockholm 2000.
- Förhammar, Staffan, "Scientific Philanthropy and Welfare Politics of Solidarity", *Scandinavian Journal of History* 2015:1.
- Gordon, Linda, *Heroes of their own lives: the politics and history of family violence: Boston 1880-1960*, New York 1989.
- Gram-Skjoldager, Karen och Tønnesson, Øyvind, "Unity and divergence: Scandinavian internationalism, 1914-1921", *Contemporary European History* 2008:3.
- Hallberg, Mathilda, *Barn till beskådan: familj, välfärdsstat och nation i fototävlingar och fotoböcker 1930-1944*, Diss. Linköpings universitet, Linköping 2017.
- Handbook of international organisations: associations, bureaux, committees, etc.*, Geneva 1938.
- Hammarlund, K. G., *Barnet och barnomsorgen: bilden av barnet i ett socialpolitiskt projekt*, Diss. Göteborgs universitet, Göteborg 1998.
- Hamreby, Kerstin, *Flickor och pojkar i den sociala barnavården: föreställningar om kön och sociala problem under 1900-talet*, Diss. Umeå universitet, Umeå 2004.
- Harris, John, m.fl., "International travelling knowledge in social work: an analytical framework", *European Journal of Social Work* 2015:4.

- Hatje, Ann-Katrin, *Från treklang till triangeldrama: barnträdgården som ett kvinnligt samhällsprojekt under 1880-1940-talen*, Lund 1999.
- Haupt, Heinz-Gerhard, "Komparativ historia -en ifrågasatt metod.", *Historisk Tidskrift* 2007:4.
- Hedin, Marika, *Ett liberalt dilemma: Ernst Beckman, Emilia Broomé, G H von Koch och den sociala frågan 1880-1930*, Diss. Stockholms universitet, Eslöv 2002.
- Hilson, Mary och Neunsinger, Silke, "Samarbete över gränser", *Historisk Tidskrift* 2013:3.
- Hirdman, Yvonne, *Det tänkande hjärtat: boken om Alva Myrdal*, Stockholm 2006.
- Holzscheiter, Anna, Josefsson, Jonathan och Sandin, Bengt, "Child rights governance: an introduction", *Childhood* 2019:3.
- Hultgren, Inger, *Kvinnors organisation och samhällets beslutsprocess: Fredrika-Bremerförbundet och Husmodersförbundet Hem och samhälle på riksplanet och lokalt i Jämtlands län 1925-1975 [Elektronisk resurs]*, Diss. Umeå universitet, Umeå 1982.
- Janfelt, Monika, *Stormakter i människokärlek: svensk och dansk krigsbarnshjälp 1917-1924*, Diss. Åbo akademi, Åbo 1998.
- Janfelt, Monika, *Att leva i den bästa av världar: Föreningarna Nordens syn på Norden 1919-1933*, Stockholm 2005.
- Johansson, Alf W, "Nationalism", i Leif Jonsson (red.), *Flaggor. Från fälttåg till folkfest*, Lidköping 1993.
- Jordansson, Birgitta, *Den goda människan från Göteborg: genus och fattigvårdspolitik i det borgerliga samhällets framväxt*, Lund 1998.
- Jönson, Ulf, *Bråkiga, lösaktiga och nagelbitande barn: om barn och barnproblem vid en rådgivningsbyrå i Stockholm 1933-1950*, Diss. Linköpings universitet, Linköping 1997.
- Kaveh, Shamal, *Det villkorade tillståndet: Centralförbundet för socialt arbete och liberal politisk rationalitet 1901-1921*, Uppsala 2006.
- Kettunen, Pauli, "The Power of International Comparison - A Perspective on the Making and Challenging of the Nordic Welfare State", i Niels Finn Christiansen, m.fl. (red.), *The Nordic model of welfare: a historical reappraisal*, Copenhagen 2006.
- Key, Ellen, *Kriget, freden och framtiden. [Elektronisk resurs]*, Lund 1914.
- Kilander, Svenbjörn, *Den nya staten och den gamla: en studie i ideologisk förändring*, Uppsala 1991.
- Klee, Ernst, *Das Personenlexikon zum Dritten Reich: wer war was vor und nach 1945?*, Frankfurt am Main 2003.

- Kling, Sofia, *Vi våga ej helt leva: barnbegränsning, sexualitet och genus under den svenska fertilitetstransitionen*, Umeå universitet, Umeå 2007.
- Kocka, Jürgen, "Comparison and Beyond", *History & Theory* 2003:1.
- Korpi, Walter och Palme, Joakim, "The paradox of redistribution and strategies of equality: welfare state institutions, inequality, and poverty in the Western countries", *American Sociological Review* 1998.
- Korsvold, Tora, *Barn og barndom i velferdsstatens småbarnspolitik: en sammenlignende studie av Norge, Sverige og Tyskland 1945-2000*, Oslo 2008.
- Lagnebro, Lillemor, *Finska krigsbarn*, Diss. Umeå universitet, Umeå 1994.
- LaRossa, Ralph, *The modernization of fatherhood: a social and political history*, Chicago 1997.
- Larsson Kraus, Jonas, *Att odla ett samhälle: Råby räddningsinstitut och 1840-talets sociala ingenjörskonst*, Uppsala 2009.
- Larsson, Simon, Jalava, Marja och Haapala, Pertti, "Nordic historiography: from methodological nationalism to empirical transnationalism", i Pertti Haapala (red.), *Making Nordic historiography: connections, tensions and methodology (1850 - 1970)* [Elektronisk resurs], 2017.
- Lewis, Jane, *Women and social action in Victorian and Edwardian England*, Stanford 1991.
- Liedman, Sven-Eric, "Om ideologier", i Sven-Eric Liedman och Ingemar Nilsson (red.), *Om ideologi och ideologianalys: uppsatser och texter*, Göteborg 1989.
- Lindenmeyer, Kriste, *"A right to childhood": the U.S. Children's Bureau and child welfare, 1912-46*, Urbana 1997.
- Lindgren, Cecilia, *En riktig familj: adoption, föräldraskap och barnets bästa 1917-1975*, Diss. Linköpings universitet, Stockholm 2006.
- Lister, Ruth, "'She has other duties' – Women, citizenship and social security", i Sally Baldwin och Jane Falkingham (red.), *Social security and social change: new challenges to the Beveridge model*, New York 1994.
- Ljungdahl Zackrisson, Barbro, *Feriebarnets århundrade: Stockholmsbarn i ett landskap av ideal, rekreation och ekonomi 1900-2000*, Stockholm 2012.
- Lomfors, Ingrid, *Förlorad barndom - återvunnet liv: de judiska flyktningbarnen från Nazityskland*, Diss. Göteborgs universitet, Göteborg 1996.
- Lorentz, Walter, "Social work and cultural politics: the paradox of German Social Pedagogy", i Prue Chamberlayne, m.fl. (red.),

- Welfare and culture in Europe: towards a new paradigm in social policy*, London 1999.
- Lundgren, Frans, "Social samling: Att ställa ut samhället kring 1900", i Anders Ekström, Solveig Jülich och Pelle Snickars (red.), *1897: mediehistorier kring Stockholmsutställningen*, Stockholm 2006.
- Lundquist, Lennart, *Fattigvårdsfolket: ett nätverk i den sociala frågan 1900-1920*, Lund 1997.
- Lundqvist, Pia, "Fångad i nationen? Svenska historikermötet, Göteborg, 5-7 maj 2011", *Historisk Tidskrift* 2011:3.
- Lundström, Tommy, *Tvångsomhändertagande av barn: en studie av lagarna, professionerna och praktiken under 1900-talet*, Diss. Stockholms universitet, Stockholm 1993.
- Lundström, Tommy, *Barnavårdsorganisationer vid två sekelskiften: frivilligt barnavårdsarbete förr och nu*, Stockholm 1997.
- Marjanen, Jani, "Transnational Conceptual History, Metodological Nationalism and Europe", i Willibald Steinmetz, Michael Freedon och Javier Fernández Sebastián (red.), *Conceptual history in the European space*, New York 2017.
- Markkola, Pirjo, "Diakonissan mellan det privata och det offentliga: kvinnlig diakoni i Sverige och Finland 1880-1940", i Tinne Vammen och Monika Janfelt (red.), *Den privat-offentliga gränsen: det sociala arbetets strategier och aktörer i Norden 1860-1940*, Köpenhamn 1999.
- Marshall, Dominique, "The rise of coordinated action for children in war and peace: Experts at the league of nations, 1924-1945", i Davide Rodogno, Bernhard Struck och Jakob Vogel (red.), *Shaping the Transnational Sphere: Experts, Networks and Issues from the 1840s to the 1930s*, 2014.
- Mayer, Christine, "Circulation and internationalisation of pedagogical concepts and practices in the discourse of education: The Hamburg school reform experiment (1919-1933)", *Paedagogica Historica* 2014:5.
- Melby, Kari, m.fl., *Inte ett ord om kärlek: äktenskap och politik i Norden ca 1850-1930*, Göteborg 2006.
- Miller, Carol, "The Social Section and Advisory Committee on Social Questions of the League of Nations", i Paul Weindling (red.), *International Health Organisations and Movements, 1918-1939*, Cambridge 1995.
- Mouton, Michelle, "Rescuing Children and Policing Families: Adoption Policy in Weimar and Nazi Germany", *Central European History* 2005:4.

- Müller, Leos och Rydén, Göran, "Nationell, transnationell eller global historia?: Replik till Stefan Eklöf Amirell & Rolf Torstendahl", *Historisk Tidskrift* 2009:4.
- Münger, Ann-Charlotte, *Stadens barn på landet: Stockholms sommarlovskolonier och den moderna välfärden*, Diss. Linköpings universitet, Linköping 2000.
- Nehlin, Ann, *Exporting visions and saving children: the Swedish Save the children Fund*, Diss. Linköpings universitet, Linköping 2009.
- Neunsinger, Silke, "Cross-over! Om komparationer, transferanalyser, histoire croisée och den metodologiska nationalismens problem.", *Historisk Tidskrift* 2010:1.
- Nilsson, Göran B, "Historia som humaniora", *Historisk tidskrift* 1989:1.
- Ohrlander, Kajsa, *I barnens och nationens intresse: socialliberal reformpolitik 1903-1930*, Diss. Stockholms universitet, Stockholm 1992.
- Olsson, Ole, *Från arbete till hobby: en studie av pedagogisk filantropi i de svenska arbetsstugorna*, Diss. Linköpings universitet, Linköping 1999.
- Olsson, Sven E., *Social policy and welfare state in Sweden*, Diss. Stockholms universitet, Lund 1990.
- Pedersen, Susan, "Women's history: Explaining convergence and divergence", i Deborah Cohen och Maura O'Connor (red.), *Comparison and history. [Elektronisk resurs]: Europe in cross-national perspective*, New York 2004.
- Petersen, Klaus, "National, Nordic and trans-Nordic: transnational perspectives on the history of the Nordic welfare states", i Pauli Kettunen och Klaus Petersen (red.), *Beyond welfare state models: transnational historical perspectives on social policy*, Cheltenham 2011.
- Platt, Anthony M. och Chávez-García, Miroslava, *The child savers: the invention of delinquency*, New Brunswick, N.J. 2009.
- Plymoth, Birgitta, *Fostrande försörjning: fattigvård, filantropi och genus i fabrikstaden Norrköping 1872-1914*, Diss. Stockholms universitet, Stockholm 2002.
- Prochaska, Frank K., *Women and philanthropy in nineteenth-century England*, Oxford 1980.
- Qvarsebo, Jonas, *Skolbarnets fostran: enhetsskolan, agan och politiken om barnet 1946-1962*, Diss. Linköpings universitet, Linköping 2006.
- Qvarsell, Roger, "Välgörenhet, filantropi och frivilligt socialt arbete - en historisk översikt", *Frivilligt socialt arbete: kartläggning och kunskapsöversikt: rapport*, Stockholm 1993.

- Qvarsell, Roger, "Det frivilliga sociala arbetets idéhistoria", i Roger Qvarsell (red.), *Skall jag taga vara på min broder?: Tolv artiklar om vårdens, omsorgens och det sociala arbetets idéhistoria*, Umeå 1993.
- Qvarsell, Roger, "'Ett sunt folk i ett sunt samhälle". Hälsoupplysning, hälsovård och hälsopolitik i ett idéhistoriskt perspektiv", i Gösta Carlsson och Ola Arvidsson (red.), *Kampen för folkhälsan: prevention i historia och nutid*, Stockholm 1994.
- Ramsay, Alexandra, *Huvudstadens hjärta: filantropi och social förändring i Helsingfors: två fruntimmersföreningar 1848-1865*, Helsingfors 1993.
- Robertson, David Brian, "Political Conflict and Lesson-Drawing", *Journal of Public Policy* 1991:1.
- Rooke, Patricia T. och Schnell, Rudy L., "'Uncramping child life': international children's organisations, 1914-1939", i Paul Weindling (red.), *International Health Organisations and Movements, 1918-1939*, Cambridge 1995.
- Rose, Richard, *Learning from comparative public policy: a practical guide*, London 2005.
- Runcis, Maija, *Makten över barnen: tvångsomhändertagande av barn i Sverige 1928-1968*, Stockholm 2007.
- Sainsbury, Diane, *Gender, equality, and welfare states*, Cambridge 1996.
- Sandin, Bengt, "[Granskningar] Medelklassen och barndomens internationalisering. Monika Janfelt: Stormakter i människokärlek. Svensk och dansk krigsbarnshjälp 1917-1924", *Historisk Tidskrift för Finland* 2000:4.
- Sandin, Bengt, "Barnuppfostran, föräldraskap och barns rättigheter: en studie av diskussionen kring ålagen 1979", i Victor Lundgren och Cecilia Riving (red.), *Mellan Malmö och Minneapolis: kulturhistoriska undersökningar tillägnade Lars Edgren*, Lund 2018.
- Sandin, Bengt och Halldén, Gunilla, "Välfärdsstatens omvandling och en ny barndom.", i Bengt Sandin och Gunilla Halldén (red.), *Barnets bästa: en antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*, Eslöv 2003.
- Saunier, Pierre-Yves, *Transnational history*, Basingstoke 2013.
- Seip, Anne-Lise, *Sosialhjelpstaten blir til: norsk sosialpolitikk 1740-1920*, Oslo 1984.
- Seip, Anne-Lise, *Veiene til velferdsstaten: norsk sosialpolitikk 1920-75*, Oslo 1994.
- Sicherman, Barbara, *Notable American women: the modern period: a biographical dictionary*, Cambridge, Mass. 1980.

- Sjögren, Mikael, *Fattigvård och folkuppfostran: liberal fattigvårdspolitik 1903-1918*, Diss. Umeå universitet, Umeå 1997.
- Sjögren, Mikael, "Mellan privat och offentligt: Föreningen för välgörenhetens ordnande i Stockholm kring sekelskiftet 1900", i Tinne Vammen och Monika Janfelt (red.), *Den privat-offentliga gränsen: det sociala arbetets strategier och aktörer i Norden 1860-1940*, Köpenhamn 1999.
- Sköld, Johanna, *Fosterbarnsindustri eller människokärlek: barn, familjer och utackorderingsbyrå i Stockholm 1890-1925*, Diss. Stockholms universitet, Stockholm 2006.
- Sköld, Johanna, *Fosterbarnens ö: Prins Carls uppfostringsinrättning och verksamheten på Gålö: 1830-1939*, Stockholm 2012.
- Sköld, Johanna och Söderlind, Ingrid, "Finska barn i svenska hem: om mobiliseringen av familjer att ta emot främmande barn under andra världskriget", *Scandia* 2016:1.
- Sköld, Johanna och Söderlind, Ingrid, "Vi måste rädda barnen": svenska stödkommittéer för krigsdrabbade barn i och från andra länder under 1930- och 1940-talen, opublicerat manus april 2020.
- Sköld, Johanna, Söderlind, Ingrid och Bergman, Ann-Sofie, *Fosterbarn i tid och rum: lokal och regional variation i svensk fosterbarnsvård ca 1850-2000*, Stockholm 2014.
- Stone, Diane, "Learning Lessons and Transferring Policy across Time, Space and Disciplines", *Politics* 1999:1.
- Stone, Diane, "Transfer agents and global networks in the 'transnationalization' of policy", *Journal of European Public Policy* 2004:3.
- Sundkvist, Maria, *De vanartade barnen: mötet mellan barn, föräldrar och Norrköpings barnavårdsnämnd 1903-1925*, Diss. Linköpings universitet, Uppsala 1994.
- Swedner, Gunnel, *Traditioner som fångslar: en studie av det sociala arbetets motiv och framträdelseformer i Göteborg under tiden 1790-1918*, Diss. Göteborgs universitet, Göteborg 1993.
- Swärd, Hans, *Mångenstädes svårt vanartad: om problemen med det uppväxande släktet*, Diss. Lunds universitet, Floda 1993.
- Söderlind, Ingrid, *Barnhem för flickor: barn, familj och institutionsliv i Stockholm 1870-1920*, Diss. Linköpings universitet, Stockholm 1999.
- Söderlind, Ingrid och Sköld, Johanna, "Privata utförare av social barnavård: en affär under flera sekel", *Socialtjänstmarknaden: om marknadsorientering och konkurrensutsättning av individ- och familjeomsorgen*, 2018.

- Therborn, Göran, "Politics of childhood", i Göran Therborn och Francis Geoffrey Castles (red.), *Families of nations: pattern of public policy in Western democracies*, Aldershot 1993.
- Torstendahl, Rolf, "Idén om global historia och den transnationella trenden", *Historisk Tidskrift* 2009:2.
- Vammen, Tinne och Janfelt, Monika, *Den privat-offentliga gränsen: det sociala arbetets strategier och aktörer i Norden 1860-1940*, Köpenhamn 1999.
- Weindling, Paul, "Introduction: constructing international health between the wars", i Paul Weindling (red.), *International Health Organisations and Movements, 1918-1939*, Cambridge 1995.
- Weiner, Gena, *De räddade barnen: om fattiga barn, mödrar och fäder och deras möte med filantropin i Hagalund 1900-1940*, Diss. Linköpings universitet, Uppsala 1995.
- Wells, Karen C., *Childhood in a global perspective*, Cambridge 2015.
- Verbruggen, Christophe och Carlier, Julie, "An entangled history of ideas and ideals: feminism, social and educational reform in children's libraries in Belgium before the First World War", *Paedagogica Historica* 2009:3.
- Werner, Michael och Zimmermann, Bénédicte, "Beyond comparison: Histoire croisée and the challenge of reflexivity", *History and Theory* 2006:1.
- Wetherell, Margaret och Potter, Jonathan, *Mapping the language of racism: discourse and the legitimation of exploitation*, Hemel Hempstead 1992.
- Vinterhed, Kerstin, *Kärlek i tjugonde seklet: en biografi över Alva och Gunnar Myrdal*, Stockholm 2003.
- Wirén, Agnes, *G. H. von Koch: banbrytare i svensk socialvård*, Stockholm 1980.
- Zetterqvist Nelson, Karin, "War children, evacuations, and state politics in Europe during WWII: a local case of sick Finnish war children in Sweden", i Christopher Harker, Kathrin Hörschelmann och Tracey Skelton (red.), *Conflict, violence, and peace*, Singapore 2015.
- Zetterqvist Nelson, Karin, Van der Horst, Frank och Van der Veer, René, "John Bowlby på besök i 1950-talets Sverige: - en udda fågel i svensk barnpsykiatri", *Socialvetenskaplig tidskrift* 2017.
- Åker, Patrik, *Vår bostad i folkhemmet: bilden av hemmet i en organisationstidskrift*, Diss. Stockholms universitet, Nora 1998.
- Åmark, Klas, *Hundra år av välfärdsolitik: välfärdsstatens framväxt i Norge och Sverige*, Umeå 2005.

Öberg, Lisa, *Barnmorskan och läkaren: kompetens och konflikt i svensk förlossningsvård 1870-1920*, Diss. Stockholms universitet, Stockholm 1996.

Östling, Johan och Larsson Heidenblad, David, "Cirkulation: ett kunskapshistoriskt nyckelbegrepp", *Historisk tidskrift* 2017:2.

Östling, Johan, m.fl., *Circulation of knowledge: explorations in the history of knowledge*, Lund 2018.

Internet

"Barnkonventionen som svensk lag",
<https://www.regeringen.se/regeringens-politik/barnkonventionen-som-svensk-lag/> [Hämtad 18/2 2020].

"H F (Frida) M Stéenhoff", i *Svenskt biografiskt lexikon*,
<https://sok.riksarkivet.se/Sbl/Mobil/Artikel/20046> [Hämtad 20/2 2020].

"Pedagogiska spörsmål: tidskrift för nyare pedagogiska rörelser 1924–1946", <http://libris.kb.se/bib/1992410?vw=full> [Hämtad 22/4 2020].

"Saimi Blom-von Sydow",
<https://porträttarkiv.se/details/sj9PGLAlnmUAAAAAA27PA> [Hämtad 24/3 2020].

"The DIJuF's history", <https://www.dijuf.de/the-dijufs-history.html> [Hämtad 26/3 2020].

Figurer, tabeller, diagram och bilder

Figurer:

Figur 1. Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets organisation och barnavårdsavdelningens anslutning till internationella organisationer. 82

Figur 2. Utländska tidskrifter som uppmärksammades i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* under perioden 1926–1938. 119

Figur 3. Barnavårdsavdelningens styrelse år 1925. Källa: SFBF:s Barnavårdsavdelning prot., konstituerande sammanträde 2/7 1925. 145

Tabeller:

Tabell 1. Ämnesområden kopplat till refererade länder i fristående artiklar i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1926–1938. 133

Diagram:

Diagram 1. Antal texter som refererade till andra länder i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1926–1938. 113

Diagram 2. Antal texter som refererade till andra länder i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* under tidsperioderna 1926–1929, 1930–1933 och 1934–1938. 116

Diagram 3. Diagram över uppmärksammade länder i referat ur tidskrifter i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1926–1929, 1930–1933 samt 1934–1938. 122

Diagram 4. Antal fristående artiklar där respektive land berörs i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1926–1929, 1930–1933 samt 1934–1938. 131

Diagram 5. Diagram över fristående artiklar som berörde Danmark, Finland och Norge i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1926–1938. 132

Diagram 6. Diagram över fristående artiklar som berörde Tyskland, Frankrike, USA, England och Schweiz i *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1926–1938. 132

Bilder:

Bild 1. Pariskongressen 1928. Källa: *Barn och ungdom: nordisk socialpedagogisk tidskrift* 1928, s. 78. 91

Bild 2. Barnavårdsutställningen på Allmänna barnhuset. Källa: *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1927:5, s. 181. 170

Bild 3. Barnavårdsutställningen på Allmänna barnhuset. Källa: *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1927:5, s. 183. 171

Bild 4. Barnavårdsutställningen på Allmänna barnhuset. Källa: *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 1927:5, s. 182. 171

I avhandlingen *Världen, Sverige och barnen* studerar Joel Löw (f. 1979) framväxten av den svenska välfärdsstaten i ljuset av internationell påverkan och kunskapsutbyten med andra länder. Avhandlingen handlar om barnavårdsavdelningen inom Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet och den reformpolitik som fördes inom avdelningen under 1920- och 1930-talen – det vill säga det tidevarv då den svenska välfärdsstaten formerades. Fokus på politik om barn och barns välfärd används därmed som en lins för att förstå välfärdsstatens framväxt.

Genom avhandlingen visar Löw att diskussioner om barns välfärd inte enbart hade rötter i den svenska myllan. Det var istället en del av ett omfattande internationellt utbyte av idéer, erfarenheter och vetenskapliga rön. En vision bland företrädare för Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet var att Sverige skulle förändras till ett bättre samhälle genom sådana samarbeten och utbyten. I den processen gjordes också val av vilka frågor och vilka erfarenheter man ville låta sig inspireras av, vilket gav stöd till strävanden efter att enhetliggöra välfärden och stärka den svenska statens ansvar. Framtidens barn skulle fostras till att bli bärare av demokratiska värden i en värld större än Sverige.

FACULTY OF ARTS AND SCIENCES

Linköping Studies in Arts and Science No. 789, 2020
TEMA - Department of Thematic Studies, Child Studies

Linköping University
SE-581 83 Linköping, Sweden

www.liu.se